

FILE DE ISTORIE

MUZEUL BISTRITA

1988

FILE DE ISTORIE

V.

1988

Colegiul de redacție :

Președinte : dr. PETRE SECELEANU

Redactor responsabil : GEORGE MARINESCU

Secretar de redacție : LAZĂR URECHE

**Membri : ȘTEFAN DĂNILĂ, IOAN MUREȘAN,
IONEL TOMPA**

FILE DE ISTORIE
V ; 1988

MUZEUL JUDEȚEAN
BISTRIȚA-NĂSĂUD
Str. A. Roșii nr. 81
4400 BISTRIȚA, tel. : 11063

Coperta : MIRON DUCA

Sumar

	Pag.
PETRE SECELEANU, 1918 — 1988, 70 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România	5

STUDII ȘI COMUNICĂRI

GEORGE MARINESCU, Noi descoperiri de epoca bronzului la Bistrița	21
GABRIELA RĂDULESCU, Considerații cu privire la statutul politic al Bistriței în secolele XIII—XV	38
IOAN POP, Participarea grănicerilor năsăudeni la primul război purtat de Austria împotriva Franței în perioada 1792—1797	52
IOAN NISTOR, Poziții oficiale și naționale în conținutul social al literaturii didactice românești din Transilvania (1770—1830)	70
ȘTEFAN DĂNILĂ, Un vechi drapel tricolor la Muzeul din Bistrița	83
IOAN SIGMIREAN, Un document inedit de la 1860	88
VIORICA și TRAIAN BĂLAN, Aspecte privind participarea populației Văii Birgăului la susținerea războiului pentru independența de stat a României din 1877—1878	96
ANDREI MOLDOVAN, Grigore Silași — luptător pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Transilvania	102
EUGEN DIMITRIU și PETRE FROICU, Unitatea culturală a românilor din nordul țării reflectată în corespondența dintre Simion Florea Marian și Ion Pop-Reteganul	110
ALEXANDRU NISTOR, Iosif Vulcan și Bistrița	116

LAZĂR URECHE,	Fondul școlar central năsăudean și contribuția sa la dezvoltarea învățămîntului românesc (1861—1918)	121
SIMION LUPȘAN, ION RUȘU- SĂRĂȚEANU,	Victor Onișor, militant de seamă pentru Unirea Transilvaniei cu România	134
VASILE ILOVAN,	Societatea culturală „Dacia“	147
POMPEI BOCA,	Calea ferată Ilva Mică — Vatra Dornei, 50 de ani de la inaugurare	160
TRAIAN RUS,	Din activitatea gazetei „Săptămîna“ (1928—1944)	171
IRONIM MARȚIAN,	Revizorul școlar Ioan Pavei (1874—1970), organizator de învățămînt românesc transilvănean	180
VASILE T. CIUBĂNCAN,	Solidaritatea unanimă în apărarea și păstrarea averilor grănicerești năsăudene împotriva regimului hortic de ocupație (1 septembrie 1940 — 25 octombrie 1944)	190
IOAN MUREȘAN,	Școala medie tehnică agricolă Bistrița	217
FLOAREA IORDAN,	Spirit revoluționar și înaltă exigență în întreaga activitate cultural-educativă și artistică ce se desfășoară sub generoasa egidă a Festivalului național „Cîntarea României“	223
IOAN CHINTĂUAN, IOAN RUȘU,	Considerații cu privire la utilizarea sării și a apelor sărate din nord-estul Transilvaniei (județul Bistrița-Năsăud)	238

1918 — 1988, 70 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România

Dr. Petre Seceleanu

1 Decembrie 1918 — zi înscrisă cu litere de aur, la loc de înaltă cinstită și demnitate în istoria noastră națională, eveniment care, timp de 70 de ani cîți au trecut de la înfăptuirea Marii Uniri și-a sporit mereu semnificația făcînd, de fapt, de fiecare dată, să tresalte de emoție și mîndrie patriotică inimile atîtor generații. Atunci, pe Cîmpia de lîngă Cetatea din inima Transilvaniei — Alba Iulia —, martoră și a altor momente eroice ale neamului românesc, o imensă mulțime aclama și susținea împlinirea unei multisekulare aspirații, încheierea unui îndelungat proces istoric, a unui vis scump tuturor celor ce au viețuit neînterupt pe pămîntul Daciei — făurirea statului național unitar român. Rod al luptei întregii națiuni, făurirea statului național român, reprezintă înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice.¹

Reprezentînd o constantă a gîndirii și acțiunii forțelor înaintate ale poporului încă din epoca etnogenezei sale dacoromane și în tot cuprinsul evoluției sale istorice, idealurile unității și independenței noastre naționale preluate ca o sacră moștenire de la înaintași au fost, întotdeauna, așa cum plastic și inspirat scria Bălcescu „Visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților cei mari cari întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului“.

Acest ideal major a constituit temelia tuturor strădaniilor de unitate în vremea marilor voievozi ai secolului al XV-lea:

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975, p. 37-38.

lancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, și, apoi, în vremea lui Mihai Viteazul, gloriosul domn ce a realizat la 1600 unirea sub o singură ocîrmuire politică a celor trei țări românești. Actul lui Mihai Viteazul a fost un moment hotărîtor pentru evoluția politică ulterioară a românilor din Transilvania, pentru problematica românească în general. El a creat un precedent și a deschis o perspectivă pentru viitorul politic al românilor.

Deși n-a reușit să formuleze programatic necesitatea unirii Moldovei cu Muntenia, Tudor Vladimirescu a chemat la luptă comună și unire pe moldoveni cerîndu-le „ca fiind un neam și o lege să fim într-un glas... spre zdrobirea oricărui jaf și scoaterea voastră din această mare dărăpănare și proasta stare în care vă aflați”. Cu toate că a fost înfrîntă, revoluția lui Tudor Vladimirescu a constituit un nou și semnificativ prilej de manifestare a sentimentului de unitate națională, de solidăritate a românilor de pretutindeni, concretizate edificator în largul ecou pe care l-a avut printre românii din Transilvania, care nutreau speranța și așteptau ca „Todorăș” sau „crăiușul Tudor” să vină să le facă dreptate. Anul 1821 a marcat, de asemenea, o piatră de hotar în evoluția istorică ulterioară căci, pe de o parte, a fost stimulată, cu noi și puternice valențe, întreaga mișcare de eliberare socială și de unitate națională iar, pe de altă parte, a lichidat domniile ianariote restaurînd domniile pămîntene.

Nenumăratele memorii de reformă, acțiunile de luptă armată ale unor grupuri de revoluționari, efervescența culturală au grăbit evenimentele ce aveau să vină și, în condițiile crizei accentuate a feudalismului, au deschis mai larg porțile unei noi etape de modernizare chiar și în limitele impuse de permanenta imixtiune a imperiilor vecine.

Tendința spre unitate statală a națiunii în forma sa integrală ori cel puțin în cea mai lesnicioasă realizabilă era înainte de toate rezultatul firesc al progresului și mutațiilor din domeniul economic. Înlăturarea în 1829 a monopolului otoman asupra comerțului, încheierea la 1848 a unei convenții economice moldo-valahe urmată de o uniune vamală, cererile tot mai hotărîte de desființare a vămilor dintre cele trei țări române crău indicii clare că națiunea română era deplin maturizată și că, de acum, devenise conștientă că are nevoie de statul ei ca singur cadru adecvat pentru propășire.

Încă din 1847 Bălcescu exprimă cît se poate de clar necesitatea unirii tuturor românilor într-un stat unitar și modern cînd afirmă „ideea unității statale este marea și singură mîntuitoare pentru noi pe care din orbirea acelor veacuri, părinții noștri nu o putură realiza statornic și care

singură trebuie să fie ținta românilor de astăzi căci . . . aceea ce voievozii noștri cei mari cu vitejia lor n-au putut, poporul armat și întărit de un principiu o va putea“.

Problema unirii, în ipostaza ei completă sau parțială, a fost la ordinea zilei în timpul revoluției de la 1848. Strigătul țărănimii transilvănene pe câmpia de la Blaj „Noi vrem să ne unim cu Țara“, repetata includere în planurile de viitor alcătuite de revoluționarii din cele trei țări a unității statale ca și numeroasele documente ale vremii dezvăluie limpede dorința arzătoare a românilor de a șterge granițele nefirești dintre ei.

După cum se știe, Revoluția română de la 1848 a fost înfrântă, dar ea a rămas în realitate biruitoare prin urmări și prin faptul că a lăsat un program revoluționar de îndeplinit și anume programul de constituire a României moderne.

Lupta pentru unire, accentuată în deceniul ce a urmat, avea să fie încununată de succes prin dubla alegere a lui Cuza ca domn în ianuarie 1859 fapt ce consfințește Unirea Principatelor. Împlinind năzuințe sădite profund în conștiința poporului român, făurind statul național — nucleu, deschizând drum larg reformelor înnoitoare, fiind prima etapă pe calea desăvârșirii statului unitar și totodată preludiul neatârării, actul de la 24 ianuarie 1859 se înscrie ca o dată memorabilă în istoria noastră națională.

Unirea Principatelor și urmările acestei mari îndepliniri cu constituit o irezistibilă forță de atracție și pentru românii din Transilvania care întrezăreau, mai limpede, apropierea împlinirii gândului de multă vreme visat. Aceste tendințe tot mai clare de unire se manifestau în Transilvania atunci când se juca sau cânta „Hora Unirii“, la diferite serbări, în lecțiile de istorie sau geografie ale dascălilor patrioți în poezie sau pictură ca și în împodobirea caselor țărănești cu portretul lui Cuza.

Împlinindu-se cea de-a doua revoluție, Unirea Principatelor și formarea României moderne, mai trebuia realizată și a treia, independența României. Aceasta a fost pregătită, timp de un deceniu și jumătate, zi de zi, prin progresele înregistrate în toate domeniile de noul stat român prin eforturile conjugate ale întregii națiuni. Când o nouă conjunctură internațională s-a dovedit favorabilă, România s-a angajat cu toată ființa ei în greaua luptă pentru dobândirea independenței depline. Prin lupta sa plină de sacrificii, prin angajarea întregului său potențial uman și militar, poporul român a avut în 1877 satisfacția de a fi contribuit în mod decisiv la doborârea definitivă a principalului dușman al libertății și progresului popoarelor din sud-estul Europei, Imperiul otoman.

Amplele manifestații de solidaritate cu România, colectele de bani, medicamente, numărul impresionant de voluntari veniți în armata română din Transilvania și Bucovina, s-au înscris ca importante trepte ale afirmării unității în conștiința românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Astfel, războiul de neațîrnare a dat — ca o manifestare categorică a națiunii române de pretutindeni — un puternic impuls luptei pentru desăvîrșirea unității statale românești, devenind un preludiv al realizării ei. În același timp, cucerirea independenței de stat a marcat începutul unei etape noi în dezvoltarea economico-socială a României iar progresele înregistrate în toate domeniile în anii ce au urmat, impuneau ca o cerință obiectivă încheierea procesului de făurire a statului național unitar.

Întărirea economică a României, sporirea prestigiului politic și militar al tînărului stat independent, strîngerea legăturilor culturale pe fondul înăspririi represiunii naționaliste din Transilvania, au contribuit la întărirea ideii de unire deplină. Intrarea României în 1916 în război de partea Antantei a sporit și mai mult nădejdiile în apropierea realizării unității politice depline. Au urmat, după cum se știe, vremuri de restriște dar și victorii răsunătoare, de intensă activitate diplomatică pentru impunerea internațională a dreptului inalienabil al românilor de a-și făuri și ei statul național pe ruinele imperiilor opresoare conform noilor principii ale egalității și autodeterminării popoarelor.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, prăbușirea imperiului țarist ca și destrămarea monarhiei austro-ungare au stimulat lupta popoarelor asupra pentru scuturarea jugului străin și autodeterminarea națională. „În mișcarea popoarelor europene, pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine — se arată în Programul partidului — se încadrează și lupta maselor populare din România și din celelalte teritorii românești aflate sub dominația străină, pentru formarea statului național român unitar”².

Un rol important în făurirea statului național român unitar l-a avut mișcarea muncitorească și socialistă, care, încă de la începuturile ei, a inclus în documentele sale programatice lupta pentru libertate socială și națională, pentru unitatea statală a poporului român. Referindu-se la actul Unirii din 1859, revista socialistă „Dacia viitoare” arăta, în 1983, că acest act este incomplet susținînd în același timp și legitimitatea făuririi statului național român unitar și argumentînd că „Istoria și dreptul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie Română”³.

² Ibidem, p. 37.

³ vezi „Dacia viitoare”, nr. 2, 1983, p. 20-21.

După înființarea, în 1893, a P.S.D.M.R., preocupările ei s-au intensificat pentru unificarea deplină a statului român s-au intensificat, luându-se poziție înaintată împotriva asupririi naționale a românilor din Transilvania. Pornind de la faptul că un număr însemnat de români, „aproape egal cu cel al României libere”, trăiau în afara granițelor naționale — „sub stăpânirea străină”, Constantin Dobrogeanu-Gherea cerea, în numele socialiștilor români, promovarea unei politici îndreptate „pe de o parte, spre conservarea teritoriului rămas neacaparât, iar pe de altă parte, spre liberarea teritoriilor care i-au fost cucerite de ceilalți”⁴. Aceeași poziție înaintată a avut-o și mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, care după înființarea în 1903 a Secției române a P.S.D. din Ungaria, întărește tot mai mult legăturile cu socialiștii români din vechea Românie.

Contradicțiile sociale și naționale din monarhia austro-ungară, puternic accentuate în anii războiului mondial, la care s-au adăugat insuccesele militare ale acesteia, au dus la creșterea avântului revoluționar al maselor populare din imperiu. Sub impulsul puternicelor manifestări pentru unitate națională ale populației românești din Transilvania, ale soldaților reveniți de pe front și ale prizonierilor din Franța, Italia și Rusia, conducătorii politici ai românilor din Transilvania au proclamat, la 12 octombrie 1918, la Oradea dreptul de autodeterminare a națiunii române, fapt ce echivala cu o declarație de despărțire a teritoriilor românești din monarhia austro-ungară. Hotărîrea a crescut în importanță prin faptul că a fost sprijinită de reprezentanții muncitorimii din Transilvania, care, în ziua următoare, au cerut ca poporul român să-și aleagă singur „forma de stat în care vrea să trăiască”⁵.

În scopul aplicării în practică a hotărîrii de la Oradea, la 31 octombrie 1918, s-a înființat, pe bază de paritate (din 6 reprezentanți ai Partidului Național Român și 6 reprezentanți ai Partidului Social-Democrat), Consiliul Național Român. În focul luptei revoluționare, națiunea română își crează propriile organe politico-administrative — consiliile și gărzile naționale — formate din țărani, muncitori și intelectuali români, în multe locuri încadrându-se și tineri de naționalitate maghiară și germană. Pretutindeni, în Transilvania au loc puternice lupte revoluționare în care caracterul social al acestora se împletește organic cu cel național. În aceste condiții, Consiliul Național Român din Transilvania (Statul Național) declară, printr-o notă ultimativă adresată Guvernului revoluționar maghiar, „preluarea efectivă a puterii depline de

4 Gheorghe Unc, Aportul mișcării muncitorești și socialiste la Unirea Transilvaniei cu România, în Ziridava, VIII, Arad, 1977, p. 69.

5 Ștefan Pascu, 4 Decembrie 1918, în Revista arhivelor, XI, nr. 2, 1966, p. 5.

guvernare asupra teritoriilor locuite de români" pe baza dreptului de autodeterminare,⁶ după ce posibilitatea de înțelegere dintre cele două organisme politice naționale a eșuat în urma poziției nejuste a reprezentanților Consiliului Național și ai Guvernului maghiar privind recunoașterea dreptului la independență a națiunii române.

În fața acestei situații, o adunare națională în care românii să-și exprime dorința asupra viitorului Transilvaniei se impunea de la sine. La 20 noiembrie 1918 a fost convocată, pentru 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională în orașul Alba Iulia, localitate cu adânci rezonanțe în istoria poporului nostru. La adunare urmau să participe 1228 delegați oficiali, care trebuiau să reprezinte toate clasele și păturile sociale, toate instituțiile sociale și economice din Transilvania. La sfârșitul lunii noiembrie 1918, pregătirile românilor pentru Marea Adunare Națională se desfășurau cu febrilitate. Alături de delegații oficiali, au ținut să fie prezenți la această adunare numeroși țărani, muncitori și intelectuali din toate colțurile Transilvaniei, care, cu câteva zile înainte de ținerea adunării, s-au îndreptat — cu căruțele, pe jos sau cu trenul — spre orașul de pe Mureș.

La 1 Decembrie 1918, într-o atmosferă de adevărată sărbătoare, de mare entuziasm național, în fața reprezentanților aleși ai națiunii române și a peste 100.000 de oameni veniți să susțină și să aprobe hotărîrea de Unire cu Țara, Vasile Goldiș anunța „Dreptul națiunii române de a fi liberată” și că „Unirea tuturor românilor într-un singur stat este un act de dreptate istorică... iar Alba Iulia a devenit o zală strălucitoare în salba gloriei românești”.

Se realiza astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuința matură a unui popor chemat pentru prima dată să-și hotărască singur soarta, cel mai însemnat act din istoria sa milenară.

Făurirea statului național unitar român, aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu, a fost rodul luptei principalelor clase și pături ale societății, a întregului popor, o expresie a legităților obiective ale progresului social și național care a asigurat unitatea deplină și pentru totdeauna a națiunii române”.

În aceeași zi cu lucrările Adunării, mulțimea care n-a putut fi prezentă la Alba Iulia s-a întrunit într-o serie de adunări populare în satele și orașele Transilvaniei (Arad, Sibiu, Făgăraș, Blaj, Năsăud, Bistrița, Cașansebeș, Beiuș etc), exprimîndu-și hotărîrea nestrămutată pentru unirea cu România.⁷

⁶ Ibidem, p. 6.

⁷ Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, Ed. Acad. R.S.R., București, 1968, p. 399.

Actul de la 1 Decembrie 1918 a fost salutat cu bucurie și de masele populare de naționalitate germană și evreiască din Transilvania. Așa, de pildă, reprezentanții populației săsești din Transilvania, întruniți la Mediaș în 8 ianuarie 1919, au recunoscut în unanimitate Unirea Transilvaniei cu România; poziție asemănătoare avînd și șvabii din Banat și evreii din Transilvania.

Făurirea statului național unitar român a fost rezultatul unui îndelungat proces istoric, „Unirea cea mare” reprezentînd un act just și progresist, de mare însemnătate în dezvoltarea istorică a poporului român. „Crearea consiliilor și gărzilor naționale în toate județele, orașele și comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredințat delegaților la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100.000 de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul cîtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii națiuni”.⁸ Hotărîrile adoptate la 1 Decembrie 1918 exprimă esența frămîntărilor seculare ale națiunii române în problema națională, desăvîrșirea unității de stat deschizînd noi posibilități de dezvoltare economico-socială și politică a poporului nostru.

Odată cu realizarea statului național unitar, România a intrat într-o nouă etapă a dezvoltării sale economice, sociale și politice. Are loc o puternică creștere a forțelor de producție, se produc mari transformări în structura societății, în viața politică și în raporturile dintre clase. Avîntul mișcării muncitorești internaționale, intensa radicalizare a maselor muncitoare au dus la crearea, în mai 1921, a P.C.R., partid care și-a asumat de la început răspunderea pentru îndeplinirea năzuințelor de dreptate și libertate ale maselor largi populare, pentru dezvoltarea democratică a României, pentru apărarea intereselor vitale ale poporului.

Patriotismul fierbinte și internaționalismul clasei muncitoare și-au găsit o vie expresie în lupta dusă împotriva fascismului. Dînd glas sentimentelor antifasciste, năzuinței spre libertate și progres, proletariatul român, în frunte cu partidul său comunist, a demascat amenințarea gravă pe care o crea fascismul pentru libertatea și independența poporului, militînd pentru unirea tuturor forțelor democratice împotriva ei. Marile acțiuni și manifestații de masă din deceniul al patrulea desfășurate sub lozincile Frontului Unic Muncitoresc și ale Frontului Popular Antifascist au constituit o puternică expresie

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, în Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 716.

sie a hotărîrii poporului nostru de a se împotrivi forțelor fascismului, de a respinge teroarea și agresivitatea acestuia. Dar, așa cum se cunoaște, în pofida puternicei mișcări antifasciste din țara noastră ca și din alte țări ale Europei, marile puteri imperialiste, cercurile guvernamentale dintr-o serie de state au adoptat o poziție de cedare și compromis față de pretențiile Germaniei naziste, n-au răspuns necesității luptei unite împotriva agresorului. Poporul român, lipsit de sprijin extern, se va găsi singur în fața agresiunii nazismului german, devenind victimă a odiosului Dictat fascist de la Viena, și apoi căzînd, la 6 septembrie 1940, sub dominația unei dictaturi militarofasciste de vădită orientare progermană. Instaurarea regimului de dictatură militarofascistă, pătrunderea în țară a trupelor hitleriste care au introdus un adevărat regim de ocupație, jefuirea sistematică a bogățiilor țării și antrenarea ei în războiul antisovietic au împins România în pragul unei adevărate catastrofe naționale. Totodată, cedarea unei însemnate părți din teritoriul Transilvaniei Ungariei horticiste, prin odiosul Dictat de la Viena, a produs o mare indignare în rîndurile poporului român, care a condamnat cu vehemență această acțiune arbitrară impusă României. Mișcarea de rezistență împotriva cotropitorilor hitleristo-hortisti, desfășurată sub conducerea Partidului Comunist Român, a cuprins mase din ce în ce mai largi, diverse cercuri politice, personalități cu concepții politice și filozofice diferite, grupate într-un larg front patriotic.

Exponent fidel al intereselor naționale ale întregului popor, P.C.R. s-a împotrivit de la început războiului hitlerist, a organizat în variate forme și cu participarea celor mai largi pături și categorii sociale rezistența antifascistă, lupta maselor pentru răsturnarea regimului militarofascist și instaurarea unui regim democratic, pentru alăturarea României la alianța forțelor antihitleriste și eliberarea întregului teritoriu al țării de sub ocupația fascistă.

Afirmîndu-se ca un adevărat catalizator al voinței și intereselor fundamentale ale poporului român, partidul comunist a grupat în jurul său cele mai largi forțe democratice, a unit într-un front comun toate forțele de bază ale națiunii și a orientat lupta pentru libertate și independență pe calea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste.

Un rol deosebit în mobilizarea forțelor antifasciste l-a avut făurirea, în toamna anului 1943, a Frontului Patriotic Antihitlerist, în care au intrat P.C.R., P.S.D., Frontul Plugarilor, Madosz-ul și Uniunea Patrioților. În aprilie 1944, între P.C.R. și P.S.D. s-a ajuns la o înțelegere pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc care a sporit forța de organizare și capacitatea de acțiune a clasei muncitoare exercitînd tot-

odată o puternică influență asupra celorlalte forțe patriotice, antifasciste. În luna iunie 1944, între P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N. Liberal s-a ajuns la un acord privind crearea Blocului Național-Democratic și au fost stabilite obiective precise din care cităm: ieșirea României din coaliția fascistă, încetarea războiului antisovietic, eliberarea țării de sub ocupația hitleristă, restabilirea independenței și suveranității naționale, înlăturarea dictaturii fasciste și instaurarea unui regim democratic etc. Totodată, partidul comunist a stabilit legături cu monarhia și cercurile conducătoare grupate în jurul palatului regal.

Realizarea acestor largi alianțe, care mergeau de la clasa muncitoare pînă la grupări ale burgheziei și ale cercurilor palatului regal, a permis făurirea unui adevărat consens național, a ridicat la luptă decisă pentru interesele fundamentale ale țării în mod practic întregul popor.

În acele împrejurări în care înfrîngerea Germaniei naziste se contura cu tot mai mare claritate iar în țară creștea împotrivirea față de dictatura militaro-fascistă, accentuînd criza acesteia, P.C.R. împreună cu celelalte forțe democratice și patriotice a declanșat insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă prin arestarea în după amiaza zilei de 23 august 1944 a căpeteniilor guvernului fascist și formarea unui guvern în frunte cu generalul C-tin Sănătescu, guvern în care participau și reprezentanți ai celor patru partide ce constituiseră Blocul Național Democratic. În seara aceleiași zile România a anunțat oficial ieșirea din războiul antisovietic, întreaga armată română întorcînd armele împotriva trupelor hitleriste.

În acele zile tumultoase, de puternic clocot revoluționar, în care s-au manifestat din plin eroismul și patriotismul maselor, în decursul unor grele bătălii, unitățile române împreună cu formațiunile de luptă patriotice, cu sprijinul întregului popor, au lichidat rezistența trupelor naziste, au eliberat capitala și au extins acțiunile revoluționare pe întreg cuprinsul țării.

Exprimînd hotărîrea sa de a contribui cu toate forțele la marea bătălie împotriva fascismului, România și-a pus întregul său potențial economic, militar și uman în slujba luptei contra Germaniei hitleriste. Însuflețită de un fierbinte patriotism, armata română a săvîrșit fapte de eroism legendar în lupta dusă alături de armata sovietică, pentru desăvîrșirea eliberării teritoriului național iar apoi pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la încheierea victorioasă a războiului. Prin acest imens efort uman și material, România și-a adus o importantă contribuție la scurtarea substanțială a războiului și la zdrobirea definitivă a fascismului.

Pe plan intern, Revoluția de la 23 August 1944, ce reprezenta o încununare a luptei eroice pentru libertate și independență, a marcat începutul unei noi ere în istoria poporului nostru. Ea a fost, așa cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu „un moment crucial ce a deschis calea cuceririi deplinei noastre independențe naționale, a împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională ale poporului, a făuririi României libere, socialiste“.

Realizarea obiectivului strategic de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice și de trecere nemijlocită la revoluția socialistă reclama și impunea cucerirea de către clasa muncitoare și aliații săi a puterii politice în stat, ceea ce implica abolirea, în cele din urmă, și a monarhiei. În aceste împrejurări, P.C.R., dând dovadă de realism și sulețe tactică, a conlucrat cu cercurile Palatului, în scopul utilizării prerogativelor regale în folosul revoluției și pentru a contracara politica reacțiunii de grupare într-un singur bloc condus de monarhie.

În acest mod, raporturile dintre P.C.R. și monarhie au cunoscut, în perioada de după 23 August 1944, procesul dialectic al colaborării și confruntării, proces în cursul căruia partidul comunist și celelalte forțe democratice au cucerit poziție după poziție, izolând în mod treptat monarhia și reacțiunea în ansamblul său. În acest context se înscriu, victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946, măsurile cu caracter anticapitalist adoptate în cursul anilor 1946—1947 care au limitat posibilitățile de exploatare și, prin aceasta, pozițiile economice ale burgheziei, izolarea și apoi zdrobirea așa-ziselor partide „istorice“ în vara și toamna anului 1947 și, în cele din urmă, îndepărtarea din guvern a ultimilor exponenți ai burgheziei și înlocuirea acestora cu reprezentanți ai oamenilor muncii.

Așadar, în această evoluție ascendentă a procesului revoluționar, răsturnarea monarhiei și cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și aliații săi se contura ca o sarcină și ca o posibilitate de actualitate imediată, menită să lichideze adâncă nepotrivire existentă între conținutul nou al puterii și forma de stat devenită anacronică și să dea câmp liber de acțiune forțelor înaintate ale societății.

Punerea în aplicare a ansamblului de acțiuni inițiate de P.C.R. a pregătit terenul și a făcut posibilă trecerea efectivă la răsturnarea monarhiei și la proclamarea Republicii, la 30 Decembrie 1947.

Vestea răsturnării monarhiei și a proclamării Republicii a produs un val de entuziasm în rîndurile maselor de oameni ai muncii. În capitală și în întreaga țară, în întreprinderi și

instituții au avut loc mitinguri, demonstrații de stradă, serbări populare în care se exprima bucuria pentru victoria obținută împotriva forțelor reacționare și speranța în obținerea unor noi succese pe drumul organizării unei vieți în care poporul să dispună în mod liber de soarta sa.

Cucerirea puterii politice și apoi economice în special prin naționalizarea principalelor mijloace de producție înfăptuită în iunie 1948, făurirea partidului unic al clasei muncitoare, au permis trecerea la edificarea noii societăți socialiste în care masele își făuresc conștient istoria.

Construirea societății socialiste în România a determinat profunde mutații în toate compartimentele vieții economice, sociale, politice și spirituale. În această operă se detașează cu pregnanță perioada inaugurată de Congresul al IX-lea al P.C.R. din iunie 1965 de când în fruntea partidului a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Prin hotărârile și orientările programatice și generalizările teoretice efectuate, prin spiritul novator imprimat întregii evoluții a societății, Congresul al IX-lea a inaugurat începutul unei noi perioade în viața partidului și a țării, s-a deschis, așa cum se precizează în Programul P.C.R. „o perioadă nouă în dezvoltarea socialistă a țării”.

Atît la Congresul al IX-lea, cît și la Congresele ulterioare, în strălucitele rapoarte pe care le-a prezentat, tovarășul Nicolae Ceaușescu a fundamentat teoretic și practic, într-un spirit profund științific, realist, necesitatea alocării unei părți însemnate din venitul național pentru dezvoltarea și modernizarea unei puternice și moderne baze tehnico-materiale — factor hotărîtor al progresului multilateral al țării și al creșterii nivelului de trai al poporului, al întăririi independenței și suveranității naționale. Ca urmare, în Epoca „Nicolae Ceaușescu” în România au fost create peste 250 zone și platforme industriale, industria noastră contribuind cu peste 50 la realizarea veniturii naționale, față de numai 48,90% în 1965. Au fost create și dezvoltate ramurile de vîrf ale industriei, care valorifică în mod superior resursele materiale și forța de muncă a poporului. A fost promovată o politică fermă de dezvoltare și amplasare armonioasă a forțelor de producție pe întreg cuprinsul țării, ceea ce a ridicat la o viață nouă, înfloritoare, județele și localitățile rămase în urmă, a făcut să pulseze în zone în trecut complet lipsite de industrie, ritmul activității economice moderne.

Aceeași dezvoltare remarcabilă, fără precedent, a cunoscut-o agricultura, știința și cultura, putîndu-se aprecia cu îndreptățire că ultimii 23 de ani se ilustrează ca o epocă de consecvență aplicare a celor mai valoroase cuceriri ale cunoașterii în toate domeniile construcției socialiste, agricul-

tură, învățămînt în procesul de conducere socialistă, în însăși strategia edificării noii societăți.

În tabloul impresionant al înfăptuirilor istorice fără precedent, al transformărilor înnoitoare din viața patriei noastre în Epoca „Nicolae Ceaușescu“ se integrează, în chip armonios, și județul Bistrița-Năsăud, care, urmare a politicii științifice a partidului de repartizare judicioasă a forțelor de producție și dezvoltare echilibrată a tuturor zonelor țării, a cunoscut mutațiile unei adevărate renașteri materiale și spirituale în toate sferele vieții economico-sociale.

Prin realizarea unui volum de investiții ce însumează aproape 30 miliarde lei, din care peste jumătate au fost destinate industriei, s-a pus temelia activității industriale, au fost construite și utilizate modernele platforme industriale din Bistrița, Beclean și Năsăud, obiectivele din Sîngeorz-Băi, Rodna, Prundu-Bîrgăului și din alte localități intrînd în funcțiune 230 capacități de producție, 70 dintre acestea aparținînd unor ramuri de vîrf cum sînt: construcțiile de mașini, metalurgia, chimia, electrotehnica, mecanica fină, care realizează aproape jumătate din producția industrială a județului.

Comparativ cu anul 1944, industria județului a crescut de 152 ori, producția agricolă de 5,2 ori, numărul locurilor de muncă în industrie și celelalte domenii a crescut de la 0,4 mii persoane la peste 84 mii persoane, ceea ce a făcut ca retribuiția reală să crească de peste 8 ori.

Așa cum s-a subliniat de atîtea ori, cea mai substanțială dezvoltare județul Bistrița-Năsăud a cunoscut-o în anii de după Congresul al IX-lea al P.C.R. Față de 1965 industria și-a sporit de aproape 17 ori forța productivă, într-un ritm mediu anual de peste 15,5 la sută, mult superior mediei pe țară. La sfîrșitul anului 1985 în județ, de pildă, s-a realizat un volum de activitate economică de peste 72.000 lei pe locuitor.

Progrese susținute s-au realizat și în agricultura județului unde au fost întreprinse ample lucrări pentru ridicarea potențialului productiv al pămîntului, s-a extins și modernizat baza tehnico-materială. În această perioadă au fost construite 12 complexe de tip industrial pentru creșterea și îngrășarea animalelor și păsărilor, au fost plantate peste 5.000 ha de livezi tip intensiv și superintensiv. Volumul producției globale agricole a înregistrat o creștere de aproape 3 ori în 1985 comparativ cu anul 1965, iar în anul 1986—1987 această producție a crescut cu 13,5% față de media cincinalului trecut.

Ca urmare a succeselor deosebite obținute în creșterea producției materiale, această perioadă se înscrie cu remarcabile realizări în dezvoltarea și modernizarea orașelor și satelor noastre, în creșterea nivelului de viață, de civilizație,

oglundit printre altele și de amploarea construcțiilor de locuințe, a obiectivelor social-culturale, de dezvoltare și diversificare a serviciilor pentru populație, a rețelei comerciale. Numai de la constituirea județului s-au construit și dat în folosință din fondurile statului și din cele ale populației peste 44.000 locuințe, s-a dublat numărul locuitorilor care trăiesc în mediul urban, au fost date în folosință spații comerciale de peste 90.000 mp, s-au realizat importante dotări edilitar-gospodărești. În domeniul sănătății, județul Bistrița-Năsăud beneficiază de Spitalul județean Bistrița cu 720 paturi și Spitalul Năsăud cu 430 paturi, dotate cu aparatură medicală de înaltă tehnicitate și 11 dispensare de întreprindere, 12 dispensare urbane, 21 de farmacii și un număr însemnat de dispensare teritoriale.

În acești ani de mărețe împliniri s-a dezvoltat puternic baza materială a învățămîntului și culturii prin darea în folosință a numeroase obiective de învățămînt și așezăminte culturale.

Pe fondul acestor realizări fără precedent în economia județului, urmare a grijii statornice a partidului și statului, personal a tovarășului Nicolae Ceaușescu, și, în concordanță cu Directivele Congresului al XIII-lea al Partidului Comunist Român, planul în profil teritorial pentru cincinalul 1986—1990 asigură condițiile necesare dezvoltării intensive, în ritm rapid, a tuturor ramurilor economice ale județului. Este asigurată, de asemenea, dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii, ridicarea pe o treaptă calitativ superioară a muncii și vieții tuturor locuitorilor din această străveche vatră de cultură și civilizație românească.

Iată de ce, în perspectiva acestor mari realizări obținute de județul nostru și de țara întreagă, apare tot mai evidentă importanța luptei, a înfăptuirilor și sacrificiilor generațiilor de luptători democrați și patrioți, care acum 70 de ani au realizat visul secular de unire al tuturor românilor.

Astăzi, cînd omagiem cei 70 de ani care au trecut de la făurirea statului național român unitar, România se prezintă ca un stat suveran și independent în care întreaga națiune strîns unită în jurul partidului, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, muncește cu abnegație și eroism pentru a înălța țara pe noi culmi de progres și civilizație, conștientă fiind că, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iunie 1982“, „Avem un trecut glorios, care reprezintă cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru. Avem datoria să ridicăm pe o treaptă nouă și să îmbogățim cu noi cuceriri materiale și spirituale această prețioasă moștenire, să ridicăm pe noi culmi de civilizație poporul, națiunea noastră socialistă“.

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Noi descoperiri de epocă bronzului la Bistrița

George Marinescu

În 1964, Șt. Dănilă semnală¹ descoperirea pe terasa „Cighir”, punct situat la cca. 3 km sud-vest de vatra orașului Bistrița, a unei așezări antice de pe suprafața căreia proveneau fragmente ceramice aparținând mai multor epoci între care și celei a bronzului, respectiv culturii Wietenberg²

Reexaminarea materialelor ce se păstrează în Muzeul Bistrița (inv. 9958—10030) ne-a confirmat existența unei ceramici ce poate fi atribuită culturii Wietenberg (pl. II/1—3) dar și prezența unor fragmente ceramice ce aparțin, cu siguranță, tot epocii bronzului, dar culturii Noua³ (pl. II/4—12 ; III/1—2 ; IV/1—2).

În 1979, în zona în care fuseseră efectuate sondajele din anii '60, s-a efectuat o săpătură arheologică⁴ menită, în principal, să lămurească raportul dintre cele două culturi de epocă bronzului, precum și intensitatea și consistența locuirii feudale timpurii. Au fost trasate patru secțiuni (S₁—S₄) și au fost deschise patru casete (C₁—C₄) pentru clarificarea sau recuperarea unor aglomerări ceramice (vezi. pl. I).

În S₁ n-au apărut materiale arheologice; în S₂₋₄ stratigrafia era, în linii mari, cam aceeași adică: un strat vegetal de cca. 20—30 cm ce conținea bogate urme materiale feudale timpurii și, sporadic, ceramică mărunță de epocă bronzului; de la 30—60 (70) cm urma un strat negru-cafeniu cu urme materiale

¹ Vezi Șt. Dănilă, în *PM*, 1964, p. 46 și urm., fig. 2/1—5 ; *Idem*, în *File de Istorie*, 3, 1974, p. 361.

² Ulterior, același autor menționează descoperirea (*Materiale*, 9, 1970, p. 427, nota 4) din nou, de această dată atribuind-o culturii Wietenberg).

³ Vezi și semnalările mele anterioare din *Arhiva Someșeană*, 3, 1975, p. 303, nota 5 și din *Apulum*, 17, 1979, p. 96, nota 21/4.

⁴ Săpăturile au fost executate de G. Marinescu și Corneliu Gaiu.

(ceramică, cenușă, oase etc.) de epoca bronzului iar de la 60 (70) cm în jos urma un strat cafeniu-gălbui, argilos, steril din punct de vedere arheologic.

Descrierea descoperirilor

Vremea nefavorabilă și insuficiența forței de muncă ne-a impus limitarea cercetărilor la strictul necesar. Întrucît, cel puțin deocamdată, nu intenționăm să reluăm săpăturile în punctul „Cighir”⁵, prezentăm în cele ce urmează, pe scurt, rezultatele cercetărilor privind descoperirile de epoca bronzului⁶.

Așa cum am arătat mai sus în S₁ n-au apărut urme arheologice ceea ce ne face să presupunem că așezarea nu se întindea pînă în această zonă.

Secțiunea nr. 2 lată de 1,50 m și lungă de 75 m a fost trasată la 96 m sud de S₁ (vezi pl. I). În secțiune și în casele deschise (C₁₋₃) au apărut materiale de epoca bronzului și feudale timpurii. Ceramica găsită în S₂ aparține în majoritate culturii Noua fiind, în general, grosieră, de culoare brun-roșcată sau brun-negricioasă, slab arsă. Oarecare excepție fac cîteva tipuri de vase (cești, castroane, străchini, vâscioare etc.) care sînt ceva mai îngrijit lucrate. În sfîrșit, mai menționăm faptul că ceramica recuperată este, cu puține excepții, foarte fragmentară dar caracteristică epocii. Astfel, în C₁, deschisă între m 4—8 pentru recuperarea materialelor feudale timpurii dintr-o locuință-cuptor, a apărut și ceramică Noua între care se remarcă o oală cu două țorți (pl. IV/3), parțial întregibilă și decorată sub buză și pe umăr cu un șir de alveole. Ceramică de tip Noua a apărut pe tot traseul secțiunii fără a se înregistra, cu puține excepții, aglomerări de material care să justifice o cercetare mai specială. O astfel de grupare s-a înregistrat, totuși, între m 51—55 și aici s-a deschis C₂. Aici, la adîncimea de —60 cm, s-a conturat clar o arsură puternică, cărămizie, groasă de cca. 10 cm, compactă și greu de săpat. Deasupra arsurii și în arsură a fost găsită multă ceramică de tip Noua între care o toartă cu șanțuire longitudinală (pl. IV/6), vase globulare de mici dimensiuni (pl. IV/5 ; V/5), străchini (pl. IV/7 ; V/1), un vas-borcan decorat cu „mătușica” (pl. V/3), pereți de vas-soc (pl. VI/1—2) o roată de lut (pl. V/4) de cărucior miniatural⁷ precum și lama fragmentară, curbă, a unui cuțit de andezit cu

5 Nivelul feudal timpuriu este în bună măsură distrus de lucrările agricole mecanizate.

6 Materialele feudale timpurii urmează să fie studiate și valorificate științific de C. Găur și Șt. Dănilă.

7 Piese similare au fost găsite, de asemenea, în așezarea Wietenberg de la Poderei „Coastă” și în așezarea Noua de la Ilșua. Materiale inedite în Muzeul Bistrița. Pentru geneza, răspîndirea și semnificația acestor „roți de cărucior” vezi în special studiul lui Gh. Bichir din *Dacia N.S.*, 8, 1964, p. 67 și urm.

un singur tăiș (pl. V/6). Aglomerarea de materiale și arsura sugerează existența în această zonă a unei locuințe de suprafață.⁸

O altă locuință de suprafață ale cărei contururi n-au putut fi stabilite cu certitudine se afla între m 61—66 unde, pentru recuperarea de materiale, s-a deschis C₃. Ceramica recuperată este caracteristică culturii Noua. Deși fragmentară, ceramica permite identificarea de tipuri de vase din care cităm vasele-sac (pl. VII/1,4), oala cu două torți (pl. VII/5), un vas cu profil aproape drept decorat cu „măturicea” (pl. VII/6). În secțiune, la —60 cm în dreptul m 62,5 am găsit un ac de bronz fragmentar de tipul celor cu capul rulat (Rollenadel).

Spre capătul secțiunii, între m 66—69, s-a sesizat o altă aglomerare ceramică din care prezentăm un vas-strecurătoare cu urechiușă de suspensie (pl. VIII/1), două cești fragmentare cu torți „în muchie” (pl. IX/3—4), funduri de vase (pl. VII/7 ; VIII/3—4 ; X/5). Tot în această zonă remarcăm și prezența unor cioburi care prin decor pot aparține și culturii Wietenberg (pl. X/2—4, 6).

Secțiunea nr. 3, lungă de 35 m și lată de 1 m, situată la 32 m sud de S₂, a avut o stratigrafie identică cu S₂ remarcându-se aceeași ceramică fragmentară, urmele de chirpic și cărbune precum și resturile, puține pentru o așezare Noua, de oase de animale. În zona m 0—11 notăm apariția unei cești întregibile cu o toartă (pl. XI/1) precum și a unor fragmente de vase (pl. XI/2—4) ce pot aparține atât culturii Noua cât și culturii Wietenberg. Între m 16—21 s-a deschis C₄ pentru recuperarea ceramicii și a eventualelor obiecte ale unei locuințe de dimensiuni neprecizabile. Ceramica recuperată (pl. XI/6 ; XII/1—3 ; XIII/2) aparține prin tehnică de lucru și forme culturii Noua. În sfârșit, mai menționăm descoperirea la m 18,—50 cm, a unui nasture de bronz concav-convex foarte deteriorat și a unui toporaș de marnă oval în secțiune⁹ (pl. XIII/8).

Secțiunea nr. 4, lungă de 35 m, lată de 1 m și situată la 78 m sud de S₃. (vezi pl. I). În secțiune au apărut puține materiale de epoca bronzului între care cităm o rîșniță plată de andezit și un vas-sac întregibil.

Așa cum a reieșit din scurta prezentare a descoperirilor, așezarea aparținea purtătorilor culturii Noua, fiind din acest punct de vedere doar una din multele așezări de acest tip din nord-estul Transilvaniei după cum am dovedit-o cu alt prilej.¹⁰ Prezența cu totul sporadică în săpăturile noastre a ceramicii Wietenberg impune revizuirea părerii mai vechi privind atribuirea descoperirilor de pe terasa „Cighir” culturii Wietenberg.

⁸ Nu a unui „cenușar” de tipul celor descoperite în Moldova.

⁹ Piesa a fost publicată sepa at de G. Marinescu în *Marisia*, 10, 1980, p. 34, pl. 1/7.

¹⁰ Vezi în special studiile noastre din *Apulum*, 7, 1986, p. 54 și urm. și din *Thnaco - Dacia*, 7 p. 54 și urm.

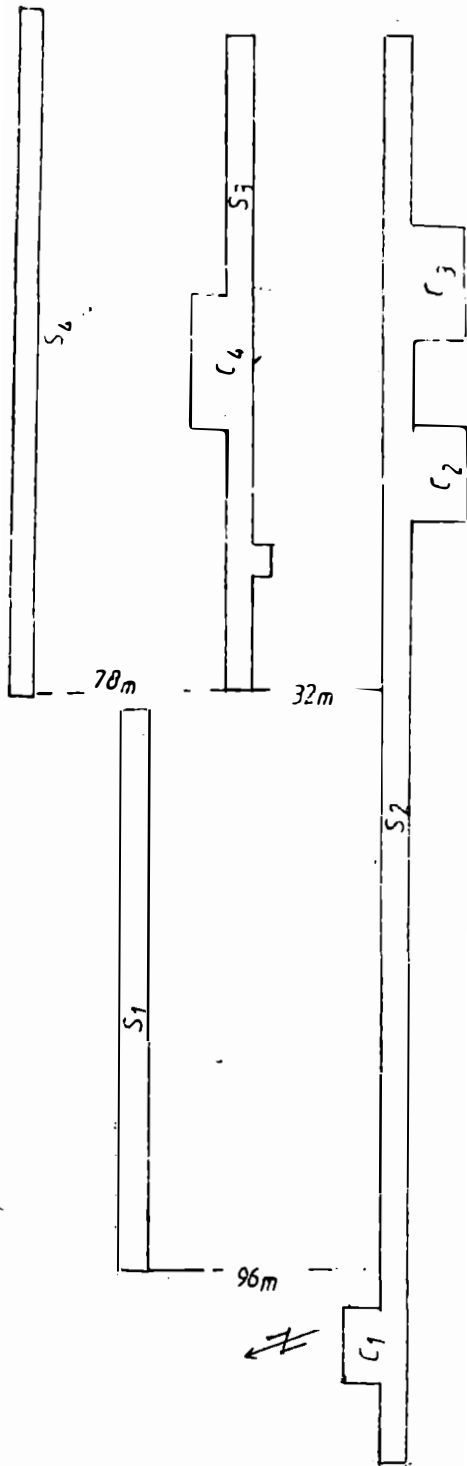
În ceea ce privește datarea așezării, analiza ceramicii atît ca tehnică de lucru precum și prezența acului de bronz cu cap rulat impune o datare tîrzie, în bronzul final, a așezării de la Bistrița „Cighir”. Această datare concordă cu datările propuse, în general, pentru cultura Noua cît și cu cele ce privesc cultura Wietenberg, ultima fază ¹¹ căci, după cum se știe, ambele culturi sînt relativ contemporane.

Despre contactele purtătorilor culturii Noua cu cei ai culturii locale, Wietenberg, am mai scris și cu alte prilejuri ¹². Descoperirile din împrejurimile Bistriței, inclusiv cele de pe „Cighir”, vin să confirme, o dată în plus, popularea intensă a zonei în epoca străveche precum și contactele strînse și permanente dintre comunitățile tracice din Transilvania acelei epoci. În plus, semnalarea noilor descoperiri de epoca bronzului de la Bistrița vine să confirme justetea înscrierii localității în rîndul celor mai importante din Transilvania în ceea ce privește epoca bronzului ¹³.

¹¹ Pentru relativa contemporaneitate a acestor culturi vezi G. Marinescu, *Thraco-Docica*, 7, p. 54 cu bibliografia citată la nota 12.

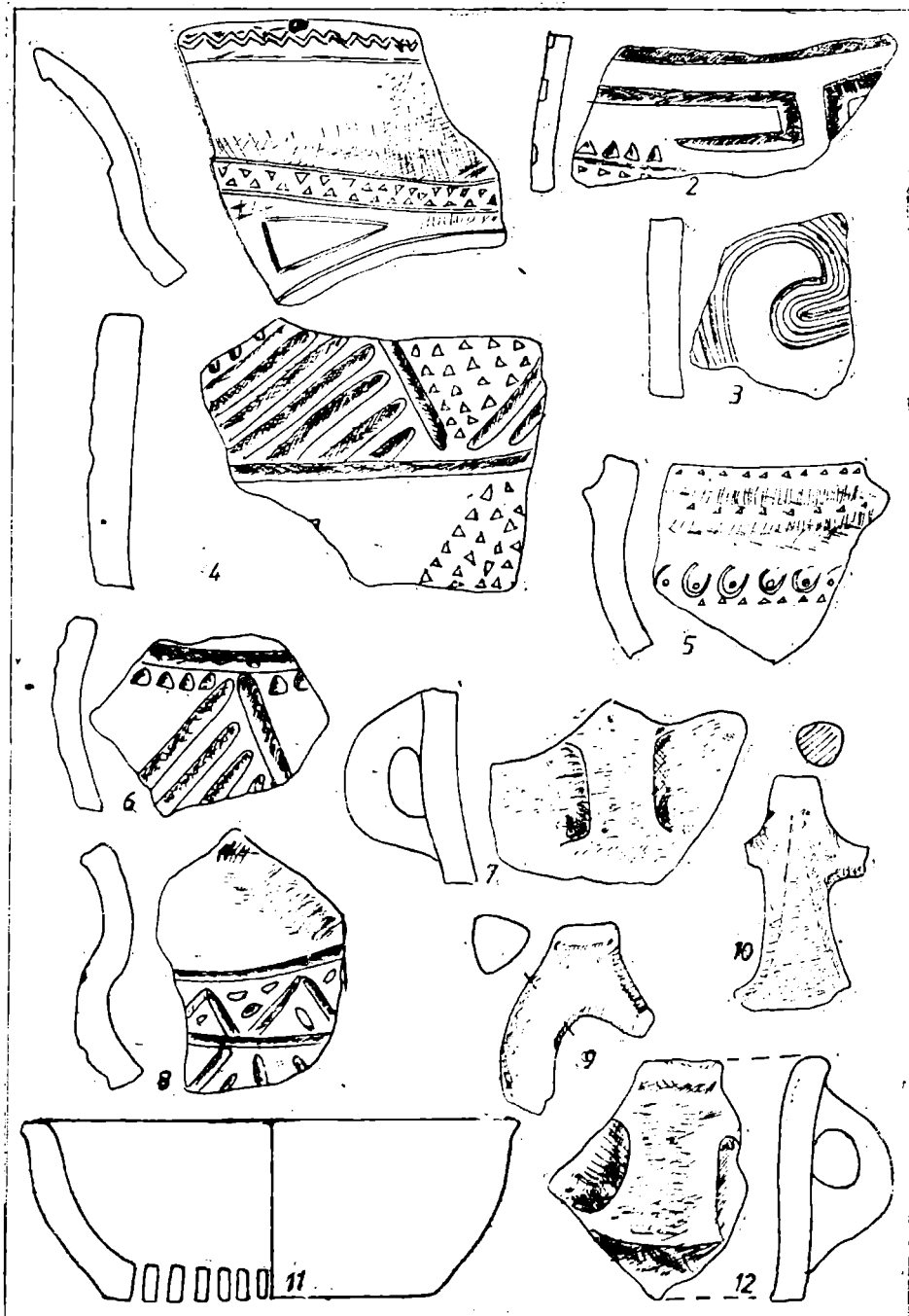
¹² *Ibidem*, p. 55 și urm.

¹³ Vezi în special descoperirea celui mai mare cimitir Wietenberg de la „ICHV” (I.H. Crișan, *Materiale*, 9, 1970, p. 137 și urm.), a celor de la Livezile Răcișlog (Șt. Dăniță, *Materiale*, 9, 1970, p. 425 și urm.) sau cea de la Viișoara – Livada intensivă (material inedit în Muzeul Bistrița. Cercetări de suprafață efectuate de G. Marinescu și C. Gaiu.

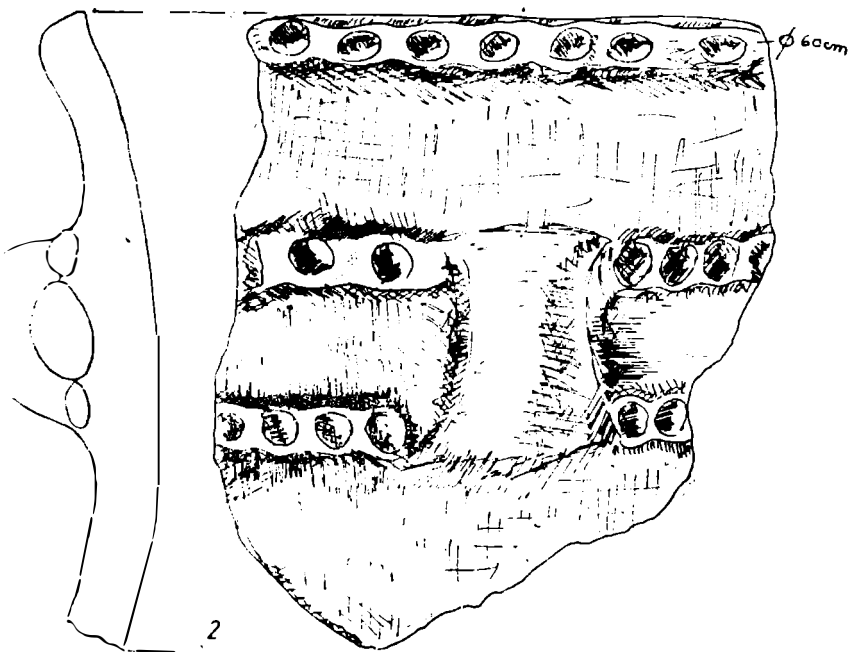
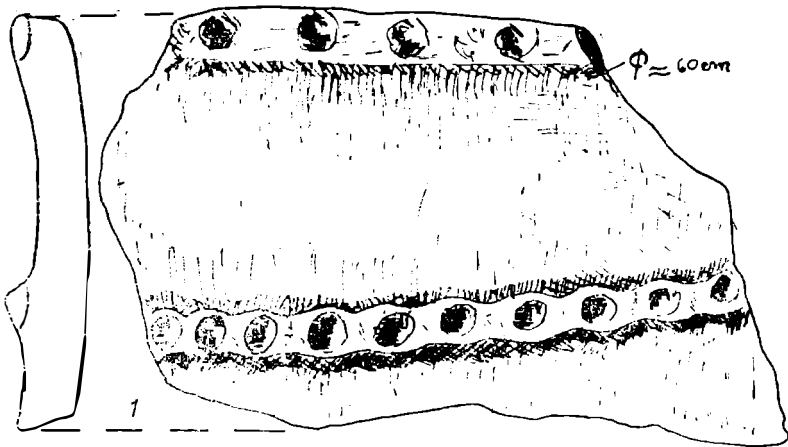

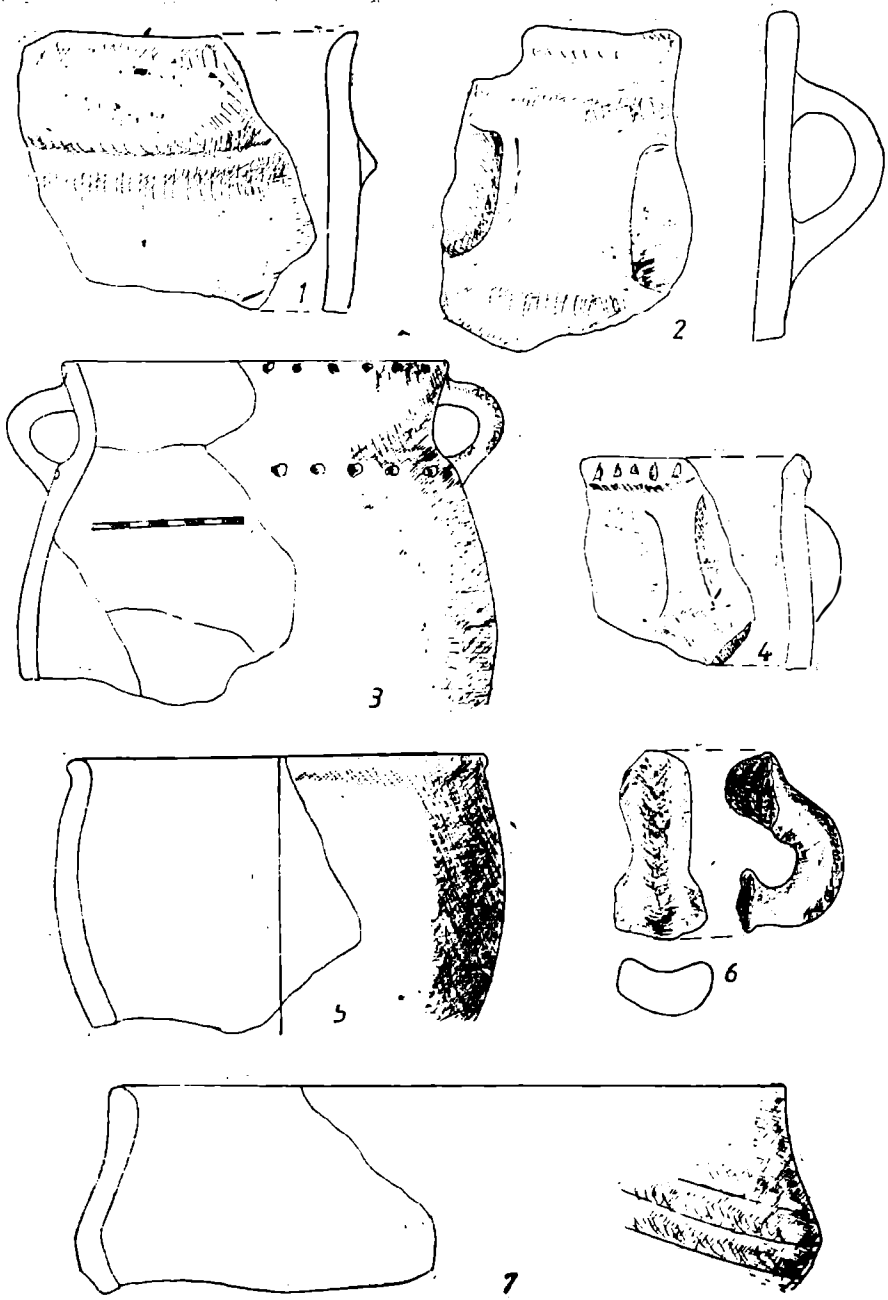
BISTRITA "Cipric" / 979

1/200

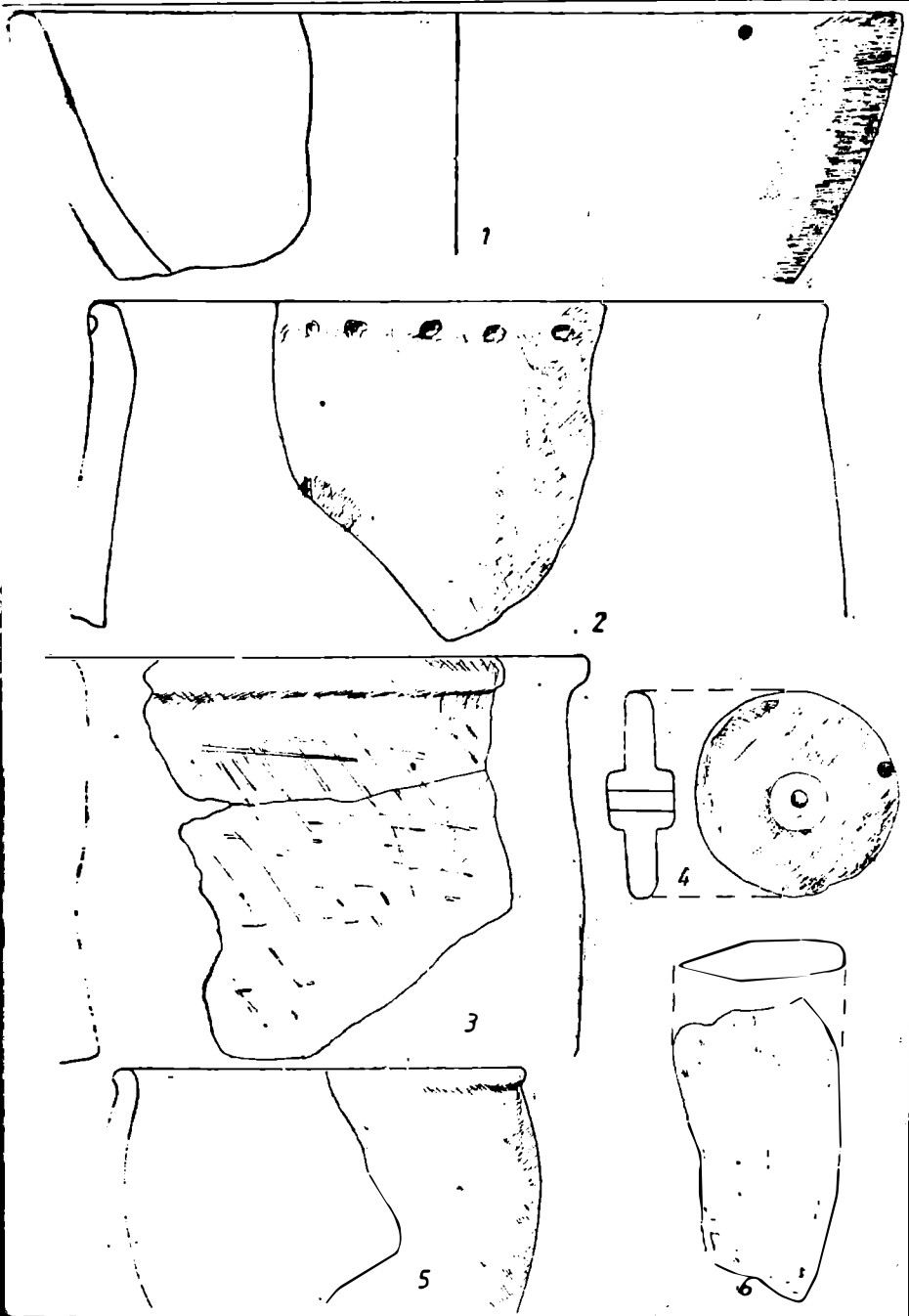

Pl. II — Bistrița „Cighir” ; Mărimea 1/2
www.cimec.ro

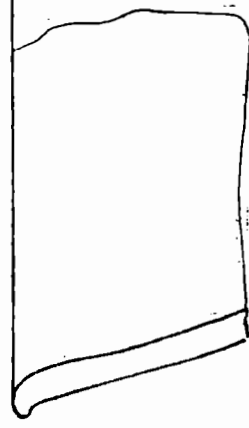
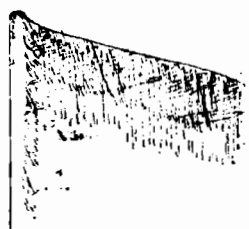
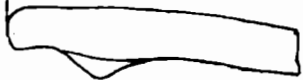

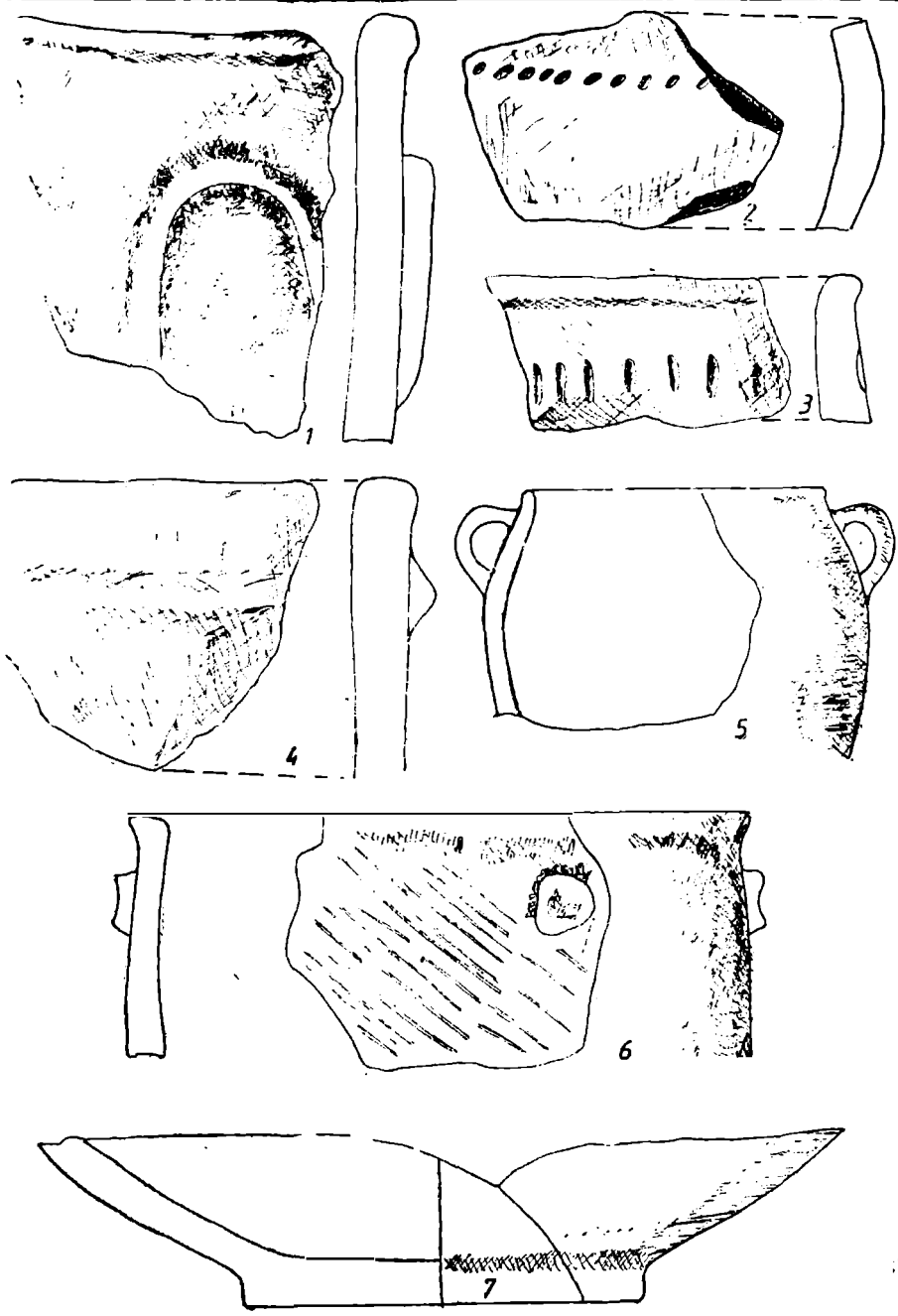
Pl. IV — Bistrița „Cighir” ; 1/2.
www.cimec.ro

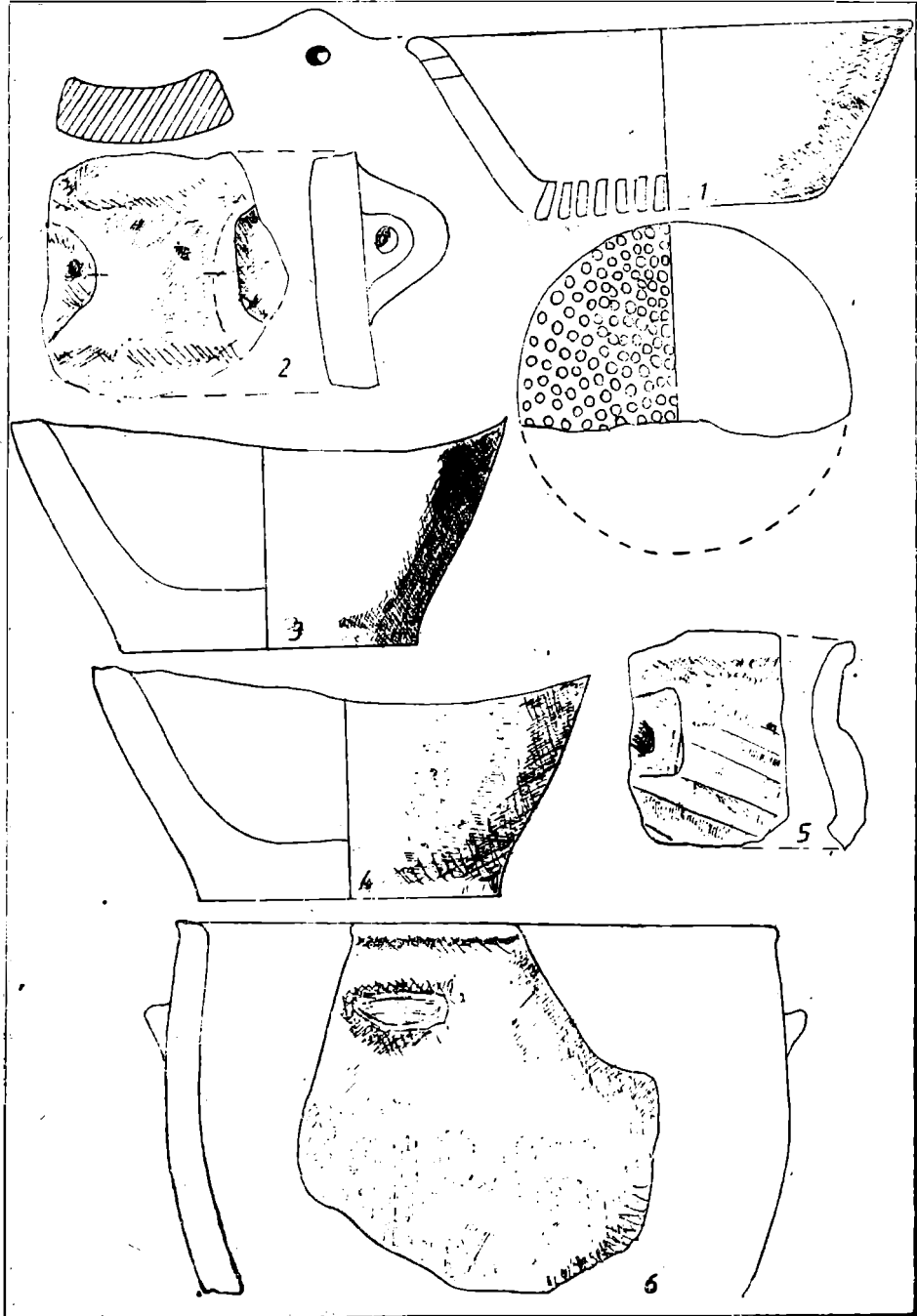
Pl. V — "Pictorial Signs"; 1/2.

PL. VI — *Platystrophia* : 1/2

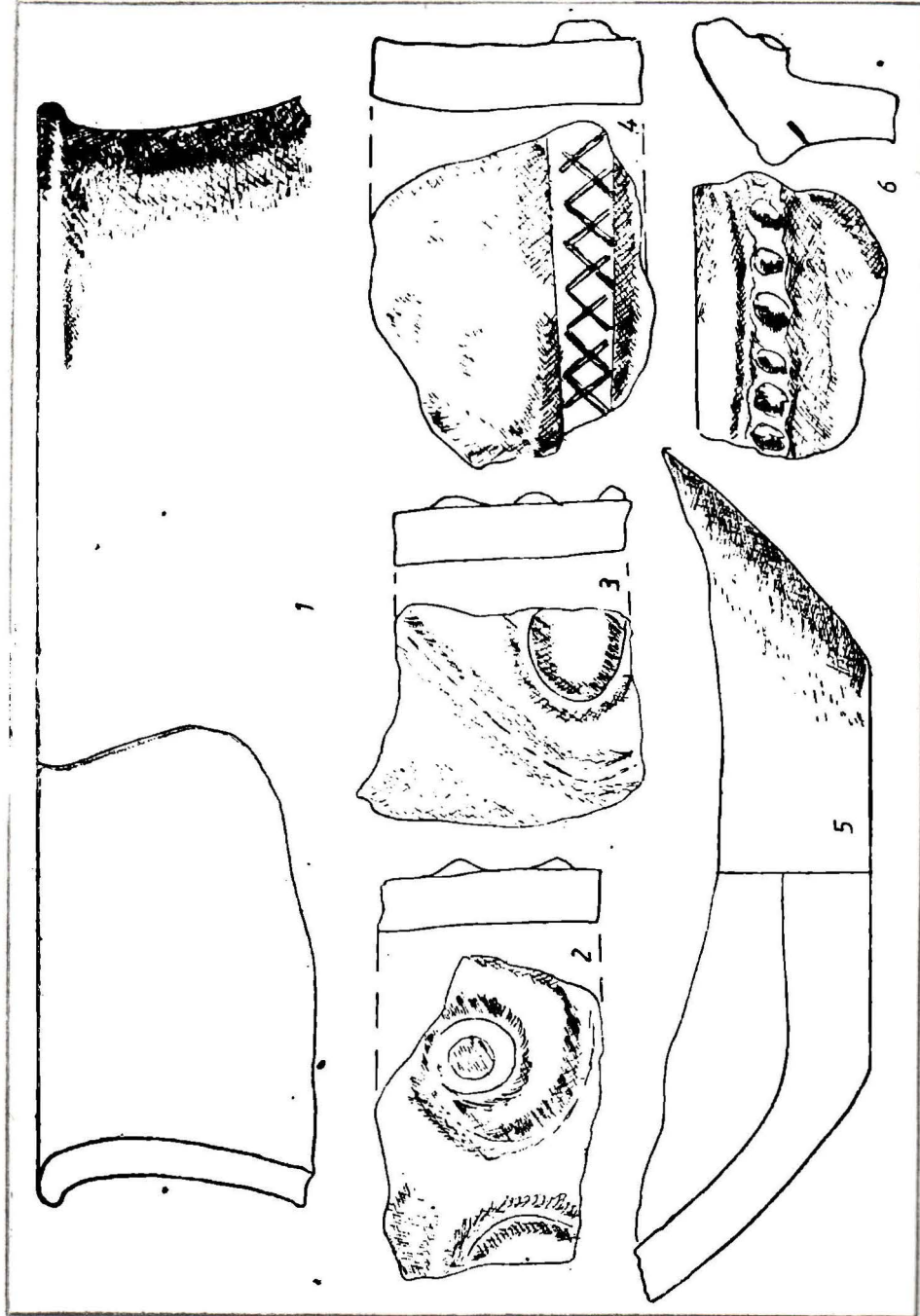

Pl. VII — *Bottle in Stone* ; 1/2.

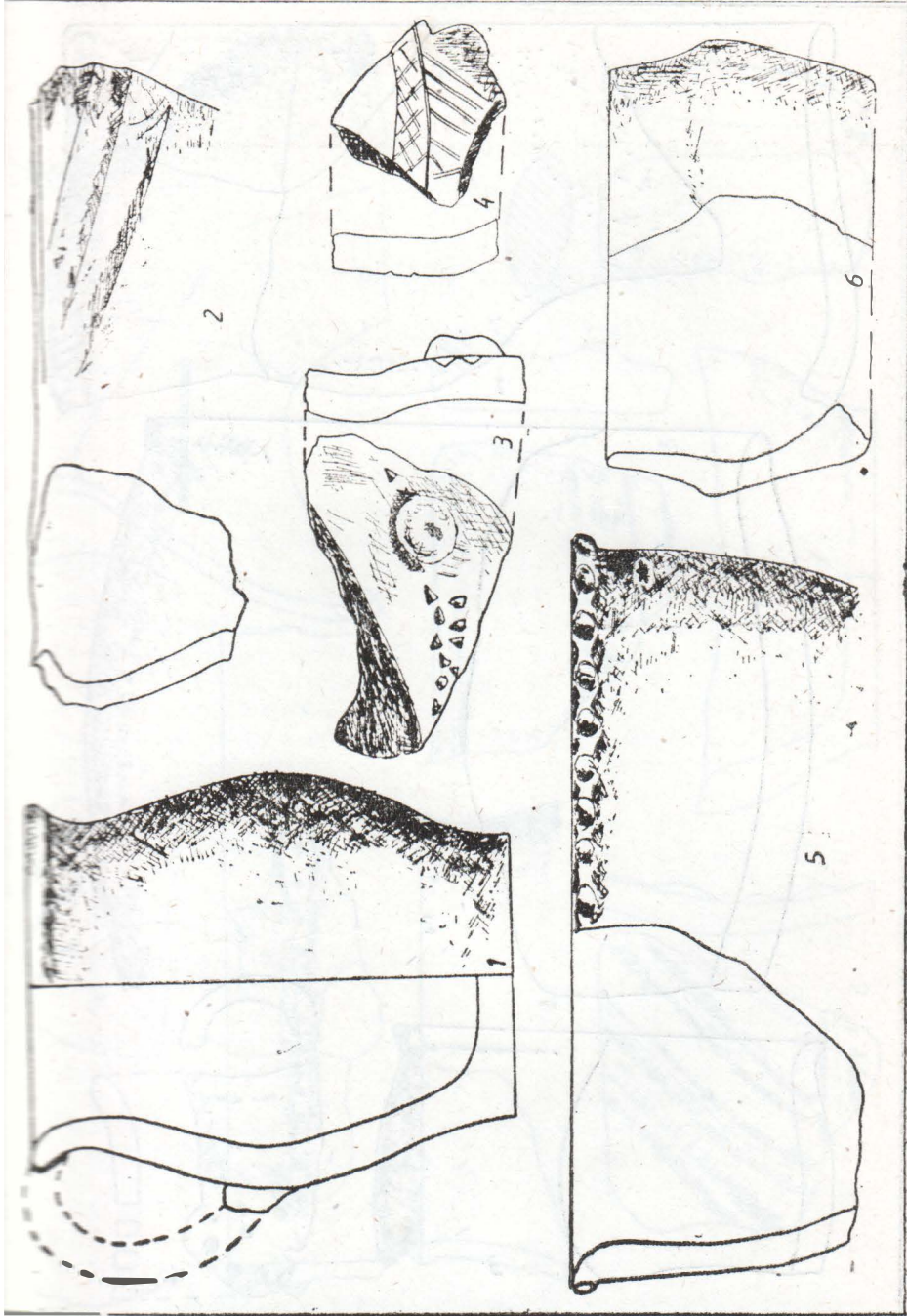

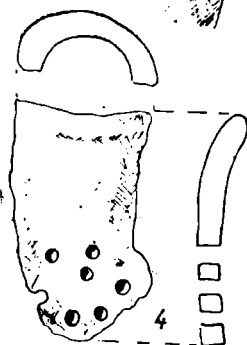
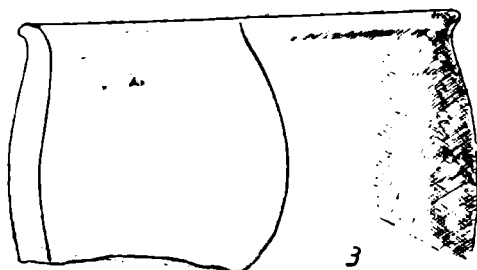
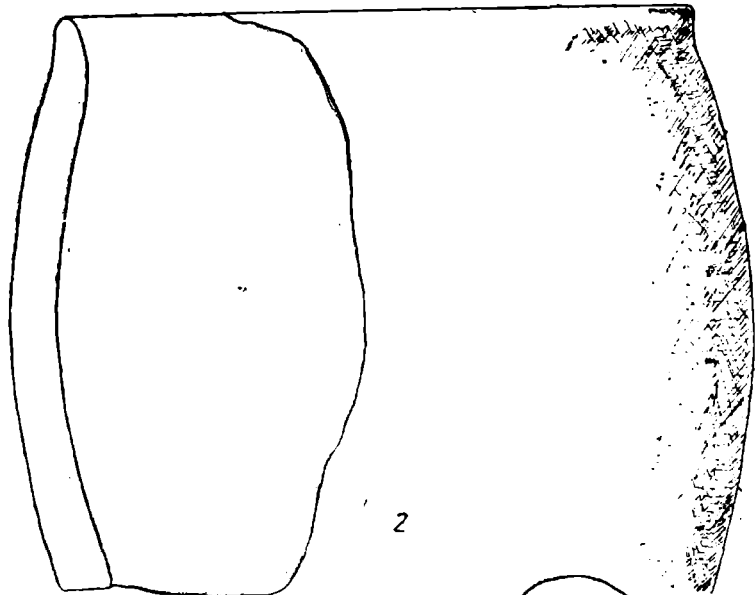
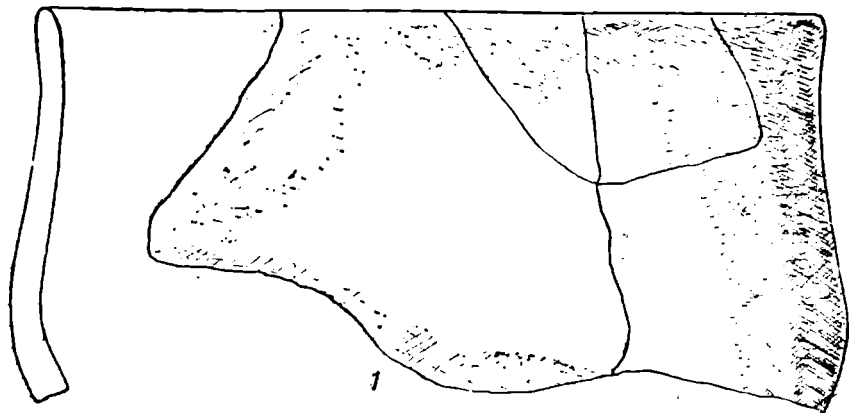
PL. IX — Bistrița „Cighir” : 1/2.

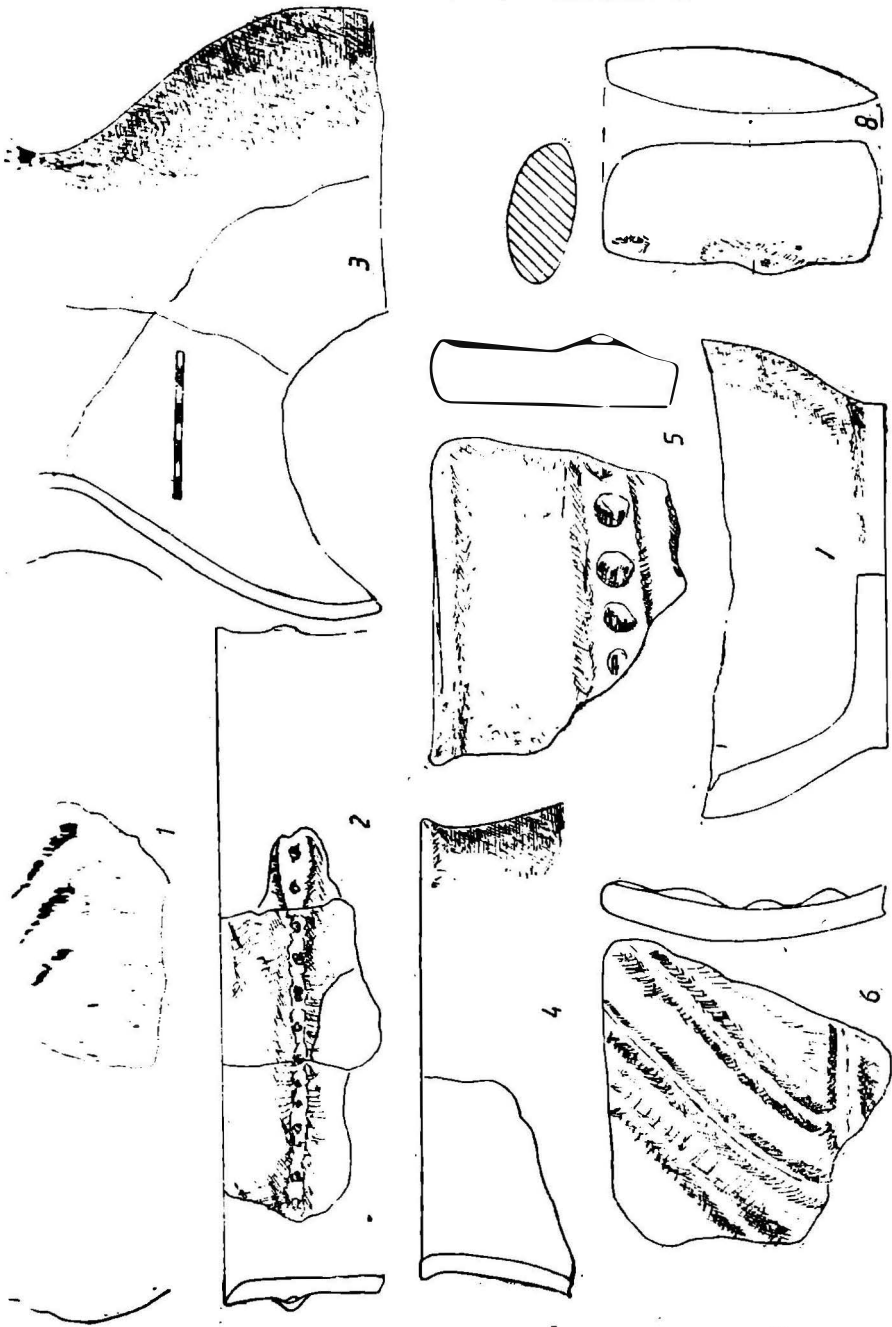

Pl. X — Bistrita-Cighir¹; 1/2.

Pl. XI — Bistrița „Cighir” ; 1/2.

Considerații cu privire la statutul politic al Bistriței în secolele XIII — XV

Gabriela Rădulescu

Istoria Bistriței medievale este una dintre cele mai interesante pagini de istorie a Transilvaniei. Orașele transilvănene s-au ridicat pe tradiția veche de civilizație și locuire de aici. Evoluția și puterea lor e firesc legată de înflorirea comerțului și meșteșugului, dezvoltarea vieții citadine fiind reflexul unui anumit stadiu al forțelor politice la nivelul modului de producție feudal. E o coordonată a unui peisaj coerent, nu numai în contextul transilvan, ci în tot spațiul românesc. Particularitățile vieții citadine în Transilvania nu pun în evidență un tablou rupt de dezvoltarea orașelor din afara arcului carpatic. Dealtfel, evoluția orașelor transilvănene trebuie analizată luând în considerare și aspectul permanentelor relații ale acestora cu Moldova și Muntenia. Semnificația acestor relații este deosebită în contextul devenirii unitare a românilor în spațiul carpato-dunărean, iar exemplul Bistriței medievale e grăitor în acest sens.

Vechile orașe medievale din Transilvania s-au dezvoltat pe măsura conturării structurii feudale, pe măsura organizării administrative și politice a teritoriului transilvan, unele s-au devenit chiar centre politice în fruntea comitatelor, districteilor, 'scaunelor. Astfel de exemple sînt numeroase : Alba-Iulia, Arad, Bistrița, Brașov.¹

Inițial Bistrița s-a dezvoltat în jurul bisericii Sf. Nicolae, iar în partea de nord-est a orașului a existat o fortificație poligonală, în mijloc cu un donjon, turnul croitorilor de mai târziu.² Primele fortificații pot fi cu probabilitate datate în secolul al XIII-lea.

¹ St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, p. 167.

² *Ibidem*, p. 179 ; O. Dahinten, *Beitrage zur Baugeschichte der Stadt Bistritz*, in *Archiv des Vereins*, L. 1944, p. 315.

Secolul al XIII-lea este de altfel și martorul primelor atestări documentare.

Regiunea Bistriței a fost colonizată cu germani în a doua jumătate a secolului al XII-lea și la începutul secolului al XIII-lea, aceștia fiind aduși de regele Ungariei, Geza al II-lea, din Valea Rinului, a Mosellei și din Saxonia. Teritoriul pe care se stabilesc e teritoriul regesc — *fundus regius*³ și prin natura juridică a acestei relații regele era proprietar exclusiv al acestui teritoriu. Uzufuctul era dat coloniștilor. Aceștia au beneficiat de o serie de privilegii. Nu au fost colonizați aici pe un teritoriu pustiu ci pe un loc populat.

Tinutul a purtat inițial numele de Nosen. Bistriței i s-a spus Nosa,⁴ iar prima atestare documentară pare a fi din anul 1222 când e menționat un comite de Bistrița.⁵

Începînd din veacul al XII-lea regalitatea maghiară procedează la organizarea administrativă a teritoriului transilvan, prin împărțirea în comitate, districte, scaune. Inițial Bistrița e inclusă în comitatul Dăbîca.⁶

În secolul al XIII-lea mențiunile documentare sînt încă sporadice. În vremea regelui Bela al IV-lea este amintit un anume Andreas, meșter din Bistrița, în împrejurările în care regele a acordat o serie de privilegii comerciale negustorilor venețieni,⁷ iar în 1250 un document menționează opidul Nosa, afirmînd despre el că a suferit mari pierderi în oameni în momentul invaziei tătară din 1241. Nosa este menționată acum printre cele mai de seamă orașe ardelenе: Dej, Cluj, Oradea, Sibiu, Rodna. Era deja socotită tîrg: „in oppido quod Nosa dicitur“.⁸

În 1243 este amintit teritoriul învecinat al Bistriței (Bistrițya).⁹ Bistrița este un toponim de origine slavă. Cînd la sfîrșitul secolului al XII-lea așa cum s-a amintit aici au fost colonizați sașii, slavii fuseseră deja asimilați de mediul romanic autohton, astfel că, numele orașului a fost deci transmis de o populație românească.¹⁰

Numită de izvoare *oppidum, civitas*, așezarea trebuie să fi fost importantă din punct de vedere economic, iar din punc-

³ Frumă, Problema universității săsești și a instituțiilor celor șapte juzi, Cartea românească, Sibiu, 1935, p. 10-11.

⁴ Boca, Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud în secolele XI-XIV, in File de istorie, 1971, p. 89; Șt. Pascu, op. cit., p. 142; Gy. Gyórfly, Az Árpád-kori magyarorszag torteneti foldrajza, Budapest, 1962, p. 563-564.

⁵ Șt. Pascu, Din trecutul istoric al orașului Bistrița, in File de istorie, 1971, p. 20; O. Schantzen, op. cit., p. 314.

⁶ Gyórfly, op. cit., p. 563-564.

⁷ Boca, op. cit., p. 89; Gy. Gyórfly, op. cit., p. 557-560.

⁸ Șt. Pascu, Sacerdoțeanu, Marea invazie tătară și sud-estul european, București, 1933.

⁹ Boca, op. cit., p. 89; Gy. Gyórfly, op. cit., p. 557-560.

¹⁰ Șt. Pascu, Din trecutul istoric al orașului Bistrița, p. 11; V. Motagna, Articole și documente - contribuții la istoria românilor din V. XIII-XVI, Cluj, 1923, p. 13; A. Bunea: Cercetare de istoria românilor pînă la 1382, p. 114.

tul de vedere al statutului juridic și politic, faptul acesta nu putea rămâne fără urmări. Este evident că însemnătatea economică, și nu numai economică, a așezării este sesizată foarte repede. Aceasta deoarece are o poziție geografică favorabilă, fiind pe un vad spre Moldova. Faptul nu e lipsit de importanță dacă luăm în considerare împrejurarea că Moldova s-a integrat acum în sistemul marilor itinerarii comerciale continentale, integrare ce se conturează pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd devine o parte a drumului ce lega Europa centrală și Marea Baltică cu Dunărea de jos și de aici cu Orientul.¹¹ Bistrița era o deschidere spre acest vad de peste Carpați, dar și o legătură a Transilvaniei cu Moldova. Relațiile strînse ale Bistriței cu Moldova vor fi o permanentă în tot evul mediu, marcînd profund pulsul vieții orașului.

Bistrița a devenit repede tîrg. Invasia tătaro-mongolă din 1241 a atras după sine multe pierderi și suferințe pentru oraș. Așa s-a întîmplat și cu Rodna dealtfel, căci ambele s-au aflat pe unul din drumurile tătarilor. O coloană a năvălitorilor s-a îndreptat pe aici spre Cîmpia Tisei unde pe riul Sajo a avut loc lupta din aprilie 1241 cu armata regelui Bela al IV-lea.¹² Acele împrejurări au fost o lecție aspră pentru cei care s-au aflat în calea năvălirii. Chiar canonicul orădean Rogerius afirmă că după retragerea tătarilor s-au construit multe cetăți. Aceasta s-a întîmplat într-adevăr la scurt timp după momentul 1241. Sistemul vechi al fortificațiilor din pămînt și lemn — prezent în toate țările române — s-a dovedit acum ineficient.¹³

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după năvălirea tătarilor și în contextul anarhiei feudale din regatul Ungariei, o serie de așezări și-au construit fortificații de piatră: Săsciori, Girbova, Sebeșeni (județul Alba), Orlat, Rășinari, Avrig (județul Sibiu), Rîșnov (județul Brașov), Bistrița, Rodna.¹⁴ Se pot menționa și o serie de turnuri întărite iar printre acestea și cel de la Bistrița din 1266.¹⁵ În ceea ce privește cetatea Bistriței de pe „Burg”,¹⁶ potrivit materialului arheologic care este unitar, ea se poate data în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. De reținut că aici, pe podeaua unei încăperi a fost descoperită o monedă de argint de la Ștefan al V-lea (1272).¹⁷

11. Șerban Papacostea, *Politica comercială a Țării Românești și Moldovei în sec. XIV-XVI*, în *Studii și materiale de istorie medie*, X, 1983, p. 35.

12. Șt. Pascu, *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, p. 13.

13. Gh. Anghel, *Tipologia cetăților medievale*, în *Apulum*, XIX, 1961, p. 152.

14. *ibidem*.

15. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, p. 261.

16. E menționată de I. Marțian, A.E., XXIII, 1903; M. Roska, *Rep.*, p. 38, nr. 93; A. Berger, *Die Huniadyburg in Bistritz*, în *Nosner Gabe, Bistrița*, 1928, p. 3-24; Șt. Dănilă, *Contribuții la cunoașterea unor cetăți din nord-estul Transilvaniei*, în *File de istorie*, 41, 1972, p. 70.

17. *ibidem*, p. 70-71.

După invazia tătarilor, orașul a avut nevoie de o perioadă de timp pentru a se reface.

În ceea ce privește statutul politic al orașului la începuturile sale, trebuie să menționăm aici documentul din 1264¹⁸ care precizează că Bistrița făcea acum parte din posesiunile reginei Ungariei. La 16 iulie 1264, Papa Urban al IV-lea scrie lui Ștefan, fiul lui Bela al IV-lea, regele Ungariei, să restituie mamei sale satele și ținuturile Bistrița, Rodna, Jelna și Craimăt.

În 1274 în fruntea Bistriței s-a aflat magistrul Paul care era și comite de Rodna.¹⁹ Documentele, deși sporadice, ilustrează faptul că la sfârșitul secolului al XIII-lea, orașul e în atenția autorității centrale, interesată în prosperitatea lui: în 1286 regele Ladislau al IV-lea scutește de două treimi din dări pe locuitorii Bistriței²⁰, reîntărind apoi acest privilegiu în 1290²¹. În anul 1291, privilegiul amintit va fi reconfirmat de regele Andrei al III-lea.²² Scutirile amintite se datorau faptului că orașul fusese din nou pustiit de tătari. Visteria regală fiind însă atentă la încasarea dărilor; în 1287, arhiepiscopul de Strigoniu însărcinează pe Petru, episcopul Transilvaniei, să dea ajutor slujbașilor reginei Elisabeta la încasarea veniturilor ei din ținutul Bistriței.²³

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea sensul devenirii Bistriței e tot mai clar. Ea este de acum oraș și putem vorbi de existența unui patriciat aici, căci documentele sînt edificatoare în acest sens. Juridic și administrativ orașul e condus acum după dreptul de la Magdeburg.²⁴ Funcția de jude local e ereditară. Se cristalizează în acest context o categorie socială ce beneficia de anume privilegii, deținea o sumă de prerogative politice, iar din punct de vedere economic e înzestrată cu însemnate bunuri: locuri de case și pămînturi agricole etc.²⁵

Încă în perioada colonizării, această categorie *greavii* — au jucat un rol important administrativ, fiscal, judecătoresc și militar. Patriciatul acesta provenit din rîndul greavilor este un *patriciat primar*. Existența lui e firească în contextul evoluției economice a orașului la începuturile lui. Inițial viața sa economică are un caracter precumpănitor agrar. Dealtfel puterea greavilor se întemeiază cu precădere pe proprietatea imobilă, mai ales funciară. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea greavii nu mai procedează doar la fructificarea

18 DIR, veacul XIII, vol. II, C, Transilvania, p. 69.

19 Ibidem, p. 163.

20 Ibidem, p. 279; Al. Berger, Urkunden — Regesten aus dem alter Bistritz Archive V.

1203 bis 1490, in Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz, 1893, doc. 6.

21 Ibidem, doc. 7; DIR, veacul XIII, vol. II, C, Transilvania, p. 322.

23 DIR, veacul XIII, vol. II, C, Transilvania, p. 289.

24 K.G. Gundisch, Patriciatul orașenesc al Bistriței, in File de istorie, IV, 1976, p. 148.

25 Ibidem.

proprietății funciare și — semnificativ pentru marca de oraș a așezării — își plasează veniturile în minerit, meșteșuguri, comerț.²⁶

Analizînd statutul politic al orașului în acest moment, trebuie să menționăm că pe măsură ce el va fi mai puternic din punct de vedere economic se va manifesta mai dornic de autonomie.

Regalitatea intuind orașele ca importante pîrghii economice și politice ale autorității centrale va urmări deci atent evoluția Bistriței. Acesta este sensul documentului din 1291, menționat anterior.

Documentele de la începutul veacului al XIV-lea care pomenesc orașul, oglindesc fragmentar statutul politic al acestuia. Se profilează acum un conflict de autoritate care treptat va lua amploare și care implică regalitatea maghiară, nobilimea, precum și orașul, care tinde, așa cum se va vedea, a-și făuri un statut autonom. Prerogativele regalității care își exercită autoritatea asupra ținutului decurg din aceea că de timpuriu acesta a fost un apanaj al reginelor Ungariei, sub autoritatea lor aflîndu-se și dregătorul orașului și al provinciei.²⁷

Înfățișînd etapele cristalizării statutului autonom al Bistriței trebuie să subliniem că tuturor orașelor medievale europene le este caracteristică în prima fază a dezvoltării lor lupta pentru autonomie.

Voievodatul transilvan își manifestă la rîndu-i tendințele de autonomie prin guvernarea aproape suverană a voievodului Ladislau Kán. Puterea acestuia va fi mult mai mare în timpul crizei dinastice din Ungaria, în momentul în care coroana e obiectul disputei dintre Otto de Bavaria și Carol Robert. Deși Otto de Bavaria se înscăunează rege, papa atribuie coroana lui Carol Robert. Otto de Bavaria e excomunicat ca dealtfel și voievodul rebel al Transilvaniei.²⁸

Bistrițenii încep acum a face politică și în 1307 Otto de Bavaria sosește la Bistrița.²⁹ Carol Robert e ales de dietă rege, iar în aprilie 1310 Ladislau Kán renunță la opoziție obligîndu-se să restituie bunurile regești, printre care minele de argint de la Rodna, comitatul Bistriței.³⁰

Pe fundalul luptei dintre voievodul Ladislau Kán și Carol Robert documentele menționează numele greavului Ioan, fiul

26 Ibidem, p. 149 ; Șt. Pascu, S. Goldenberg, *Despre orașele medievale*, în *Anuarul Institutului de istorie și arh.*, Cluj, 1971, p. 34.

27 M. Holban, *Pe marginea unor documente din vremea angevinilor*, în *Omagiu lui Constantin Brancoveanu - Iași*, București, 1965, p. 229.

28 I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X, 1945, Sibiu, p. 79.

29 N. Iorga, *Documente românești în orhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. III ; Zimmermann - Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 273-274.

30 I. Moga, *op. cit.*, p. 79 ; Zimmermann - Werner, *op. cit.*, p. 295-296.

lui Geubul din Bistrița.³¹ El e partizan al regelui și îl susține împotriva voievodului rebel. Pentru meritele sale regele angevin îi dăruiește în anul 1311 moșia Pettendorf.³² Faptul l-a adus în conflict cu locuitorii comunei învecinate Iad (Livezile), un conflict care va dura câteva decenii. Anul 1324 adaugă elemente noi conflictului de autoritate din regatul angevin și voievodatul transilvan : este anul mișcării sașilor desfășurată în sudul Transilvaniei sub conducerea greavului Henning din Petrești.³³ Bistrița în acest context socotește că e util să se ralieze mișcării ce urmărea subminarea autorității regelui angevin. Partizanul acestuia, Ioan, fiul lui Geubul este ucis în aceste împrejurări. Un document datat 1325—29 ianuarie 8, emis de voievodul Transilvaniei, Toma, cere locuitorilor din Bistrița să ia măsuri împotriva ucigașilor lui Ioan.³⁴

Evenimentele acestea nu rămân fără urmări asupra statutului politic al orașului. În anii care au urmat răzvrătirii, ținutul obține o serie de libertăți.³⁵

Statutul politic al orașului se definitivează în conjunctura aceasta prin documentul din 29 decembrie 1330³⁶ emis de regina Elisabeta. Actul conferă cetățenilor și oaspeților din Bistrița dreptul de a nu fi judecați de nici un judecător al regatului ci doar de regină, de comitele de Bistrița și de judele orașensc „ales de ei dimpreună și din mijlocul lor“. Ca prim for judecătoresc-administrativ se instituie deci funcția de jude. Comitele Bistriței e numit de regină. Orașul și locuitorii săi alcătuiesc acum „universitas civium et hospitem“.

Prin acest privilegiu orașenimea bistrițeană câștigă un plus de autonomie. Drepturile administrative și jurisdicția proprie conferă orașului o poziție ce-i va favoriza evoluția viitoare. Locul orașului în peisajul economic transilvan al acestui secol se întrevede și din faptul că privilegiul din 1330 acordă orașenilor din Bistrița și dreptul de liberă trecere cu bunurile și mărfurile lor prin Transilvania și Ungaria.

Statutul orașului pe făgașul început prin privilegiul amintit nu s-a cristalizat fără stări de tensiune, fără conflicte. Puterea este de pildă refractară la eventualele încercări de uzurpare a dreptului de danie socotit apanajul ei. Conflictul amintit în legătură cu moșia Pettendorf e sugestiv în acest sens. Astfel, în martie 1331³⁷, Toma, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc aduce la cunoștință regelui Carol Robert că la adunarea ținută la Turda, Ioan, fiul lui Ioan din Bistrița „ridi-

31 K. G. Gundisch, *op. cit.*, p. 150.

32 *Ibidem*; Zimmermann — Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 299.

33 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 250.

34 Zimmermann — Werner, *op. cit.*, p. 390.

35 K. G. Gundisch, *op. cit.*, p. 150.

36 Al. Berger, *Regeste...*, doc. 14; Zimmermann — Werner, *op. cit.*, I, p. 437, nr. 478; N. Jorja, *op. cit.*, p. III.

37 *DIR.*, C, *Transilvania*, III, *veacul XIV*, doc. XIV; Zimmermann — Werner *op. cit.*, I, p. 441.

cîndu-se din mijlocul nobililor“ înfățișînd scrisorile și privilegiile regelui prin care i se dăruia pe veci moșia numită Pettendorf reclama că magistrul Toma, comite de Bistrița „vrea să o hotărînicească și să o dea în stăpînirea oamenilor din Bistrița“. Nobilii l-au oprit pe magistrul Toma de la aceasta. În eventualitatea în care totuși magistrul va voi să hotărînicească moșia, pricina trebuie adusă — spun nobilii — „nu înaintea regelui ci înaintea noastră“ — Argumentul e că moșia Pettendorf se află printre moșiile lor — *ipsorum* —, ale nobililor.

Disputa are ca obiect în principiu — dincolo de cazul concret adus înaintea adunării de la Turda — problema competenței instanțelor de judecată : nobilimea sau regele. Adunarea de la Turda își afirmă ea competența de a judeca respectiva pricină care va fi deci adusă înaintea lor și nu înaintea regelui.

Carol Robert e din nou înștiințat despre pricina lui Ioan de Bistrița, dar o expediție militară determină amînarea pricinilor tuturor locuitorilor, inclusiv a celei lui Ioan de Bistrița, pentru a 15-a zi de la lăsarea la vatră a oastei.³⁸

Litigiul nu era rezolvat nici în iulie 1331 cînd printr-o scrisoare trimisă la Bistrița, magistrul Toma îl înștiințează pe Carol Robert că a fixat soroc de înfățișare înaintea regelui.³⁹

Tendențele centrifuge ale nobilimii transilvănene se manifestă deci acum, cînd ea nu dorește să țină seama de actul reginei din 1330. Continuă să susțină competența cîrmuirii și jurisdicției voievodului.⁴⁰

În 1332, din Oradea, la 6 octombrie, regele adresează o scrisoare bistrițenilor și locuitorilor satului Iad (Livezile) cerîndu-le să înceteze folosirea abuzivă a moșiei Pettendorf în dauna lui Ioan de Bistrița „și dacă i-ați adus unele vătămări sau daune pomenitului Ioan în această culegere a folosințelor zisei moșii, trebuie să-i acoperiți aceste pagube și să-i dați și să-i faceți despăgubire“ . . .⁴¹ Împotrivirea locuitorilor este vehementă și sistematică. Cu toată insistența regelui, Ioan de Bistrița nu este pus deplin în drepturile sale asupra moșiei Pettendorf. Regele însuși recunoaște nesupunerea la poruncile sale privitoare la această pricină. Uneori iritarea sa răzbată clar iar poruncile către bistrițeni și către locuitorii satului Iad (Livezile) sînt însoțite de amenințări. În 1334 situația era neschimbată și regele însuși intervine de două ori.⁴²

38 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, p. 9, doc. 34 ; Zimmermann — Werner, op. cit., I, p. 442.

39 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 27, doc. 34 ; Zimmermann — Werner op. cit., I, p. 445-446.

40 M. Holban, op. cit., p. 230.

41 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 280, doc. 111 ; Hurmuzaki — Densușianu, 1/2 p. 4, doc. 4.

42 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 313, doc. 170 ; ibidem, 320, doc. 183 ; Zimmermann — Werner, op. cit., I, p. 459.

Libertățile orășenești pe cale de a fi dobândite și pe cale de a se consolida au fost uneori eclipsate de momente de guvernare autoritară. Sub comitele Andrei Lakfi, fiul fostului comite al secuilor și de Bistrița Ladislau, din anii 1333—1337 orașul trece printr-o astfel de guvernare.⁴³

Cuînd bistrițenii vor interveni la rege solicitînd acordarea unui privilegiu care urma să întărească autonomia orașului, să-i favorizeze prosperitatea economică și să creeze cadrul juridic și administrativ compatibil cu însemnătatea și puterea sa.⁴⁴

Regele Ungariei Ludovic a acordat Bistriței prin actul din 24 aprilie 1353⁴⁵ dreptul de a ține un târg în fiecare an cu totul liber „scos de sub orice drept de judecată și putere a oricăror magnați și baroni“ . . . , și „îndeosebi a vovievodului Transilvaniei sau a locuitorilor săi“ . . . Documentul precizează că târgul organizat la Bistrița va fi după „felul, obiceiul și libertatea târgului anual ce se ține la Buda“ . . . Târgul se va ține între 24 august și 7 septembrie. La mijlocul secolului al XIV-lea Bistrița este un oraș ce-și găsisse și vocația comerțului. Nimeni nu are acum posibilitate de a percepe vreo vamă în oraș de la negustorii veniți de pretutindeni la acest iarmaroc în perioada organizării târgului. Semnificativă este mențiunea pe care documentul o înserează privitor la „toate pricinile ce se vor sta în acel iarmaroc“. Rezolvarea lor era de competența juraților orașului. Privilegiile acestea au contribuit neîndoielnic la dezvoltarea relațiilor comerciale și la prosperitatea negustorilor bistrițeni. Implicit, actul acesta reflecta și o anumită tendință vis à vis de statutul politic al orașului. La 12 august 1364⁴⁶ regele Ludovic I a întărit cu noua sa pecete actul din 24 aprilie 1353.

Procesul de statornicire a libertăților orășenești a fost dificil și sinuos. În 1366 regele se afla la Bistrița,⁴⁷ unde orășenii îi solicitau acum rezolvarea unei probleme stringente pentru ei: vor a-și alege dregătorii anuali ei înșiși. Reglementarea statutului politic al orașului era necesară pentru a ordona astfel și perceperea dărilor regești. La 17 august 1366 cetățenilor și oaspeților, locuitorilor orașului Bistrița și ai satelor aparținătoare, li se stabilește modul în care să-și aleagă din rîndul lor judele și jurații, dreptul comitelui de a judeca diverse și apoi în caz de nevoie judecarea lor în continuare la Sibiu, ca primă instanță de apel. Astfel sînt obținute acum

43 M. Holban, *op. cit.*, p. 231.

44 *Ibidem*, p. 232; N. Iorga, *op. cit.*, p. III.

45 D.R.H., C, *Transilvania*, X, p. 205, doc. 187; N. Iorga, *op. cit.*, p. III.

46 D.R.H., C, *Transilvania*, X, p. 318, doc. 311.

47 M. Holban, *op. cit.*, p. 232.

drepturile pe care le aveau sibienii ⁴⁸, fiind întărite și confirmate libertățile obținute deja în 1330.

În secolele XIV—XV cele mai importante dintre orașele transilvănene (Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița) au dobândit pe rînd statut de orașe libere regești, ceea ce însemna acordarea în beneficiul acestora a unor importante libertăți economice și instituționale. Ele urmau să contribuie la echilibrarea visteriei regești și trebuiau să fie un aliat important al puterii centrale în contra tendințelor centrifuge manifestate de marea nobilime.⁴⁹ E firesc ca ele să devină treptat o „stare politică”. Dealtfel, în contextul acesta puterea centrală e interesată în creșterea numărului populației urbane.

Obținînd „libertatea sibiană” Bistrița va dispune de însemnele caracteristice unui oraș liber : stemă și pecete proprie.

Statutul orașului este reflex al puterii sale economice și în acest sens trebuie să remarcăm că meșteșugurile s-au dezvoltat de timpuriu la Bistrița. Treptat s-au constituit bresle cu statute proprii. Mențiunea cea mai veche despre o asociație a unor meșteșugari bistrițeni datează din 1367 cînd aceștia obțin un privilegiu pentru reglementarea activității lor.⁵⁰ Cel mai vechi statut al unei bresle bistrițene este acela al curelărilor în a doua jumătate a secolului al XIV-lea,⁵¹ fiind un regulament foarte asemănător cu statutele din Sibiu, Sighișoara, Sebeș, Orăștie statornicit în 1377.⁵²

Începînd cu veacul al XV-lea vor fi bine cunoscute relațiile comerciale ale Bistriței cu Moldova.⁵³ Inițial ele au fost relații sporadice. Vadul comercial s-a statornicit treptat, treptat s-a creat și sistemul juridic care într-un cadru oficializat a reglementat schimburile cu Moldova. Astfel, printre primele acte menite să reglementeze comerțul cu Moldova trebuie să amintim privilegiul acordat în 1408⁵⁴ negustorilor lioveni de Alexandru cel Bun, în care sînt incluse și clauze referitoare la sistemul relațiilor vamale cu Bistrița. Peisajul e coerent, și nu este lipsit de interes să menționăm că și brașovenii obțin cel dintîi privilegiu comercial în Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun, iar Țara Românească se integrează și ea acestor relații cînd negoțul cu Brașovul e reglementat prin documentul din ianuarie 1368⁵⁵ și prin privilegiul acordat de Mircea în 1413.⁵⁶

48 N. Iorga, *op. cit.*, p. III ; Zimmermann – Werner, *op. cit.*, II, p. 249.

49 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, p. 168–169.

50 *Idem.*, *Din trecutul istoric al orașului Bistria*, p. 15–16.

51 *Ibidem.*

52 *Ibidem.*

53 N. Iorga, *op. cit.*, p. IV.

54 O. Monoranu, Emil I. Emandi, *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Bistrița și ținutul Sucevei în evul mediu*, în *Suceava, Anuarul Muzeului Județean*, 1978, V, p. 257.

55 D.R.H., D, I, doc. 46, p. 86–87 ; Hurmuzaki, XV/1, p. 1–2.

56 Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 17 ; D.R.H., D, I, doc. 120 și 121, p. 197–200.

Drumul care lega Bistrița de Moldova a devenit o arteră circulantă permanent, unul din miile de fire ale unității inseparabile a provinciilor românești, este drumul Suhardului care trecea de la Bistrița la Rodna peste Munții Suhardului pe Valea Bistriței spre Dorna. Dealtfel, încă din veacul al XIII-lea un drum lega Bistrița și Rodna, prin Moldova, de Halici și prin el de emporiile din sudul Rusiei,⁵⁷ iar despre aceste legături avem tot mai multe informații pe măsura consolidării statului feudal Moldova.

Vama de hotar era percepută la Rodna (*tricesima* percepută la hotar era încasată de voievodul Transilvaniei iar negustorii moldoveni mai plăteau la Bistrița *vigesima*)⁵⁸.

În iulie 1412 voievodul Stibor se afla la Bistrița și judele orașului, Andrei, i se plînge că un vameș al Rodnei schimbaseră vechile reglementări ale vămilor percepute aici și faptul a avut urmări nefaste sărăcind orașul. Cu acest prilej, într-un act emis în vara aceluiași an,⁵⁹ voievodul Stibor completează mai amănunțit privilegiul acordat de Alexandrul cel Bun fiind pentru mărfurile venite din Moldova la Bistrița taxe vamale după sistemul de la Bran și Runcăr.⁶⁰ Vama de la Rodna e veche și semnificativ, documentul din 1412 vorbește despre faptul că ea funcționa „tempore ab antiquo“.

La începutul secolului al XV-lea orașul era și mai puternic din punct de vedere economic. Minele de la Rodna ajung acum în stăpînirea bistrițenilor, după ce regele Sigismund donează Valea Rodnei lui Petru Kretschmer.⁶¹

Evoluția economică va determina mutații în structurile sociale: un patriciat nou, preocupat de activități lucrative, de meșteșuguri, comerț, minerit devine treptat o forță politică, care reușește începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea să acapareze puterea.⁶²

În 1405 așezarea e înălțată la rangul de oraș liber regesc fiind condusă de un jude și 12 jurați aleși anual.⁶³ Aceștia formau sfatul orașului (*consulatus*), avînd atribuții financiare, administrative și juridice în oraș și district.⁶⁴ Nu este lipsit de importanță să menționăm că în 1405 și Clujul obținuse acest statut, iar interesul autorității centrale de a-și apropia orașele se vedește și prin aceea că în 1409 Bistrița beneficia de dreptul de a se înconjura cu ziduri ca și alte orașe transilvane: Cluj, Sibiu, Brașovul.⁶⁵

⁵⁷ Serban Papacoste, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁸ O. Monoranu, Emil. I. Emandi, *op. cit.*, p. 257.

⁵⁹ D.R.H., D, I, p. 189, doc. 117; Arh. St. Cluj-Napoca, Fond Primăria Orașului Bistrița, anul 1412, nr. 15.

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. IV; O. Monoranu, Emil. I. Emandi, *op. cit.*, p. 257.

⁶¹ K. G. Gündisch, *op. cit.*, p. 162.

⁶² St. Pascu, în *Nouvele reuve d'histoire*, tom. 1, 1962, p. 25.

⁶³ *Idem.*, *Volevodatul Transilvaniei*, III, p. 224-226.

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ St. Pascu, *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, p. 17.

În vremea regelui Sigismund și a voievodului Stibor „se acordă privilegiu pentru cei ce se vor așeza în oraș și pe domeniul lui, se asigură orășenilor folosirea apelor Bistriței, se iau sub protecție regală cărăușii care merg la Baia Mare și aiurea, se opresc abuzuri... se confirmă liber alegerea judeului“ ...⁶⁶

Privilegiile bistrițenilor sînt sporite și mai mult de Iancu de Hunedoara. Pînă atunci însă, în raporturile dintre oraș și regalitate intervin și momente de tensiune, bistrițenii asistă cu îngrijorare la imixtiunea regalității în zona de influență a orașului. Astfel că, în 1439 regina Elisabeta dăruiește lui Desideriu de Losoncz unele posesiuni în districtul Bistriței,⁶⁷ iar în 1440 zălogește lui Gregoriu de Bethlen unele posesiuni în același district al Bistriței,⁶⁸ poruncind apoi locuitorilor din Târbuiu, Dumitra și Slătinița predarea veniturilor regale către acel Gregoriu de Bethlen.⁶⁹

Imixtiunea regalității pare bistrițenilor cu atît mai gravă acum, cu cît are ca obiect chiar Valea Rodnei. Dealtfel, e de subliniat faptul că un document emis deja în 1412 — este și anul amintitei plîngerii adresate de bistrițeni voievodului Stibor cu privire de la Rodna — dă bistrițenilor și locuitorilor din ținutul Bistriței dreptul de pescuit pe Someș. Documentele probează deci intenția magistratului bistrițean de a stăpîni Rodna.⁷⁰

Orice intenție de a transforma Valea Rodnei în feud e privită cu reticiență de bistrițeni, fapt dovedit și de episodul din 1440 cînd fiica lui Sigismund de Luxemburg, dorind să-și cîștige aderenți în lupta cu Vladislav I (1440—1444) dăruiește Rodna lui Ștefan Iakch de Kusal,⁷¹ fost comite al secuilor.

Bistrițenii adresează plîngerii regelui Vladislav, deși așa cum am văzut, constituirea feudelor prin danie regală în ținutul Bistriței nu e un fapt ieșit din comun, cu toată opoziția și temerile orășenești. În 1442, spre a-și apropia orașul regele Vladislav abrogă toate donațiile făcute în dauna districtului Bistrița de el și de regina Elisabeta⁷² Fluctuațiile poziției autorității centrale față de oraș sînt însă evident și în funcție de conjunctura de moment.

În 1453 Iancu de Hunedoara primește orașul și districtul Bistrița fiind investit cu demnitatea de comite perpetuu al Bistriței.⁷³ Legat de raporturile sale cu bistrițenii trebuie să

66 N. Iorga, *op. cit.*, p. IV.

67 Zimmerman — Werner *op. cit.*, V, doc. 2361.

68 *Ibidem.*, doc. 2368 și 2369.

69 *Ibidem.*, doc. 2373.

70 V. Motogan, *op. cit.*, p. 18.

71 Zimmerman — Werner, *op. cit.*, V, doc. 2365 ; Hurmuzaki, II/2, p. 23.

72 Al. Berger, *Regeste*, doc. la data de 29 iunie 1442 ; Zimmerman — Werner, *op. cit.*, V, doc. 2438.

73 N. Iorga, *op. cit.* p. V.

menționăm că aceștia îl cunoșteau ca pe un om drept și corect.⁷⁴

Din Viena, la 3 aprilie 1453, regele a autorizat instalarea lui, dând dispoziție capitlului din Alba Iulia să participe la punerea lui Iancu de Hunedoara în posesia orașului și a districtului Bistrița⁷⁵ (în iulie 1453 capitlului din Alba confirmă că acesta a fost pus în posesia orașului).

Printr-un act emis la Bistrița în 22 iulie 1453 Iancu de Hunedoara întărește drepturile și îndatoririle locuitorilor din Bistrița.⁷⁶ Orașul beneficiază de statutul de oraș liber („perpetuam libertatem donandam et confederandam“) putându-se bucura de toate prerogativele anterioare („...in omnibus libertatibus et gratiarum preaerogativis“...), cu dreptul de a participa la adunările anuale ale celor 7 scaune săsești și la cele nobiliare (in colloquium tractatus et congregationes septem sedium saxonicalium et nobilium“. Vechile privilegii ale orașului privitoare la jurisdicție, oaste, dări sînt confirmate și întărite, permițându-i-se steag propriu și sigiliu precum și dreptul de apel la Sibiu. Sînt fixate, de asemenea, și îndatoririle bănești ale orașului. O serie de documente atestă apoi participarea magistraților orașului și districtului la adunările Dietei transilvane.⁷⁷

Natura relațiilor orașului cu Iancu de Hunedoara e pusă în lumină și de maniera în care acesta reglementează raporturile bistrițenilor cu acei castelani instalați „in castro nostro Bistriciensis“. Documentul interzice imixtiunea lor în administrația și jurisdicția orașului, făcîndu-i evidentă strădania de a preveni neliniștea bistrițenilor cu privire la libertățile lor, neliniște datorată acelor castelani.

După moartea lui Iancu de Hunedoara în tabăra de la Belgrad, și pînă la urcarea pe tron a regelui Matei Corvin, orașul trece prin momente dificile datorită abuzurilor comise de castelani, incursiunilor și incendiilor în contextul conflictului orășenilor cu Mihail Szilagy care luase acum cetatea în primire.⁷⁸

În vremea regelui Matei Corvin, Bistrița își recapătă toate privilegiile, orașul e din nou bine tratat și traversează o perioadă de liniște și prosperitate. Astfel, în anii 1459—1489 regele Matei acordă bistrițenilor 13 privilegii prin care sînt întărite vechile lor drepturi și libertăți.⁷⁹ Această perioadă e semnificativă și din punctul de vedere al relațiilor Bistriței cu Rodna, fiind interesant de menționat că subordonarea finan-

⁷⁴ vezi Al. Berger, *Die Hunyadiburg in Bistrantz*.

⁷⁵ Zimmerman — Werner *op. cit.*, doc. 2826 și doc. 2865.

⁷⁶ *Ibidem.*, doc. 2867.

⁷⁷ vezi K. G. Gundisch, *Patriciatul orășenesc...*

⁷⁸ O. Dahinten, *op. cit.*, p. 315.

⁷⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. VI.

ciară a Văii Rodnei este acum o realitate: ea se împlinise de fapt chiar prin documentul amintit deja din iulie 1453 — emis de Iancu de Hunedoara — iar regele Matei Corvin statornicește la rându-i aceasta printr-un act emis în 1469.⁸⁰ În 1470 reglementează stringerea dărilor la termenele obișnuite, și se iau măsuri pentru ca acei care ar voi să se stabilească în oraș și district să nu fie împiedicați să o facă, iar în anul următor bistrițenilor li se iertau unele dări pe doi ani.⁸¹

Autoritatea centrală era deci interesată în prosperitatea orașului și toate aceste măsuri trebuiau să aibă urmări asupra visteriei regatului. Regele, era, dealtfel, interesat în a-și apropia orașul în lupta sa pentru consolidarea autorității centrale.

Bistrița caută cu stăruință să-și mențină libertățile și statutul, astfel că nu întâmplător revine în discuție problema castelanilor, în sensul că, trăgînd concluzii din pilda întîmplărilor trecute, pentru a-și consolida prerogativele orășenii solicită dărîmarea cetății.⁸²

În 4 iunie 1464 regele vînduse orășenilor cetatea cu 6.000 florini aur, iar în luna august, după predarea sumei, bistrițenii intră în posesia ei. O clauză a tranzacției este ca cetatea să fie menținută în bună stare, dar după cîțiva ani bistrițenii solicită regelui Matei Corvin dărîmarea ei și întărirea orașului cu materialul folosit la construcția ei, argumentînd că e imposibil ca oamenii, fără a sărăci total să poată edifica ziduri din material adus din depărtări cu bani grei... Este însă neîndoielnic că orășenii au plătit acum nu în primul rînd cetatea care le este vîndută, ci mai ales, liniștea și siguranța ce decurgea din consolidarea statutului obținut anterior.

Ridicarea zidurilor de centură ale orașului marchează, de asemenea, puterea acestuia, fiind expresia unui anume stadiu în evoluția sa economică, în evoluția statutului său și a poziției sale față de autoritatea centrală care caută să și-l apropie. Indicii valoroase cu privire la etapele construcției zidurilor orașului există în registrul de socoteli ale Bistriței care menționează de pildă că în 1487 șanțurile de apărare erau săpate. Poziția strategică a orașului îndeamnă pe Matei Corvin să urmărească atent edificarea fortificațiilor și să ia măsuri pentru a sprijini efortul orășenilor. Bistrițenii sînt scutiți de plata oricăror impozite extraordinare pe diverse termene și chiar se acordă Bistriței din veniturile ce culegea fiscul în oraș cite 200 de florini aur⁸³.

⁸⁰ Al. Berger, *Régeste...*, doc. la data de 30 septembrie 1469.

⁸¹ *Ibidem.*, doc. nr. 232, la data de 12 mai 1471.

⁸² vezi Al. Berger, *Die Hunyadiburg in Bistritz*.

⁸³ Hurmuzaki, XV/1, doc. 142, p. 82.

Anul 1475 este momentul hotărîtor al relațiilor Bistriței cu Rodna, după ce în noiembrie 1472 se confirmase **din partea** senatului și cetățenilor orașului că românii din Valea Rodnei ar fi donați (donatum fuisset) Bistriței și ca urmare percepției de dare din comitatele învecinate nu-i mai puteau supune pe acei români la plata dărilor ca iobagi ai nobilimii.

Prin actul din 3 iunie 1475,⁸⁴ Matei Corvin încorporează Rodna orașului Bistrița. Coloniștii și locuitorii din Valea Rodnei urmau să se bucure de toate privilegiile de care beneficia Bistrița, fiind evident că documentul confirma doar o încorporare, o unire administrativă. Faptul acesta exclude posibilitatea ca locuitorii Văii Someșului să poată fi tratați ca iobagi, deși bistrițenii au încercat să o facă, stîrnind un diferend ce va dura multă vreme, și nu e lipsit de importanță faptul că regele însuși a intervenit în cele din urmă, atrăgînd atenția prășenilor, că era un abuz să considere încorporarea Văii Rodnei drept o donație regală, la fel ca și tendința de a-i trata pe locuitorii teritoriilor încorporate ca iobagi.

Consolidîndu-și statutul în urma privilegiilor acordate de regele Matei Corvin, orașul va dobîndi și o poziție deosebită în cadrul relațiilor Transilvaniei cu Moldova (relații comerciale, dar nu numai comerciale). Domnitorii moldoveni sînt interesați și ei în comerțul cu Bistrița, astfel că privilegiile acordate de Ștefan cel Mare în martie 1458 și iulie 1460⁸⁵ prevedeau aceleași taxe vamale stabilite de Alexandru cel Bun cu excepția tuturor taxelor pentru vite care au fost mărite, iar în 1473 regele Matei Corvin dă moldovenilor voie deplină de a face comerț cu Transilvania.⁸⁶

Statutul politic al orașului se reflectă și în aceea că, el va juca un rol deosebit în relațiile politice și diplomatice cu Moldova în această perioadă: schimbul permanent de informații cu privire la situația politică, la mișcări de trupe, la eventualele invazii tătărești sau turcești, evidențiază acest lucru. Orașul va juca un rol activ în negocierile începute de Ștefan cel Mare cu transilvănenii chiar înainte de 1475, astfel că în 1473 magistrul Pavel trimis de voievodul Transilvaniei trece în Moldova pe la Bistrița.

⁸⁴ *Ibidem.*, doc. 144, p. 83.

⁸⁵ Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 271; O. Monoranu, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 258.

⁸⁶ Hurmuzaki, XV/1, p. 80; O. Monoranu, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 158.

Participarea grănicerilor năsăudeni la primul război purtat de Austria împotriva Franței în perioada 1792—1797

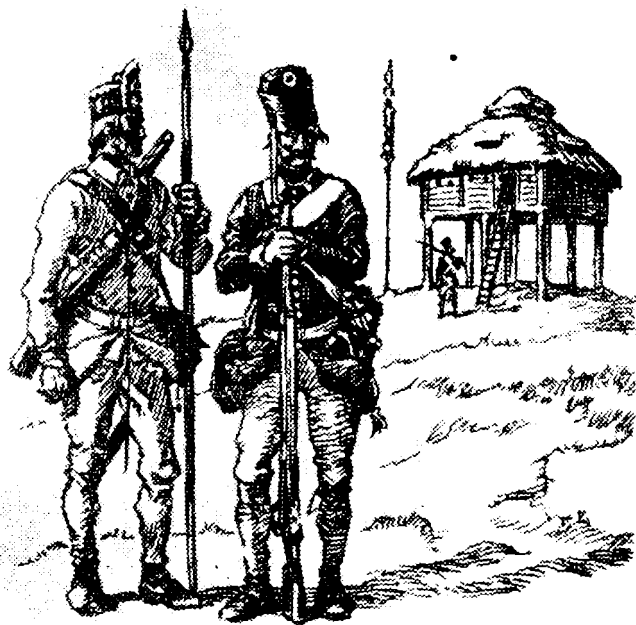
Ioan Pop

Revoluția burgheză de la 1789—1794 din Franța a avut un puternic ecou în întreaga Europă, punînd sub semnul întrebării existența rînduielilor feudale din statele de pe acest continent. Este explicabil, deci, faptul că monarhiile feudalo-absolutiste, între care Imperiul habsburgic va ocupa un loc de frunte, se vor coaliza, intervenind cu armatele lor în Franța pentru înăbușirea revoluției și reinstaurarea vechiului regim feudal. Aceste intervenții vor provoca șirul lung de războaie dintre Franța și puterile feudale, ele durînd pînă în anul 1815, cînd primul imperiu francez condus de Napoleon I se va prăbuși.

Așa după cum s-a arătat, monarhia habsburgică s-a aflat în primele rînduri în acțiunile de înăbușire a revoluției din Franța, ale cărei idei puneau în pericol nu numai sistemul feudalo-absolutist, ci însăși integritatea imperiului alcătuit din numeroase țări și popoare înglobate cu forța, care luptau pentru eliberarea lor socială și națională. În același timp, nu trebuie să uităm legăturile matrimoniale care existau în acea perioadă între Casa imperială de la Viena și familia regală de la Paris, Maria Antoaneta, soția regelui Ludovic al XVI-lea al Franței, era fiica fostei împărătese Maria Tereza a Austriei. Curtea de la Viena era, astfel, direct interesată în salvarea familiei regale din Franța, amenințată de revoluție. Acestea sînt cauzele pentru care Austria, care în momentul izbucnirii revoluției franceze se afla angajată într-un război cu Turcia, alături de Rusia, se va grăbi să încheie pacea separată cu turcii la Șiștov (1791), pentru a-și putea concentra forțele im-

mpotriva Franței revoluționare. În acest scop, la 7 februarie 1792, Austria încheie un tratat de alianță cu Prusia care era, de asemenea, interesată în înăbușirea revoluției din Franța.

Războiul va fi declarat totuși de Franța. La 20 aprilie 1792, regele Ludovic al XVI-lea, îndemnat de cercurile reacționare ale nobilimii și de soția sa Maria Antoaneta, a declarat război Austriei cu scopul de a grăbi intervenția forțelor străine pentru înăbușirea revoluției. Regele și cercurile nobiliare din jurul său sperau într-o înfrângere rapidă a armatelor franceze,

• Puscaș și infanterist, grăniceri români din 1792.

slab dotate și organizate, conduse de generali aflați în slujba vechiului regim. În acest fel, reacțiunea din Franța spera să înăbușe revoluția cu ajutorul armatelor străine victorioase. La 20 iunie 1792, Prusia a declarat război Franței, venind în ajutorul Austriei. Războiul va grăbi însă dezvoltarea și adâncirea revoluției, ducând la înlăturarea monarhiei și la executarea regelui Ludovic al XVI-lea la 21 ianuarie 1793.

La războiul purtat de Austria împotriva Franței au participat și grănicerii năsăudeni, ca și cei din celelalte regimente de graniță din Transilvania. Prezenta lucrare nu-și propune să analizeze în ce măsură erau juste sau nu aceste războaie,

dar va releva virtuțile ostășești, vitejia și spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă grănicerii români, cărora nu le-a lipsit niciodată sentimentul onoarei și al datoriei.

La începutul războiului, Austria avea o armată în Țările de Jos sub comanda mareșalului Coburg și a doua armată pe Rinul superior, sub comanda generalului de cavalerie Wurmsers.¹

În luna aprilie 1793, regimentul II românesc de graniță primi ordin să mobilizeze trei companii, care, împreună cu alte trei din regimentul I românesc de graniță, să formeze un batalion combinat sub comanda locotenent-colonelului Stojanich, avînd destinația la armata de pe Rinul superior. La 9 mai batalionul se puse în marș din Transilvania și sosi, împreună cu alte trupe de întărire, în ziua de 27 iulie același an, la Cartierul general din Nieder — Hochstadt, de unde, în ziua de 30, plecă în cantonament la Nussdorf și Berheim.² Printre ofițerii români din cadrul regimentului năsăudean care au participat la această campanie sînt menționați: locotenentul Jarda, sublocotenenții Berariu și Gălan, precum și numeroși subofițeri.

La 19 august 1793, batalionul românesc va lua parte la primele lupte în jurul localității Landau fiind încadrat, împreună cu un batalion de grăniceri secui și alte trupe imperiale, în coloana a doua sub comanda mareșalului-locotenent, prințul Waldek. După unele lupte de hărțuială, la 21 august se dă un atac general pe cinci coloane împotriva francezilor. Coloana a doua înaintă peste Biligheim, grănicerii români acoperind aripa stîngă în viile din fața localității Hergersweiler, iar grănicerii secui se aflau la aripa dreaptă, la Oberhausen, francezii fiind peste tot respinși. Lupte grele a purtat batalionul românesc în zilele care au urmat, îndeosebi la Bergzabern, unde grănicerii români au apărat cu mult eroism poziția lor, cauzînd, printr-un puternic foc, mari pierderi inamicului, care atacase cu forțe mult superioare. În aceste lupte a căzut căpitanul Caliani împreună cu mai mulți soldați.³

Între 11 și 14 septembrie același an au loc lupte de o violență deosebită în valea Bundenthal, la care au luat parte și grănicerii năsăudeni. În cadrul acestor lupte s-au distins, îndeosebi, locotenenții Berariu și Karp, care în fruntea soldaților de sub comanda lor, au asediat și cucerit fortificațiile dușmane. În aceste lupte a căzut sublocotenentul Viteazul împreună cu 18 soldați, iar căpitanul Carol Richter cu 6 sol-

1 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *Geschichte des K.K. Infanterieregiments nr. 90 Friedrich Wilhelm Ludwig Kroserzog von Baden 1762-1850, zweites Siebenbürger Romanen Grenz - Infanterieregiment nr. 17*, Wien, 1882, p. 89.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*, p. 82.

dași cad prizonieri.⁴ Descriind și evocînd aceste lupte, marele cărturar G. Barițiu relevă vitejia grănicerilor români, menționînd faptul că în Valea Bundenthal, după lupte crîncene, primul balation al regimentului II românesc nu numai atacă și ocupă fortificațiile de cîmp ale inamicului, ci smulseră din mîinile lui și cîteva tunuri ale unui batalion secuiesc, pe care le luaseră francezii.⁵ Luptele vor continua în decursul lunii octombrie pentru cucerirea liniei strategice de la Weisenburg, pe care francezii o apărau cu îndrjire. La 13 octombrie locotenentul Gratze, în fruntea unui detașament de grăniceri români, atacă fortificațiile de la Zabern, pe care le cucerește, ușurînd astfel atacul direct asupra cetății Weisenburg.⁶ Asaltul decisiv pentru atingerea acestui obiectiv s-a dat în ziua de 15 octombrie, batalionul românesc fiind repartizat la trupele din coloana a 6-a de sub comanda generalului Kospoth. În aceste lupte înverșunate s-au evidențiat în mod deosebit trăgătorii de elită din cadrul batalionului românesc, sloven și secuiesc, care, prin tragerile lor precise, au produs inamicului mari pierderi în oameni. Astfel, încă în seara aceleiași zile, austriecii au intrat în Weisenburg.⁷ Între primele trupe care au intrat în cetate se afla și un detașament de grăniceri români sub comanda sublocotenentului Berariu.⁸ Scurt timp după aceea, francezii au evacuat și localitatea Hagenau, retrăgîndu-se spre Strassburg. În zilele următoare, grănicerii români, sub comanda locotenentului Gratze, împreună cu alte trupe imperiale au scos pe francezi din pădurea de la Strassburg, iar stegarul Gălan, în fruntea altui detașament de grăniceri, a dat năvala asupra dușmanului, căruia i-a pricinuit mari pierderi.⁹ La Händh, grănicerii batalionului românesc aflați în avanposturi rezistă cu succes unui puternic atac al inamicului, în sprijinul lor fiind trimise alte trupe imperiale, cu ajutorul cărora au silit pe francezi să se retragă. În aceste lupte, batalionul a avut mulți morți și răniți, între care și căpitanul Mantag și locotenentul Czesaczek, care au căzut pe cîmpul de luptă, iar locotenentul Kray, sublocotenentul Schmidt și stegarul Gălan au fost răniți.¹⁰

Între timp, Convenția Națională a Franței publică un decret conform căruia toți francezii apti a purta armele de la 18 la 25 de ani, fură încorporați, astfel că armatele franceze

⁴ Vasile Bighigean, *Poemation de secunda legiune valachica, sub Carolo barone Enzenbergio*, în „*Arhiva someșeană*”, nr. 4, p. 33.

⁵ G. Barițiu, *Istoria Regimentului alu II Românescu Grănitariu Transilvanu*, Brașiov, 1874, p. 14.

⁶ Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 53.

⁷ Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 84.

⁸ Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 53.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 85.

primară o completare atât de însemnată încît vor putea relua ofensiva încă în luna noiembrie același an. În aceste condiții, armata franceză de pe Rin, în fruntea căreia se afla acum generalul Pichegru, începu în ziua de 16 noiembrie, împreună cu armata de Mosela, o ofensivă generală împotriva forțelor austriece.¹¹ La 18 noiembrie, în pădurea Krauder-Wald din apropiere de Strassburg, locotenentul Jarda cu grănicerii săi s-a împotrivit vitejește unui puternic atac inamic fiind rănit împreună cu 18 soldați, iar 11 grăniceri au căzut în luptă.¹² Luptele vor continua în această regiune în decursul lunilor noiembrie și decembrie, armatele franceze înregistrînd succese, fiind superioare numeric ca și în artilerie. Trupele austriece de pe Geisberg, între care și batalionul românesc, luptă cu îndîrjire rămînînd stăpîne pe cîmpul de luptă pînă noaptea tîrziu. Documentele vremii menționează faptul că în aceste lupte grănicerii români au avut mulți morți și răniți. La 12 decembrie, în pădurea de la Hagenau, grănicerii batalionului românesc s-au luptat vitejește, fapt pentru care sublocotenentul Berariu și stegarii Itul și Deveanu au fost lăudați printr-un ordin de zi al generalului Wurmser, comandantul suprem al armatei austriece de pe Rin.¹³ De fapt, întreaga armată austriacă de pe Rin se afla într-o situație foarte grea din cauza luptelor neîntrerupte, a lipsei de îmbrăcăminte, îndeosebi încălțăminte și a hranei necorespunzătoare. Comandantul acestei armate, generalul Wurmser, ceru întăriri în trupe din partea ducelui de Braunschweig, dar acesta nu avu posibilitatea să-i satisfacă cererea din cauza lungimii frontului ce trebuia apărat. În aceste împrejurări trupele austriece, între care și batalionul românesc, vor fi nevoite să se retragă în ultimele zile ale lunii decembrie 1793 peste Rin, intrînd în cantonament de iarnă.¹⁴

În decursul campaniei din anul 1793, batalionul combinat românesc a avut pierderi însemnate, care s-au ridicat la 14 ofițeri și 475 soldați și subofițeri, morți, răniți, dispăruți și prizonieri. Pentru completarea trupei, la 10 noiembrie același an se puse în marș de la Năsăud un nou detașament format din 205 oameni sub comanda căpitanului Schweler. Tot în acest timp, locotenent-colonelul Johan von Devchich fu avansat la gradul de colonel și numit comandant al regimentului năsăudean.¹⁵

La începutul anului 1794, pe frontul Rinului superior luptele au încetat aproape cu totul, urmînd o perioadă de acal-

11 *Ibidem.*, p. 86.

12 Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 53.

13 G. Barițiu, *op. cit.*, p. 15.

14 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 88-89.

15 *Ibidem.*

mie pînă în luna mai. Batalionul românesc se afla în cantonament, contribuind alternativ cu soldați pentru posturi de pază pe linia acestui fluviu. Începînd cu 15 aprilie, comanda armatei austriece de pe acest front fu luată de ducele Albert care hotărî, împreună cu comandamentul armatei prusace, reluarea operațiunilor militare la începutul lunii mai. Batalionul românesc fu repartizat la corpul de armată al mareșalului Hohenlohe care se concentrează la Manheim, de unde, la 22 mai, trecu Rinul purtînd lupte cu francezii la Schifferstadt și în jurul acestei localități. În aceste lupte batalionul românesc avu 18 morți între care și căpitanul Herseni, 31 răniți și 6 dispăruți.¹⁶ În relatarea sa asupra acestor lupte, mareșalul Benjowsky elogiază batalionul de grăniceri români pentru vitejia și rezistența neclintită de care a dat dovadă în fața inamicului, precum și pe comandantul lui, locotenent-colonelul Stojanich, căruia în timpul atacului i-au fost impușcați doi cai sub el.¹⁷

Între 29 mai și 2 iulie același an, grănicerii români au participat, alături de alte trupe imperiale, la luptele de la Schweigerheim și Frayspach, localități întărite care au fost cucerite prin asalt. În aceste lupte s-a distins prin vitejie locotenentul Jarda cu grănicerii săi, care au înaintat în cetate prin ploaia de gloanțe, precum și stegarul Ilieșiu, care a și fost decorat.¹⁸ În luptele de la Frayspach, grănicerii români au fost sprijiniți de un escadron de grăniceri husari secui.¹⁹

Conform ordinului de luptă din ziua de 4 iulie 1794, batalionul românesc formă, împreună cu husarii secui și companiile de voluntari sîrbi, sloveni și alte trupe, avangarda unei divizii de sub comanda generalului Fabri. În luptele de la 13 iulie, cînd francezii atacă cu forțe superioare sub comanda generalului Desaix, ei sînt respinși și nevoiți să se retragă pe vechile poziții. În timpul acestor lupte, întreg batalionul românesc a acționat în linii de trăgători, protejați de husarii secui, distrugînd aproape complet un batalion inamic. Luptele au continuat în ziua următoare, cînd din rîndul grănicerilor români s-au evidențiat îndeosebi trăgătorii de elită.²⁰

În ciuda acestor succese, armatele austriece din acest sector al frontului au fost nevoite să se retragă, fiind amenințate cu încercuirea. Înainte de retragere, batalionul românesc, împreună cu batalionul de secui și cu alte trupe imperiale, au primit misiunea de a forma ariergarda sub comanda generalului Kospoth, formînd posturi de pază pe malul stîng

16 *Ibidem.*, p. 90

17 *Ibidem.*

18 G. Barițiu, *op. cit.*, p. 15.

19 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 92.

20 *Ibidem.*, p. 93-94.

al Rinului. La 16 august, un detașament de grăniceri români ia parte la luptele din jurul localității Mundenheim avînd 5 morți, 4 răniți și 26 dispăruți. Luptele reîncep în ziua de 20 a aceleiași luni cu și mai mare înverșunare. Grănicerii români erau aproape încercuiți, refuzînd să se retragă, cînd în ajutorul lor sosiră husarii secui, cu ajutorul cărora inamicul a fost respins și silit să se retragă. În raportul său referitor la aceste lupte, generalul Kospoth laudă batalionul românesc pentru singele rece, vitejia și rezistența de care a dat dovadă, iar în ordinul de zi din 22 august 1794, grănicerii români și husarii secui sînt citați pe întreaga armată pentru faptele lor de arme.²¹

Spre sfîrșitul lunii septembrie, batalionul românesc s-a pus în marș spre Keiserresch, unde intră în componența trupelor de sub comanda mareșalului Melas, luînd parte la luptele de pe Mosela din 23 octombrie același an, iar apoi în zilele de 6, 8 și 10 noiembrie și în zilele care au urmat la luptele din jurul cetății Mainz. Locotenent-colonelul Stojanich înaintă cu întreg batalionul care forma avanposturile, reușind să ocupe localitatea Bretzenheim.²² La 12 noiembrie luptele reîncep la Weissenau, iar în ziua de 18 a aceleiași luni un divizion (două companii) de grăniceri români aflat în avanposturi a fost atacat prin surprindere de inamic. În luptele care au avut loc locotenentul Deveau, împreună cu 77 de soldați cad prizonieri. Restul trupei a fost împrăștiată inamicul reușind să ocupe localitatea. În această situație grea, locotenentul Berariu în fruntea a 50 de grăniceri din cadrul divizionului respectiv atacă și luă cu asalt primele clădiri ale localității, iar apoi, primind în ajutor un divizion din cadrul altor trupe, reuși să recucerească localitatea, respingînd pe inamic pînă dincolo de linia avanposturilor.²³

În urma acestei întîmplări, comandantul batalionului, locotenent-colonelul Stojanich, înaintă, la 9 decembrie 1794, un raport către comandantul armatei de pe Rinul superior, ducel imperial Albrecht de Sachsen-Teschen, în care arată starea deosebit de gravă a batalionului în urma luptelor neîntrerupte și a pierderilor mari pe care le-a suferit, menționînd faptul că această trupă a fost folosită mai mult decît oricare alta în cadrul armatei. „Puterile acestei trupe — se arată în raport — sînt complet extenuate din cauza neîntreruptelor eforturi. Soldatul este gol, numărul bolnavilor crește din zi în zi simțitor, iar acela al ofițerilor este așa de scăzut încît serviciul suferă mult, astfel că destrămarea completă a aces-

21 Ibidem., p. 96.

22 Teleki Domokos, *A székely határőrség története* ((Istoria miliției de graniță secuiești)), Budapesta, 1877, p. 152.

23 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 99.

tei trupe nu mai este departe²⁴. În încheiere, locotenent-colonelul Stojanich propune retragerea batalionului de pe front pentru refacere.

Spre sfârșitul lunii noiembrie 1794, generalul Kleber preia comanda armatei franceze din fața cetății Mainz. Voind ca sosirea sa să fie inaugurată de o faptă strălucită, el declanșă în ziua de 1 decembrie un puternic atac împotriva austriecilor. Luptele s-au dat în jurul localității Zahlbach care trecu în ziua respectivă dintr-o mână în alta, rămânând pînă la urmă în stăpînirea trupelor austriece. La aceste lupte au luat parte și două divizioane (patru companii) de grăniceri români, sub comanda locotenent-colonelului Stojanich care au contribuit la respingerea inamicului.²⁵

La 14 decembrie, francezii atacă Weissenburgul, iar în ziua următoare avanposturile de la Zahlbach. Aici, contraatacă un divizion de grăniceri români cu atîta hotărîre încît forțele inamice sînt respinse și silite să se retragă. Luptele reîncep la 22 decembrie, cînd trupe de tiraliori francezi atacă avanposturile unui divizion din batalionul românesc, aflate în localitățile Hardtenberg și Gartenfeld. Primind în ajutor un detașament de trupe imperiale, grănicerii români au respins pe inamic în luptă la baionetă. Francezii atacă din nou în zilele de 28 și 29 decembrie, dar au fost respinși.²⁶

Spre sfârșitul lunii decembrie, la batalionul românesc sosi un nou transport de trupă din districtul regimentului pentru completarea pierderilor suferite, astfel că efectivul lui se ridică la 1037 de oameni.²⁷

Pe la mijlocul lunii ianuarie 1795, batalionul românesc părăsi Mainzul îndreptîndu-se spre frontul de pe Rinul inferior, unde fu încadrat în corpul de armată de sub comanda mareșalului Kinsky. Aici, grănicerii români vor face un timp serviciul de cordon de-a lungul Rinului, avînd numeroase ciocniri cu inamicul, care ataca mereu. Batalionul a fost la înălțimea cerințelor, fiind alcătuit în marea majoritate din veterani oțeliți în numeroase lupte și obișnuiți cu marșurile și privațiunile vieții de campanie. Astfel, el a făcut față greutăților serviciului de pază pe linia de cordon, fapt relevat de mai multe ori de comandantul armatei.²⁸

În zilele de 6 și 7 septembrie 1795, trupele franceze reîncep ostilitățile trecînd Rinul la Urdingen sub comanda generalului Jourdan. Între timp, batalionul românesc a fost încadrat în brigada generalului-maior principele Hohenlohe-

²⁴ *Ibidem.*, p. 100.

²⁵ Teleki Domokos, *op. cit.*, p. 154.

²⁶ Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 104.

²⁷ *Ibidem.*, p. 105.

²⁸ *Ibidem.*, p. 106.

Igelfringen, primind ordin ca împreună cu alte trupe să treacă Rinul. În această luptă grănicerii români, în cooperare cu alte trupe, au capturat 3 tunuri, 4 care cu muniții și 18 prizonieri ocupînd, la 30 octombrie, localitatea Bingen și cîntinuînd luptele în această zonă pînă la Kreuznach. În aceste lupte batalionul avu 5 morți, 24 răniți și 22 dispăruți. Luptele vor reîncepe la 1 decembrie, batalionul românesc reușind să respingă pe francezi de pe înălțimea de la Derenbach, în această luptă distingîndu-se îndeosebi locotenentul Berariu și compania sa.²⁹

La 28 decembrie 1795, la propunerea generalului francez Marceau, se încheie un armistițiu care a adus liniștea pe frontul de pe Rin pentru o perioadă de cinci luni. În acest timp, batalionul românesc se afla în cantonament la Lorchhausen, unde și-a completat efectivele cu un nou detașament sosit de acasă, trupa sa numărînd acum 1.253 de oameni.³⁰

În timp ce pe Rin domnea liniștea, războiul izbucni în Italia la începutul lunii aprilie 1796, trupele franceze obținînd victorii uluitoare sub comanda generalului Napoleon Bonaparte. La 21 mai, francezii denunțară armistițiu și pe frontul de pe Rin, unde la 1 iunie vor reîncepe ostilitățile. Între timp, comanda armatelor austriece de pe Rinul inferior fu luată de arhiducele Carol, unul din cei mai de seamă comandanți militari pe care i-a avut Austria. În acest timp, batalionul românesc părăsi localitatea sa de staționare, fiind încadrat în divizia generalului Kray.³¹ În cadrul acestei unități, grănicerii români vor purta lupte grele în perioada 1 iunie — 20 iulie lîngă pădurea Sonenwald, Sorgheim, Ohlenberg și Bachrach, avînd însemnate pierderi. În aceste lupte s-au distins îndeosebi locotenentul Jarda cu compania sa și grenadierii de sub comanda locotenentului Berariu, care au atacat cu vehemență pe inamic, silindu-l să se retragă.³²

În zorii zilei de 16 august 1796, generalul Kray observă în pădurea din spatele satului Neukirchen o coloană puternică de trupe franceze înaintînd cu repeziune. Era coloana de sub comanda mareșalului Ney care atacă trupele austriece din acel sector, silindu-le să se retragă. În ajutorul acestor trupe, generalul Kray trimite cîteva batalioane, între care și batalionul românesc, care au declanșat un puternic contra-atac, reușind, în urma unor lupte înverșunate, să respingă pe francezi capturînd un mare număr de prizonieri.³³ Tot în acest timp, grănicerii români au purtat lupte grele la Sulzbach și

29 *Ibidem.*, p. 108-111.

30 *Ibidem.*, p. 112.

31 *Ibidem.*, p. 113.

32 Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 55.

33 Gustav Ritter Amon von Trevenfest, *op. cit.*, p. 115.

Wolfung pînă la 20 august, atacînd cu multă hotărîre și curaj pe inamic, fapt pentru care generalul Kray și-a exprimat mulțumirea într-un ordin de zi, lăudînd atît pe ofițeri cît și pe soldați. În aceste lupte, batalionul a avut 41 de morți și 185 răniți, iar 28 de soldați au căzut prizonieri.³⁴

La 1 septembrie același an, batalionul românesc duce lupte grele la Schwarzfild, iar la 5 septembrie în jurul orașului Aschffenburg, unde cu sprijinul artileriei de sub comanda locotenentului Berariu, grănicerii au captat 600 de prizonieri intrînd primii în oraș.³⁵ În urma acestor lupte arhiducele Carol, comandantul suprem al armatei, aduce mulțumiri și laude batalionului românesc și comandantului lui, locotenent-colonelul Stojanich, pentru vitejia și curajul de care a dat dovadă în fața inamicului.

Între 12 și 16 septembrie același an, grănicerii români au purtat lupte înverșunate în fața cetății Limburg. În aceste lupte a căzut căpitanul Reissinger cu 32 de soldați, iar comandantul batalionului, locotenent-colonelul Stojanich, căpitanul Greth, locotenentul Donath, sublocotenentul Itul și 67 de soldați au fost răniți.³⁶ În urma acestor lupte, arhiducele Carol a dat, la 18 septembrie 1796, următorul ordin de zi pe armată : „După ce în apărarea cetății Limburg întregul batalion românesc s-a luptat cu mare bravură, cu care ocazie sergenții Mayer și Cabalini s-au distins între toți, am aflat cu cale a da acelor sergenți medalia de argint³⁷ Luptele au continuat și în ziua de 18 septembrie în zona pădurii de la Häsenbach, unde generalul francez Marceau fu rănit mortal de un foc al unui trăgător de elită din cadrul batalionului românesc. După lupte înverșunate, francezii au fost nevoiți să se retragă pe malul stîng al Rinului. În decursul lunii octombrie, grănicerii români vor continua luptele alături de alte trupe imperiale în zona din apropierea localității Altkirchen, unde s-a distins îndeosebi locotenentul Lenk cu compania sa.³⁸ După aceste lupte, batalionul s-a deplasat la Neuwied, unde va face serviciul de avanposturi pe Rin.³⁹

În timpul campaniei din Germania, ambele regimente de graniță românești au primit ordin să formeze un al doilea batalion combinat și să-l trimită fără întîrziere la armata din Italia, unde operațiunile militare se desfășurau în defavoarea Austriei. Ca urmare a acestui ordin, regimentul II românesc de graniță a dat trei companii cu un efectiv complet de război. Printre ofițerii și subofițerii din cadrul acestor companii

34 Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 55.

35 G. Baritiu, *op. cit.*, p. 16.

36 Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 55.

37 G. Baritiu, *op. cit.*, p. 17.

38 Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 56.

39 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 122.

sînt și români ca de pildă : căpitanii Iosif Nemeșiu, Petru Meheșiu, locotenent-căpitanul Ioan Langa, sublocotenții Carol Bob, Gălan Dănilă, stegarii Paul Rău, Gavrilă Puica, Măcedon Cîrcu și alții. Desigur, trupa era formată numai din grăniceri români. Aceste trei companii, împreună cu alte trei din regimentul I de graniță de la Orlat, au format al doilea batalion combinat care, sub comanda maiorului Carol Woestenradt din regimentul năsăudean, a început marșul spre Italia.⁴⁰

Abia fu format acest batalion și cele două regimente românești primiră ordin să formeze al treilea batalion combinat și să-l trimită cit mai urgent tot la armata din Italia. Regimentul năsăudean a trimis alte trei companii cu efectiv de război care, împreună cu trei companii din regimentul I de la Orlat, au format al treilea batalion combinat, care, sub comanda maiorului Iosif Bohaciu, se puse în marș la numai 14 zile de la plecarea batalionului al doilea.⁴¹

La sfîrșitul lunii octombrie 1796, batalionul al doilea combinat sosi pe frontul din Italia, unde fu încadrat în brigada de sub comanda colonelului Brigido. În cadrul acestei unități, batalionul românesc va participa la luptele de la Piave din ziua de 30 octombrie același an. În aceste lupte din cadrul batalionului s-a distins îndeosebi compania de sub comanda căpitanului Petru Meheșiu, care atacată de 2.000 de francezi, a reușit printr-o luptă dîrză nu numai să-i respingă, ci să-i silească a se retrage. Generalul Lipati și-a exprimat, printr-un ordin de zi, satisfacția pentru vitejia de care grănicerii acestei companii și comandantul lor au dat dovadă în timpul luptei.⁴² În urma acestor lupte batalionul, împreună cu alte trupe, va trece în zilele de 1 și 2 noiembrie peste râul Piave, continuînd marșul spre tabăra de la Barcone. Aici, batalionul a fost repartizat ca trupă de întărire în brigada generalului prințul de Hohenzollern, care primi ordin să se îndrepte spre Bassano și să atace trupele franceze aflate acolo sub comanda generalului Massena. În luptele din ziua de 6 noiembrie, batalionul românesc, aflat la aripa dreaptă a frontului, într-o poziție foarte avantajoasă, a întîmpinat forțele inamice cu un foc viu și puternic, silindă-le să se retragă.⁴³

Între timp, batalionul al doilea fu încadrat din nou în brigada de sub comanda colonelului Brigido, în care va intra și batalionul al treilea, sosit la armata din Italia în ziua de 12 noiembrie același an. După un marș de două zile al trupelor din cadrul acestei brigăzi, batalionul al doilea se instalează la

40 Ibidem., p. 120.

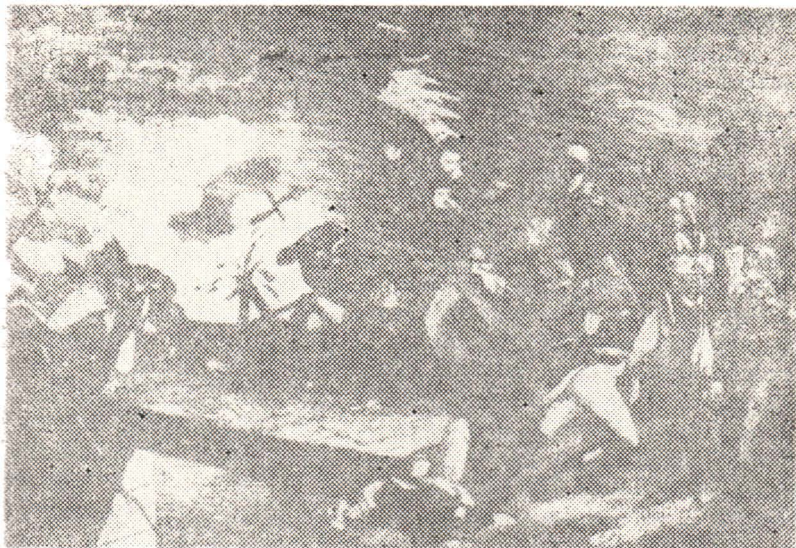
41 Ibidem., p. 124.

42 Vasile Bichigeon, op. cit., p. 56.

43 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, op. cit., p. 125.

Arcole, iar al treilea la Albaredo, unde vor ocupa poziții de luptă avînd în față puternice forțe inamice.⁴⁴

În zilele de 15, 16 și 17 noiembrie 1796, trupele franceze au dezlănțuit mai multe atacuri puternice pentru a forța trecerea peste râul Adige, îndeosebi peste podul de la Arcole, apărat, ca și localitatea, de batalionul al doilea românesc. Străpungerea frontului în acest sector ar fi permis francezilor să atace armata austriacă din spate și s-o încercuiască. Acest

Bătălia de la Arcole, 15—17 noiembrie, 1796 (gravură după H. Vermet de Peschek)

sector va fi însă bine apărat de grănicerii români. Astfel, încă în noaptea de 14 spre 15 noiembrie, două companii din cadrul batalionului au ocupat casele din apropierea podului, care au fost baricadate și prevăzute cu crenele pentru tragere. În ziua de 15 noiembrie, trupele franceze atacă podul sub comanda generalului Augereau dar sînt respinse, avînd mari pierderi. A doua zi, francezii reiau atacurile. Generalii francezi asaltează podul în fruntea semibrigăzilor, dar toate eforturile lor eșuează din cauza rezistenței dirze a grănicerilor români. Generalii Verdier, Bon, Verne și Lannes sînt scoși din luptă fiind răniți. Un rol important în aceste lupte l-au avut trăgătorii de elită din cadrul batalionului, care prin tragerile lor precise au provocat mari pierderi inamicului. Voind să cucerească podul cu orice preț, generalul Augereau se puse

44. *Ibidem.*, p. 126.

în fruntea a două batalioane de grenadieri, pătrunzînd pînă la mijlocul podului, unde au înfipt drapelul lor. Francezii atacau în strigăte de : „Vive la nation !”. În această situație, soldații batalionului au declanșat un puternic contraatac, încurajați de ofițeri care le strigau în limba lor : „Pușcați, pușcați, vitejilor !” ; „Nu vă lăsați, feciori !” ; „Înainte, bravii mei !” și alte asemenea îndemnuri. După o luptă de o violență neobișnuită, francezii au fost respinși acoperind în grămezi cu trupurile lor podul și numai puțini reușiseră să scape din această ploaie de gloanțe.⁴⁵

Între timp, în acest sector al frontului sosi generalul Napoleon Bonaparte, comandantul armatei franceze din Italia, ordonînd un nou atac pentru cucerirea podului, dar și de data aceasta batalionul reuși să respingă pe inamic. Văzînd această situație, Napoleon descălecă de pe cal și conduse el însuși pe grenadieri la asalt asupra podului.

În lucrarea sa referitoare la istoria regimentului II românesc de graniță, Treuenfest menționează faptul că, după unele însemnări franceze, Napoleon ar fi pornit personal cu drapelul în mîină pe pod pentru a-i înflăcăra pe grenadieri. Dar totul a fost zadarnic din cauza focului puternic al grănicerilor români care nu se clintiră din loc și, cum majoritatea celor care pătrunseseră pe pod plătiră cu viața îndrăzneala lor, nu mai putu fi adus la asalt nici un om. Dimpotrivă, începu o panică în coloana inamică de atac, grenadierii îngrămădindu-se zăpăciți unii într-alții pentru a scăpa de focul pustiitor. Mulți căzură de pe pod în mlaștină și chiar Napoleon ar fi fost tras de un grup în acea învălmășeală, căzînd și el în mlaștină. „Prin norul gros de fum al armelor de foc — relatează Treuenfest — batalionul n-a putut observa pătrunderea pe pod a lui Bonaparte cu drapelul, căci altfel ar fi fost jertfa sigură a unui glonț tras de un trăgător de elită”.⁴⁶ Urmărind pe francezi în retragere, soldații și ofițerii batalionului au fost impresionați de numărul mare de morți și răniți din rîndurile inamicului. Înaintînd un timp, batalionul fu atacat prin surprindere de forțe franceze superioare și silit să se retragă spre pod. După relatările lui Treuenfest, francezii declanșaseră acest atac pentru salvarea comandantului lor suprem, a lui Napoleon, care n-a fost observat de grăniceri între sutele de francezi căzuți în mlaștină, nedîndu-i-se atenție.⁴⁷ Astfel, trei zile în șir batalionul al doilea românesc de grăniceri s-a luptat cu vitejie și a respins atacurile francezilor, luînd 350 de prizonieri. Alături de soldați, în aceste lupte s-au distins

45 Ibidem., p. 127.

46 Ibidem., p. 128.

47 Ibidem.

și unii ofițeri ca de pildă căpitanii Meheșiu și Nemeșiu, prin prezența lor de spirit și prin încurajarea trupei. În cele trei zile de luptă, din cadrul batalionului au căzut 135 de soldați, iar căpitanii Meheșiu, Nemeșiu și Carvath, locotenenții Schmidt și Bobu, stegarul Rău și 653 de soldați au fost răniți, în timp ce căpitanul Langa împreună cu 45 de soldați au căzut prizonieri. Din cei răniți, au mai decedat în decurs de câteva zile un număr de 260 de grăniceri, astfel că apărarea podului de la Arcole a fost plătită cu jertfa a 395 de oameni. După aceste lupte, batalionul a fost citat prin ordin de zi pe armată de către generalul Alvinczi, pentru faptele sale de vitejie.⁴⁸ Așa după cum se menționează în unele lucrări referitoare la istoria regimentului II românesc de graniță, vitejia și eroismul acestui batalion în luptele de la Arcole au fost relevate chiar de Napoleon în informarea pe care o face către Directoratul Republicii, cu privire la desfășurarea luptelor din acele zile.⁴⁹ În această informare, Napoleon menționează faptul că numai rezistența acestui batalion l-a împiedicat de a încercui și nimici armata austriacă. Desigur, el nu avea de unde să știe că acest batalion era alcătuit din români, avînd doar un comandant german, pe maiorul Woestenradt.

Batalionul al treilea, abia sosit în Italia, a luat parte la luptele de la Albaredo din zilele de 16 și 17 noiembrie același an, avînd pierderi : 12 morți, 44 răniți și 14 prizonieri.⁵⁰ Lupte grele vor purta ambele batalioane românești, doi și trei, alături de alte trupe imperiale, în zilele de 14 și 15 ianuarie 1797, la Rivoli, localitate pe care francezii o întăriseră sub comanda generalului Joubert. În ciuda unor succese pe care trupele austriece le-au avut în primele lupte, sosirea lui Napoleon cu divizia de sub comanda generalului Massena face ca victoria să fie de partea francezilor. În lupta de la Rivoli, cele două batalioane românești s-au distins prin vitejia și rezistența de care au dat dovadă, avînd 46 de morți, iar 16 soldați au căzut prizonieri.⁵¹ În urma luptei, comandantul armatei austriece, principele Henric de Reus, a dat următorul ordin de zi în care sînt citate cele două batalioane românești pentru faptele lor de arme. „În puterea slujbei mele, — se arată în ordin — mă simt îndatorat să afirm că batalionul al treilea român din Transilvania, sub comanda maiorului Bohaciu, împreună cu celălalt batalion român, sub comanda maiorului contele Woestenradt, a dat, în bătălia de la Rivoli, din ianuarie 1797,

⁴⁸ G. Barișlu, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁹ *Ibidem.* ; Vezi și Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 57 ; M. Muțiu, *Les régiments de garde-frontières roumains de Transylvanie et de Banat au campagnes contre Napoleon, in Revue roumaine d'histoire*, 1970, nr. 2, p. 295 ; Carol Gölner, *Regimentele grănicerești din Transilvania (1764-1831)*, Editura Militară, București, 1973, p. 133 ; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 120-121.

⁵⁰ Vasile Bichigean, *op. cit.*, p. 58.

⁵¹ Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 135-137.

dovadă strălucită de marele său curaj, nu numai în cucerirea cu asalt a fortificațiilor, ci și în regruparea lui, sub focul puternic al armatelor dușmane, în imediata apropiere a acestor fortificații⁵²

La 17 ianuarie, ambele batalioane românești intră în brigada generalului Ocskay și ocupă poziții de luptă în fața fortificațiilor de la Montebaldo, avînd unele ciocniri cu inamicul, după care intră în cantonament în Valea Flamese, batalionul al doilea la Predazzo, iar al treilea la Cavalese. Aici sosi un nou detașament de 200 oameni de pe graniță pentru completarea pierderilor celor două batalioane.⁵³

În luna martie, batalionul al doilea va ajunge împreună cu alte trupe imperiale în Elveția, unde în decursul aceleiași luni va participa la luptele de la Graubunden, în care au căzut 35 de soldați, iar 56 au fost răniți.⁵⁴

Batalionul al treilea va lupta, în decursul primăverii și verii anului 1797, în cadrul armatei austriece din Tirol de sub comanda mareșalului Kerpen, distingîndu-se în mod deosebit în bătălia de la Mittelwald din 2 aprilie același an.⁵⁵ În decursul luptelor din vară aceluși an din Tirol, grănicerii acestui batalion au suferit pierderi nu numai din partea inamicului, ci și din partea unor detașamente de tirolezi care înaintau pe înălțimile munților. Aceștia, necunoscînd uniforma grănicerilor români, i-au crezut drept trupă franceză, trăgînd asupra lor.⁵⁶ Batalionul a fost nevoit să se retragă în condiții grele avînd pierderi însemnate, iar 47 soldați au căzut prizonieri.⁵⁷

În ciuda pierderilor suferite, grănicerii acestui batalion au apărut cu îndîrjire trecătorile alpine, aducînd servicii importante armatei imperiale. Acest fapt a fost recunoscut de comandantul armatei, batalionul fiind citat prin două ordine de zi pentru faptele sale de arme. Astfel, în ordinul de zi dat de generalul Wukascowich la 27 iunie 1797 în localitatea Niederndorf se arată că : „După ce maiorul Bohaciu, împreună cu batalionul al treilea român din Transilvania încredințat conducerii mele, a adus în văzul întregii armate reale servicii în toate luptele cu dușmanul și mai ales în lupta din 2 aprilie a.c. de la pădurea numită Mittelwald și a dat dovezi strălucite de înțelepciunea și vitejia sa; mă simt îndatorat să-i aduc la cunoștință D-lui maior, întregului corp ofițeresc și tuturor soldaților acestui batalion marea mulțumire și bucuria D-lui mareșal-locotenent de cîmp, baronul de Kerpen, cu

52 G. Barițiu, op. cit., p. 21-22.

53 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, op. cit., p. 137.

54 G. Barițiu, op. cit., p. 20.

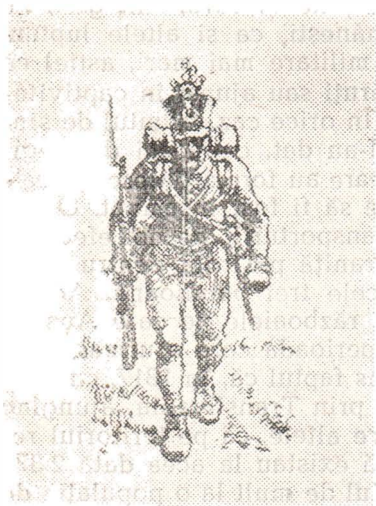
55 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, op. cit., p. 138.

56 Ibidem., p. 139.

57 G. Barițiu, op. cit., p. 22.

adaosul, că nu doresc și nu prețuiesc nimic mai mult, decât să am sub comanda mea pe același maior amintit mai sus și batalionul său brav⁵⁸.

Al doilea ordin de zi este dat de mareșalul Kerpen, la 17 iulie același an, avînd următorul conținut: „Batalionul al treilea român de sub comanda maiorului Bohaciu, cită vreme a

Grănicer infanterist român
din 1820.

Grănicer dragon român din 1765.

fost unit cu oștirile mele, s-a purtat cu toate ocaziile cum se cade unor războinici viteji. Dovadă despre aceasta au dat mai ales în lupta din 2 aprilie a.c., cînd pe lîngă toate greutățile întîmpinate și cu toate piedicile puse de dușmani, s-au distins prin focul neobosit și curajul mare. Îmi exprim, deci, deplina și neîndoioasa încredere, precum și mulțumirea sufletească pentru activitatea comandantului acestui batalion și a ofițerilor săi⁵⁹.

În ceea ce privește batalionul I românesc, acesta a continuat să lupte, așa după cum s-a arătat mai sus, pe frontul de pe Rin, la Mainz, deplasîndu-se la începutul lunii septem-

⁵⁸ Vasile Bichigean, op. cit., p. 59.

⁵⁹ Ibidem.

brie 1797 în tabăra de la Hochberg, unde-l va găsi știrea despre încheierea păcii de la Campo-Formio, la 17 octombrie 1797.⁶⁰ Prin această pace a luat sfârșit primul război pe care Austria l-a purtat împotriva Franței cu scopul de a înăbuși revoluția din această țară, obiectiv pe care n-a reușit să-l realizeze.

Pierderile pe care grănicerii români le-au avut în acest război, ca și în cele ce vor urma pînă în 1815, sînt greu de stabilit, întrucît batalioanele românești, ca și altele luptau, de obicei, în cadrul unor unități militare mai mari, astfel că numărul celor căzuți, răniți, dispăruți sau ajunși în captivitate era dat pe unitățile respective. În orice caz, tributul de sînge pe care grănicerii năsăudeni l-au dat, ca și cei din regimentul I românesc de graniță, cu care au format împreună cele trei batalioane combinate, trebuie să fi fost însemnat. O dovadă în acest sens o constituie transporturile de noi efective, primite mereu din teritoriul de graniță pe front pentru completarea pierderilor suferite de cele trei batalioane. Aceste pierderi vor spori și mai mult în războaiele pe care Austria le va purta împotriva Franței în perioada care a urmat, pînă la 1815. Este elocvent în acest sens faptul că, în 1817., cu ocazia vizitei împăratului Francisc I prin Transilvania, ajungînd și la Năsăud, este informat, printre altele, că pe teritoriul regimentului II românesc de graniță existau la acea dată 2.371 de invalizi, ceea ce înseamnă destul de mult la o populație de circa 30.000 suflete.⁶¹

La pierderile de vieți omenești se adaugă decăderea economiei grănicerilor ca urmare a lipsei brațelor de muncă. La 24 septembrie 1794, tezaurariatul cere reintroducea transportul sării pe Someș spre Ungaria prin grănicerii regimentului II românesc de graniță, la care Comandamentul general de la Sibiu răspunde că această acțiune se va putea reîncepe de abia după restabilirea păcii și reîntoarcerea grănicerilor de pe cîmpul de luptă.⁶² Este de menționat faptul că unii ofițeri pretindeau în mod abuziv grănicerilor rămași acasă să le efectueze diferite munci cu brațele sau cu animalele pe loturile lor. La plîngerea grănicerilor împotriva acestor abuzuri, Consiliul de război hotărăște, la 16 ianuarie 1796, ca pe viitor Comandamentul general de la Sibiu să ia măsuri hotărîte pentru curmarea acestor abuzuri.⁶³

Desigur, jertfele de sînge și pierderile materiale ale grănicerilor români în acest război și în cele ce au urmat au fost

60 Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 142.

61 Arh. St. București, Fond Microfilme Austria, Inv. nr. 1192, rola 67, c=988-992 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Familienarchiv).

62 J. H. Benigni, *Pragmatische Geschichte des siebenbürgischen Militärgrenze, N Theil I Abtheilung 1812 Geschichte der Gränze von Jahr 1791 bis Incl : 1811*, lucrare editată în manuscris la Biblioteca Mitropoliei din Sibiu, p. 64.

63 *Ibidem.*, p. 72.

incomparabil mai mari față de avantajele de care ei se bucurau în calitate de militari. Participarea lor la aceste războaie a avut însă și o altă semnificație. Contactele pe care le-au avut pe diferite cîmpuri de luptă din Europa cu armatele popoarelor romanice i-au făcut să observe asemănările de limbă și virtuți comune cu aceste popoare, fapt care a contribuit la dezvoltarea conștiinței lor naționale. În același timp, prin participarea la aceste războaie, grănicerii români au venit în contact cu ideile revoluției franceze, care îi vor influența în acțiunile lor sociale și naționale din perioada care a urmat.

Deși grănicerii români au luptat sub drapel străin și pentru interesele străine, ei au dat dovadă de virtuți militare deosebite, de vitejie, curaj și rezistență, fiind animați de sentimentul onoarei și al datoriei. Acest fapt este relevat și de istoricii străini ca de pildă J.H. Benigni, unul din cei mai buni cunoscători ai graniței militare austriece. „Ca soldat, la fel ca și secuiul, — scrie Benigni — grănicerul român se evidențiază. Corpul său călit, cerințele reduse îl fac să suporte cu ușurință privațiunile războiului. Curajul personal, însoțit de o forță fizică călită prin muncă aspră, îl fac un războinic vrednic și periculos pentru dușmani“.⁶⁴

Faptele de arme ale grănicerilor năsăudeni, ca și ale celor din regimentul I românesc de graniță constituie motive legitime de mîndrie, ele îmbogățind istoria militară a poporului român. Grănicerii erau, așa după cum se știe, o categorie de țărani liberi care aveau și obligații militare, vitejia și eroismul lor fiind caracteristice întregii noastre țărăniimi.

⁶⁴ J. H. Benigni von Mildeberg, *Statistische Skizze den Sibenbürgischen Militärgränze*, Sibiu, 1834, p. 29-30.

Poziții oficiale și naționale în conținutul social al literaturii didactice românești din Transilvania (1770—1830)

Ioan Nistor

Conștiente că sudura unei societăți în plină acțiune de înnoitoare transformări, într-un imperiu heterogen, este un lucru imperios necesar, greu de realizat, fără formularea unor considerații speciale, care să constituie liantul necesar, autoritățile au semănat în cărțile de școală multe prevederi de acest fel.¹ Pledoaria pentru armonie și sociabilitate între oameni venea să demonstreze copiilor: „precum vă este vouă de lipsă ajutorul, sfatul și prieteșugul altor oameni, tocma așa tare le trebuie și lor al vostru“.² Spre a obține un mai mare efect persuasiv, se trece la o argumentare concretă în care se afirmă: „Voi numai singuri nu vă puteți zidi sau face casă, nu vă puteți face haine, nu vă puteți găta bucate, nici vă puteți apăra...“³ Transpus pe planul comportamentului acest lucru trebuie să se manifeste printr-un salut politic, o față veselă, o clipire prietenoasă, un mic serviciu,⁴ care fac plăcută viața celor din jur, mai ales a stăpînilor.

Toate acestea sînt elemente pozitive și progresiste dacă nu ar fi subordonate subjugării și exploatării popoarelor. Armonia dintre oameni căutată și cultivată nu viza finalități etice, de exprimare a libertății personale și naționale de opțiune, ci suporturi ideologice cît mai sigure și mai eficiente pentru uriașa construcție politică multinațională, care era Imperiul Habsburgic.

1 Lucrarea continuă materialul expus în studiul **Modelul social în literatura didactică românească din Transilvania (1770—1830)**, apărut în numărul precedent al acestei reviste.

2 **Cărticică nărașilor bune pentru tinerime**. Sibiu, 1819, p. 74.

3 *Ibidem.*, p. 43.

4 *Ibidem.*, p. 75.

Fundamentarea teoretică a supunerii societății este ancorată cu predilecție în motivul supunerii, care străbate problematica socială din literatura didactică, acesta fiind investit cu valențele necesare spre a-și aduce contribuția la unitatea și coeziunea statului. Întreaga viață socială urma să se desfășoare sub imperiul supunerii, care însemna în ochii autorităților comandamentul politic cel mai de seamă ce trebuia impus și statornicit. Astfel toți cetățenii datorează credință și supunere împăratului întrucît „stăpînitoriul țerei este domn și stăpîn nu numai preste bunul și averea fieștecărui ci încă și preste viața tuturor supușilor”.⁵ Faptul impune ca viața și integritatea persoanei împăratului „laolaltă și îndeosebi toți să ne străduim a le apăra și sprijini”.⁶ Supușii vrednici — și toți trebuie să fie astfel — se cere să ajungă la un așa grad de atașament față de tron, încît să consimtă să-și sacrifice avutul dacă așa cer interesele stăpînitorilor, și în fiecare moment să facă ce li se poruncește, conchizîndu-se : „De obște dragii miei prunci, ascultarea e cea mai mare dintră datoriile noastre”.⁷

Supunerea și credința îi obligă pe locuitori să denunțe orice manifestări îndreptate împotriva împăratului, iar în vreme de război să-l ajute în lupta cu vrăjmașii împărăției, asigurînd hrana oștirii și îndeplinind toate poruncile. Atunci cînd este necesar „supușii mai în vîrtute sînt datori a-și apăra patria și cu arme”, ei trebuind să dea dovadă de înțelegere și răbdare chiar și atunci cînd vrăjmașii le pricinuesc pagubă sau pradă.⁸

Practica vieții și observațiile personale asupra cărora a reflectat îndelung, îl îndeamnă pe învățătorul Ioan Tincovici să recomande școlarilor ca fiind un lucru înțelept, să renunțe la împotrivirea față de cei mari întrucît „mai de bun folos este a să lăpăda de împotrivirea puterii cei mai tari și a stăpînirii cei mai mari”.⁹

Spiritul de obediență este strîns legat de educația religioasă, considerîndu-se că „cei fără de lege și fără Dumnezeu” nu pot fi credincioși împăratului.¹⁰ Lipsa supunerii fiind echivalată cu tilhăria, copii trebuiau convinși de acest lucru prin afirmații și aprecieri care să-i înspăimînte și timoreze. În acest sens se arată că oamenii răi „de nu s-ar opri și ținea în triu, ne-ar bate, ne-ar chilăvi, ne-ar ucide, ne-ar prăda, ne-ar aprinde casele, și alte feluri de rău ne-ar face”.¹¹ Redarea pedepselor aplicate făcătorilor de rele întregește argumentația.

⁵ Datorințele supușilor către monarhul lor. Pentru folosul școalelor românești celor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate. Buda, 1806, p. 30.

⁶ Ibidem., p. 31.

⁷ Cantică năravurilor bune pentru tinerime, p. 51.

⁸ Datorințele supușilor către monarhul lor, p. 38-42.

⁹ Ioan Tincovici, Înțelepte învățături... pentru îndreptarea năravurilor. (Buda, 1815), p. 13.

¹⁰ Datorințele supușilor către monarhul lor, p. 24.

¹¹ Ibidem., p. 12.

Aceștia se pedepsesc după măsura faptelor comise : cu arest, închisoare, robire în fiare, obezi sau cătușe ; alții cu bățai, cazne, cu luarea vieții, care se face cu sabia, cu pușca, cu streangul sau cu roata.¹² Este lesne de închipuit efectul care-l aveau asupra copiilor astfel de lecturi.

Cultul împăratului și prosternarea în fața acestuia pînă la depersonalizare, trebuie căutată în porunca divină : „Supușii trebuie să se arete cătră stăpînitorii lor cu toată cinstea și omenia“ sau în epistola Sf. Petru care pretinde : „De Dumnezeu vă temeți, pre împăratul cinștiți“.¹³ Această cinstire hie-ratică ce stabilește filiera : Dumnezeu, apostolii, religia, împăratul, dregătorii săi, nobilii, este declarată infailibilă și proclamată ca inexorabilă. Populațiilor din imperiu, populației românești în special nu-i rămînea altceva de făcut decît să accepte acest fatum implacabil care apăsa ca un blestem ancestral asupra sa, menținînd-o împilată de veacuri.

O altă componentă însemnată a modelului social preconizat, de autoritățile școlare, în plină epocă de desfășurare a ideologiei „luminilor“, este afirmarea hotărîtă a necesității culturii. Principiile care exprimau convingător perspectivele mărețe ale omului, în virtutea dreptului natural, și a posibilităților sale infinite, au fost preluate și subordonate ideii de conservare a statului feudal, cu structurile sale adaptate noilor cerințe.

Școala va ocupa un loc preponderent în atenția și activitatea oficialităților. Relevatoare este în acest sens afirmația că „după biserică îndată mai sfînt loc este școala ; căci întrînsa învățăm toate cîte ne arată nouă calea cătră cea vremenică și vecinică fericire“,¹⁴ afirmație întărită de altele cu același conținut.¹⁵ Omul învățat are o plăcută revelație ce i se dezvăluie atunci cînd cugetă asupra drumului parcurs de omenire care înainte „de cultivare nemica alta era decît o simplițitate, o sălbătecie și o adevărată stăpînitoare frică“, iar după răspîndirea culturii, după apariția științelor și tehnicii, oamenii la așa floare a fericirii au ajuns, încît unele țări ca Austria, Anglia, Franța s-au împodobit cu frumusețea culturii lor.¹⁶

Învățăturile, cunoștințele, cultura s-au dezvoltat și diversificat în așa măsură încît au ajuns în deceniul opt al secolului al XVIII-lea să fie clasificate „în patru căpeteniile“ : învățături ale sufletului (religioase), altele privitoare la alcătuirea trupului (biologico-medicale), cele care cercetează

12 Ibidem., p. 13.

13 Ibidem., p. 25-26.

14 Regulele școlastice, care sînt orînduite și așezate pentru ținerea și procopseala școalelor românești celor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate. Buda, (1815), p. 15-16.

15 Ibidem.

16 Maysi Bota, Versuri indemnătoare către deprindere tinerimei romanesci intru învățături. Buda, 1829, p. 9.

dreptatea și adevărul (drept) și cunoașterea limbilor, istorie, matematică și filozofie. Evoluția lor a condus la întemeierea de academii care s-au ridicat aproape în toate țările, cât și la deschiderea de gimnazii.¹⁷

Se resimte adesea în literatura didactică ecoul principiilor pedagogice și didactice ale marelui pedagog elvețian Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827), care a considerat în spirit luminist că îmbunătățirea situației poporului se poate realiza prin educație și instrucțiune. Potrivit acestor principii, în familie și școală educațiunea trebuie desfășurată conform naturii trezind „forțele” și predispozițiile native ale copilului și contribuind la dezvoltarea armonioasă a naturii umane din punct de vedere intelectual, moral și fizic.

Frecventarea școlii era necesară nu numai pentru copii celor avuți, ci și pentru copii sătenilor. Corectivele intervin însă imediat arătându-se că „plugariul nici nu poate, nici nu știe, nici e lui de lipsă aș educa pruncul cu așa plasă de învățături, cu care se cresc prinții, boiarii sau alți magnați”, ei rămânând datori a-și crește copii după puterile și condiția lor.¹⁸

Adăparea la izvorul cunoașterii presupune multiple cerințe din partea învățătorului, care trebuie să aibă răbdare, „cea dintii însușire a unui crescător public”.¹⁹ Părinții sînt datori de asemenea să-și trimită copii la școală, fiind condamnați acei cărora mai degrabă se îndeamnă a-și educa copii să fie isteți decît virtuoși.²⁰

Obligații multe revin, în același timp, și elevilor, apreciindu-se chiar că pentru a-și putea însuși învățături și cunoștințe, tînărul trebuie mult să asude deoarece cunoștințele „îndelungată sîrguință caută”, la urmă fiind însă răsplătit cu „desfătată bucurie”.²¹ Școlarul mai are datoria de căpetenie de a-și cinsti dascălul căruia trebuie să-i dea toată ascultarea. Scopul mărturisit al acestei prevederi este deprinderea copiilor cu ascultarea, întrucît „care în tinerețe nu ascultă de dascălul său, acela va fi neascultătoriu stăpînirii sale și în vîrsta sa”.²² Plecînd de la școală elevii trebuie să meargă de îndată acasă, fără să piardă timpul în jocuri, „în svezii, în sudălmi, în gilcevi”, și în alte lucruri necuviincioase și dăunătoare.²³ Este modelul nefiresc și pedant urmărit de pedagogii

17 *Ducere de mină către cinste*, Viena, 1777, p. 182—186.

18 Damschin T. Bojincă, *Dirigătorul bunei-creștere, spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei române*, Buda, 1830, p. 54.

19 Constantin Diaconovici — Loga, *Ortografia sau dreptă scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, Buda, 1818, p. 51.

20 *Ibidem.*, p. 67.

21 *Ibidem.*, p. 46—47.

22 *Carte trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos rumânești neunite ... Partea II-a*, Viena, 1785, p. 278—280.

23 *Regulele scolastice ...* Buda, (1816), p. 21.

timpului, a școlarului care trebuie obișnuit cu activitatea și eficiența prin cerința insistentă a unei munci intense și continue.

Folosită din plin, puterea de persuasiune a pildei și povețelor încearcă să întărească convingerea în siguranța și echitabilitatea orînduirii, în șansele ce le are fiecare pentru a fi fericit. În acest fel aprecierile generale teoretizate și nuanțate privitoare la posibilitățile oamenilor de a fi fericiți în condițiile date, urmăreau în primul rînd să abată atenția maselor de la problemele grave ale existenței, de la nedreapta alcătuire a societății.

Textele moralizatoare ale literaturii didactice afirmă că nimeni nu este exclus de la fericire; orășenii, meșteșugarii, tărani și chiar zilierii și servitorii pot fi oameni fericiți, conchizîndu-se că „între fiște care stare poate omul să aibă bun noroc”.²⁴ Greșesc cei ce gîndesc că oamenii săraci sînt nefericiți, întrucît de multe ori oamenii mari și foarte bogați sînt mai nefericiți decît oamenii de rînd. Sfaturile care se dau privind mijloacele de realizare a bunei norociri recomandă oamenilor ca niciodată să nu dorească ceea ce nu este potrivit pentru rangul lor, ci fiecare „greutățile în starea sa cu răbdare a le purta”. Lumea trebuie să cunoască și să fie convinsă că nu în bogăție și prisos se cuprinde fericirea, ci în inima împăcată cu condiția sa, blîndețe și înțelepciune.²⁵

Dintre numeroasele povețe cu un remarcabil substrat social care abundă în cărțile de școală, reținem cîteva pe care le credem mai semnificative: „Nu te nădăjdui dar spre bogăția cea stricăcioasă, nici rîvni asupra aurului”,²⁶ nu lăcomi spre lucruri străine, că și pe ale tale în scurtă vreme le vei părăsi, nu căuta spre jefuirea cea deșartă.²⁷ Pledoaria împotriva iubirii de pămînt împinsă dincolo de limitele normalului, a tendinței de a aduna comori, ajunge la concluzia că mai „bine este a avea cele mai puține cu mulțămire, decît să poțesti dobitocește cele mai mari”.²⁸

Este condamnată de asemenea pizma și rîvna pentru mărire și desfățare,²⁹ afirmîndu-se că sănătatea este mai bună

24 *Ducere de mină către cinste și dreptate*... Buda, 1798, p. 6. Cf. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, în „Analele Academiei Române”, seria II-a, tom. XXXVIII. Memoriile Secțiunii literare. București, 1916, p. 247.

25 *Ibidem*.

26 *Alfavită suflească*. Sibiu, 1803, p. 152.

27 *Ibidem*., p. 155.

28 *Ibidem*., p. 156-158.

29 *Ibidem*., p. 160. Demonstrația recomandă textual: „Nu pizmui dar nici pentru un lucru a lumii această, nici rîvni la bogăție și avuție și mărire și la toată desfățaciunea cea trupească, nu pizmui dregătoriei... nu pizmui curților celor prea, infrumusețate și cu ziduri pre dinafară, sau cu alt felu de indestulare, că toate acestea sînt vremelnice și putrede...”.

decît bogăția,³⁰ mai capabilă de a-l face pe om fericit și mulțumit de sine. În vreme ce averea poate fi transformată în scrum, hărnicia și priceperea în muncă îi asigură omului o existență onorabilă și sigură. În această considerație își găsește temei și deductia potrivit căreia lucrul poate fi cît de greu, „și tot e de zece ori mai ușor decît sărăcia“.³¹ Contradicțiile evidente care apar între aceste sfaturi, demonstrează că majoritatea lor nu sînt altceva decît procedee sofistice de derutare a oamenilor și de diversiune psihologică și politică. De remarcat că sub aspectul sensului și circulației cuvintelor, a formării noțiunilor, apariția și sublinierea unor termeni ca fericire, înțelepciune etc., indică o mlădiere și o îmbogățire a gândirii sociale a secolului al XVIII-lea.

Munca ca izvor al bunăstării și belșugului se bucură de o tratare adecvată în concepția lui Ioan Tincovici. El consideră că omului i se cuvine prin munca sa cea dreaptă să se îmbogățească, argumentînd că înțelepciunea „dă voie și slobozenie a dobîndi avere și a o înmulți“.³² Fiecare trebuie însă să întrebuințeze bune și drepte mijlociri pentru adunarea ei, pentru chivernisire. Această poziție realistă și pozitivă este urmată de îndemnul sincer și convingător: „De ai ales odată vre o stare, rămii statornic și întemeiat într-însa“.³³

Dacă un sărac înțelept este mai mult respectat și cinstit decît un bogat fără minte,³⁴ iar viața plugarului este fericită pentru că „întru viețuire simplă află îndestulări“,³⁵ școlarii sînt preveniți că cei mai săraci trebuie ajutați atunci cînd au nevoie, altfel aceștia de deznădejde și de foame vor fi siliți să fure.³⁶ Aceste acte de caritate se recomandau a fi făcute fără a ține seama de starea sau religia celui sărac, într-un spirit idealist și idealizant de binefacere și intrajutorare. Prevăzînd marea ridicare la luptă a țăranilor condusă de Horea și vrînd parcă să o preîntîmpine, *Bucoavna* apărută la Sibiu în 1783, redă școlarilor povestirea despre Petru cel tras pe roată, luînd atitudine împotriva spiritului de revoltă ce se făcea tot mai simțit.³⁷ Exemplul cel mai des oferit în acest sens este cel al fetei bune care rabdă toate umilînțele stăpînilor, sau a slugii bune care-și servește cu statornică credință stăpînul.³⁸

Simbolica și iluzia ca procedee eficace de convingere sînt din plin exploatate, cu tendința de a anihila orice încercare

30 *Bucurariu pentru pruncii cei rumănești cari sã aflã în Crãtia Ungureascã și hotarele ei impreunate.* Beci, 1781. Apud Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania 1774-1805.* București, 1966, p. 102-105; *ABC sau Alphavit pentru folosul și procopșala școlilor celor normalesci a neamului românesc.* Blaj, 1783, p. 29-31.

31 *Cãrticicã nãravurilor bune pentru tinerime.* Sibiu, 1819, p. 14-16.

32 Ioan Tincovici, *Înțelepte învățãturi ... pentru îndreptarea nãravurilor.* (Buda, 1815), p. 4.

33 *Ibidem.*, p. 10.

34 *Cãrticicã nãravurilor bune pentru tinerime,* p. 31.

35 *Carte de minã pentru bine orînduita economie.* Buda, 1807, p. 10.

36 *Cãrticicã nãravurilor bune pentru tinerime,* p. 110-111.

37 Apud Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 109.

38 *ABC sau Bucavna spre folosul școalelor neamului românesc.* Ofen, 1797, p. 22-46.

de gândire liberă : „Nu trebuie să răsplătim rău pentru rău“, „omul gîndește, D-zeu rînduiește“, „toți nu pot avea veșmînturi frumoase, iară a fi curate fieștecare poate“.39

Zbuciumul lăuntric care a cuprins societatea europeană în secolul „luminilor“, deplasările de forțe, noile ritmuri de dezvoltare economică și socială, nostalgia spațiilor infinite și a călătoriilor temerare, se resimte și în cărțile de școală din Transilvania. Motivul negustorilor imbarcați pe corăbii și porniți pe nemărginitul întinderilor de apă, spre țărmuri necunoscute,40 revine ades, cultivînd gustul pentru călătorie și activități noi specifice economiei capitaliste incipente. În pofida acestei ascensiuni a burghezei, care cîștigă tot mai mult teren, departajarea necesară dintre această clasă și nobili se impune a fi luată în seamă : „... nu să cuvine să aibă orășenii unire sau mestecătură cu cei de neam mare“, întrucît pînă cînd primii vor avea masa plină și arginți mulți, ceilalți îi vor ține egalii lor, dar cînd orășeanul va sărăci vor fugi de societatea lui.41

Modelul social de factură cosmopolită după exemplul originar francez, dar înveșmîntat într-un naționalism austriac forțat, încearcă să statueze o pretinsă alcătuire socială perfectă și durabilă, dincolo și deasupra realității națiunilor în formare. Acesta poartă pecetea unei vaste rețele de interese în care primează cele ale statului, reminiscențe ale tradiției și culturii feudale împletite cu elemente ale spiritului și mentalității burgheze dinamice și întreprinzătoare, pe măsura mobilității și mutațiilor produse în acea epocă.

Concomitent cu acest model social oficial, cărturarii români au conceput și exprimat direct și deschis uneori, indirect disparat și cu multă precauție cel mai adesea, considerații ce schițau un model social național posibil de realizat în perspectiva unor condiții favorabile.

În cadrul acestuia suveranii sînt văzuți cu totul altfel, meritele sau greșelile lor fiind raportate la nivelul de viață și condițiile create poporului, la fericirea pe care au asigurat-o supușilor. În acest context nedreptatea prințului face ca norodul să se răscoale asupra lui (răscoală văzută ca fiind justificată), pe cînd „cîrmuirea prințului celui bun“ duce la înflorirea patriei.42 Guvernarea este de asemenea adusă în discuție de Zaharia Carcalechi, care, sub pretextul greșelilor văzute de Aristotel la cartaginezi, afirmă că una din marile greșeli de guvernare, este aceea că celor săraci nu li se dădea

39 *Alfavitul sau Bucovină*. Blaj, 1796, p. 19–23.

40 *Cărtică nănavurilor bune pentru tinerime*, p. 100–101.

41 Ioan Tincovici, *op. cit.*, p. 40.

42 Grigorie Pleșoianu, *Abetedar înlesnitor pentru învățătura copiilor*. Sibiu, 1828, *apud*. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 145–148.

posibilitate a se înălța la treptele cele înalte ale dregătorilor, cît și faptul că „prea mare cinste se da averilor, iară vredniciei puțină îmboldire se făcea spre a urma fapte mari“.⁴³ Atitudini mai neînfricate, critice, sînt luate și în legătură cu activitatea dregătorilor care nu-și îndeplinesc corect atribuțiile. Astfel este înfierată și combătută nedreptatea judecătorilor împotriva cărora poporul cîrtește,⁴⁴ ca dovadă a emancipării sale și a dorinței de libertate și dreptate.

Noțiunea de patrie diferă aici radical de cea expusă mai înainte. Dacă ideologii imperiului demonstau că patria este acolo unde este bine, cărturarii români afirmă: „Noi însă iubii miei prieteni avem țara noastră pe care o numim Patrie, au muma noastră, căci ea ne hrănește și într-însa trăim“. Dragostea și credința față de patrie, de patria adevărată, îi face să declare cu hotărîre: „Pentru lege și patrie batem război“.⁴⁵

În această nouă viziune, la adresa țăranilor se fac aprecieri pline de simpatie exprimate cu căldură și convingere. Unii autori se identifică chiar cu țăranii și munca lor, declarîndu-și apartenența la cinul acestora: „Noi plugarii și țăranii ducem toate cele de lipsă cetățenilor și orașenilor...“⁴⁶ Considerațiile de acest fel converg spre a arăta că o cerință de seamă este „să iubim pe toți frații noștri români și mai mult pã cei de la sate decît pã cei de la orașe... plugarii și țăranii care ne hrănesc pre noi trebuie cinstiți și socotiți ca niște părinți ai noștri. Aceștia se lasă pe ei săraci și ne fac noă celor după la orașe toate făr de cîte n-am putea trăi, pentru aceea nu se cuvine să-i nedreptățim, să ne răstim la dîșii, și să-i înjurăm au să-i înșelăm cînd îi vedem proști“.⁴⁷ Dincolo de buna credință și sinceritatea autorului, care dau nota dominantă textului, surprindem în această confesiune elogiul structurii rurale în raport cu cea citadină, fapt semnificativ pentru rezerva dar și pentru limita gîndirii sociale față de acest element nou în evoluția societății. Prețuirea de care se bucură țăranii îl conduce pe autor la deosebit de semnificativa afirmație: „După mărturia faptelor țăranul are dreptate“.

Spre a ajunge la situația ideală și înaltă cînd un neam se poate mîndri cu bărbați excelenți, înavuți în cultură, adevărați și înflăcărați patrioți, iubitori de adevăr și dreptate, temeinici în păzirea strămoșeștilor drepturi, învăpăiați în cuget și cu dragoste „cătră pricopseala și bun sporiul fericirii ge-

43 Zaharia Caracalechi, *Biblioteca românească*, partea a II-a. Buda, 1829, p. 12-13.

44 Grigore Pleșolanu, op. cit., p. 145-148.

45 Ibidem.

46 Moise Fulea, *Bucovina de nouă*. Sibiu, 1815, p. 34-36; *Bucovina sau cântec de nime pentru trebuința pruncilor rumânești nenumiți din Ardeal*. Sibiu, 1826, p. 34-36.

47 Grigore Pleșolanu, op. cit., p. 145-148.

nului⁴⁸,⁴⁸ este nevoie de unitate, voință și neprecupețite eforturi. Unirea însă nu se poate realiza atîta vreme cît mulți români, mai ales din cei care au crescut sub aripi străine, sînt în așa măsură cuprinși de momiri politice, încît se rușinează a spune că sînt români, fiind în stare ca „și de însuși strămoșescu lor sînge al vestiților romani s-ar lăpăda...”⁴⁹ Pentru unirea într-un singur șuvoi a tuturor energiilor neamului „... să lăsăm goana și certele religioase... , să ne sfătuim mai des unii cu alții ori de care confesie sântem, căci toți sântem acelaș sînge”.⁵⁰

La disensiunile și învrăjbirea confesională în cea mai mare parte au contribuit cu bună știință autoritățile. Faptul este ilustrat și prin aceea că politica curții vieneze a favorizat mai mult pe uniți, încît aceștia au manifestat interes mai ales pentru învățămîntul superior neglijîndu-l pe cel primar. Așa se explică faptul că majoritatea bucoavelor apărute erau destinate școlilor confesionale ortodoxe, întărind astfel constatarea pe care Petru Maior o făcea în 1813: „Iară cu școalele cele de pe sate pînă acum întrec neuniții pre cei uniți în Ardeal”.⁵¹

Buna înțelegere și unitatea celor de un neam, era pusă înainte de toate în slujba dezideratelor luminate ale epocii. Școala înzestrată cu dascăli pregătiți și pricepuți era primul factor chemat să disloce munții întunericii de veacuri și a tenebrelor, trezind neamul la lumină. Faptul că în puține sate românești erau școli, îi determină pe cărturarii patrioți și clarvăzători să ceară conaționalilor cu stare mai bună, în numele dragostei frățești, să contribuie după puterea lor la pornirea școlilor atît de necesare.⁵² Omul înțelept cinstește întotdeauna școala „și cine ajută o școală nu miluiește sărac, ci tae sărăcia la mulți sărmani și nenorociți copii, carii cu vremea vor fi folositori lor și neamului lor”.⁵³

Neamul întreg, dar mai ales bărbații lui luminați, trebuiau să ia aminte la viața prezentă, căutînd în același timp să prospecteze viitorul. La aceasta îndeamnă și cheamă versurile învățătorului Moise Bota: „Cearcă a vedea române, Cum trăești astăzi? Dar mine?”⁵⁴

Acest lucru se impune de îndată ce popoarele au ajuns „întru cunoștința singelui și a genului lor”, românilor cu atît mai mult cu cît ei trebuiau să aibă mereu în față exemplul

48 Moysi Bota, *Versuri indemnătoare*..., p. 9.

49 Ibidem.

50 „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1844, nr. 50, 11 decembrie, p. 392.

51 Chibu Onișor, Apud op. cit., p. 97.

52 „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1844, nr. 50, p. 392.

53 D. Jianu, *Mentor sau Așteptător pentru folosul tinerilor ca să îndeletnicesc la învățătură*, Sibiu, 1836. Apud Onișor Ghibu, op. cit., p. 157.

54 Moysi Bota, op. cit., p. 12.

strămoșilor romani care puneau virtutea cea mai mare în procopseala tinerilor, în dezvoltarea tehnicii, în purtarea ostășiei și în ocirmuirea înțeleaptă. La romani fii bărbaților puternici și viteji învățau împreună cu cei orfani „și se procopseau crescînd întru semțiri bune...“⁵⁵ existînd deci un spirit de echitate și frățietate. Procedul romantic prin care se atribuie strămoșilor idealuri și fapte pe care luptau să le înfăptuiască luminiștii, este preludiul noului curent cultural care se anunță !

Istoria însă merge înainte, cursul ei în timp este ireversibil, lucrurile evoluează și românii nu se pot cantona într-un trecut, oricît ar fi el de glorios. „A trecut timpul fraților în care să ne mai putem răzima numai pe diplomele cele străbune“, fără a citi în ele și fără a dovedi că „merităm a fi respectați întocma după coprinsul acelora...“⁵⁶ Este un apel la știința de carte, la ridicare prin gnosă, dar și la egalitatea românilor cu celelalte națiuni pe baza dreptului istoric.

Subliniind spiritul pe care corifeii Școlii Ardelene l-au infuzat cu preponderență acțiunii de culturalizare a maselor, Lucian Blaga arăta că aceștia se simțeau chemați să implinească în răstimpul unei vieți, ceea ce istoria a neglijat vreme de o mie de ani, să ridice la înălțimea unui veac luminat, un popor rămas de secole în urmă.⁵⁷ Pentru cărturarii luminiști problema socială devenise în primul rînd o problemă culturală, ridicarea prin cultură fiind pusă în slujba pregătirii luptei pentru emancipare politică națională.

În acest spirit sînt condamnați cei cuprinși de febra aurului și care rămîn reci la „luminare și procopseala fiilor săi“⁵⁸ pentru că de nu se vor depune strădanii pentru creșterea și educarea tineretului, în zadar se va încerca acest lucru cu bărbații, „căci bărbații trebuie făcuți din copii“.⁵⁹ Învățaților li se pare de neînțeles de ce oamenii în goana după avere, pe care o înfierează, sînt în stare să-și părăsească patria hazardîndu-se în necunoscut, în vreme ce pentru lucrul cel mai prețios — educarea lui și a copiilor — nu-și consacră cîteva minute pe zi.⁶⁰

Cei ridicați din neamul în care majoritatea erau săraci, semnaleză printre greșelile comise în educație și pe aceea că nu se sădește în sufletele copiilor iubirea, care este rădăcina tuturor virtuților, dragostea de oameni, „o iubire neegois-

⁵⁵ Ibidem., p. 9.

⁵⁶ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1844, nr. 50, p. 391.

⁵⁷ Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. București, 1966, p. 128-129.

⁵⁸ Maysi Bota, op. cit., p. 9.

⁵⁹ G. Pleșoianu, *Abotezdar franțezo-romănesc pentru tinerii începători*. (F. 1.), 1829, p. 3.

⁶⁰ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1844, nr. 49, p. 386.

tică". Tinerii trebuie învățați de mici a iubi pe tot omul, a avea înțelegere și compătimire și a ajuta totodată pe cel sărac.⁶¹

Concluzia că numai școlile pot deschide o cărare sigură „pentru a ne scutura întâi de noptaticul întuneric al neștiinței în care orbităm de câteva veacuri, și a doua pentru a ne feri de ispita ce cercă unii ca să ne topească în cazanul altor ginte“⁶² este desigur îndreptătită. Pentru a fi mai convingător Moise Bota. în versurile sale, prefigurându-l pe poetul deșteptării — Andrei Mureșeanu — deplînge cu amărăciune și elocință somnul adînc în care au căzut strănepoții romanilor, neavînd nici un îndemn „cătră luminae“.⁶³

Cel care a sintetizat în chip strălucit dezideratul educației prin școală atît de necesar poporului, este Gheorghe Șincai marele titan al gîndirii și acțiunii luminate din Transilvania. El exprimă lapidar dorința : „precum la alte neamuri, așa și la români să se rădăce școale în care să se învețe toți pruncii în limba sa a ceti, a scrie, a număra“.⁶⁴

Criticînd manualele școlare cu un conținut prin excelență religios, la care se revine după moartea lui Iosif al II-lea, cărturarilor patrioți găsesc prilejul să arate necesitatea ca școlarii să învețe nu numai rugăciunile și psalmii, ci trebuie să fie pregătiți pentru a putea urma la gimnazii, învățînd și o limbă străină. Se postulează că pentru progresul țării avem nevoie de meșteșugari calificați ridicați din sînul neamului: „... pînă cînd nu vom avea și meșteri români carii să fie practizat încă și prin țări străine, nu putem înainta în viața cetățeană“.⁶⁵ Faptul era absolut necesar și adevărat de vreme ce se constată că în țările române sînt foarte rari meșteșugarii calificați dintre localnici, meseriile fiind practicate de către străini, slab pregătiți și fără diplome sau atestate.⁶⁶

Conștiința națională fiind într-o fază avansată de afirmare, activitatea culturală pusă în slujba luptei politice naționale, avea în vedere și Țările Române, spre care începe să graviteze atenția și acțiunea cărturarilor transilvăneni, după revocarea reformelor lui Iosif al II-lea și instaurarea regi-

61 Ibidem., p. 385.

62 Ibidem., p. 383.

63 Maysi Bota, op. cit., p. 14. Autorul declară cu durere :

„Oh I Voi strănepoți românești,
Sînge de bărbați heroicești ;
Cum dormiți în somnul adînc,
Și strămoșii voștri plîng
Văzîndu-și vișele sale
Fără nici o îndemnare
Cătră luminae“.

64 George Gavril Șincai, Catechismul cel mare cu întrebări și răspunsuri. Blaj, 1783, p. 3.

65 „Foarte pentru minte, inimă și literatură“, 1844, nr. 50 11 decembrie, p. 392.

66 Zoharia Caracolechi, Biblioteca românească sau adunări de multe lucruri folositoare, partea a IV-a, 1830, p. 37.

mului reacționar al restituțiilor nobiliare. Principatele beneficiau de o organizare statală națională, iar după restaurarea domniilor pămîntene care a însemnat triumful luptei forțelor naționale, de o mai largă autonomie politică, ceea ce va face ca mulți cărturari transilvăneni formați în zonele culturii luminate central europene, să treacă Carpații spre a sluji mai bine cauza culturii naționale. Acest fenomen își găsește răsunet și în textele manualelor școlare.

Autorii au în vedere mai ales ocupațiile noi legate de evoluția științelor și a culturii, care determină o continuă structurare socială, în care cei care cultivă noile profesii își găsesc locul firesc și necesar. Astfel se ajunge la exprimarea speranței îndreptățite și susținut afirmate că „toate se vor îndrepta numai să se lumineze tinerimea românească”, cînd se vor putea vedea filozofi români, astronomi, geografi, ingineri, pictori, arhitecți și alți specialiști practicînd meșteșuguri frumoase.⁶⁷ Pentru a ajunge în rîndul neamurilor înavuțite în știință și cultură, românii trebuie să vorbească de gimnastică, retorică, poezie, istorie, filologie, matematică, drept, teologie, medicină,⁶⁸ cultivîndu-și în acest sens limba, creindu-i noi disponibilități de cuprindere și exprimare.

Luminile culturii trebuiau să disloce, omogenizeze și unească marea comunitate a neamului și să o ridice din sărăcie, această plagă ancestrală a populației românești din Transilvania cauzată de exploatarea socială și națională. Referiri la exploatarea națională mai ales și la rezultatul ei, își face loc în scrisul lui Gheorghe Șincai, al cărui spirt coroziv va penetra dincolo de conveniențe, dovedindu-se mai puternic decît efemerul politic și directivele acestuia, în amara constatare că cei săraci „mai mulți se află în neamul nostru decît bogați”.⁶⁹

Prezentat prin prisma imperativelor ideologiei luminilor, care cerea investirea tuturor speranțelor și eforturilor în școală și învățăturile răspîndite de aceasta, modelul social național poate fi surprins în principalele sale articulații pe suportul acestei concepții. În situația de atunci cînd perspectiva unei egalități efective cu celelalte națiuni era încă vag profilată în viitor, iar aceea a constituirii unui stat național încă îndepărtată chiar pentru vizionari, cultura și luminile acesteia rămînea planul în care sentimentul național putea fi cultivat și afirmat.

67 *Ibidem*.

68 Eliad I. (Rădulescu), *Gramatica românească*. (Sibiu), 1928, p. XXV-XXVI.

69 George Gavril Șincai, *op. cit.*, p. 4.

Cărturarii transilvăneni, corifeii ai Școlii Ardelene, gânditori de prestigiu, au folosit cadrul favorabil oferit de despotismul luminat, dezvoltând o mișcare politică în formele ei culturale de manifestare, contribuind prin elaborarea manualelor școlare și considerațiile sociale și naționale inserate în textele acestora, la pregătirea conștiinței naționale și lărgirea orizontului politic al generației care va înfăptui revoluția de la 1848.

Un vechi drapel tricolor la Muzeul din Bistrița

Ștefan Dănilă

Dacă facem o analiză mai amănunțită cu privire la combinația culorilor principale în redarea minunatelor țesături de port cit și de interior, putem observa cu ușurință frecvența culorilor principale : roșu, galben și albastru, care constituie, de fapt, culorile drapelului românesc,¹ față de care poporul nostru, în lunga sa istorie, și-a manifestat un atașament deosebit.

Cercetări mai adânci în această privință și cu deosebire în zonele etnografice ale Transilvaniei, începînd cu anii revoluționari 1848—1849, arată că această combinație cromatică a culorilor, pe lângă reprezentarea frumosului în artă, avea și rostul de-a marca apartenența națională a românilor, cit și aspirația lor la unitate politică națională.²

În Muzeul din Bistrița se păstrează interesante elemente de port și de interior, provenind din Bistrița și împrejurimi, elemente cu adînci semnificații ce converg în ideea călăuzitoare a unității noastre naționale.

Acest simbol al unității — tricolorul românesc — a încălzit inimile poporului nostru în lupta sa pentru apărarea pămîntului străbun, pentru independență și unitate. E suficient să reamintim cîteva din aceste momente mai importante : 1848, 1859, 1877—1878, anii luptei pentru desăvîrșirea unității naționale de stat (1916—1918) sau lupta pentru eliberarea țării de sub ocupația fascisto-hortistă și participarea la războiul antihitlerist.

¹ Denumirea de drapel este de origine franceză și vine de la cuvîntul stofă (drapeau). În limba română se mai utilizează pentru aceeași noțiune și cuvintele steag, stîndard.
² N. Dunăre, *Arta în Valea Jiului*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, 303.

În frumoasa lor îmbinare culorile drapelului românesc, își au o tradiție ce se pierde în negura veacurilor, tradiție pe care unii cercetători o remarcă și pe baza unor mărturii scrise. Printre aceștia amintim pe istoricul german J.F. Neigebaur care în lucrarea sa *Dacien aus der Überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen, Topographische zusammengestellt*, publicată în 1851 la Brașov, presupune că cele trei culori ale drapelului românesc constituie o prețioasă moștenire încă din timpul Daciei Traiane.

De asemenea, unul din documentele — se pare cel mai vechi — în care sînt amintite, însă nu ca un simbol, culorile drapelului românesc: roșu, galben și albastru, datează de la mijlocul veacului al VI-lea.³ Este vorba de Novella XI, din 14 aprilie 553, dată de împăratul Iustinian, în care, printre alte teritorii de sub stăpînirea sa, se amintește și de unele regiuni de la nord de Dunăre. Cu această ocazie sînt descrise însemnele unor zone, printre care figurează și părți din Dacia romană.

Această stemă este descrisă astfel: are roșu în dreapta, auriu în mijloc și albastru la stînga și se referă la părțile sau regiunile locuite de daco-romani. Pe scutul roșu sînt vizibile niște turnuri — semn distinctiv al Daciei de la nord de Carpații Meridionali —, a Transilvaniei de azi.

Este știut faptul că împăratul Iustinian a căutat să-și extindă stăpînirea și la nord de Dunăre. Tot din descrierea acelei așa-zise steme, reiese că Dacia dintre Carpați și Dunăre avea scutul de culoarea albastră, iar Dacia de la nord de Carpați avea scutul roșu, ambele legate printr-o îmbinare de culoare galbenă la mijloc.

Din cele rezumate mai sus, reiese faptul că tricolorul nostru are tradiții adînc înfițate în gîlia strămoșească,⁴ apărută și păstrată cu alăteia sacrificii.

Cercetătorii sînt de părere că, la aproape toate popoarele și în special la cele europene,⁵ drapelul, în diferite combinații de culori, a apărut „ca simbol național“ mai mult ca sigur în perioada revoluției franceze de la 1789, culminînd cu revoluția de la 1848.

3 Vezi Marius Bizerea, *Tricolorul românesc peste veacuri*, în *Magazin istoric*, nr. 9, 1970, p. 50-51.

4 Vezi Aurelia Bunea, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția de la 1848-1849*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, 1969, p. 37-52; idem, *Steagul României, simbol mobilizator în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România (1850-1918)* în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, 1971, p. 299-311; Camil Mureșan, *Tricolorul românesc atestat pe timpul împăratului Iustinian*, în *Tribuna*, Cluj, an XIX, nr. 44, 1970, p. 6.

5 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba - Iulia*, Cluj, 1968, p. 68,77,80-81.

Tricolorul românesc a apărut pe fondul grandioaselor mișcări de eliberare socială și națională din anii 1784, 1821 și 1848—1849.⁶

Este adevărat că istoria celor trei culori ale drapelului românesc, a constituit o preocupare pentru mulți cercetători. Primul care atestă documentat introducerea oficială a celor trei culori (roșu, galben și albastru) în alcătuirea steagului românesc, este maiorul I. Popovici. În cartea *Organizarea armatei române*, (Roman, 1900), I. Popovici arată că, la cererea lui Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, Poarta otomană dăduse un firman în care se prevedea printre altele: corăbiile negustorești vor avea steagul cu fața galbenă și roșie cu stele, iar la mijloc o pasăre albastră cu cap. Steagurile ostășești, vor avea fața roșie, albastră și galbenă cu stele și pasărea cu cap în mijloc. Este adevărat că primele drapele înmînate unităților militare muntene, în toamna anului 1834, au fost cele tricolore.⁷

Se remarcă de asemenea că în timpul revoluției de la 1848, se adoptase drapelul tricolor, menționîndu-se că pînă la această dată, Muntenia avea un drapel albastru și galben, iar Moldova, unul albastru și roșu.⁸

Decretul Guvernului provizoriu din 14 iunie 1848 precizează faptul că drapelul Munteniei va avea „trei culori”: albastru, galben și roșu, iar pe fond să fie scrise cuvintele: „Dreptate și frăție”. Abia acum, tricolorul nostru românesc își întărea puterea de simbol.⁹

La 1863, cu ocazia înmînării noilor drapele unităților militare, Al. I. Cuza spunea: „Steagul e România, acest pămînt binecuvîntat al Patriei, stropit cu sîngele străbunilor noștri și îmbelșugat cu sudoarea muncitorului. El este familia, ogorul fiecăruia, casa în care s-au născut părinții noștri și unde se vor naște copiii voștri.

Steagul e încă simbolul devotamentului credinței, ordinii și disciplinei ce reprezintă oastea.

Steagul e totodată trecutul, prezentul și viitorul țării, întreaga istorie a României!¹⁰

În Muzeul din Bistrița se află un steag tricolor de la 1848 care a aparținut Legiunii a XII-a, comandată de Constantin Roman — Vivu. Acest mărtir al revoluției române din Transilvania s-a născut în anul 1821 în localitatea Pinticu, com.

6 C. Căzănișteanu, în *Magazin istoric*, nr. 8, 1967, p. 35. În „Albina Românească” nr. 101 din decembrie 1830 se scria că, la 14 septembrie 1830, s-a văzut pentru prima dată la Iași uniformă militară românească și ofițeri care „poartă cocarda și steagul național de culori albastru și roșu închis”.

7 C. Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 36.

8 Vezi Augustin Z. N. Pop, în *Magazin istoric*, nr. 6, 1972, p. 48.

9 C. Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 36.

10 *Ibidem*.

Teaca (județul Bistrița-Năsăud). El a luptat pe baricadele revoluției din Muntenia, fiind un colaborator apropiat al lui Nicolae Bălcescu, iar după înfrângerea revoluției de aici a trecut în Transilvania, devenind unul dintre cei mai buni prefecți ai lui Avram Iancu. În calitate de prefect al ținutului Mureșului de Sus, cu sediul la Reghin, și de comandant al Legiunii a XII-a română, în toamna lui 1848 obține o serie de victorii asupra trupelor nobiliare maghiare și a brigăzii de husari secui. La 8/20 ian. 1849, împreună cu viceprefectul său Ștefan Moldovan, Roman-Vivu și Moldovan au fost surprinși și arestați la Stînceni de către un detașament de secui, după care au fost întemnițați la Tg. Mureș. La 9 februarie 1849 cei doi au fost asasinați în mod barbar cu ciomegele de către agenții nobilimii maghiare la marginea localității Sîngeorzul de Mureș, fiind înmormîntați alături de șosea.¹¹ Pe mormîntul său, plasat pe locul asasinării, la marginea drumului ce venea de la Tg. Mureș spre Sîngeorzul de Mureș, municipalitatea orașului din Tg. Mureș i-a ridicat un modest monument, ce a fost inaugurat la 14 septembrie 1936. Cu prilejul dezvelirii monumentului a fost evocată activitatea celor doi eroi martiri ai revoluției române de la 1848, la festivitate fiind prezenți și un grup de țărani din satul Pinticu, locul natal al celor comemorați, care au dus cu ei steagul Legiunii a XII-a, păstrat cu mari sacrificii în această localitate. Cu acest prilej reprezentantul țăranilor pintecani, aplecat asupra mormîntului eroilor, a cerut asistenței" să nu dăm uitării pe cei care au căzut pentru nație".¹²

După dezvelirea monumentului drapelul a fost readus la Pinticu unde s-a păstrat cu mari sacrificii în perioada stăpînirii hortiste, pentru ca, în 1967 prin fapta patriotică a unor locuitori ai statului, drapelul respectiv să fie predat Muzeului bistrițean, fiind preluat de semnatarul acestor rînduri. Menționăm că acest drapel, simbol al unității neamului românesc, a înflăcărat din nou inimile delegației țăranilor pintecani participanți la marile evenimente ale anului 1918 de la Alba Iulia, evenimente care au dus — după cum este bine cunoscut — la definitivarea constituirii statului național unitar român.¹³

Dată fiind importanța deosebită a drapelului, transmis generațiilor de azi — nu cu puține sacrificii —, este necesar să

11 Pentru detalii privind viața și activitatea lui Constantin Roman-Vivu vezi Silviu Dragomir, **Un precursor al unității naționale, profesorul ardelean Constantin Roman-Vivu**, București, 1929; Liviu Moldovan, Ioan Pop, **Viața și activitatea lui Constantin Roman-Vivu**, în *File de istorie*, IV, Bistrița, 1976, p. 348-358.

12 Vezi **Graul Mureșului** din 15 octombrie 1936.

13 Din informațiile primite de la Victor Pop din localitatea Pintic, drapelul Legiunii a XII-a, comandat de profesorul Constantin Roman, a fost păstrat din generație în generație de către populația locală. Cînd steagul era în pericol de a fi capturat de către autoritățile stăpînirii dualiste, acesta era purtat „de la om la om” și ascuns în locuri sigure. În timpul ocupației hortiste, drapelul a fost ascuns în turnul bisericii din Pintic, fiind, astfel salvat.

facem cunoscute și unele detalii în legătură cu acest stindard. Respectivul drapel, (inv. 5293), în cele trei culori, este confecționat din tafta (mătase dublă), cu excepția culorii galben, care este din mătase simplă și mai puțin rezistentă, fapt ce a dus la degradarea sa mult mai accentuată. În partea de jos, are doi ciucuri mari, confecționați din mătase, probabil, adăugați cu ocazia evenimentelor anului 1918 (informație dată de către păstrătorii acestui drapel, cu ocazia predării lui Muzeului bistrițean) și se termină sub formă de acoladă.

Toate culorile sînt așezate perpendicular pe lance (port-drapel), așa cum este cunoscută dispunerea culorilor în drapelurile anilor revoluției de la 1848. Lancea originală lipsește, pierzîndu-se de-a lungul anilor. Mărimea drapelului impresionează: lungimea 2,40 m, iar lățimea de 1,91 m.

Un lucru, cu totul deosebit și pe care ținem să-l semnăăm, este faptul că acest drapel păstrează și o inscripție cu litere confecționate de asemenea din mătase, în mărime de 10 cm și plasate (cusute) aproximativ la mijlocul pînzei, spre a cuprinde cele trei culori, avînd următorul text : *ACUM ORI NECIODATĂ*, versuri ce fac parte din înflăcăratul imn al revoluției de la 1848, al poetului bistrițean, Andrei Mureșanu și care au ținut aprinsă flacăra unității naționale în sufletul generației de la 1848, chemată să îndeplinească un mare destin istoric.

Starea de conservare a drapelului este destul de precară, lucru, de altfel firesc și justificat, prin vechimea lui și prin condițiile în care a trebuit să fie păstrat în această lungă perioadă, multă vreme sub stăpîniri străine, în condiții de asuprire națională.

Un document inedit de la 1860

Ioan Sigmirean

După înăbușirea revoluției de la 1848, în Transilvania s-a introdus administrația militară, vechile comitate, districte și scaune fiind înlocuite cu șase districte militare. În aceste condiții, localitățile actualului județ Bistrița-Năsăud au fost înglobate în districtul Reteagului.

La 1 aprilie 1851 Regimentul II de graniță român de la Năsăud a fost desființat,¹ iar fondurile grănicerești (de proveniență și de montur), create în perioada existenței grăniței militare, ce constituiau proprietatea „nedisputaveră” a comunelor foste confiniere, au fost preluate de către erariul financiar. Foștii grăniceri au fost nevoiți să ducă o luptă aspră, de peste un deceniu, cu fiscul austriac, pînă cînd, în sfîrșit, problema apartenenței fondurilor grănicerești s-a rezolvat în favoarea lor.

Paralel cu lupta dusă pentru obținerea unor revendicări proprii (constituirea districtului românesc al Năsăudului, recuștigarea averilor grănicerești, a munților și pădurilor), românii din ținuturile Bistriței și Năsăudului au acționat și pentru realizarea unor obiective generale, comune tuturor românilor din Transilvania. Tactica de luptă folosită a fost, cu precădere, cea a petițiilor și memoriilor, de altfel, destul de numeroase în Transilvania către sfîrșitul perioadei neoabsolutismului austriac.

Pe lîngă unele memorii mai cunoscute din anul 1860, ne-a reținut atenția și unul inedit, aparținînd comunelor din fostul Protopopiat ortodox român Valea Birgăului.

Memoriul, datat 6/24 iulie 1860, se păstrează la Filiala Bistrița-Năsăud a Arhivelor Statului,² și este semnat de frunțașii celor 19 sate ce alcătuiau protopopiatul amintit. El este

¹ Nestor Șimon, Vasile Nașcu, *Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911 p. 42.

² Fond Protopopiatul ortodox român. Valea Birgăului, pach. III, dos. 94.

adresat Senatului imperial și este scris în limba română cu caractere latine. Fără o introducere prealabilă, se prezintă direct 18 „păsuri” ale românilor.

Prima chestiune înscrisă în memoriu privește munții „revendicați” și fondurile grănicerești nășăudene. Celelalte 17 puncte au un caracter general și privesc pe toți românii transilvăneni.

Una dintre marile probleme ce preocupă pe românii transilvăneni — se precizează în memoriu — este politica de germanizare și de respingere a limbii române, a literaturii și presei românești. Semnatarul memoriului se pronunță, de asemenea, împotriva politicii religioase promovată de statul austriac, prin care cele două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică, ațită pe români unul contra celuilalt.

Un spațiu important este afectat de către semnatarul memoriului problemelor politice. Printre altele, ei se pronunță pentru autonomia Transilvaniei, pentru constituirea unui organ legislativ și a unor organe de stat locale din care să facă parte și românii, care să fie alese pe baza unui cens moderat. Memoriul cere, de asemenea, libertatea tiparului și ia atitudine împotriva prigonirii frunțașilor români din Transilvania. Autorii lui socotesc că iobăgia se menține încă la o pătrime din populația românească și ia poziție față de jelerii impuși la plata despăgubirilor și față de numărul mare de „slugi” care nu au fost împroprietăriți.

Limbajul folosit în document se încadrează epocii, cu multe cuvinte latinizate și numeroase arhaisme, noi redându-l, însă, în ortografia actuală.

Deși nu există dovada trimeritii lui la Senatul imperial, el reflectă starea de spirit a națiunii române din ultimul an al perioadei neoabsolutiste austriece și, totodată, el este un act de responsabilitate națională pentru semnatarul memoriului, fapt ce ne face să-l prezentăm în întregime.

MEMORIALUL

Către înaltu c.r. Senatu(l) imperial

Între păsurile și asuprașurile ce apasă pe românii din Transilvania se renumără următoarele :

1. Luarea prin fisc a munților fără osebire care sînt numerați între cei revendicați și care nu, a caselor și regalelor, care, pînă la desființarea regimentelor românești de frontieră, fuseseră proprietatea lor și a respectivelor comune din care se afla aceleași compuse.

Nu a fost adecă de ajuns că regimentele românești s-au desființat numai în urma intrigei cîtorva patrucii (patricieni n.n.) de ai sașilor transilvăneni, care totdeauna le pizmuise-

ră existența și gloria lor, nu a fost destul ca desființarea lor, alături și deodată cu celea secuiești, se explică ca o batjocură, ca o pedeapsă, sau pentru lașitatea, sau pentru necredință, batăr că poporul adunat în 10 iulie 1848 să (fi) fost declerat (declarat n.n.) a rămâne în „statu quo” la orișice schimbări, a servi patriei, nu a fost de ajuns că a suferit neclintita credință, nenumăratele, nevindecătoare și nevindecate rane din partea inamicilor a tuturor aromânilor (dușmanii românilor n.n.), pe cât și a tronului, nu a fost de ajuns că (au) servit ca militari de frontieră aproape la 100 de ani, toate ale lor cu credință și loialitate, ci a trebuit să se mai ia din mîinile a tuturor comune(lor) încă și unele mijloace materiale, precum și fondul monturului cu care s-ar fi putut asigura o mulțime de așezăminte de cultură, fără alt ajutor de la stat.

Așa, deci, se întîmplă ca, comunele din fostele regimente românești, în loc să înainteze prin cultură în 10 ani, de repășiră cu alți 20 îndărăpt, școalele lor, în mare parte desființate, s-au redus numai la umbre de școale, comunele lor desmembrate, bisericile lor lipsite de tot ajutorul mai energios.

„Această asuprire venită din partea fiscului se simte de către națiunea română din Transilvania cu atît mai profund cu cît dînsa din nedreptatea...” e lipsită peste tot de așezăminte științifice și culturale.

2. Respingerea limbii românești din cancelariile oficialelor publice, introducerea limbii germane pînă și în cancelariile comunelor sătești, de unde apoi purcese nespusa greutate pentru români de a-și putea subșterne plînsorile lor încă prin rugăminte private și neputința de a mai primi rezoluțiuni și deciziuni în limba lor națională, o împrejurare cu atît mai vîrtos pentru români cu cît, în același timp, ungro-secuiei știură să stoarcă tot felul de hotărîri oficiale în limba maghiară.

În legăminte cu acestea

3. Procedura civilă de acum îngreunată cu spese înfri-coșate, înmulțite încă prin monopolul institutului advocaților e foarte asupritoare, încît, prin aceeași, s-au ruinat și pînă acuma atîtea mii de familii, ceea ce se poate adeveri cu mii de exemple triste.

Batjocura ce s-a făcut națiunii, limbii și literaturii românești prin restaurarea la anul 1851 a legii teresiene în puterea căreia orice product literar românesc, fie acela chiar și acelea de rugăciune se tractară tocma(i) ca și cărțile ovr-eiești sau indirect cu totul oprite de a se aduce în țările austriece, cînd, din contră, produsele literare de ale altor națiuni sînt concesse de a se aduce cu excepțiune prea puține din toată lumea.

5. Prigonirea și punerea sub veghe polițiană a celor mai mulți români de capacitate, torturarea lor spirituală prin veșnică neîncredere și prepusă prin măsuri cu totul excepționale din temeuri cu totul imagine ; o scrisoare ca aceasta, care în anul 1856 s-a subșternut la suprema Direcțiune c.r. polițiană, care în anul 1857 la Înaltul c.r. Ministeriu de Externe însă fără nici un rezultat.

6. Conturbarea conștiinței românilor prin suferirea de experimente proselitice de o parte și de alta prin aceasta respingerea românilor cu un secol mai înapoi.

7. Nesuferirea de a se aduna clerul în sinoade diocesane fără a căror restaurare este prea bine știut, cum că bisericile românilor nu-și vor afla odihna, nici clerul lor nu va putea înainta după dorință, iar religia și relativele confesiuni și ritul lor totdeauna într-o luptă fatală, stearpă și compromițătoare în toate privințele.

8. Nedreptățirea românilor de ambele confesiuni prin silirea, ca pe la orașe, să țină sărbătorile catolice.

9. Indirecta supunere a școalelor românilor greco-unite la inspecțiune romano-catolică, foarte umilitoare prin organul unei referințe guberniale romano-catolice, și rămânerea în cea mai înjositoare condițiune a școalelor populare.

10. Nesuferirea nici unui fel de asociațiuni de cultură la românii transilvăneni.

11. Cele mai felurite încercări ale organelor administrative subalterne de a germaniza poporul românesc din Transilvania.

12. Greutatea nesuportabilă a contribuțiilor felurite, care apasă mai virtos asupra țăranilor și dealminterea săraci.

13. Mulțirea cu totul neproportională a oficialatelor și a oficalnelor de toate categoriile care storc din măduva statului.

14. Restaurarea și menținerea iobăgiei cel puțin la a patra parte din foștii iobagi adevărați prin . . . * nefericitului provizoriu trecut, în favoarea nobililor maghiari spre a îmblinzi pe aceștia cu sacrificarea unei părți a poporului românesc, care astăzi se află supus și la vechile îndatoriri iobăgești, plătesc și apăsătoarele contribuțiuni de despăgubire urbarială alătura cu cei emancipați.

15. Luarea de vamă pe mărfi în moneda de argint . . . * valoarea banilor de hirtie nici de cum nu vrea să vină la piri.

16. Lipsa totală de un organ legiuitor prin care românul să-și poată descoperi păsurile și durerile sale fără sfială și fără frică de a fi în tot momentul prigonit, supuși la măsuri excepționale, închis și pedepsit ca rebel și tulburător ; căci alea pînă acuma nu există nici comună mică, nici mare (de district) organizată, nici dieta provincială, nici chiar organe administrative publice, care să vrea sau să cuteze a înainta vreo plin-

soare din acelea care privesc pe națiunea iobagă de 1.400.000 suflete sau pe Marele Principat al Transilvaniei ca patria românilor cu celelalte popoare conlocuitoare.

17. Absoluta înfrinare a tiparului românesc, nu numai prin legea generală de presă în sine-și foarte aspră, ci și mai virtos prin o mulțime de ordinațiuni presidiale cu totul arbitrară, excepționale, ieșite în cursul de 8 ani, numai cu scopul ca românului niciodată să nu-și poată descoperi, niciodată, nici durere sau asuprire prin canalul publicității.

18. Lipsa de constituțiune pentru Marele Principat al Transilvaniei ale cărei însă temelii principale nu ar fi nicidecum din drepturile istorice ale celorlalte popoare conlocuitoare, care în cursul de 400 ani pînă la anul 1848 pururea conspire și aliate asupra românilor zăcuseră pe cerbicia lor, ci pe drepturile națiunii subjugate la singularile împrejurări ale acestei țări.

Cum că numai o constituțiune reprezentativă purtată de un cens oarecare moderat ar fi aplicabilă în bun folos la patria noastră Transilvania despre aceste se vor îndoi numai acei oameni și ușori credintori care sînt de opiniunea cum că numele, suvenirile, privilegiile, pretențiunile, aspirațiunile de una, cicatricele și toate durerile consumate în istoria acestei țări s-ar putea șterge cu o singură trăsătură de condei sau prin tăierea impusă de 10 ani.

Rugăm cu cea mai profundă umilință pe Maiestatea Sa...* ca o cîte din sus-așternutele plînsori gravaminte ale românilor se pot delătura pe cale administrativă, să se îndure a împăra delăturarea și vindecarea lor, iar toate celelalte, care sînt a se statori sau curge prin postestatea legislativă să nu-și pregete a...* spre facerea lor în lege pe calea constituțianolă și aceasta cu atîta mai mult, că nici odată Maiestatea Împăratul Austriei și Marele Principe al Transilvaniei nu va fi ascultat rugămintile ieșite din inimi mai sincere și de la un popor mai credincios, decît este națiunea română locuitoare în Transilvania.

Comuna Borgo-Rus ³

Sign în prefectura † Lupul Cîrstea
Bistriței 6/24 iulie 1860 † Gabriel Sohorca vicari bisericesti
L S Theodor Buzdug-protopresbiter
† Grigore Morariu
† Nicolaus...* --- legiuitori sătești
Theodor Reou (Rău) m/p — jude sătesc

³ LS = loc pentru ștampilă ;

m/p = semnat cu mîna proprie ;

+ = analfabeți, semnat prin intermediari ;

...* = cuvînt ilizibil ;

Comuna Borgo-Joseni

Ioan Buzdug — paroh m/p

† Teodor Nagy

† Todor Sohaurea — curatori

L S Simion Pahonie m/p — antiste comunal

Comuna Borgo-Mijloceni

Andrieu Orban — paroh local m/p

Comuna Suseni

Zaharia Tănase m/p

Avacom Sandul m/p

Simion Flămînd m/p — paroh

† Iacob Gița

† Achim Orban — cantori

Leontie Axentie m/p

Comuna Borgo-Prund

† Ioan Vrășmaș — cantor

Ioan Andreica — cantor m/p

L S Teodor Vrășmaș m/p — paroh

Comuna Borgo-Bistrița

Iacob Papp Andron m/p — antiste comunal

† Teodor Beșa

Georg Gyorza m/p

L S Cifor Cioanca m/p — paroh de rit greco-catolic

Vasil Pavel m/p — paroh neunit

Comuna Blașfalău (Blăjenii n.n.) de Sus

† Stratulat Simiön

† Măgherușan Ștefan — legiuitori

L S Moldovan Teodor — jude comunal

† Bălan Nica

† Moldovan Ioan — cantori eclesiastici

Stratulat Precup

L S Vasile Popovici m/p — paroh local

Comuna Cușma

† Nechita Brășfalean — învățător

† Mihăilă Griga — eclesiastic

Atanase Cifă m/p — paroh local

Comuna Kis-Budacu (Budacu de Jos n.n.)

† Iacob Morariu

† Ioan Salubă

† Simion Bășcăuan

† Nica Trifan

L S Teodor Popovici m/p — paroh local

L S Teodor Tonceanu — antiste comunal

Comuna Șimotelnic (Șimionești n.n.)

† Vasilie Pașcu — cantor primar

† Giorgie Ursu — cantor

Marco Briciu m/p — paroh(ul) locului, gr. răsăritean

† Păștean Mafteiu

† Langa Petre

L S Timofte Nașcu — antiste comunal

Comuna Birla

† Mora Nechita

† Moldovan Teoder tînărul

L S Thimari Gabriel — antiste comunal

L S Nechita Teic m/p — paroh local unit

Pavel Șuteu m/p — paroh local de rit gr. oriental

Comuna Sent-Ioana (Sintioana n.n.)

Georgie Vărerian

† Teodor Văărean

† Constantin Someșan

L S Nechita Pavel — antiste comunal

Comuna Șieu Mare

† Teodor Balmoș — cantor primar

† Gherasim Thoader

L S Ioan Cîmpeanu m/p — paroh local

Comuna Ida Mare (Viile Tecii n.n.)

† Pociș Pavel -- cantor primar
† Teglari Mihăilă
† Teglari Ioan -- cantori
† Vultur Nicolae
L S Ștefan Rus m/p — paroh local

Comuna Galați (Galații Bistriței n.n.)

† Coprean Gheorghie
† Runcan Nestor -- toți cantori eclesiastici
† Runcan Ioan
L S Coman Pavel — antiste comunal
Nicolai Briciu m/p — paroh local

Comuna Chentelec (Chintelnic n.n.)

† Iosi Sebesian
† Ștefan Marica
† Vasile Marica
L S Theoder Babă — jude
L S Nicolae Briciu m/p — paroh local

Comuna Sfintu (Șieu-Sfintu)

† Simeon Dan
† Georgiu Siplecai -- cantori
† Ioan Berende
L S Ioan Mora m/p — paroh local

Comuna Caila

† Vasilie Teăș
† Bosieșau Petre
L S Ioan Sigmirean m/p — paroh local
† Vasilie Bocșa
† Grigore Baba -- legiuitori
L S Teoș Vasile — antiste comunal

Comuna Blașfalău (Blăjenii n.n.) de Jos

† Partilimon Ciurar
† Grigore Todoran -- legiuitori
† Ioan Spătariu
Simeon Zăgreanu
L S Ioan Chiffa m/p — paroh local

Aspecte privind participarea populației Văii Birgăului la susținerea războiului pentru independența de stat a României din 1877—1878

Viorica Bălan și Traian Bălan

Pregătirile pentru războiul de eliberare de sub suzeranitatea otomană, proclamarea independenței de stat a României la 9 Mai 1877, trecerea Dunării și participarea directă a armatei române la război, victoriile obținute de aceasta constituie pentru românii de pretutindeni ca și pentru cei transilvăneni prilejul de a-și manifesta încă odată *unitatea conștiinței naționale*, dorința unică de libertate, independență și unire.

În ampla manifestare de susținere a războiului pentru independență, acțiune în care românii transilvăneni, supuși pe atunci coroanei austro-ungare, vedeau începutul procesului de emancipare politică a tuturor românilor, un pas hotărîtor spre desăvîrșirea Unirii de la 1859, populația din ținutul Bistriței și Năsăudului s-a integrat fără șovăire, simțind că acest război trebuie să fie un război al neamului întreg, la care fiecare fiu al său trebuie „să ia parte, oriunde s-ar afla, așa cum îl ajutau puterile“.¹

Oamenii politici și gazetarii, prin articole în presa vremii,² femeile prin ofrande pentru răniți³ elevii, prin manifestațiile organizate, tineri și bătrîni, femei și bărbați prin bani și materiale și nu în ultimul rînd voluntarii plecați pe front au făcut ca alăturarea românilor transilvăneni la actul cîștigării

1 Valeriu Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, Sibiu, 1941, p. 5.

2 Vezi *Gazeta Transilvaniei, 1877—1878*, Brașov ; *Telegraful român, 1877*, Sibiu ; *Familia, Budapesta* ; *Gura satului, Arad* ; *Côrțile săteanului român, Gherla*, etc.

3 Ioan Grecu, *Femeile din Transilvania și războiul de independență din 1877—1878*, în *Tribuna, Cluj-Napoca*, din 10 martie 1977, p. 8.

independenței de stat să constituie în fața lumii o dovadă de netăgăduit a aspirației scumpe și firești de libertate națională și unire într-un singur stat.

Imediat după proclamarea independenței absolute a României, ziarele românești din Transilvania și Bucovina prin știri sau articole de fond anunță evenimentul. „Gazeta Transilvaniei”, ce apărea la Brașov și era citită în toate provinciile românești, scria: „Independența absolută a României este oficial consacrată și proclamată atât în camera Deputaților, cât și în Senat la 9/21 mai (florar). Totodată starea de război a României cu Imperiul otoman e oficial proclamată! Toți românii strigă: Să trăiască România absolut independentă!”⁴

Prin publicarea sistematică a hotărârilor guvernului român, a dezbaterilor din parlamentul României, a unor scrisori și știri de pe front, a unor apeluri și chemări, presa din provinciile românești asupra a contribuit la informarea locuitorilor acestor provincii asupra mersului evenimentelor politice și militare, popularizând totodată toate acțiunile de solidaritate frățească cu cei aflați în luptă.⁵

Nu după mult timp de la publicarea în „Gazeta Transilvaniei” a apelului „La arme” și a constituirii în Sibiu, Brașov, Făgăraș, Cluj, Orăștie, a primelor comitete de ajutoare a soldaților răniți în război, la 3 iunie 1877 femeile române din Năsăud, sub președenția Elisabetei Pop, se hotărăsc să strângă ajutoare „pentru cei vulnerați în lupte”, ajutoare care să fie trimise Crucii Roșii din România.⁶ Cu acea ocazie acestea se constituie în „Comitetul damelor române din Năsăud”. Comitetul avea 11 subfiliale în mai multe localități, repartizate în așa fel încât să acopere tot ținutul: la Rodna (prin Rafila Porcius), Sîngeorz-Băi (Ioana Tanco), Ilva Mare (Susana Bota), Feldru (E. Pop), Mocod (Hontilă), Zagra (Drăgan), Telciu (M. Mureșianu), Salva (Catone), Prundu-Bîrgăului, Bistrița (Iulia Silași născută Alexi) și Monor (Maria Titieni).⁷

Subcomitetul de la Prundu-Bîrgăului avea în fruntea lui pe Iulia Pop din Tiha-Bîrgăului, Amalia Rusu și Charlotte Purceilă — soția lui Ioan Purceilă, fost căpitan în Regimentul II de graniță năsăudean — ambele din Prundu-Bîrgăului.

Deși la 11 iunie 1877 Comitetul a fost desființat de autoritățile austro-ungare, acțiunea continuă totuși prin realizarea de colecte particulare cu toate piedicile puse de autorități și cu riscurile ce puteau decurge din această acțiune. Dovedind un profund patriotism și hotărârea de a contribui la victoriile

4 *Gazeta Transilvaniei* din 12/24 mai 1877.

5 *Mesele populare în războiul pentru cucerirea independenței absolute a României 1877-1878*, București, 1979, p. 251-254.

6 *Arhivele statului Năsăud, Fond Colecții diferite* - A, P. Alessi, pac. 1. dosar 6/9, f. 3.

7 *Ibidem.*, f. 4.

românilor zeci de țărani, meseriași și intelectuali din ținutul Bistriței și Năsăudului au răspuns apelurilor fruntașilor mișcării naționale. Astfel, Elisabeta Pop reușește să trimită la Iași, cu căruța, 14 ducați de aur și o ladă cu 38,5 kg materiale pentru răniți.⁸

Tot la Năsăud se adună 63,50 fl. prin acțiunea profesorului A.P. Alessi (cel care împreună cu Massimu Popu redacta cea dintâi „mare și serioasă“ lucrare, cum o numea Sextil Pușcariu, despre războiul de independență, *Resbelulu orientale illustratu*, apărută la Graz în 1878 și publicată mai întâi în fascicule),⁹ apoi, nu mult timp după aceea, încă 10 fl.¹⁰ iar de la Bistrița, prin Lia Silași, suma de 43 fl.¹¹

Din Feldru, Fironica Mureșan adună 17,20 fl.,¹² iar din Rebrîșoara, Nicolae Moldovan 28,38 fl.¹³. Locuitorii din Parva pe lângă cei 12,23 fl. donează și obiecte, iar cei din Salva 10 cămăși, 10 pantaloni din cinepă și pînză de bumbac.¹⁴ Colec-te asemănătoare se fac la Telciu, Rodna, Galații Bistriței, etc.

În urma apelului făcut de Iudita Măcelariu în „Telegraful român“ din 15/27 septembrie 1877, pedagogul năsăudean Vasile Petri i-a oferit acesteia 100 exemplare din lucrarea sa *Instrucțiune pentru învățători la tratarea cărților școlastice*, care să fie vîndută cu 44 crețari bucata, iar banii să fie trimiși Crucii Roșii Române.¹⁵

Pe Valea Birgăului, la acțiunea de ajutorare cu sume bănești și ofrande materiale a ostașilor români răniți, pe lângă cea cunoscută a Iuliei Pop, Amalia Rusu și C. Purceilă, trebuie să notăm și acțiunea doctorului Liviu Mureșan din Prundu-Birgăului ce adună subscripții de la 20 de locuitori ai satelor: Prundu-Birgăului, Susenii-Birgăului, Tiha-Birgăului și Bistrița-Birgăului în valoare de 33 fl.v.a., sumă ce este trimisă la București prințului Dîmitrie Gr. Ghica, președintele Societății „Crucii Roșii“, prin intermediul negustorului patriot Diamandi Manole din Brașov.¹⁶

Cele 20 de persoane sînt: dr. Liviu și Cornelia Mureșianu — 5 fl., Emanoliu Sidoru, — 1 fl., Carl H. Haltrich — 5 fl., (proprietar și apoi coproprietar al fabricii de hîrtie din locali-

8 Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, Editura Acad. R.P.R. București, 1952-55, vol. IV., 1877, p. 370, 372, 910-911.

9 Vezi Simion Lupșan — I. Rusu-Sărățeanu, Sprijinirea războiului de independență de populația din ținuturile Bistriței și Năsăudului, în *File de istorie*, Bistrița, IV, 1976, p. 372-389.

10 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 16 din 1878.

11 *Ibidem.*, nr. 6 din 1878.

12 *Ibidem.*, nr. 21 din 1878.

13 *Ibidem.*, nr. 10 din 15/17 februarie 1878.

14 *Ibidem.*, nr. 16 din 1878.

15 *Telegraful român*, nr. 77 din 29 septembrie/11 octombrie 1877, p. 309-310.

16 Pentru comparație, în 1877:

— un preot — venit lunar 33 fl.;

— un învățător confesional — venit lunar 12-13 fl.;

— un hl. de ariu se vindea cu 5-8 fl.; vezi *Telegraful român*, nr. 45 din 1877, p. 182 și nr. 55 din 1877, p. 222.

tate), Teodoru Vrășmașiu — 2 fl. 30 cr., toți din Prundu-Bîrgăului; Severu Orbanu — 1 fl., agricultor din Susenii Bîrgăului, Teodoru Suti (Suciu) — 1 fl., Clement Moldovanu — 20 cr., Daibucatu Teodora — 1 fl., Daibucatu Simion și Gregorie — 3 fl., Amalia Rusu — 3 fl., Policaru Teodora — 1 fl., din Tiha-Bîrgăului, Ioan Timariu — 1 fl., Grigoriu Bălan — 50 cr., Cornelia Ciatu — 3fl., Elisabeta Tamașiu — 50 cr.¹⁷

Chiar și la o succintă analiză observăm că structura socială cît și naționalitatea contribuabililor de mai sus este diferită: intelectuali, medici, învățători, preoți (cu soțiile și fiicele lor), țărani (Sever Orban), muncitori și funcționari; români, germani, evrei.

Pe lângă contribuția în bani și materiale, locuitorii ținutului Bistrița-Năsăud și-au adus contribuția la obținerea victoriei în războiul independenței și prin participare directă la război a unor voluntari patrioți. Amintim pe frații Iosif și Nicolae Bodescu, maiorul Nichita Ignat — toți din Salva, pe Petre Citul din Năsăud.¹⁸

Autoritățile austro-ungare în dorința lor de a păstra pe mai departe Transilvania în cadrul Imperiului au luat măsuri severe de preîntîmpinare și interzicere a unor astfel de acțiuni „antipatriotice“ ținînd seama și de cererile autorităților ungare locale care, în rapoartele lor către guvernul de la Budapesta, își manifestau spaima față de amploarea acțiunilor românilor. Astfel, pe lângă interzicerea Comitetelor de ajutorare, se iau măsuri suplimentare de pază a granițelor spre România și de arestare a celor ce voiau să plece voluntar pe front. La 30 iunie 1877 se cere de la Budapesta prefecturilor județelor Brașov, Sibiu, Tîrnava Mare, Mureș-Turda, Făgăraș, Trei Scaune, Ciuc și Bistrița (subl. ns.) să comunice dacă persoanele obligate la serviciul militar fug peste graniță și să facă propuneri „în ce chip ar putea fi împiedicată această dezertare masivă“.¹⁹

Desigur, aceste persoane ce dezertau masiv din armata austro-ungară nu puteau fi decît tineri români. Numărul lor nu s-a știut cu exactitate, fiindcă trecerea frontierei s-a făcut clandestin, deseori aceștia schimbîndu-și numele pentru a nu atrage represaliile autorităților asupra familiilor.²⁰ În cazul prinderii lor se putea ordona arestarea și pedepsirea celor prinși, tragerea la răspundere a părinților, etc.²¹

17 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 6 din 22 ianuarie/3 februarie 1878.

18 S. Lupșan, I. Rusu-Sărățeanu, op. cit., p. 375; Lazar Ureche, *Solidaritatea maselor populare din județul Bistrița Năsăud cu războiul pentru independența națională a României*, în „Ecoul“, nr. 1217 din 12 aprilie 1977; idem, în *Muzeul Național*, IV, București, 1978, p. 406-412.

19 Liviu Maior, *Contribuții documentare la ecoul războiului de independență în Transilvania*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, s. Historia fasc. I, 1973, anexa 6 și 7, p. 83-84.

20 Vasile Netea, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, București, 1980, p. 203.

21 Liviu Maior, op. cit., anexa 8, p. 84.

În acest cadru s-a desfășurat și intenția lui Ilarion Bozga, născut în Tiha-Bîrgăului, ce urma să-și înceapă activitatea în acel an ca învățător la Mureșenii-Bîrgăului, viitor memorandist și luptător pentru drepturile naționale ale românilor din această parte a Transilvaniei, care se pregătea în taină să treacă munții, în Țară. La Măgura (pe graniță) este însă prins de grănicerii austro-ungari și înrolat în Regimentul 63 infanterie Bistrița, unde satisface serviciul militar prelungit, drept pedeapsă.²²

Pe fundalul acestor acțiuni, victoriile române de la Grivița, Rahova, Plevna, Smîrdan au fost primite și sărbătorite la rîndul lor cu mare entuziasm pretutindeni. La Năsăud, centrul cultural de atunci al ținutului, ne relatează Iuliu Moisil, contemporan cu evenimentele, la sosirea știrilor despre succesele armatei române populația „cu mic cu mare, profesori, funcționari, țărani, școlari, plecau manifestînd pe străzile orașului în frunte cu muzica, în cîntece naționale și în chiote de bucurie“.²³

Același Iuliu Moisil, directorul de mai tîrziu al Muzeului pedagogic din București, în „Notă și amintiri“, trimise redacției „Arhiva Someșeană“ din Năsăud în 1927, cu ocazia morții bîrgăuanilor *Eliseu Dan și Ion Dologa*, toți foști elevi ai liceului grăniceresc din Năsăud, scria : „În anul 1877, cu ocazia sărbătoririi căderii Plevnei, noi elevii de la Liceul din Năsăud, ca și profesorii și intelectualii de atunci, am sărbătorit acest important și îmbucurător eveniment din istoria românească. Ne-am întrunit un mare număr de elevi *la gazda lui Dan și a lui Dologa* (subl. ns.), în „Olimpul“ Năsăudului, pe un deal unde locuiau prietenii noștri la Ion Iovu Moldovan și aici prin cuvîntări, prin toaste și prin cîntările orchestrei noastre am sărbătorit cu entuziasm memorabilul act național“.²⁴

Despre aceiași Dan și Dologa, Iuliu Moisil mai notează : „Multe petreceri, baluri, concerte a aranjat tinerimea liceeană din ținutul Bîrgăului... Dan și Dologa participau efectiv la toate mișcările culturale și au fost în capul lor timp de aproape o jumătate de veac“,²⁵ afirmație pe deplin justificată, gîndindu-ne la faptul că în 1892—1894, cu ocazia acțiunii și a procesului Memorandum-ului, Eliseu Dan din Susenii Bîrgăului, alături de consătenii săi Iacob Ghițea și Vasile Tîrnoveanu, de Ilarion Bozga din Prundu-Bîrgăului și de Simion Monda, A. Candale și Simion Spumă din Bistrița-Bîrgăului se aflau în fruntea acțiunii în această parte a ținutului Bistriței, unii

22 V. Jimboreanu, *Intenție izvorită din simțire*, în „Ritmuri“ supliment politic și social-cultural al publicației „Ecoul“, mai 1977, p. 5.

23 apud Grigore Găzdac, *Năsăudenii și Războiul pentru independență din 1877—1878*, în „Ritmuri“, mai 1977, p. 9.

24 Iuliu Moisil, *Două adrese și amintiri*, în *Arhiva Someșeană*, Năsăud, nr. 8, 1928, p. 60.

25 *Ibidem*.

dintre ei fiind cooptați în delegația ce a plecat la Viena să iemineze împăratului memoriul românilor.²⁶

Alte manifestații de amploare, cu ocazia căderii Plevnei, au organizat și profesorii năsăudeni cît și membrii societății secrete năsăudene „Virtus Romana Rediviva“, la care au participat și țărani și meseriași, bărbați și femei, din localitate și împrejurimi.²⁷

Toate aceste acțiuni organizate la Năsăud, precum și altele ca acordarea numelui de Grivița și Rahova, unor clădiri importante din oraș, au fost organizate de un comitet special constituit și care în apelul său chema populația să se întru-nească pentru a sărbători „victoria armatelor române“.²⁸

Așadar, solidaritatea populației românești din părțile Bistriței și Năsăudului, ca și cea din satele birgăuane, la care s-a adăugat și a altor naționalități (germani, evrei), a cuprins cele mai largi clase și categorii sociale: intelectuali, țărani, elevi, meseriași, lucrători și funcționari. Prin acțiunile lor concretizate în manifestații de bucurie și azeziune frățească, articole în presa vremii, bani și materiale pentru armata română și raniți și prin participarea unor voluntari pe cîmpurile de luptă, românii de pretutindeni au arătat lumii că „soarta întregului neam este una și nedespărțită“.²⁹

Toate acestea au fost elemente care au cimentat unitatea poporului român, pregătind pasul următor, logic și firesc, desăvîrșirea unității naționale a României. Pe bună dreptate redactorul „Telegrafului român“ scria la 22 decembrie 1877 : „Nimeni nu mai cutează a deosebi pe români de români, fie oriunde, în Moldova, Muntenia, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în Basarabia, românul, cînd e vorba de faptă românească, e român ca toți românii. Asta ne leagă, ne împreună și ne încheagă, asta silește lumea să recunoască în noi un popor compus din oameni de același fel“.³⁰

Iată de ce pe aceste meleaguri, ca dealtfel în întreagă Transilvanie, Banat și Bucovina, nu se poate vorbi de un simplu ecou al războiului de independență, ci „de însăși participarea populației acestor provincii, aflate sub dominație străină, la cucerirea independenței de stat a României“.³¹

26 Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat, 1946, Anexa nr. 3*; și *Tribuna*, nr. 118, din 27/8 - VI, 1892.

27 S. Lupșan, I. Rusu-Sărățeanu, *op. cit.*, p. 374; vezi și scrisoarea lui V. Șotropa către S. Pușcariu, în *Sextil Pușcariu, op. cit.*, p. 210, nota 2.

28 Arhivele statului Năsăud, Fond Titus Pop, pachet II, ds. 11, f. 17.

29 Valeriu Bologa, *op. cit.*, p. 20.

30 *Telegraful român*, nr. 103 din 22 decembrie 1877.

31 Nicolae Ceaușescu, *Cucerirea Independenței de Stat a României - măreață victorie dobîndită prin lupta eroică a poporului în războiul din 1877*, în *Scinteia*, nr. 10799 din 10 mai 1977.

Grigore Silași — luptător pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Transilvania

Andrei Moldovan

În anul 1865, vicerectorul Seminarului „Sfânta Barbara“, Grigore Silași, scotea la Viena „Sionul românesc“ cu subtitlul „Foaie bisericească, literară și scolastică“. Deși apărea în capitala imperiului austriac, revista se preocupa îndeaproape de emanciparea românilor transilvăneni. Redactorul responsabil era fiul preotului Vasile Silași din Beclean, care participase la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, și pusese bazele primei școli românești în așezarea de la confluența Șieului cu Someșul. Grigore Silași (1836—1897) ajunsese la Viena mai întâi ca elev al seminarului amintit, pentru ca după absolvire, datorită meritelor sale, să fie numit vicerector.

Activitatea sa la Viena este remarcabilă : face parte dintre animatorii societății „România jună“, a studenților români, militează pentru înființarea unei catedre de limba română în capitala austriacă, scoate revista „Sionul românesc“ și participă la serbările de la Putna, unde s-au adunat „din toate unghiurile românești, de pretutindeni, unde răsună dulcea limbă strămoșească, unde palpită o fibră a inimei române“.¹ La înființarea Universității din Cluj, în 1872, este numit profesor al catedrei de limba română. Activitatea sa militantă se intensifică în această perioadă prin înființarea societății „Iulia“ a studenților români, care „contribui nu puțin la deșteptarea și întărirea spiritului social în românimea din Cluj și împrejurime ;² cercetarea limbii și literaturii române, a culturii popu-

1 „Românul“, 10 septembrie 1871, Toastul d-lui Dr. Gr. Silași v. Rectorul Seminarului teologic din Viena, rostit cu ocaziunea serbării de la Putna.

2 „Tribuna“, anul XIV, nr. 8, Dr. Gr. Silași Autobiografie.

lare, abordarea unor problematici majore de istorie a poporului nostru, de pe poziții științifice, polemizînd cu cei ce denaturau adevărul istoric. Publică în această perioadă numeroase studii în periodice, precum și în volume : „Dialectul macedo-român paralel cu cel daco-roman”³, „Despre însemnătatea literaturii române tradiționale”⁴, „Românul în poezia sa populară”⁵, „Antologia în limbă”⁶, „Limba literară și limba populară”⁷, „Renașterea limbii românești în vorbire și scriere”⁸, „Apologie — discuțiuni istorice și filologice maghiare privitoare la români învederate și rectificate”⁹ etc.

Firește, de o apreciere deosebită s-a bucurat activitatea sa la catedră : „Pentru tinerimea ce-l asculta, a fost un adevărat părinte, iar știința a avut în el un cultivator dezinteresat, care a lăsat în urma sa câteva lucrări importante”¹⁰. Personalitatea sa distinctă, care nu admitea compromisul, i-a adus ne-numărate neplăceri, terminînd cu pensionarea sa forțată. Virgil Șotropa avea să scrie în 1930 : „Parcă-l văd pe vrednicul bărbat al națiunii noastre stînd în fața juriului compus din colegii săi de la universitate, chemat să se justifice : cum de-a cutezat el să țină la Universitatea din Cluj prelegeri în limba românească, în dulcea limbă a părinților, moșilor și strămoșilor noștri ?”¹¹

Întreaga activitate a lui Grigore Silași, ales în 1877 membru onorar al Societății academice române din București, a purtat ecoul stîrnit de acei mari oameni, chiar dacă au fost atît de mulți, sau cu atît mai mult, ce s-au adunat în 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj și cărora noi ne-am obișnuit să le spunem simplu, pașoptiști.

„Sionul românesc” a luptat în acest sens cu mijloace specifice pentru libertatea și unitatea națională a românilor, într-un timp care nu i-a fost tocmai prielnic, în preajma unor evenimente care au dus la dualismul austro-ungar de tristă amintire. Largul orizont cultural al redactorului responsabil, spîritul său de previziune îl face să remarce că, inevitabil, cursul istoriei se îndreaptă spre noi deveniri, favorabile dezvoltării fiecărei națiuni. În primul număr citim : „barierele, cari împiedicau pe român să nu se adape și el din izvorul cel dătător de viață și luminare, sub loviturile puternice ale erei noi căzură și dînsul începă să facă pași îmbucurători pe calea așternută de gințile, cari se află în prezent în fruntea civilizației”¹²

3 *Ibidem.*

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem.*

6 *Ibidem.*

8 Cluj, 1879, Editura „Amicul familiei”.

9 *Ibidem.*

10 G. Stima (Onisifor Ghiță), *Școala românească din Transilvania și Ungaria - dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915.

11 Virgil Șotropa, *În amintirea lui Grigore Silași*, in A.S., nr. 12, 1930.

12 „Sionul românesc”, anul I, nr. 1, p. 1.

În același articol aflăm că revista își impune o linie obiectivă, nedorind să se lase pradă pasiunilor oarbe care ar putea influența negativ cauza pentru care militează : „E oare de lipsă să amintim și aceea, cum că grija noastră cea mai încordată va fi neîncetat, ca să nu pierdem nici pre un minut din vedere regula de aur : de a rămîne întru toate strîns obiectivi și a nu ne demite nicidecum la subiectivități. . .“.

Problematica revistei e bogată : publică articole cu caracter religios, pedagogic, politic și cultural, etc. Multe din articolele cu tematică religioasă au un profund substrat politic : „Autonomia bisericii românești din Transilvania înainte de unire“, „Au preoții români dreptul să pretindă de la stat salariizarea lor ?“, etc. Uneori ele deschid teme de cercetare istorică : „Oare creștinismul a răsturnat vechiul imperiu roman ?“.

De cele mai multe ori autorii semnează cu inițiale sau păstrează anonimul, ceea ce ne face să credem că multe din pagini sînt scrise de redactorul responsabil. Colaboratorii „Sionului“ sînt în majoritate intelectuali transilvăneni, preoți și învățători, sau profesori la școlile din imperiul austriac (Viena, Praga, Blaj, Năsăud, Gherla etc.).

Revista acordă o atenție deosebită școlilor românești. Păstrînd tradiția cărturărească transilvană, după care poporul are nevoie mai întîi de înțelegere și luminare prin învățatură, ce îl ajută să lupte pentru drepturile sale de pe poziții mai bine fundamentate, publicația lui Grigore Silași își îndreptățește subtitlul de „foaie scolastică“. Consemnînd primele reuniuni învățătoresți ale românilor din Năsăud și Brașov, revista pare a relua într-un limbaj propriu, rînduri din „Hora unirii“ : „Timpul pofteste să lucrăm cu toții în unire, unde cere binele comun ; căci pînă cînd nu vom purcede mîna în mîna, pînă atunci nu vom ajunge să vedem îndeplinite dorințe și acoperite lipsele noastre . . . (. . .) Și eu sper, că corpul profesoral din Brașov și Năsăud ar fi gata în tot minutul a lua parte la numitele conferințe, deoarece acolo ar veni a se pertracta lucrări, ce ne ating pre unii ca pre alții“.¹³

Este explicabil interesul lui Silași pentru școala românească din Năsăud, unde fusese și el elev, atît pentru ceea ce începea ea să însemne pentru ridicarea culturală a nordului transilvan, nu numai a graniței, ci și pentru eminenții săi pedagogi, care erau și colaboratori ai revistei vieneze. Cînd, în 1872, Vasile Petri avea să scoată la Sibiu „Instrucțiune pentru învățătorii de la școlile centrale ale reuniunii grănicerești din fostul regiment român I, privitoare la tratarea cărților scolastice“, „Sionul“ o recomandă sub titlul : „O rară carte pedagogică ro-

¹³ Ibidem., p. 9.

mână”,¹⁴ adăugînd despre autor : „cînd am rostit numele Petri, cu aceasta am recomandat cartea îndeajuns“.

De fapt, o preocupare apropiată a avut revista pentru popularizarea manualelor, a cărților cu caracter pedagogic, așa cum reiese din multe articole cît și din unele extrageri, cum ar fi cea conform căreia societatea „Junimea” s-a înființat cu scopul „edării cărților școlastice”.¹⁵

Din mai multe corespondențe, dintre care și a lui Simion Moldovan, publicate în „Sion”, aflăm situația școlii românești din Beclean : „Un asemenea popor brav este și poporul român din opidul nostru Beclean, care încă în anul 1851 a edificat din material solid frumoasa școală română de aici, șub părinteasca guvernare și conducere a demnului de memorie, fost pe atunci protopop al acestui tract, Basiliu Silași, de la carele, ca de la adevăratul preot și catihet al școalei de aici, și eu, ca elev, /.../ am supt primul nectar al științelor”.¹⁶

Desigur, școala românească a fost în Beclean și înainte de data mai sus consemnată, așa cum arată unele documente („Vechi vizitări canonice în Transilvania veacului al XVIII-lea”), dar nu funcționa într-un local propriu. Interesul pentru ridicarea unui edificiu destinat școlii îl face pe Simion Moldovan, „învățător poporal” în Beclean să exclame : „după a mea opiniune toate acestea-s de la poporul nostru semne destul de îmbucurătoare de progres și de vitalitate”.¹⁷

„Sionul românesc” publică statistici ale școlilor din diferite zone ale Transilvaniei. Aflăm că la 1863, în tractul Beclean erau 19 comune cu edificii de școală frecventate de 820 de elevi, dintre învățători, nouă erau „prevăzuți cu decret”. Știrea menționează și modul lor de retribuire : „...unii trag salariile lor din casa aludială, iar alții din arunca comunală, parte în bani gata, parte în bucate”.¹⁸

Revista se preocupă și de modul în care se face instruirea elevilor. Ștefan Pop dezbate „necesitatea de a propune științele agriculturii ca studiu obligat în instituttele noastre teologice și pedagogice”,¹⁹ iar în numărul 13 din 1872 află că la Beclean „învățătorul acestei școale, renumit în întreg ținutul, d. Simion Moldovan, instruieste pruncii și în pomărit, și în cultura viermilor de mătase, atît teoretic cît și în praxă...” (dintr-o corespondență a lui Petru Mureșianu Sîreganu). Corespondentul menționează și strîngerea unor fonduri pentru „înființarea și susținerea academeii române de drepturi”. Demn de menționat

¹⁴ Ibidem., anul IV, nr. 5.

¹⁵ Ibidem., anul III, nr. 4, p. 43.

¹⁶ Ibidem., anul II, nr. 24, p. 289.

¹⁷ Ibidem., p. 290.

¹⁸ Ibidem., anul I, nr. 10, p. 118.

¹⁹ Ibidem., anul III, nr. 6, p. 66.

este articolul „Necesitatea bibliotecilor populare“²⁰ în care e pusă, destul de acut, problema ridicării spirituale a poporului, afirmându-se că bibliotecile populare trebuie să fie dotate cu cărți din diferite domenii „destinate pentru dînsul“, menționînd totodată și faptul că „trebuie să cuprindă cărțile de cite patru, șase coale tipărite și nu mai scumpe de 10—30 de cruceri...“.

După cum am mai arătat, știrile „scolastice“ nu privesc numai Becleanul, ci întreaga Transilvanie, deși redactorul revistei pare a se interesa în mod special de viața culturală a localității în care s-a născut. Astfel, în nr. 1 din 1872, la „Poșta redacției“, îl roagă pe Simion Moldovan : „Fii bun, scrie-ne cite odată, ce se mai întîmplă pe la D. Voastă“. Dealtfel nu numai așa-numitele „școli populare“ stau în atenția „Sionului“, ci și viața studențimii române din Viena, unde erau în 1867, după cum ne informează revista,²¹ o sută de studenți români din Ardeal, cei mai mulți urmînd cursurile facultăților de filozofie (30), juridice (23), teologie (12), și medicină (11). Tot din paginile „Sionului“ aflăm și de înființarea Universității din Cluj în 1872 : „... cursurile universitare în octombrie se vor și începe. Oare s-a considerat și respectat în statut justa dorință a Românilor în privința limbei,“²² Sînt publicate și statutele societății „Transilvania“ sub președinția lui A. Papiu-Iliarian, avînd ca scop strîngerea legăturilor între studenții români din București și cei din Transilvania.

Totuși, ideile pașoptiste nu s-au manifestat în revistă doar prin preocupări în legătură cu progresul școlar, ci și prin articole și notații cu profund caracter politic, nedisimulat : „Românii transilvăneni încă încep a ieși din stagnarea în care au zăcut de la dizolvarea dietei sibiene încoace. În audiența din 31 dec. 1866 ajunge în mîinile Maiestății sale prin d. dr. I. Rațiu o reprezentațiune făcută de împuterniciții dd. George Barițiu și dr. Ioan Rațiu în numele a 1 493 de ardeleni...“,²³ în care se cere „păstrarea referințelor de drept ale Transilvaniei către coroana ungară...“. Grigore Silași a intervenit personal pentru ca tribunii să fie primiți în audiență, menționînd în revistă ecoul ce l-a stîrnit această mișcare de afirmare a drepturilor românilor, care „n-a lipsit a face senzațiune în regiunile supreme și a stîrni atențiune în grad mare“.²⁴

Revista dezvăluie o latură poate mai puțin cunoscută a eruditului Silași, aceea de publicist, de gazetar militant cu un fin simț politic și o tenacitate ce ne amintește de scrierile po-

20 *Ibidem.*, anul IV, nr. 1.

21 *Ibidem.*, anul III, nr. 5.

22 *Ibidem.*, anul IV, nr. 13, p. 132.

23 *Ibidem.*, anul III, nr. 2, p. 11.

24 *Ibidem.*, nr. 3, p. 36.

lemice ale lui Gheorghe Șincai : „Așa-numita împăciuire cu Ungaria se poate privi ca încheiată. Numai decît oare fi-va în stare să ne aducă aievea binecuvîntările unei păci adevărate împăciuirea sau tocmeala aceasta, cu care numai maghiarii și o parte din germani sînt mulțumiți, iară toți ceilalți locuitori ai imperiului, peste măsură nemulțumiți?. Asta-i altă întrebare. Ba chiar și o bună parte din maghiari se arată neîndesulată cu rezultatul împăciuirii“.²⁵

Situația critică pe plan politic este repede sesizată, iar în coloanele revistei își fac loc propozițiile imperative : „Românilor, acum ori niciodată, uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri !“, sau „Românii doresc un congres, o conferință a inteligenței române...“.²⁶ Propozițiile din „Sionul românesc“ sînt însăși voința exprimată în 1848 de revoluționari : „Românii din Transilvania stăruiesc și trebuie să stăruiască din răspuțeri pentru un congres național, singurul organ competent, prin care poate grăi națiunea în încurcăturile de față“.²⁷

Politica dualismului, văzută în toată duritatea sa, și strategiile care aveau menirea de a asigura unei minorități hegemonia politică, sînt privite cu luciditate : „Maghiarii se grăbesc să gate cît mai curînd cu Transilvania și instituțiunile ei particulare. O simplă decizieune ministerială desființează tribunalul suprem transilvan, ce se înființase prin dieta țării adunată la Sibiu și sub care justiția se administra în Transilvania ca nicînd altădată“.²⁸

Toate aceste „asalturi“, îndreptate împotriva poporului român nu reușeau să-l înfrîngă, să-i înăbușe voința spre libertate și unitate. Departe de a se speria de măsuri cu consecințe atît de greu suportabile, tribunii români pregătesc metodele de muncă politică cu și mai multă hotărîre, decîși să nu cedeze unei dictaturi absurde, iar „Sionul“ nu este mai prejos, consemnînd și comentînd faptele. Iată un pasaj elocvent : „comisarul regesc Em. Pechy a fost binevenit azi în 22 mai sub flamura națională de intelighenția și poporul din Turda și din ținutul de limbă românească prin dr. I. Rațiu și fu rugat, ca să mijlocească la Maiestatea sa redeschiderea dietei transilvane pre-baza legilor din 1863/4, asigurîndu-l că Românii, executarea uniunei în contra voinței lor o vor privi totdeauna de o faptă violentă și vor lucra în contra ei cu toate puterile morale, reclamînd și peste o sută de ani drepturile azi nerespectate“.²⁹

Alături de aceste manifestări revoluționare, „Sionul“ dă dovadă de multă simpatie față de România, ca

25 *Ibidem.*, p. 47.

26 *Ibidem.*, anul I, nr. 8.

27 *Ibidem.*, anul II, nr. 5, p. 60.

28 *Ibidem.*, anul III, nr. 20, p. 239.

29 *Ibidem.*, nr. 11, p. 132.

domnitorului Cuza „... în România avem de înregistrat un act de nespusă importanță pentru viitorul mai fericit al României — introducerea în viață a legii pentru instrucțiunea elementară obligatorie și gratuită. Domnitorul, carele poartă titlul de liberator al țaranilor e merit totodată să poarte și titlul de liberator al spiritelor din neștiință și întunecime“,³⁰ sau în nr. 9. din 1865 : „Domnitorul României (...) pășește cu energie pentru autocefalia bisericii române sau a Daciei și totala ei neatârnată de la biserica bizantină“. Iată deci o interesantă modalitate de a reaminti acel „Vrem să ne unim cu Țara!“.

Redactorii consideră România propria lor țară, și de multe ori veștile de la București sînt prezentate la „Cronica internă“. La abdicarea lui Cuza îngrijorarea pătrunde în slovele revistei : „Numai D-zeu ferească, ca prin ambițiunea și intrigile boierilor, România să nu piardă și puțină de autonomie, cîtă și-a fost cîștigat pînă acum cu mare trudă“.³¹

Simpatiile redactorilor pe plan extern se îndreaptă spre Franța, țara unde s-a hotărît Unirea de la 1859 și de la care nu numai că se speră un sprijin pentru unitatea tuturor românilor, dar e văzută ca un bastion al latinității, cu afecțiune ce merge dincolo de prozaicul realității. Nu de puține ori sînt relatate întîlniri ale lui Cuza cu Napoleon III, mai mult sau mai puțin ipotetice, în cadru secret, uneori la băi, lăsînd să se înțeleagă că discuțiile abordau și problema transilvană. Renumele de „prieteni al românilor“, de care se bucură împăratul Franței este sesizabil de multe ori și în revista lui Silași : „Față de România, împăratul Francezilor porcede a da semne de deosebită simpatie și bunăvoință. Așa, mai decurînd face a se încheia o convenție în privința pașapoartelor între Franța și România, pentru ca în acest mod să dea document pipăit lumii despre suveranitatea statului român“.³²

Observăm că de orice natură ar fi articolele din revistă, religioase, pedagogice, politice, servesc aceluiași țel, progresului cultural și politic al românilor din Transilvania. Știrile literare nu fac excepție în acest sens. Ele acoperă geografic întreaga arie locuită de români, prefigurînd în acest mod unitatea lor. „Sionul“ alege de multe ori acele evenimente literare, care pot constitui un bun exemplu, nedezmîțîndu-și, astfel, tradiția didactică. Publicarea de către Aron Pumnul a unor vechi documente din fondurile mănăstirilor din Bucovina prilejuiește revistei un frumos comentariu : „Importanța carte scrise de un învățat român, renumele căruia o recomandă destul, spre cea mai călduroasă îmbrățișare ne împărtășește pe

30 *Ibidem.*, anul I, nr. 7, p. 84.

31 *Ibidem.*, anul II, nr. 5.

32 *Ibidem.*, anul III, nr. 4, p. 45.

204 pagini istoria înființării, fazele prin care a trecut și starea de față a colosalului fond religionar, ce posedă astă țărnică română (...). Fie ca literații noștri de pretutindeni să se pătrundă de importanța publicației ataror documente istorice, pentru ca ele să nu se mai dea pradă uitării, ca în trecut“.³³

Nu lipsește, firește, nici comentariul asupra apariției unor opere importante și redactorii dovedesc multă pricepere în emiterea judecăților de valoare. La apariția dramei „Răzvanvodă“ de Hașdeu, citim că „e un adevărat tezaur adus la literatura română“, „ca dramă națională în stil legat“.³⁴

Un frecvent colaborator care semnează I.R. publică un interesant articol : „Scurtă privire despre activitatea literară a Românilor în prezent“,³⁵ unde analizează mișcarea literară din toate regiunile locuite de români.

În alte pagini sînt prezentate cititorilor periodicele ce apăreau în acea vreme, iar în nr. 4 din 1865 Cosma Anca, Maxim Pop, și Vasile Petri publică „Invitarea la prenumerațiune“ pentru „Magazinul padagogic“, cunoscuta revistă năsăudeană.

În condițiile primilor ani ai dualismului, această revistă avea să fie pusă într-o situație deosebit de vitregă și în al treilea an de la apariție să fie desființată, dar vrednicul ei redactor Grigore Silași mai scoate în 1872 încă șaptesprezece numere ale „Sionului românesc“, de pe aceleași poziții ferme de luptă pentru afirmarea năzuințelor poporului român din Transilvania. În 1872, cînd Silași pleacă la Universitatea din Cluj ca profesor de limba și literatura română, revista își încetează apariția. Să fie din pricina plecării redactorului responsabil, sau din pricina greutăților materiale ? În ultimul număr citim : „Pe cît de puțini prenumerați, pe atît de multe restanțe avînd, ne rugăm cu cuvenitul respect de refuire întetîită, ca să nu fim tot cu grijă în privința solvării tiparului foarte scump“.³⁶ „Sionul“ a încetat deci să mai apară, dar ideile ce le-a propagat aveau să fie răspîndite de inimosul cărturar de la catedra Universității clujene. Despre el avea să scrie în 1930 Virgil Șotropa în „Arhiva Someșană“, dîndu-l ca pildă pentru generația tînără : „Iar tu tinerime română, mîndria și speranța națiunii noastre, gravează adînc în mozaicul în care este eternizată memoria bărbaților noștrii iluștri, numele celui care pe tine te-a iubit atît de mult, servească-ți viața lui Silași ca o pildă sublimă : cum trebuie să-și iubească fiecare român neamul, dacă voiește ca acesta să ajungă oarecînd la limanul dorințelor și aspirațiilor sale“.³⁷

33 *Ibidem.*, anul I, nr. 4, p. 46.

34 *Ibidem.*, anul III, nr. 16, p. 86.

35 *Ibidem.*, nr. 4, p. 43.

36 *Ibidem.*, anul IV, nr. 17.

37 V. Șotropa, *op. cit.*, p. 242.

Unitatea culturală a românilor din nordul țării reflectată în corespondența dintre Simion Florea Marian și Ion Pop-Reteganul

Eugen Dimitriu și Petre Froicu

În cele ce urmează, vom încerca să subliniem unele aspecte ale relațiilor culturale din nordul țării, mai precis din Bucovina, cu ținutul vecin al Năsăudului, așa cum se oglindesc în corespondența folcloriștilor de pe aceste plaiuri către Simion Florea Marian, statornicit din 1883 la Suceava. Vom trece în revistă 13 scrisori de la Ion Pop-Reteganul, din Reteag, trimise folcloristului bucovinean în perioada 24 iunie 1887—15 ianuarie 1899. Corespondența se află la Fondul memorial și documentar „S. Fl. Marian“, de pe lângă Muzeul județean Suceava.

Năsăudul nu era un loc necunoscut bucovineanului Marian. La gimnaziul superior gr. or. din Suceava, tânărul n-a mai fost primit să urmeze semestrul II al clasei a VII-a. Sentimentele lui patriotice deranjau conducerea străină a gimnaziului. Acești „românofagi aduși de vânturi“,¹ aveau nevoie de liniște pentru a-și desăvârși nefasta operă de germanizare a elementului românesc pe teritoriul răpit Moldovei la 1775. La Năsăud a putut S.Fl. Marian — alături de mulți alți bucovineni pribegi — să termine clasa cu bine, obținând la 30 iunie 1870 un „testimoniu scolastic“ semnat de directorul Ioan Lazăr, profesor-doctor la acest gimnaziu.

¹ Liviu Marian, *Simion Florea Marian - Schițe biografice*, București, Institutul de arte grafice Carol Göbl S-sor. I. Șt. Rosidescu, 1910, p. V.

Marian a pătruns adânc în inima Transilvaniei, în căutarea de poezii populare despre Avram Iancu² și a unei școli pentru a urma ultima clasă. A trecut prin Blaj și s-a oprit la Beiuș. Periplul i-a îngăduit să constate pe viu unitatea spirituală a poporului român, iar mai târziu, când și-a cristalizat personalitatea ca etnograf și folclorist, academicianul S.Fl. Marian va extinde aria de informare spre Banat și Oltenia, subliniindu-se astfel și mai pregnant ideea unității culturale a poporului român. Ne stau mărturie operele sale fundamentale: *Nunta*,³ *Nașterea*⁴ și *Înmormîntarea la Români*,⁵ ample monografii etnografice.

Ion Pop-Reteganul, corespondentul lui S.Fl. Marian, a văzut lumina zilei în Reteag, la 10 iunie 1853 și se stinge la 3 aprilie 1905 în satul natal. Învățător strălucit, format la Școala normală a Năsăudului, se impune în cultura românească ca folclorist, etnograf, scriitor și pedagog. În apostolatul său, era convins că „emanciparea națională este posibilă numai pe calea progresului material și cultural”.⁶ A cules neobosit un bogat material folcloric din Transilvania și Banat, întreținând legături cu personalități de prestigiu, între care amintim pe S.Fl. Marian, Artur Gorovei, Elena Niculiță-Voronca, T.T. Burada, Jan Urban Jarnik. Ath. M. Marienescu ș.a. Colaborările lui și-au făcut loc în mai toate publicațiile importante ale vremii („Luceafărul“, „Familia“, „Tribuna“, „Fîntîna Blanduziei“, „Gazeta Transilvaniei“, „Telegraful român“ etc.). Paginile de proză ale lui Ion Pop-Reteganul anticipează creația lui Rebreanu. În folcloristică „a fost un adept al ideii circulației și contaminării unor motive folclorice în aria universală“ (...). A formulat și principii cu privire la metoda de adunare și publicare a folclorului.⁷ Față de alți contemporani cu aceleași preocupări, era adeptul neintervenției în textele literaturii populare adunate. Proiectînd un corpus folcloric, l-au preocupat în egală măsură diverse specii folclorice: basme, legende, cîntece, colinde, orații și obiceiuri — întîlnindu-se — sub aspectul preocupărilor — cu cele ale lui S.Fl. Marian.

Ion Pop-Reteganul a lăsat posterității o operă vastă, alcătuită din culegeri folclorice, creații proprii, traduceri și manuale didactice. În scrisoările adresate lui S.Fl. Marian, stră-

2 Simion Florea Marian, *Poezii populare despre Avram Iancu*, Suceava, editura autorului, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 100 p.

3 Simion Florea Marian, *Nunta la Români* — studiu istorico-etnografic comparativ, București, Edițiunea Academiei Române, Lito-tipografia Carol Göbl, 1890, 849 p.

4 Simion Florea Marian, *Nașterea la Români* — studiu etnografic, București, Edițiunea Academiei Române, Lito-tipografia Carol Göbl, 1892, 437 p.

5 Simion Florea Marian, *Înmormîntarea la Români* — studiu etnografic, București, Edițiunea Academiei Române, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892, 590 p.

6 Lucia C(ireș), *Pop Reteganul, Ion*, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 702.

7 *Ibidem*.

bate ca un leit-motiv apăsător, ideea sărăciei în care se zbătea învățătorul animat de gânduri înalte dar nevoit să-și frîngă elanul, asemenea albatrosului învins.

În scrisoarea trimisă din Reteag în ziua de 24 iunie (de Sînziene) a anului 1888,⁸ citim această confesiune: „eu sînt omul sărac, sunt dascăl rural, am numai 24 fl.(orini) la lună, de unde trebuie să trăiesc eu cu muierea, iar avere nu am decît prețul muncii“, pentru ca numai peste cîteva luni, într-o scrisoare din 15 martie 1889,⁹ din Rodna Veche, să-i încredințeze lui Marian alte mărturisiri dramatice: „De-abia-mi pot face orele în școală și venind acasă mă trîntesc pe canapea în o mină cu o carte ori gazetă iar cu altă mină pe leagăn că împregiurările nu-mi permit a ținea mai mult de o mică servitoare să o avem de mînat de după un vas de apă ori după ceva la prăvălie. Starea sănătății nu-mi permite să stau la masă ca pînă în decembrie, mă obosesc teribil“.

Uneori gândurile îi sînt mai senine. Prins de amintiri, îi scrie lui S.Fl. Marian din Rodna Veche,¹⁰ aducîndu-și aminte de anii de școală: „Dacă nu mă înșeală memoria, noi am studiat și la un gimnaziu, în Năsăud, dar eram mai jos prin clase. Erați cu Ciocan, Pletos etc., așa e? Posibil să merg în vacanța asta în Bucovina, atunci ni-om cunoaște mai de aproape“.

Atît S.Fl. Marian cît și Ion Pop-Reteganul au depus mari eforturi pentru a-și îmbogăți colecțiile folclorice și pentru a pune astfel în lumină creația geniului popular românesc. Folcloristul transilvănean îi va pune la dispoziție, cu o generozitate demnă de consemnat, fără nici o condiție, manuscrisele sale, diverse publicații și-i va face legătura cu valoroși informatori din zonă, ca de pildă Grigore Sima a lui Ion, preot în Cărpiniș și Iuliu Bugnariu, învățător în Hordou (azi Coșbuc). La rîndul său, folcloristul bucovinean îi trimite lucrările tipărite, între care amintim: *Nunta la Români*, *Nașterea la Români*, *Înmormîntarea la Români*, *Vrăji*,¹¹ *Satire*,¹² *Tradițiuni populare*¹³ și *Sărbătorile la Români*.¹⁴

Referindu-se la *Nunta la Români*, I. Pop-Reteganul îi scrie lui Marian,¹⁵ plin de entuziasm la 9 noiembrie 1890, din

8 Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. inv. 587.

9 *Ibidem.*, nr. inv. 589.

10 În 24. VI. 1887, Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. inv. 587.

11 Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri*, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1893, 240 p.

12 Simion Florea Marian, *Satire populare române*, București, Editura Librăriei Socec, 1893, 379 p.

13 Simion Florea Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, Imprimeria Statului, 1895, 365 p.

14 Simion Florea Marian, *Sărbătorile la Români*, vol. I, (Cîrnilegile), București, 1898, vol. II, (Păresimile), București, 1899, 287 p. + 306 p. (vol. III) din *Sărbătorile la Români - studiu etnografic* (Cincizecimea), apare la București în Editura Academiei, în 1901, 343 p. E de presupus că și acest volum l-a fost pus la dispoziție de către Marian.

15 Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. inv. 590.

Rodna : „Primii mult prețuitul D-voastră op de care Vă mulțumesc foarte. E minunat. L-am frunzărit tăindu-l pînă oi dispune de timp să-l cetesc după cum merită (. . .).

După ce l-oi ceti cu băgare de seamă, voi scrie toate observările mele“, iar despre altă lucrare ¹⁶ a lui Marian îi scrie din Reteag, la 20 iunie 1896 ¹⁷ : „Am primit *Tradițiile*, mulțumesc. Sunt interesante ca tot ceea ce iese din măiastra-vă pană“. Referindu-se la *Poveștile ardelenesti* ¹⁸ ale sale, trimise la Suceavă, îi cere părerea ca unui specialist la care oricînd poate găsi bunăvoință și sinceritate.

Ion Pop-Reteganul se confesează pe un ton plin de amărăciune în legătură cu soarta manuscriselor sale ajunse pe mîna unor editori hrăpăreți, interesați mai puțin de a răsplăti munca deosebit de grea a folcloristului transilvănean. Doar la Academia Română din București, găsește mai multă înțelegere. Din scrisoarea trimisă la 1/13 ianuarie 1893 din Reteag, ¹⁹ aflăm că pentru *Colecțiunea de poezii populare*, Academia Română i-a dat un ajutor de 500 lei, manuscrisul rămînînd în posesiunea forului bucureștean. Tot 500 lei a primit și pentru colecțiunea de *Datine și credințe*, urmînd ca Academia să i-o tipărească atunci cînd va fi posibil. În aceeași scrisoare îi comunică lui Marian : „... de intenționați a lucra *Nașterea la Români* — frumos material veți afla în colecțiunea mea de datini și credințe, ce este la Academia Română, unde cred că veți merge la adunarea generală, și de unde mai bine decît mine vă veți putea informa de soarta colecțiunii mele de poezii populare“.

Departa de lamentare, Ion Pop-Reteganul revine des asupra greutăților materiale în care se zbate nevoit să țină cont de ele, pentru că erau o serioasă frînă în activitatea sa creatoare. Scrisoarea de mai jos oglindește cu prisosință realitatea tristă a vieții pe care o ducea : „Între împrejurările de față regret că puțin pot lucra la masă ; de o parte ochii mi-i feresc să nu-i forțez așa nebunește ca la început, iar de altă parte lupta pentru trai mă alungă de la muncă că literatura cam slab dă bucătura, apoi eu sînt tată de familie (. . .), iar venit sigur 13 fl. 33 cr(eițari) lunatim (. . .). Dar, numai sănătos, să

16 Simion Florea Marian, *Tradiții populare din Bucovina*.

17 Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. Inv. 596.

18 Ion Pop-Reteganul, *Poveștiri ardelenesti culesse din gura poporului*, I-V, prefată de Alexiu Viciu, Brașov, Tip. Clurcu, 1888.

19 Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. Inv. 591.

fiu, în timpuri mă mai voi vînzoli pe o zi pe alta, vorba Românilui : numai capul să trăiască, că năcazurile vin !“.

O rază de speranță se ivește în viața sa, fiind ales secretar II al Asociațiunii transilvane în 23 octombrie 1893. Deplasîndu-se la Sibiu cu toată familia, pe baza promisiunii că va obține un post și în cancelaria Asociațiunii, Ion Pop-Reteganul se vedea scăpat de necazuri și spera că va putea lucra cu toate forțele în domeniul literaturii populare. A suferit o cruntă dezamăgire, căci numai după 2 luni de ședere în Sibiu, „domnii Pușcariu²⁰ et Boiu,²¹ m-au purtat cu minciună și m-au făcut de am avut daună de tot feliul, că în loc să-mi deie și postul de scriitor, l-au dat unui preot singuratic, care e și econom al seminarului. . .“. Toate acestea le împărtășește lui S.Fl. Marian într-o scrisoare trimisă din Monor la 11 martie 1894.²² Lovit cu atîta cruzime, e nevoit să revină la socri în plină iarnă, punînd în pericol sănătatea familiei.

Adunîndu-și gîndurile, încearcă timid să reia lucrul și scrisoarea continuă : „Acum ordinez nescari poezii populare culese în ultimii 3 ani. Ce-o fi cu ele ? nu știu (. .) De-o fi să mergeți la București, Vă rog a Vă integeșa și de debilele mele lucrări, da de s-ar putea tipări“.

Imperiul își supraveghea atent supușii, îndeosebi pe cei deocheați. Uneori cenzura oprea pur și simplu pachetele cu cărți. Astfel, la 15 ianuarie 1899, Pop-Reteganul scrie²³ din Reteag prietenului său : „Mă mir că nu v-a mers broș(ura) 11 ; lumea-i rea. Vi-o am pus eu azi, aveam es(emplar) de rezervă“. Anunțîndu-l pe Marian că l-a trecut în lista de abonați ai scrierilor sale, îi face cunoscute alte amărăciuni : „De la „Revista Il(ustrată) am abzis, în ultimul pătrar de an nu primii nici o monetă frîntă pentru redactarea ei. Așa, apoi nu putem munci“.

Se știe că între 1886 și 1891 a apărut la Suceava „Revista politică“, S.Fl. Marian fiind unul din ctitorii publicației, care s-a bucurat de un binemeritat prestigiu în epocă, fiind apreciată între alții de Ioan Slavici și Dimitrie Onciul. Pentru nevoile revistei sucevene, Marian se adresează lui Ion Pop-Reteganul, întrebînd dacă nu se află în zona Năsăudului vreun redactor dispus să vie în Bucovina. Cît de precare erau posibilitățile,

20 Ilarion Pușcariu, arhimandrit, membru în comitetul central al Asociațiunii transilvane, între 1889—1901, vicepreședinte al Asociațiunii în Sibiu.

21 Zaharia Boiu, membru în comitetul ASTREI, secretar și prim-secretar al acesteia.

22 Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian“, nr. inv. 593.

23 Ibidem., nr. 590.

aflăm din răspunsul²⁴ folcloristului transilvănean, trimis din Rodna la 9 noiembrie 1890 : „Redactor pentru „Revista polit“ (ică) nu se află pe aici, iar toți cei ce sunt de ceva sunt angajați la Gazeta „Tribuna“ etc. și mai sunt și prin temniță din ei, de unde nu curînd iasă“.

Altă dată, scrie din Reteag o carte poștală²⁵ și-i cere lui Marian părerea despre unele lucrări ale sale. Mulțimea manuscriselor ce s-au adunat, îl pun pe gînduri. Nu vede nici o perspectivă de publicare : „Ce ziceți de poveștile ce vi le-am trimis ? Mai am vreo 60, nu mi-ați putea căpăta editor, care să mi le cumpere ?“ Și mai departe, răspunzînd cu resemnare, probabil la o solicitare a lui S.Fl. Marian : „Tradiții puține pot scrie, n-am speze să fac călătoriile recerute. Să am speze, aș ști eu unde merge și aduna, dar așa, — facă cine poate“.

Din dorința de a populariza în Transilvania numele folcloristului sucevean, i se adresează²⁶ din Reteag la 27 februarie 1898. După ce confirmă primirea unor manuscrise ce urmau să apară în publicațiile de peste munți, continuă : „Vă rog de o bună fotografie a D-voastră, dar fin lucrată, iar o veți primi în starea ce mi-o veți concredre (. . .). N-ați primit de Crăciun o epistolă de la mine ? Dacă da, — vă rog de cele spuse acolo : fotografia și notele biografice“. Cu toate greutățile, entuziașmul nu-l părăsește : „Să arătăm lumii că și fără pene străine poate exista o revistă românească — numai abonați să aibă. Salutări sincere ! Fotografii de țărani nu aveți ?“.

Așa cum arătam la început, corespondența se încheie la 15 ianuarie 1899. Scrisoările trecute în revistă oglindesc cu prisosință puterea de muncă și patriotismul învățătorului folclorist din zona Năsăudului, care a găsit toată înțelegerea academicianului sucevean, la rîndu-i animat de aceleași nobile simțăminte. Ar fi fost interesant să cunoaștem corespondența de răspuns a lui Marian, care ar fi aruncat mai multă lumină asupra relațiilor culturale dintre cele două zone din nordul țării. Se vor fi aflînd poate la Casa memorială din Reteag, sau la Academie, dar aceasta depășește posibilitățile noastre de moment.

Legăturile dintre Simion Florea Marian și Ion Pop-Reteganul sînt un model de prietenie rodnică în epocă, un exemplu pentru generațiile de azi și de mîine. Cei doi cărturari s-au respectat reciproc. În pofida piedicilor ce le-au stat în cale, i-a stăpînit deopotrivă o mare sete de muncă, în dorința de-a arăta lumii comorile neprețuite ale geniului popular românesc.

24 *Ibidem.*, nr. inv. 590.

25 *Ibidem.*, din 20. 6. 1896, nr. inv. 596.

26 *Ibidem.*, nr. inv. 599.

Iosif Vulcan și Bistrița

Alexandru Nistor

Documentele pe care le publicăm fac parte din fondul arhivistic al Oficiului parohial gr. cat. din Bistrița (dos. 2/1902), păstrate în Arhivele Statului, Filiala județului Bistrița-Năsăud și vin să completeze informațiile privind activitatea fondatorului prestigioasei reviste „FAMILIA” Iosif Vulcan, desfășurată ca întemeiator și conducător al „SOCIETĂȚII PENTRU FOND DE TEATRU ROMÂN”.

Cele șase scrisori, pe care socotim util a le publica, în întregime, poartă semnătura lui Iosif Vulcan în calitatea sa de

CONVOCARE.

Societatea pentru crearea unui fond de teatru național român

și o listă de adrese

din Bistrița în ziua de

Marți și Joi în 23 și 24 August și (7 și 8 Sept. n.) 1902

Întru în această afaceri generală a Societății pentru crearea unui fond de teatru național român pe lângă membrii fondatori, ordinați și apăsători ai acestei societăți, precum și pe toți binevoitorii ei și sprijinitorii culturali români.

FAMILIA

La Societatea aceasta generală, se face și toată activitatea și în 23 și 24 August, după necesitate în ziua în vederea Societății teatru național român.

președinte al „Societății” (1885—1907) și sînt adresate **memo-**
randistului GHERASIM DOMIDE, în calitatea sa de președin-
te al comitetului de organizare a adunării generale a „SOCIE-
TĂȚII PENTRU FOND DE TEATRU ROMÂN” ce s-a ținut la
Bistrița pe 25—26 august st.v. (7—8 sept. st.n.) 1902.

Așa cum rezultă din prima scrisoare, datată 9 august 1902 și trimisă de la Oradea, Iosif Vulcan își anunța sosirea în orașul Bistrița pentru a participa, alături de alte personalități ale vieții culturale transilvănene (Vasile Goldiș, N. Petrescu, dr. Iosif Blaga, G. Dima și alții), la adunarea generală a „SOCIETĂȚII PENTRU CREAREA UNUI FOND DE TEATRU NAȚIONAL ROMÂN”.

Conținutul scrisorilor dezvăluie mulțumirea autorului pentru importanța acordată de către organizatorii evenimentului considerîndu-l „o serbare culturală românească la care participă toate „clasele poporațiunii”.

Programul serbărilor cuprindea pe lîngă „o excursie la băile Singeorzul Român” (Singeorz-Băi), eventual o excursie în regiunile romantice de pe valea Birgăului, concerte și două producții teatrale originale una fiind comedia într-un act „Ruga de Chiseteu”, jucată pentru prima dată în acest oraș de către membrii cercului plugarilor români din Bistrița, autorul mulțumind pentru cinstea ce i-a fost adusă.

Prin ultimele două scrisori (20 sept. și 2 oct. 1902), conducerea societății aduce profunde mulțumiri președintelui, colaboratorilor săi, membri ai comitetului aranjator al acestei adunări, pentru marile servicii aduse societății cu această ocazie.

Publicarea acestor documente încearcă să aducă un modest omagiu celui care a fost o viață întregă un consecvent luptător pentru emanciparea prin cultură a românilor din Transilvania, un neobosit animator cultural și om de teatru și care a stat în fruntea societății de la înființare și pînă la apusul ei (1870—1907), societate care prin activitatea ei se integrează armonios în marele front al luptei pentru unitate culturală și politică a tuturor românilor într-un stat național unitar, deziderat îndeplinit prin actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

Oradea Mare 9 august 1902

Mult onorate Domnule,

Apropiindu-se timpul cînd trebuie să convocăm adunarea generală a Societății pentru fond de teatru român pe zilele de 7 și 8 septembrie n. (1902), fixată de D-voastră, vă rog binevoiiți a mă informa despre dispozițiile făcute în interesul acestei adunări.

Noi, comitetul central al Societății, vom publica convocarea și programa oficială, totodată — în conformitate cu dispozițiile statutelor — vom notifica ținerea adunării șefului poliției de acolo.

Ar fi bine ca cu programa acestora să se publice de odată și convocarea oficială, ca astfel publicul de cu bun timp să poată lua cunoștință.

Pentru adunarea acestora, momentoasă în viața Societății noastre, se manifestă interes din multe părți ; de aceea cred că va avea un succes frumos și vom serba zile de bucurie pentru cultura noastră națională.

Vă rog a împărtăși salutările mele cordiale tuturor membrilor din comitet, strângându-vă mîna cu stimă și dragoste.

Iosif Vulcan

Oradea Mare în august 1902

Mult onorate Domnule,

Vă mulțumesc pentru zelul cu care — dimpreună cu ceilalți frunțași ai noștri de acolo — lucrați în interesul adunării generale a Societății noastre.

Sînt convins că zelul acesta va produce roadele sale și vom avea o adunare frumoasă. Noi nu aspirăm la mari succese materiale, de aceea bucuria noastră va fi primită cu căldură, ca să putem înjgheba o serbare culturală.

Programul ce mi-ați comunicat ne indică pregătiri frumoase, la care participă toate clasele populațiunii. O serbare culturală românească în adevăr de model, pentru care vă felicit.

Eu mai am și datoria specială să vă mulțumesc pentru onoarea ce mi-ați făcut, punînd în program și una din încercările mele teatrale.

Încît pentru numirea de „bal“ sau „petrecere cu dans“, eu sînt pentru cea care atrage mai multă lume, prin urmare pentru a doua.

Convocarea și programul dv. va apare duminică în „Familia“, tot atunci sper că vor vedea lumină și în celelalte ziare. Voi scrie eu la toate. Statute nu am la mine. Am scris însă secretarului dl. dr. Iosif Blaga, profesor în Brașov, să vă trimită.

Despre altele pe altă dată.

Vă salut pe toți cu stimă și dragoste.

Al dumneavoastră devotat

Iosif Vulcan

Oradea Mare 1 sept. 1902 , .

Mult onorate Domnule,

Înainte de-a primi scrisoarea Dv., încă azi, am scris secretarului comitetului nostru să avizeze pe ceilalți membri ai societății comitetului, ca să ne întâlnim sîmbătă dimineața la 6 în gara Clujului și de acolo să ne continuăm călătoria împreună. Îi avizez și eu pe toți și astfel sosirea noastră la Bistrița, se va face conform dorinței Dvoastre.

Dl. profesor Pecurariu din Năsăud mi-a scris și mie că s-a pregătit cu o lectură pentru adunarea noastră din Bistrița.

I-am răspuns că primim cu plăcere. Nu i-am indicat însă și ziua cînd va putea s-o citească, căci m-a întreat. Acum la dorință, vă rog a-i comunica, că în ședința primă. Sper să avem o frumoasă ședință literară, căci mai avem două lucrări înființate pentru citit.

Secretarul nostru ne avizează că dînsul a înștiințat ține-rea adunării la primărie. Vă rog să înștiințați de localul unde se va ține.

În momentul acesta încă nu știu cîți membri ai comite-ului vom putea merge la Bistrița, vă voi înștiința pe vineri. Eu voi merge numai singur, căci soția mea este în doliu pen-tru mama.

Cu stimă și dragoste

Iosif Vulcan

Oradea Mare 4 sept. 1902

Mult onorate Domnule,

Am onoarea a vă înștiința că din comitetul Societății noastre vor veni împreună cu mine la Bistrița d-nii : Emanuil Ungurean, N. Petra-Petrescu, Vasile Goldiș, dr. Iosif Blaga și poate și dl. G. Dima, acest din urmă încă nu e singur. Toți ple-căm din Cluj sîmbătă dimineața la 6—7.

Salutări cordiale !

Iosif Vulcan

Oradea Mare 20 sept. 1902

Mult onorate Domnule,

Sosind acasă din părțile arădene, unde am petrecut de la venirea mea din Năsăud, uzez de primele momente libere spre a vă aduce tributul stimei și a recunoștinței mele, pentru

marele serviciu ce ați adus Societății pentru crearea unui fond de teatru român, cu ocaziunea adunării sale generale la Bistrița.

Succesul strălucit al acestei adunări a umplut de bucurie toate inimile românești, dar bucuria cea mai mare veți fi și simțit-o Dv., care ați stat în fruntea aranjării acestei adunări, care v-ați luat partea cea mai însemnată de muncă neobosită, care — prin urmare — aveți meritul cel mai mare al succesului.

Această bucurie ne este desigur răsplata cea mai scumpă pentru multele osteneli și jertfe ce ați făcut; sîntem însă datori și noi care conducem această Societate a vă exprima mulțumirile noastre profunde.

Cu cea mai mare plăcere mă achit de această datorie, rugîndu-vă în același timp a comunica profundele mele mulțumiri și celorlalți colaboratori ai Dv., membri ai comitetului aranjator.

Salutîndu-vă pe toți cordial, vă zic un ultim adio și vă rog primiți expresiunea stimei mele.

Iosif Vulcan

Oradea Mare 3 oct. 1902

Mult onorate Domnule,

Dorim a scoate la iveală toate momentele adunării noastre din Bistrița, cred că ar fi bine să publicăm și frumoasa cuvîntare ce ați rostit în biserică înainte de adunare.

Vă rog dar binevoiți a mi-o trimite, însă numai decît ca luni sau cel mult marți să fie la mine.

Vă mai rog ca tot pe atuncia să-mi trimiteți și lista celor care au participat la adunarea noastră precum vă rugasem și cu gura.

Trimiteți-mi și toastul ce ați pronunțat la banchet ca să-l putem întrebuița sau în „Familia“ sau în „Anuar“.

Uzez și de ocaziunea aceasta spre a vă arăta nemărginita mea recunoștință și stimă.

Iosif Vulcan

Fondul școlar central năsăudean și contribuția sa la dezvoltarea învățămîntului românesc (1861 — 1918)

Lazăr Ureche

După înființarea regimentului românesc de graniță cu sediul la Năsăud, pe teritoriul districtului militar s-au pus bazele creării fondurilor grănicerești. Înființate prin capitalizarea unor anumite categorii de venituri ale comunelor confiniare, fondurile grănicerești năsăudene au constituit una dintre cele mai de seamă înfăptuiri ale populației românești din această parte a Transilvaniei. Pe lângă importanța lor contribuție la dezvoltarea economică și edilitară a ținutului, aceste fonduri și-au adus un aport considerabil, îndeosebi după desființarea graniței militare, la dezvoltarea învățămîntului și culturii românești din această zonă.

Unele aspecte ale istoriei Fondurilor grănicerești năsăudene au reținut atenția mai multor cercetători ai trecutului acestui ținut.¹ Cercetări competente privind istoricul școlilor susținute din Fondul școlar central pînă în anul 1913 au întreprins Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu.² Legat de trecutul

1 Despre Fondurile grănicerești năsăudene vezi îndeosebi : Macedon Pop, *Activitatea vicarilor foranei episcopoești greco-catolici din districtul Năsăudului*, Budapesta, 1875, passim ; Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsud, 1911 ; Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *Istoria școlilor năsăudene*, Năsăud, 1913, passim ; Florian Porcius, *Istoria Districtului Năsăudean*, în *Arhiva Someșeană*, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 25—63 ; Octavian Lungu, *Exploatarea pădurilor grănicerești din Bistrița-Năsăud*, București, 1935 ; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, passim ; Lazăr Ureche, *Bursierii Fondurilor grănicerești năsăudene în perioada existenței districtului românesc al Năsăudului (1861—1876)*, în *Marisia*, IX, Tirgu Mureș, 1979, p. 269—285 ; Ioan Pop, *Mișcarea petiționară din ținutul Năsăudului în perioada 1851—1862*, în *Marisia*, X, Tirgu Mureș, 1980, p. 245—269.

2 Vezi Virgil Șotropa, *Istoria școlilor năsăudene*, în *Transilvania*, nr. 2 și 3, 1902 ; 1, 2, 3, 1903 ; *Idem.*, *Contribuții la istoria școlilor năsăudene*, în *Arhiva Someșeană*, nr. 11, Năsăud, 1929, p. 1—25 ; *Idem.*, *Vechea preparandie năsăudeană*, în *Sandu Monoliu. Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, Năsăud, 1930, p. 87—119 ; Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*

și importanța acestui fond, mai există, încă, multe aspecte necercetate, investigate parțial ori abordate din unghiuri de vedere diferite, încât tratarea lor unitară devine, astfel, necesară și utilă, totodată. Este, de altfel, obiectivul pe care încercăm să-l realizăm în lucrarea de față. Ne propunem, deci, să evidențiem aici lupta aspră a foștilor grăniceri dusă cu fiscul austriac pentru redobândirea averilor grănicerești, proprietatea de jure a acestora. Ne vom referi, de asemenea, la geneza fondurilor școlare centrale, la veniturile sale și, îndeosebi, la rolul pe care acestea l-au avut în dezvoltarea învățămîntului românesc din această perioadă.

Fondul școlar central nu este alceva decît vechiul fond de provente al regimentului, care a luat această denumire în anul 1861. Bazele fondului de provente s-au pus încă din noiembrie 1766, prin articolul 75 al *Regulamentului militar*, în scopul creării unor fonduri necesare acoperirii cheltuielilor de administrație internă a districtului confiniar.

În timpul ființării graniței militare, din fondul de provenite s-au edificat locuințe și cancelarii pentru ofițerii regimentului, s-au construit poduri și școli de diferite grade și s-au efectuat cheltuieli cu administrația și protecția pădurilor comunale.³ Eforturi importante s-au făcut, de asemenea, și pentru organizarea și dezvoltarea învățămîntului, acțiune sprijinită, din motive lesne de înțeles, direct de către Curtea de la Viena.

Tot în timpul graniței militare s-au creat alte două fonduri: fondul de mondire (1830) și fondurile școlare comunale. Dacă primele două constituiau „proprietatea comună a satelor grănicerești”,⁴ ultimul reprezenta averea separată a fiecărei comunități confiniare.

Odată cu desființarea regimentului năsăudean (ianuarie 1851), Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, a recunoscut că fondurile grănicerești create în timpul graniței militare constituie proprietatea „nedisputaveră” a foștilor grăniceri, care, în viitor, pot dispune de ele „după placul lor”.⁵

Dînd dovadă de o largă înțelegere a necesităților românilor din regimentul recent desființat, la 13 martie 1851 reprezentanții celor 44 de comune foste grănicerești, întruniți la Năsăud, au hotărît ca fondurile grănicerești să nu se împartă între comunități și în viitor să fie folosite în scopuri culturale. Apreciind acest mare act de cultură, un corespondent al „Gazetei Transilvaniei” scria la 1853 că deși domnește

3 Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 185.

4 Filiala Bistrița - Năsăud a Arhivelor Statului, fond Fondurile grănicerești năsăudene (în continuare: F.G.N.), pach. CIX, dos. 1/A, f. 58.

5 Pentru detalii vezi Nestor Șimon, *op. cit.*, p. 34-36.

„pauperitatea, aici se pune culturii naționale o bază bunicică, că nu este comunitate . . . care să nu aibă școală proprie, învățător propriu, ba încă mai toți din desființatul al II-lea regiment de graniță al Năsăudului. De exemplu Sita, o comunitate cu 15 case, încă are școala sa proprie, învățător propriu din numitul regiment”.⁶

Dar, odată cu trecerea comunelor de la administrația militară la cea civilă (1 aprilie 1851), erariul financiar a pretins predarea „definitivă”, ca „averea erarială”, a fondului de mondire cu toate izvoarele sale de venituri, a restului fondului de provente și a edificiilor construite din acest fond. Se cerea, de asemenea, separarea terenurilor „foste alodiale” înainte de militarizare de cele „foste comunale” și cedarea celor dinții erariului. Până la efectuarea acestei separări, fiscul pretindea să i se transpună în proprietatea sa toți munții, pădurile și pășunile — proprietate colectivă, de drept, a comunelor foste confiniare —, împreună cu veniturile lor, ca și fondurile școlare comunale.⁷ La pretențiile statului, s-au adăugat, după cum se știe, și cele ale familiei Kémény, care cerea de la foștii grăniceri 9 munți așa-ziși revendicați.⁸

Pretențiile fiscului austriac au fost acceptate de către conducerea militară și civilă a districtului, exceptându-se, doar, pădurile, pășunile și capitalul fondurilor școlare comunale ce erau recunoscute ca averea foștilor grăniceri. A urmat, apoi, o luptă dură și aspră, dusă de comunele grănicerești cu fiscul austriac vreme de peste un deceniu, până când, în sfârșit, în urma numeroaselor intervenții la guvernul imperial și la monarh, la 27 august 1861, Francisc Iosif dă rezoluția sa în chestiunea averilor grănicerești. Prin ea, fostele comune grănicerești reprimeau toate posesiunile „intra și extravilane”, fondurile școlare comunale, fostul fond de mondire, „cu venitele sale și izvoarele lui”, terenurile, munții și pădurile care au fost în posesia sau uzufructul comunelor din Valea Rodnei, munții revendicați care nu constituiau „pretenții de pertractare” (aceștia rămânând să fie lămurii în viitor), precum și regaliile.⁹

Prin rezoluția împărătească din 27 august, statul reținea pentru sine drepturile regaliene ale comunelor foste grănicerești din Valea Birgăului, Mureșului, Budacului și a unor comune de pe Valea Șieului, precum și terenurile considerate alodiale înainte de militarizarea acestor comune. Se rețineau, de asemenea, și edificiile fondului de provente, cu excepția celor necesare Școlii normale și Școlii de fete din Năsăud, ca

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XVI, nr. 37, 1853.

⁷ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 27.

⁸ Florian Porcius, *op. cit.*, p. 36.

⁹ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 31.

și terenurile „întra și extravilane“ vacante, care, pe timpul graniței, fuseseră administrate de către „diregătorii militari“.¹⁰

După cum se poate constata, rezoluția restituia, în cea mai mare parte, averile grănicerilor localităților din Valea Rodnei (în număr de 27) și comunelor Mărișelu și Sîntioana, de pe Șieu, dar reținea pentru fisc sursele ce constituiau veniturile fondului de provente pentru celelalte localități. Această discriminare între cele două categorii de comune pornea de la situația lor deosebită anterioară militarizării: localitățile din prima categorie fuseseră libere, iar celelalte iobage.¹¹

Pentru aplicarea rezoluției, monarhul a ordonat instituirea unei comisii, ce avea să nemulțumească în parte pe foștii grăniceri. Totuși, în linii generale, problema aplicării practice a patentei imperiale a luat sfârșit în anul 1872, însă intervenții și procese au avut loc pînă în anul 1890, cînd chestiunea s-a rezolvat definitiv.¹²

În urma restituirii averilor grănicerești pentru cele 29 de comune foste confiniare considerate libere înainte de militarizare, reprezentanții acestor localități s-au întrunit la Năsăud în 27—29 septembrie și 5—6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862 și-au semnat o declarație — pe baza hotărîrilor din 13 martie 1851 — numită „Învoire“, prin care decid ca averile grănicerești să nu se împartă între comunități și să fie destinate dezvoltării învățămîntului românesc din această zonă.

Potrivit acestei decizii, fondul de provente lua denumirea de *Fond școlastic central* și era destinat pentru „întreținerea de institute de învățămînt și educațiune“, iar cel de *mondire* era numit „*Fond de stipepdii*“ din care se vor acorda burse și ajutoare descendenților de grăniceri ce urmau „școli mai înalte“ sau învățau meserii. Pentru ca această destinație „să nu se altereze“ în viitor, reprezentanții comunelor au întocmit un statut privind modul de administrare a fondurilor grănicerești numit *Instrument fundațional*, care a fost instituit cu putere juridică și aprobat de împărat în anul 1871.¹³

Prin urmare, veniturile fondului de provente au încurs de acum înainte în Fondul școlar central. Principalele surse ale acestui fond le-au constituit veniturile realizate din drepturile „regale“ (morărit, circiumărit), care, în 1861, se ridicau la importanta sumă de 970.000 florini.¹⁴ O altă sursă importantă a formării fondului au reprezentat-o sumele rezultate din va-

10 *Ibidem.*

11 Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 263.

12 *Ibidem.*

13 F.G.N., pach. CIX, dos. 3/A, f. 17.

14 *Ibidem.*, pach. CCXXXVII, dos. 4/A, f. 15.

lorificarea, prin plutărit, a lemnelor din comunele grănicerești și din transportul sării, între 1865—1780, cu „plutele de către grăniceri, pe râurile Someș și Tisa, de la Ocna Dej pînă la Szolnok (Ungaria), încasări ce s-au ridicat la 455.892 florini.¹⁵ Alături de veniturile amintite, în fostul fond de provente au fost incluse și sumele provenite din taxele școlare, plătite de către grăniceri între 1765—1835 (care s-au ridicat la 57.396 florini), cele rezultate prin vînzarea unor mori și a dreptului de cîrciumărit de la Anieș și Coșna (ajunse și ele la 10.000 florini), contribuția zisă „relaxată” a comunelor grănicerești pe anul 1763 (peste 7.790 florini), precum și taxele plătite de jeleri (negrăniceri), pentru folosirea morilor și a pămînturilor comunale, ca și cele rezultate din arenze și din diverse amenzi (7200 florini) încît, în 1861, veniturile totale ale acestui fond s-au ridicat la o sumă considerabilă: 1.508.272 florini.¹⁶

Baza surselor sale de venituri le-au constituit drepturile regaliene ale celor 29 de comune grănicerești considerate libere înainte de militarizare, din care 3/4 intrau în casa Fondului școlar central, iar restul în cea a comunei. După anul 1872, în acest fond au fost incluse, în aceeași proporție, și regaliile celorlalte 15 comune din Valea Birgăului, Mureșului și Șicului, redată acestora la 4 iunie din acel an.¹⁷ Tot acestui fond i-au fost alocate edificiile construite din provente pe timpul regimentului, dintre care o mare parte (8 la Năsăud, 1 la Rodna și 1 la Prundu-Birgăului) au fost restituite comunelor pe baza contractului dintre guvernul maghiar și comunele foste confiniere în martie 1872.¹⁸

Pe seama fondului școlastic s-au cumpărat, apoi, a serie de imobile (terenuri agricole, păduri, etc.) ca și dreptul de cîrciumărit al unor particulari, atît pe teritoriul districtului năsăudean cît și în afara acestuia. Așa, de pildă, în anul 1874 el deținea pe domeniul din Ceanul Mare de lîngă Cluj un edificiu și 59 parcele de pămînt ce totalizau peste 1.031 jugăre.¹⁹ Toate bunurile acestea erau administrate de către Comitetul fondului școlastic, veniturile obținute fiind destinate sporirii capitalului fondului respectiv, ale cărui obligații erau în conținută creștere.

Din Fondul școlastic central trebuiau întreținute școlile românești nominalizate în *Instrumentul fundațional*, iar suma ce întrecea se capitaliza pentru siguranța existenței în viitor

¹⁵ Ibidem. În transportul lemnelor și a sării mulți dintre grănicerii năsăudeni și-au găsit moartea. De aceea, la insistențele și împotrivrile lor repetate, comanda regimentului a sistat aceste transporturi (vezi Octavian Lungu, op. cit., p. 38).

¹⁶ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 15.

¹⁷ Ibidem., f. 50.

¹⁸ Ibidem., f. 49.

¹⁹ Ibidem., f. 54.

a acestor instituții de învățămînt și pentru situații neprevăzute. Așa, spre exemplu, în anul 1865 venitul curat care a încurs în fond era de 20.000 florini v.a., pe cînd cheltuielile întreținerii școlilor se ridicau la 9.790 florini v.a.²⁰; în anul 1867 veniturile sale au crescut la 24.351 florini v.a., dar au crescut proporțional și cheltuielile.²¹

Construirea în anii 1887—1889 a edificiului gimnazial din Năsăud a dezechilibrat puternic bugetul acestui fond, el fiind nevoit să facă serioase împrumuturi la Fondul de stipendii. La aceasta se adaugă politica ostilă a guvernului maghiar, care, în 1888, a răscumpărat dreptul de cîrciumărit al Fondului scolastic central — sursa lui cea mai importantă de venituri —, zguduind din temelii baza sa materială, care, la începutul secolului nostru, s-a redus la jumătate. Așa se face că, începînd din anul 1890, 3 școli primare superioare și-au întrerupt activitatea, iar din 1897 fondul nu mai poate acorda pensii cadrelor didactice. Este perioada în care, pentru susținerea școlilor și, îndeosebi, a liceului grăniceresc din Năsăud, se fac importante împrumuturi din Fondul pădurilor, iar în anul 1909 s-a ajuns și la desființarea școlilor primare superioare din Monor și Prundu Bîrgăului.²²

Înțelegînd marele interes național și animați de un fierbinte patriotism, profesorii năsăudeni au luptat pentru menținerea caracterului românesc al liceului năsăudean, acceptînd să slujească această instituție cu un salariu modest, cu mult sub nivelul celorlalte cadre didactice de la școlile de stat. Situația materială a Fondului școlar central a cunoscut și mai mari privațiuni materiale în timpul primului război mondial, cînd, pentru susținerea liceului și a școlii primare superioare din Năsăud, a fost nevoit să contracteze multe împrumuturi de la fondul de burse, care, în 1919, ajungeau la 1.633.000 lei.²³

Potrivit prevederilor *Instrumentului fundațional*, Fondul scolastic central trebuia să întrețină următoarele instituții românești de învățămînt de pe teritoriul fostului district grăniceresc: 5 școli foste „triviale” — susținute și pe timpul regimentului — la Zagra, Telciu, Sîngeorz(Băi), Prundu-Bîrgăului și Monor, care au fost reorganizate; o școală zisă normală, existentă și pe timpul graniței militare, la Năsăud, care va fi reorganizată; un gimnaziu (liceu) complet la Năsăud; și, în fine, o școală reală la Năsăud.²⁴ De asemenea, din fondul acesta — preciza *Instrumentul fundațional* — se va

20 Leon Scridan, *Fondul de burse de la Năsăud*, Bistrița, f. a. p. XIII.

21 F.G.N., pach. CCVII, dos. 3, f. 51.

22 Leon Scridan, *op. cit.*, p. XIV—XV.

23 *Ibidem.*, p. XV.

24 Pentru detalii vezi *Instrumentul fundațional pentru institutele de învățămînt și educațiune de în Districtulu Năsăudului Cluj*, 1872, p. 29—33.

construi un internat de 100 locuri pentru elevii gimnaziului și ai școlii reale.²⁵

Din Fondul școlar central s-au efectuat următoarele plăți: salariile pentru personalul didactic de la școlile sus-menționate (excepție școala reală care nu s-a mai înființat); pensiile și gratificațiile pentru personalul didactic, inclusiv pensiile pentru văduvele acestuia; ajutorul dat tinerilor descendenți de grăniceri de la gimnaziu în contul internatului până la înființarea acestuia; premiile acordate elevilor de la școlile susținute de fond; cheltuielile pentru rechizitele școlare și dotarea gimnaziului cu laboratoare și bibliotecă; cheltuielile pentru construirea internatului și a școlii normale; cheltuielile pentru întreținerea edificiilor Fondului școlar central; cheltuielile pentru paza contra incendiilor a acestor edificii; cheltuielile necesare încălzitului și iluminatului școlilor și sediului fondurilor școlare; salariile angajaților de la administrația fondurilor și rechizitele de cancelarie necesare; cheltuielile pentru paza și protecția pădurilor de la Ceanu Mare și Cepari; cheltuielile necesare pentru procesele juridice în interesul Fondurilor școlare centrale; și, în sfârșit, din acest fond se plăteau impozite pe venit și arenze.²⁶

Pentru o mai bună cunoaștere a aportului Fondului școlar central la dezvoltarea învățămîntului românesc din ținutul Năsăudului este necesar, credem noi, să prezentăm aici și un scurt istoric al școlilor întreținute din veniturile sale. Aceste școli au constituit, totodată, un puternic focar al răspîndirii științei de carte în nord-estul Transilvaniei și au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale românești, puternic manifestată în primele două decenii ale secolului nostru.

Școlile triviale (primare superioare). După desființarea regimentului, odată cu trecerea fondului de provente în administrarea organelor financiare, vechile școli triviale au rămas în organizarea avută la înființare, numai că întreținerea lor a trecut pe seama statului, situație ce a durat până în anul 1858, cînd au fost trecute sub îngrijirea confesiunilor religioase. Ordinul ministerial de trecere a școlilor sub îngrijirea confesiunilor preciza că limba de predare va fi cea germană, iar paralel cu aceasta se putea folosi și cea română.²⁷

În anul 1861, odată cu restituirea proventelor pentru cele 29 de comune, reprezentanții acestora au hotărît ca școlile triviale cu 3 clase din Telciu, Zagra și Sîngeorz(Băi) să fie re-

25 *Ibidem.*, p. 34–35. Datorită greutăților materiale ale fondului școlar, școala reală nu s-a putut înființa în această perioadă. După Unirea Transilvaniei cu România s-a înființat Școala de arte și meserii.

26 F.G.N., pach CCXXXVIII dos. 4/A, f. 42–43.

27 Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 74. Denumirea de școli „triviale era împrumutată de la școlile medievale, unde se învăța gramatica, retorica și dialectica. În aceste școli grănicerești se învăța cititul, scrisul și socotitul (*ibidem.*, p. 72).

organizate, urmînd ca odată cu restituirea regaliilor și pentru celelalte comune să fie reorganizate și cele de la Prundu-Bîrgăului și Monor.²⁸ Planul de reorganizare a fost elaborat, pe baza indicațiilor Ministerului Cultelor și Învățămîntului, de către Comitetul fondurilor școlare și aprobat de guvern în anul 1864. Potrivit planului, aceste 3 școli trebuiau să suplinească primii 3 ani ai Școlii normale din Năsăud, încît absolvenții lor să se poată înscrie în clasa a IV-a a școlii normale amintite. Așadar, planul de învățămînt al școlii normale pentru primii 3 ani servea și celor 3 școli primare. Fostele școli triviale se uneau acum cu școlile naționale comunale din localitățile respective, formînd o singură școală cu 3 clase. Școala comunală forma clasa I-a, avînd vechiul învățător, iar cea trivială clasa a II-a și a III-a, fiecare cu învățătorul ei, unul din ei nou angajat.²⁹ Cel mai bun dintre învățători devenea directorul școlii. Primul învățător era retribuit din fondurile școlare comunale, iar ceilalți doi din Fondul școlar central.³⁰ Întreținerea localurilor școlilor și rechizitele școlare cădeau în sarcina fondurilor școlare locale (comunale).

Odată cu restituirea regaliilor pentru celelalte comune foste grănicerești în anul 1872, școlile triviale din Prundu-Bîrgăului și Monor s-au reorganizat și ele, transformîndu-se în școli cu 4 clase, numite de acum „normale“ întocmai ca cea de la Năsăud. În planul de reorganizare a acestora se prevedea că limba de predare este cea română. Din anul 1885 ele și-au pierdut caracterul confesional și au fost decretate, ca și cea de la Năsăud, școli fundamentale.

Pînă în anul 1868 școlile primare amintite erau frecventate nu numai de copiii localităților respective ci și de cei din împrejurimi. După această dată, cînd legile maghiare în domeniul învățămîntului militau pentru unificarea programului de învățămînt a școlilor primare, fostele școli triviale n-au mai fost frecventate decît de către copii comunelor respective. La toate acestea, adăugîndu-se și greutatea Fondului școlar central, s-a hotărît desființarea acestora (cele din Zagra, Telciu, Sîngeorz (Băi) în 1890, iar cele din Prundu-Bîrgăului și Monor în 1909). Dealtfel, ideea deființării școlilor de mai sus se vehicula nu la mult timp după reorganizarea lor. Motivele, mai puțin sau mai mult întemeiate, reies dintr-un articol apărut în „Federațiunea“ din Budapesta, care critică aspru această intenție. Referindu-se la cele trei școli de pe Valea

²⁸ Vezi Instrumentulu fundamentale, p. 30.

²⁹ Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, op. cit., p. 75.

³⁰ Pentru acești învățători s-a stabilit un salariu anual de 240 florini, la care se adaugă 50 florini pentru locuință și lemne de foc (ibidem., p. 76). Totodată, Comitetul fondurilor școlare a hotărît ca manualele și rechizitele necesare școlii să se cumpere din Fondul școlar central. Comitetul și comisia administrativă trebuiau să vegheze pentru ca manualele să nu se „strice ori prăpădească, ca o carte măcar la doi școlari să poată servi“ (F.G.N., pach. CCXCVII, dos. 1, l. 79).

Someșului (Zagră, Telciu și Sîngeorz) ziarul scria în anul 1871 că „aceste școli e vorba să se deființeze, și anume din motivul că sînt puțini prunci în ele și poftesc multe spese... Am dori — conchidea „Federațiunea“ — să vedem nu desființindu-se, ci înmulțindu-se școalele, și în prima linie ridicîndu-se cu orice sacrificii o preparandie la Năsăud, fără de care, e drept, că apoi nu ne trebuiesc nici celelalte școli mici”.³¹

Școala normală din Năsăud. Este vechea școală înființată în 1771, a cărei activitate a fost strîns legată de cea a Institutului militar. După ruinarea acestui institut în timpul revoluției de la 1848—1849, Școala normală s-a mutat într-un edificiu al cazarmii regimentului. Denumirea de școală „normală” este improprie, deoarece aceasta nu pregătea învățători, fiind doar o școală primară superioară cu 4 clase.³² După desființarea regimentului această școală nu-și mai avea menirea de pe timpul graniței militare, și prin „Invoiala” încheiată în 1861 și 1862, s-a hotărît ca ea să fie reorganizată după „planurile cele mai noi de învățămînt”, devenind, de acum, o școală pregătitoare pentru gimnaziul care avea să se înființeze, salariul învățătorilor urmînd să fie majorat la nivelul celorlalți învățători de la alte „școli normale din patrie”.³³ Tot acum, limba germană este înlocuită ca limbă de predare cu cea romnă.

Ca și la celelalte școli susținute din Fondul școlar central, în afară de întreținerea materială a școlii normale, din acest fond se făcea și plata învățătorilor. Aceștia erau aleși de către Comitetul fondurilor grănicerești prin concurs, exigența fiind mult mai mare decît la școlile zise triviale.³⁴ Așa se face că ea a devenit școala aleasă în district, bucurîndu-se de o mai mare popularitate.

Noile legi impuse de către guvernul maghiar în domeniul învățămîntului au lovit și în caracterul național al școlii normale. Din 1879, obiectele de învățămînt au început să se predea paralel în limba romnă și maghiară, iar corespondența școlii cu organele superioare se făcea în ambele limbi.

Numărul elevilor care frecventau școala normală era destul de ridicat după desființarea regimentului. Așa, de pildă, în 1856 erau aproape 400 de copii, dintre care mulți „provinciaști” (negrăniceri).³⁵ Mai tîrziu, după înființarea mai multor școli primare și datorită faptului că cei care voiau să urmeze gimnaziul nu mai trebuiau să treacă prin școala normală,

31 *Federațiunea*, nr. 31, 1871.

32 Vezi Sandu Manoliu, *op. cit.*, p. 174.

33 *Instrumentulu fundatiional*, p. 10.

34 *Ibidem.*, p. 30.

35 Elevii care nu decideau din grăniceri trebuiau să plătească o taxă anuală între 2 și 4 florin (Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 70).

numărul elevilor acestei școli s-a micșorat. Totuși, școala normală n-a avut soarta celorlalte școli primare superioare susținute din fondul școlar, ea fiind pînă în anul 1918.

Școala de fete din Năsud. Este o altă școală susținută din Fondul scolastic central. Înființată în 1826, îndeosebi pentru fiicele ofițerilor și ale ampoliaților regimentului, limba de propunere a fost germana pînă în anul 1860, cînd a fost înlocuită cu cea română.

Conducerea administrației fondurilor școlare a căutat în repetate rînduri să reorganizeze această școală a cărei menire în educarea tinerelor fete era foarte importantă. O primă realizare o constituie faptul că în 1870 s-a trecut la durata studiilor de 3 ani, pentru ca, în anul 1887, să se ajungă la 6 ani.³⁶

Pînă în anul 1860 numărul elevelor ce frecventau această școală era relativ mic (20—40). După acest an cînd s-a introdus limba română ca limbă de predare, ea a fost des cercetată nu numai de fetele din Năsăud, ci și de cele din împrejurimi, ba chiar și din ținuturi mai îndepărtate, încît în deceniul 1881—1890 numărul elevelor ajungea, de regulă, la 100.

Gimnaziul român din Năsăud. Problema înființării unui gimnaziu s-a pus încă din anul 1770. Înființarea, însă, a Școlii normale și a Institutului militar, considerate suficiente pentru scopurile militare, a dat uitării această chestiune. Problema a fost reluată, de această dată de către reprezentanții comunelor grănicerești, odată cu desființarea regimentului (1851), dar reținerea proventelor de către fisc a amînat pentru 12 ani rezolvarea ei.

Odată cu recîștigarea proventelor s-au întreprins primii pași pentru înființarea gimnaziului. „Invoirea” comunelor grănicerești precizează caracterul pur românesc al acestuia, ca și planul instructiv-educativ care trebuie urmat. În paragraful VI, punctul 4 din acest act, se arată că în orașul Năsăud se va „funda și ridica” un „Gimnasiu complet național român, în care să se predea toate acele științe, care s-au predat pînă acuma și se vor preda pe venitoriu în celelalte gimnazii complete publice ale patriei”.³⁷ De asemenea, se specifică faptul că el va fi o instituție publică și că în el va putea învăța „orișicine, fără distingere de naționalitate și religie”, iar pentru organizarea sa se va întocmi un statut în care se va „exprima curat că limba învățămîntului pentru totdeauna cît va exista acest institut” va fi cea română. „Statutul — se arată în „Invoire” — să se îngrijească... ca științele filosofice și matematice să se predea cît mai pre larg, iar pentru istoria

³⁶ *Ibidem.*, p. 109.

³⁷ *Instrumentulu fundational, p. 11*

națiunii române și literatura limbii române să se înființeze și să fie una catedră de sine, care poate la alte gimnazii nu există". Referitor la artele frumoase — „pictura și muzica vocală și instrumentală” —, care „la români pînă acuma fură atît de părăsite”, se specifica că trebuie „să se ia în distinsă considerație”.³⁸

„Învoirea” preconiza construirea unui edificiu, „după arhitectura modernă”, pentru gimnaziu, cît și pentru celelalte scoli din Năsăud întreținute din Fondul scolastic central, și, apoi, un „convict” pentru fiii grănicerilor din cele 44 de comune care frecventau școlile năsăudene. Pentru „înlesnirea” construirii edificiului școlar și a internatului s-a stabilit și contribuția în materiale a fiecărei comune foste grănicerești.³⁹

Gimnaziul trebuia să se deschidă în anul 1863. De aceea, Comitetul fondurilor scolastice se grăbi să obțină aprobarea necesară și, în ședința sa din 17 august 1862, înaintă un memoriu guvernului solicitînd aprobarea înființării lui, alături, totodată, și un proiect de buget din care se vor întreține școlile proiectate, demonstrînd că rămîn bani suficienți și pentru construirea unui edificiu școlar.⁴⁰ Răspunsul guvernului întîrzie însă să apară. Abia în mai 1863 se solicita, de către acesta, comitetului școlar planul de învățămînt pentru gimnaziu și la 3 septembrie împăratul semnează actul de aprobare.

Deschiderea gimnaziului din Năsăud a avut loc, într-o atmosferă de mare sărbătoare românească, la 4 octombrie 1863. Numărul elevilor înscriși în anul școlar 1863—1864 era de 40,⁴¹ apoi, odată cu înființarea noilor clase numărul lor a crescut. Aprobarea guvernului era doar pentru gimnaziul inferior, ale cărui clase se completaseră pînă în 1867. De aceea, Comitetul fondurilor școlare grănicerești solicită autorităților superioare aprobarea înființării gimnaziului superior, aprobare ce nu întîrzie să apară, astfel că, pînă în anul școlar 1870/1871, se deschiseseră, pe rînd, și cele 4 clase ale gimnaziului superior.

Gimnaziul român grăniceresc din Năsăud a fost încadrat cu profesori de mare valoare.⁴² Potrivit *Instrumentului fundațional*, angajarea lor cădea în seama Comitetului fondurilor școlare centrale, care organiza concursul pentru ocuparea posturilor vacante, dintre concurenți fiind aleși „cei mai apti și mai morali”.⁴³

38 *Ibidem.*, p. 11—12.

39 Pentru detalii vezi *ibidem.*, p. 18—21.

40 F.G.N., pach. CCXCVII, dos., f. 62.

41 Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 164.

42 Dintre aceștia amintim : Paul Tanco, doctor în matematici, A.P. Alexi, profesor darwinist, Nicolae Drăganu, mare filolog, Victor Motogna, istoric, Virgil Șotropa, istoric și publicist, etc.

43 *Instrumentului fundaționale* p. 31.

La scurt timp, liceul năsăudean s-a bucurat de o mare faimă în Transilvania și chiar și în alte provincii românești. Aprecieri elogioase se găsesc în toate publicațiile românești din Transilvania, și, îndeosebi, în „Gazeta Transilvaniei”, care, referindu-se la școlile românești din această provincie, făcea următoarele aprecieri la adresa instituției năsăudene : „Să trecem acum la Năsăud speranța acestui ținut și pe drept a națiunii noastre întregi. Aici ne putem mândri cu un gimnaziu complet, bine organizat în frunte cu un corp profesoral, care e la înălțimea misiunii sale ; Toate catedrele profesoriale sînt ocupate cu oameni de specialitate, cei mai mulți profesori sînt cenzurați; iar ceilalți prin îndelungatul serviciu și diligență și-au comrobat pe deplin abilitatea lor. Acest gimnaziu e frecventat de tineri din toate ținuturile acestea și altele mai îndepărtate, precum și din Bucovina... pînă acum ne putem mândri cu mulți tineri excelenți ieșiți din acest gimnaziu la diverse direcții”.⁴⁴

Prin dispoziția comisarului regesc Desideriu Bánffy, gimnaziul din Năsăud își pierde, în anul 1886, caracterul „autonom confesional”, fiind transformat în unul cu caracter „fundațional”. Această dispoziție lovea în caracterul românesc al instituției, știrbindu-i-se, totodată, autonomia de conducere. Potrivit dispoziției, Comitetul fondurilor școlare centrale, organul său tutelar, avea să se îngrijească, de acum, doar de sectorul administrativ-economic al gimnaziului și de alegerea profesorilor, problemele didactice și disciplinare căzînd în seama guvernului de la Budapesta și a directorului suprem al cercului de învățămînt din Cluj.⁴⁵

Edificiul gimnaziului trebuia început în anul 1863. Greutăți materiale neprevăzute au întîrziat această acțiune pînă în anul 1887. Construirea noului edificiu gimnazial între anii 1887—1889 a constituit una dintre cele mai mari realizări ale Fondului școlar central. Ridicarea noului local, una dintre cele mai frumoase opere arhitectonice ale Năsăudului — azi sediul Liceului „Georghe Coșbuc” —, care a costat 119.966 florini,⁴⁶ a secătuit bugetul fondului școlar. Din această cauză, cu toate eforturile, nu s-au mai putut realiza alte două obiective importante prevăzute în Instrumentul fundațional — înființarea unui internat cu 100 de locuri pentru gimnaziu și școala reală (de meserii), —, iar școlile primare superioare susținute de Fondul scolastic au trebuit să fie desființate.

⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 91, 1882.

⁴⁵ Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 175.

⁴⁶ Leon Scridon, *op. cit.*, p. XIV.

În timpul primului război mondial deficitul fondului susținător al liceului s-a accentuat, fiind lipsit și de posibilitatea plății integrale a salariilor profesorilor, fapt ce a determinat Comitetul administrativ al fondurilor școlare centrale să ceară subvenții de la stat. Este momentul când asaltul „hain și diabolic” al autorităților maghiare împotriva gimnaziului atinge apogeul, guvernul condiționând împrumutul cerut de predarea în limba maghiară a mai multor obiecte de învățămînt, fapt ce ar fi dus la pierderea caracterului de școală românească a acestei prestigioase instituții năsădene.⁴⁷ Dînd dovadă de un fierbinte patriotism și înțelegînd marele interes național legat de menținerea caracterului românesc al școlii, profesorii năsădeni au respins condițiile guvernului maghiar, căutînd să slujească mai departe cu salarii mult reduse.

După unirea din 1918, statul român a preluat o mare parte din obligațiile fondului școlar, iar școala primară (fostă normală) și gimnaziul din Năsăud au devenit școli de stat.

⁴⁷ Vezi Anuarul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud, anul școlar 1932/33, Bistrița, 1933, p. 47.

Victor Onișor, militant de seamă pentru Unirea Transilvaniei cu România

Simion Lupșan, Ioan Rusu-Sărățeanu

Victor Onișor face parte din generația făuritorilor statului unitar român. Participant activ la însemnatele evenimente de la sfârșitul secolului al XIX-lea și la cele de la începutul secolului nostru, a militat de-a lungul vieții sale pentru emanciparea poporului român de sub asuprirea străină, pentru unirea Transilvaniei cu România și pentru consolidarea acesteia.

S-a născut la 19 iunie 1874 în comuna Zagra din județul Bistrița-Năsăud. A crescut în mijlocul foștilor ostași ai regimentului de graniță năsăudean care-și povesteau amintirile despre vitejiile săvârșite în nenumărate lupte purtate pe câmpiile Europei, și-n climatul creat de prezența încă vie în conștiința sătenilor a Craiului Munților și a luptelor pentru independență.

Atmosfera în care-și deschise ochii, în care-și petrece anii copilăriei, în care se dezvoltă ca adolescent și-n care trăia întregul neam românesc din Transilvania ne este descrisă astfel de V. Onișor.

„În subconștientul lui poporul român, mereu era îndreptat spre crezul comun al tuturor, că va suna ceasul când va putea scutura jugul milenar. Portretele mucenicilor : Horia, Cloșca și Crișan, a falnicului Avram Iancu cu întreaga pleiadă de martiri erau fixate pe pereții aproape a fiecărei case, unde în singurătatea celor patru pereți. de multe ori bietul român obosit de truda zilei, privea pierdut figurile mărețe ale acelor, care au murit pentru libertate ; iar la geam nu arareori îl pîn-deau jandarmii cu pene de cocoș, ca să-l ridice din pat și-n bătăi să-l înfunde la pușcărie“.¹

¹ V. Onișor, *Evenimentele premergătoare Unirii tuturor românilor și Actul Unirii din Alba Iulia*, ms. Arh. St. Bistrița – Năsăud, Fond V. Onișor, 1/5.

Studiile primare le face în comuna natală iar cele secundare le urmează la liceul grăniceresc din Năsăud care-i oferă condiții prielnice de a asimila cunoștințe prețioase privind cultura noastră națională.

Se remarcă de timpuriu prin înclinația pe care o avea pentru studiu și prin frumusețea caracterului său. Desfășoară o activitate bogată în cadrul societății literare „Virtus Romana Rediviva“, activitate ce-l recomandă pentru postul de președinte al acesteia pe care-l și deținea în anul școlar 1892/93. Printre lucrările prezentate în cadrul societății menționăm „Comitatul Bistrița-Năsăud, descriere din punct de vedere „orohidroetnografic“, pentru care a primit un premiu de 4 florini.

Urmează apoi facultatea de drept de la Universitatea din Budapesta pe care o termină în anul 1899, când obține și titlul de doctor. Desfășoară și în sînul societății „Petru Maior“ o prodigioasă activitate culturală devenind în scurtă vreme un membru de seamă al ei și mai apoi unul din conducătorii acesteia alături de alți studenți cu o activitate deosebită ca Valeriu Braniște, Traian Vuia și Ilarie Chendi.

În primul an de studii, adică în anul universitar 1893/94 a fost ales președinte al comisiei literare a societății „Petru Maior“, post în care se alegea de regulă un student din anii din urmă ai studiilor.

„Ajunsesem, ne mărturisește el, să fiu apreciat de colegii români. În acel an a apărut în revista literară ce apărea la Bistrița în redacția lui George Căteanu „Minerva“, un studiu mai lung al meu despre Mihail Cogălniceanu“.²

Ca student publică în anul 1894, volumul „Doine și strigături din Ardeal“, vol. I, apărut în colecția Șaraga din Iași. Subliniind importanța poeziei populare aduce un cald elogiu lupei milenare a poporului nostru pentru libertate socială și națională : „Nici un popor n-a reușit în decursul vremii să-și transpună istoria în creația populară, așa cum a reușit poporul român. Da ! în adevăr străbunii noștri și-au pus în cîntec toate speranțele, toate durerile, toate lacrimile și zbuciumul acestor meleaguri. Pămîntul patriei noastre de două ori milenară, a fost poarta tuturor furtunilor, zidul de care s-au spart toate vînturile vremii. Pe cînd apusul crea temple, basilici și universități, înaintașii noștri de pe aceste pămînturi își făceau din piepturile lor ziduri, pentru a opri pe Carpați care era șira spinării a neamului — pîrjolul tătarilor și umbra negurii otomane ce bătea la porțile Europei, însetate de jaf. Noi aci am

² Onișor Victor, Decanul Facultății de Drept, Amintiri de la Societatea de lectură „Petru Maior“, în Almanahul Societății Academice „Petru Maior“, al societăților pe Facultăți și Academii și al cercurilor studențești regionale din Cluj, Tip. „Cartea Românească“, S.A., Cluj, 1929, p. 67.

jucat rolul de santinelă a civilizației. Multe din pergamentele vremii s-au distrus, ghiarele vremii și flăcările războaielor le-au mistuit. Da ! le-au mistuit; numele eroilor anonimi, eroi poate care n-au avut parte nici de mormînt dar au rămas săpate în inimile oamenilor imortalizați în creația populară din care putem să scoatem adevărul, despre lupta și năzuințele poporului nostru“.

Încă din anii de studenție intră din plin în viața politică. „Pe lângă activitatea socială și literară de la „Petru Maior“, tinerimea română făcea și politică. Era anul, în care se pusese la cale procesul Memorandului. . . În luna mai am participat o mare parte dintre studenți ca delegați ai tinerimii la dezbaterea procesului Memorandului de la Cluj, unde am stat cel puțin 2 săptămîni. Am luat parte cu tinerii veniți de la Pesta și Viena, cu cei de la Cluj la toate acțiunile în legătură cu procesul. Am dat cele 2 manifeste către popor, pe care le-am semnat cu numele fiecare. Natural, cînd ne-am întors la Pesta să continuăm munca de a ne da examenele, cei mai mulți erau bursieri, obligați a ne trece deci examenele la primul termen. ne-am găsit puși în anchetă disciplinară pentru cele 2 manifeste“.³

Activitatea pozitivă desfășurată în cadrul Societății studențești „Petru Maior“ îl face să ajungă printre conducătorii ei. „În anul 1894—95 am ajuns secretar al Societății „Petru Maior“. Președinte a fost Atanasiu Gava student în ultimul an la medicină. . . Notari erau : Victor Braniște, actual senator și vechi ziarist și inginer Traian Vuia, inginer la Paris și cel dintîi inventator al aeroplanului cu roțile ridicîndu-se de la pămînt. Comisiunea literară avea președinte pe regretatul Ilarie Chendi, teolog absolvent și student în litere. În anul 1897/98 mi-a venit mie rîndul de-a lua prezidenția societății. . .“.⁴

În aprilie 1884 se înființează la Sibiu ziarul „Tribuna“ care prin activitatea pe care o desfășoară își aduce o contribuție substanțială la dezvoltarea vieții politice, sociale și culturale din Transilvania. Ea a promovat ideea luptei active împotriva asupririi naționale și sociale, a criticat inactivitatea conducerii Partidului Național Român și a promovat permanent valorile culturii autentice românești.⁵

La această revistă îl găsim pe Victor Onișor redactor, în anul 1897, alături de Ioan Scurtu și Ilarie Chendi. Nu ne îndoim că perioada petrecută de Victor Onișor la „Tribuna“ i-a fost de un real folos, pregătindu-l pentru activitatea ce avea s-o

³ Ibidem., p. 68.

⁴ Ibidem., p. 69.

⁵ Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Romînie, București, 1968, p. 50.

desfășoare mai târziu. A scris aici o serie de articole : Codul civil ungar, Legea muncitorilor agricoli, Români în orașele săsești și altele. A colaborat de asemenea la ziarul „Dreptatea“ din Timișoara, la „Foaia poporului“ din Sibiu, iar „Cuvîntul program“ din 1901 al ziarului „Libertatea“ de la Orăștie a fost semnat și de Victor Onișor, alături de Ilarie Chendi, Alex. Vaida-Voievod, Aurel Vlaicu și alții.⁶

După obținerea diplomei de avocat, în anul 1901 s-a stabilit în Bistrița. Nu și-a făcut din profesie un ideal, ci și-a pus și profesia și viața în slujba neamului a cărei istorie o cunoștea atât de bine și pe care-l dorea cu ardoare liber de orice asuprire.

La Bistrița unde și-a petrecut o bună parte a vieții sale desfășoară o activitate meritorie. A fost de la început un partizan plin de fervoare a unei politici active, pronunțându-se cu hotărîre împotriva pasivismului politic. A fost în repetate rînduri, în 1906, 1908, 1910, candidat al Partidului Național Român, la alegerile de deputați în județ. Datorită activității sale pline de zel, tenacității și perseverenței sale a fost ales în Comitetul Central Executiv al Partidului Național, al cărui membru a rămas permanent.

Partidul Național Român a luat hotărîrea de a renunța la pasivism și de a participa la alegerile parlamentare în anul 1905, angajîndu-se astfel în viața politică activă. Reintrarea în lupta politică a burzheziei române are loc în condițiile crizei dualismului austro-ungar. Activismul inaugurat în anul 1905 a stimulat toate energiile poporului român din Transilvania dirijîndu-le spre lupta pentru eliberarea națională și socială.

Create condițiile pentru o activitate politică activă, Victor Onișor alături de alți fruntași locali înființează la Bistrița, în anul 1904, clubul național român.

În alegerile din 1906, candidatul Partidului Național Român pentru cercul electoral al Năsăudului este Victor Onișor. Trebuie menționat aici faptul că de multă vreme în acest cerc alesul trimis în parlamentul din Budapesta a fost mereu Ion Ciocan, reprezentantul la alegeri al partidului liberal-maghiar. După o lungă perioadă cercul electoral al Năsăudului avea candidat de deputat un reprezentant al Partidului Național Român.

Victor Onișor în calitate de candidat al Partidului Național Român a fost primit cu mari manifestații de bucurie și entuziasm în toate comunele cercului. Datorită însă presiunilor

⁶ Prof. Dr. Victor Jinga, comunicare ținută la ședința comemorativă organizată în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei de Științe Sociale și Politice cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea profesorului univ. Dr. Victor Onișor, unul din întemeiatorii disciplinei istoriei dreptului român, Arh. St. Bistrița - Năsăud, Fond Victor Onișor, I/V, f. 2.

făcute asupra alegătorilor de către oficialitatea maghiară a fost ales totuși deputat Ion Ciocan.⁷

Alegerile și soarta funcționarilor români sub regimul dualismului sînt plastic descrise în romanul scriitorului Liviu Rebreanu „Ion“, în care apare și avocatul Grofșorul, care nu este altul decît Victor Onișor.

La alegerile din 1910 lupta electorală devine mai aprinsă.

„În acest cerc (al Năsăudului n.n.) românii au puterea, dar în mai multe rînduri ei au ales tot pe fostul director al gîmnaziului din Năsăud, Ciocan, om dat în apele stăpînirii !

Azi cînd rostul alegerilor e atît de însemnat, trebuie însă și românii năsăudeni să-și dea seama despre groaznicul păcat ce vor săvîrși față de neamul lor, de vor trimite în dietă pe același Ciocan, care stă sub pulpanele lui Tisza Pista și a tuturor celor de la putere, și care la aducerea legii de vot nu va fi în tabără cu românii cei drepți, care cer vot la tot poporul, ci va vota cu Tisza, să se deie vot iară numai la prea puțini oameni din popor, rămînînd grosul puterii tot în mîna celor ce azi o au : a nemeșilor, grofilor și slujbașilor.

Români năsăudeni ! Zmulgeți-vă din calea greșită a trecutului ! Înțelegeți chemarea mare a zilelor de azi, și votați cu toți cu Dr. Onișor, care mergînd în dietă, să lupte alături de bunii săi frați, pentru a se da poporului dreptul larg ce se cuvine !

Acum ori niciodată auziți și voi glasul răsunător al poetului :

„Deșteaptă-te Române“.⁸

Nici de data aceasta Victor Onișor n-a reușit la alegeri datorită aceluiași presiuni și falsificări făcute de guvernul maghiar.

Aria activității sale nu rămîne însă numai lupta politică ci se extinde, îmbrățișînd toate domeniile vieții noastre social-culturale. A înființat „Reuniunea meseriașilor români“ din Bistrița, „Reuniunea de cetire și gimnastică“ și „Societatea cămădarilor“, în anul 1908, pe care a și condus-o.

Fiind fiu de grănicer s-a pus și în slujba apărării drepturilor celor 44 de comune foste militarizate. În 1905 a publicat studiul *Legile grănicerilor năsăudeni, despre administrarea pădurilor, regularea proprietății, contractul din 1872 și pacea judecătorească din 1890.*

În prefața lucrării se menționează că deodată cu desființarea graniței militare s-au ivit noi raporturi de drept care trebuiau reglementate conform noii situații.

7 *Alegerea de deputat de la Năsăud în 5 mai 1906*, Editura și resp. autorului, Bistrița. Tipografia Gh. Matei, 1906.

8 „*Revista Bistriței*“, Bistrița, marți 24 mai 1910, număr ocazional.

Epoca de stabilire a noilor raporturi de drept a fost o epocă de luptă între district și stat, aceasta fiind reglementată definitiv în anul 1890.

„Cunoștința acestor legi, cum și a ordonanțelor de executare date de miniștri, o aflau de mare lipsă pentru urmașii grănițerilor de la Năsăud, care pe baza acestor legi sînt chemați să apere și să conserve ceea ce au moștenit“ ! Acesta e motivul redactării lucrării, mărturisit de autor în prefața lucrării.

În perioada cît și-a desfășurat activitatea la Bistrița a manifestat un interes deosebit și față de problemele culturale și literare, domenii în care avea frumoase realizări încă din prima tinerețe.

De timpuriu a făcut traduceri din operele lui Emil Zola, Conan Doyle, Jules Verne publicate în parte în ziarul „Tribuna“ din Sibiu. Cea mai de seamă traducere a fost aceea a romanului „Castelul din Carpați“ de Jules Verne, apărut în 1897 la Sibiu, fiind cea dintîi transpunere în românește a cărții.

Apariția în românește a „Castelului din Carpați“ a fost comentată favorabil în „Tribuna“, „Telegraful Român“, „Unirea“ de la Blaj și în cîteva publicații de la București. Criticul literar Ilarie Chendi a scris în „Familia“ de la Oradea : „Dl. Onișor s-a achitat incontestabil cu multă dibăcie de sarcina ce a luat asupra-și ... scrie o bună limbă românească și interpretează fidel“.⁹

În anul V al apariției „Revista Ilustrată“, în anul 1902, Victor Onișor devine redactor responsabil al acestei publicații, dar numai pentru un an, pentru că revista își încetează apariția.

În 17 ianuarie 1903 apare la Bistrița „Revista Bistriței“ al cărei proprietar și editor este Victor Onișor.

Rosturile revistei sînt expuse în articolul „Gîndul nostru“ : „... Pentru a împlena această lipsă fondăm organul de publicitate „Revista Bistriței“ în jurul căreia am dori să întrunim pe toți oamenii de bine din împrejurimea aceasta... doritori de progres și concentrarea vieții românești pe tărîm social, economic și cultural. După împrejurări, atît e gîndul nostru deocamdată, menționîndu-se într-un alt articol ... că „nu se poate să trăim în nepăsare și trîndăvia în care am stat pînă acum față de treburile obștești“.¹⁰

În paginile revistei se dezbat problemele cele mai arzătoare ale timpului. Într-o epocă cînd activismul se afirmă în viața politică a românilor, gazeta al cărei redactor era el însuși un

⁹ Apud prof. Dr. V. Jinga, op. cit., p. 3.

¹⁰ „Revista Bistriței“, I, nr. 1/1903, p. 1.

înfocat partizan al activismului, publică mai ales materiale educative din acest punct de vedere, îndemnându-se opinia publică românească la participare politică cit mai eficientă, instruindu-se cetăţenii cu privire la drepturile şi la obligaţiile pe care le au în legătură cu dreptul de vot.

Se publică materiale privind activitatea „Reuniunii meseriaşilor“, a „Astrei“, a „Societăţii cărămidarilor din Bistriţa ca însoţire“ subliniind avantajele societăţii care-i fereşte pe cărămidarii români de exploatarea crişmarilor ce s-au instalat în imediata apropiere a lor, a „Reuniunilor de cetire“ pentru înfiinţarea cărora apelează la tinerimea şi inteligenţa satelor subliniind că-şi vor „cîştiga un titlu la recunoştinţa neamului pe care trebuie să-l ridicăm“. În alte articole ca „Poveste tristă“ condamnă pe funcţionarii satelor care jignesc pe oamenii săraci şi neştiutori într-ale legii, iar în „Reforma electorală“ îşi exprimă părerile cu privire la „pasivism“ şi „activism“, militînd cu argumente pentru „activism“.¹¹

Cînd în anul 1909 s-au aniversat în România 50 de ani de la Unirea Principatelor, cu mari manifestaţii de solidaritate românească la Bucureşti şi la Ruginoasa, la mormîntul lui Alexandru Ioan Cuza, Victor Onişor a ţinut o conferinţă la Bistriţa privind acest eveniment publicată şi-n numerele 5—9 ale „Revistei Bistriţei“.¹²

În vizita pe care o face Nicolae Iorga în Transilvania, în octombrie 1905, de la Bistriţa prin Rodna pînă la Sighet este condus în calitate de translator pentru limba maghiară de Victor Onişor, care ne relatează peripecţiile acestei călătorii în nr. 1—3, 7 şi 10 ale „Revistei Bistriţei“ din anul 1906.

După o călătorie obositoare de la Rodna, peste munţi, în Maramureş şi cu durere de măsele, Nicolae Iorga începe să scrie — ne relatează Victor Onişor. „Peste o jumătate de ceas d-l Iorga şi-a recăpătat dispoziţia, de a putut să se apuce de scris. Pentru cei neiniţiaţi, vreau să trădez secretul hărniciei de scriitor a d-lui Iorga. D-sa nu lasă impresiile să se învechească şi să se spălătească. În călătoriile sale, în fiecare zi scrie ce a văzut. „Neamul românesc“ e scris dar pe baza impresiilor puse pe hîrtie numai decît, la faţa locului. Pentru d-l Iorga numai călătoria e cevaşi greutate. Scrisul e urmarea călătoriei. Cînd a isprăvit călătoria, a isprăvit şi cartea. Dacă ar lăsa scrisul pe cînd ar ajunge acasă, n-ar mai scrie niciodată, zicea d-sa“.

În numărul din 11 martie 1906 al „Revistei Bistriţei“ îşi încheie însemnările relatîndu-ne următoarele : „Acum a apărut şi vol. II din cartea d-lui Iorga : *Neamul Românesc din Ardeal*

11 Ibidem., I, nr. 17/1903 ; I, nr. 18/1903 ; III, nr. 7/1907 ; IV, nr. 44/1908 ; V, nr. 5/1909.

12 Ibidem., V, nr. 5—9/1909.

și Țara Ungurească, în care se cuprinde descrierea călătoriei sale prin Maramureș. Recomand cititorilor noștri descrierile de călătorii prin Țările române ale celui mai productiv scriitor din zilele noastre“.

În *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, volumul al II-lea, în care N. Iorga descrie călătoria sa în Transilvania menționează apariția în decursul timpului a mai multor publicații românești la Bistrița. Oprindu-se asupra gazetei „Revista Bistriței“ face remarcă că „se înfățișează foarte frumos“.

În octombrie 1918 a luat parte la ședința istorică a Comitetului Executiv al Partidului Național Român de la Oradea. În același an, Victor Onișor este delegat împreună cu Petru Poruțiu, din partea comitetului Partidului Național Român, să ia contact cu comandamentul armatei române în vederea intrării în Transilvania a trupelor române.¹³

La 1 decembrie 1918 a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia ca membru al Comitetului executiv și delegat al orașului Bistrița.

A fost aleasă Alba Iulia ca loc al Adunării Naționale, ne mărturisește Victor Onișor, „fiindcă acest oraș pentru noi Români constituie un simbol al măririi, al suferințelor și al durerilor neamului românesc. Fiindcă de această cetate ne leagă amintiri. Coboritoare din vechiul Apulum, Alba Iulia a văzut gloria legionarilor lui Traian, iar zidurile ei au răsunat de armele biruitoare a marelui Voivod Mihai Viteazul. Alba Iulia a mai văzut și durerea neamului unde a suferit chinurile asupritorilor noștri. Între zidurile Albei-Iulia a suferit umiliri și neînfricatul rege al munților Avram Iancu“.¹⁴

Drumul sărbătorească până la Alba Iulia, nu lipsit de întâmplări tragice, și desfășurarea adunării ne sînt descrise astfel :

„Deja în ziua de 30 noiembrie 1918 începînd de la amiază se așezau la Alba Iulia tren după tren aducînd o mulțime mare de români. Trenurile erau împodobite cu crengi verzi de brad și cu drapele naționale. Pe întreg parcursul nu conteneau chiotele de bucurie și cîntecele patriotice, dintre care am reținut următoarele : Deșteptă-te române, Pe-al nostru steag e scris unire, Trecem batalioane, Sînt vînător, Hai să dăm mîna cu mîna, Mîndri veseli vin dorobanții, Ardealul ne cheamă etc. De la Cluj plecase în aceeași zi la orele 13 un tren personal care era însoțit de arhiplin cu intelectuali români și țărani care se grăbeau la Alba Iulia.

La toate gările unde se oprea acest tren agenți plătiți de guvernul maghiar, aruncau în vagoane manifeste contra unirii și contra vechiului regat în limba română și maghiară. La so-

¹³ Arh. St. Bistrița Năsăud, Fond Victor Onișor, I/7, p. 31.

¹⁴ Victor Onișor, *Evenimentele premergătoare Unirii tuturor românilor și actul unirii de la Alba Iulia*, ms. Arh. St. Bistrița - Năsăud, Fond Dr. Victor Onișor, I/5, f. 78.

sirea trenului în gara Războieni — în gară se plimbau pe peron vreo 20 de husari de la regimentul 9 din Zalău înarmați cu carabine și turmentați. Îndată ce s-a dat jos din tren un soldat român care purta tricolorul a fost lovit răpind-ui-se drapelul pe care-l avea asupra lui. L-au rupt în bucăți, l-au călcat în picioare, urlînd ca niște sălbatici, iar cînd un preot român a îndrăznit să protesteze l-au bătut și i-au smuls barba. Prin aceasta au indignat chiar pe ungurii, care călătoreau în tren așa, că la văzul acestora numiții s-au retras de pe peron.

Ajungînd în gara Uioara aici s-au atașat trenului muzica minierilor din Uioara care a produs o însuflețire foarte mare. Intrînd trenul nu peste mult în gara Teiuș aici deja ne-aștepta un alt tren cu vagoane de marfă, care aducea pe românii de pe Mureș și Tîrnave. Lumea adunată de bucurie a dansat Hora Unirii pe peronul gării la muzica minierilor. Pe peronul gării, la intrarea trenului patrolau doi soldați unguri care în continuu încercau să provoace scandal între români, însă păreau și ei înfricați de marea mulțime de oameni. Deja se arătau și agenți provocatori ai ungarilor care încercau să convingă pe oameni să numai meargă la Alba Iulia — însă erau huiduiți. În mijlocul horei amintite stătea mîndru, ținînd în mîna un drapel tricolor foarte mare caporalul Arion, care în tot timpul călătoriei ținea drapelul la locomotivă, ca să fie văzut de toți românii din tren. În etajul gării la geamul prim dinspre aripa stîngă am observat țeava unei mitraliere care prin pușcăturile ei încerca să intimideze pe cei care dansau hora. Comandantul gării era un locotenent maghiar a cărui adjutant era subofițerul Ambruș Dezideriu din Aiud.

În Teiuș deja s-a răspîndit zvonul că la Războieni a sosit trenul special de la Cluj, care aducea garda română din Cluj și care pe husari i-ar fi dezarmat, respective i-a pus pe fugă. Sosind trenul special de Cluj, în gara Teiuș s-a format un tren cu vreo 100 de vagoane de marfă care să ne ducă pe toți la Alba Iulia. Abia s-a pus trenul în mișcare, s-a auzit o detunătură de armă și Arion fu împușcat în inimă și mort pe loc. La aceasta din trenul nostru s-a răspuns cu focuri de mitraliere, care au luat în bătaie gara Teiuș. Abia a putut fi potolită lumea, care pretindea să fie oprit trenul și să ocupe cu asalt gara pentru a pedepsi pe unguri. Vă puteți închipui ce vărsare de sînge ar fi fost cînd bine știm, cît de tare erau ungurii fortificați în gara Teiuș.

Seara la orele 9,30 a intrat acest tren în Alba Iulia unde sosea în continuu o extraordinară mulțime de oameni cu nenumărate drapele și muzici, era o frenezie și o însuflețire indescriptibilă

Lumea peste noapte a fost încartiruită în instituțiile publice ale orașului și în comunele învecinate.

Era 1 decembrie 1918, zi de iarnă, cădeau fulgii de zăpadă, când în toate părțile intrau cu muzici și drapele lumea imensă în număr de cca. 120 000 oameni, care toți în haină de sărbătoare se grăbeau să participe la marele praznic al tuturor românilor. În același timp se ținea slujbă la cele două biserici românești, iar în sala cercului militar din cetate începuse demult ședința adunării, care la sosirea poporului a fost întreruptă pentru a primi defilarea lor. Aici s-au petrecut scene neuitate dintre care voi aminti aici defilarea emoționantă a unui preot octogenar care avea în mână crucea iar de două părți era susținut de bătrînii satului¹⁵.

După ce amintește de grozăviile măcelului de la Beliș, de chinurile preoților Popescu și Deac înmormîntați de vii, de moartea „matroanei” Hotăranu, omorîtă împreună cu băiatul ei, de ororile din Bihor unde luptătorii Dr. Ciordaș și Dr. Bolcași, au fost omorîți mișelește, de moartea nemiloasă a caporalului Arion, care după expresia sa, a adus poate ultima și supremă jertfă, încheie capitolul privind Marea Adunare de la Alba Iulia cu considerații pătrunse de un profund democratism și cald umanism : „Unirea tuturor românilor într-un singur stat numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria de mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a civilizațiunii, dacă ea ne va inspira datoria să nu pedepsim progenitura pentru păcatele părinților și ca urmare ea va trebui să asigure tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pămîntul românesc, aceleași drepturi și aceleași datorii.

Civilizația care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dînsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat, orice privilegiu și să statornicim ca fundament al acestui stat : munca și răsplata ei integrală¹⁶.

După cum se știe Marele Sfat Național de la Alba Iulia a încredințat guvernarea Transilvaniei, „Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria” investit cu adevărate puteri de guvernare, legislative și executive nelimitate, el devenind organul singur îndreptățit de a reprezenta națiunea română din aceste părți și a dispune în numele său.

Victor Onișor a fost numit secretar general al resortului afacerilor interne al Consiliului Dirigent ; el a avut greaua misiune de a organiza administrația românească în Transilvania. A funcționat ca secretar general de la 4 decembrie 1918 pînă în februarie 1920.

¹⁵ *Ibidem.*, I/5, f. 51-52.

¹⁶ *Ibidem.*, f. 54.

Intr-o scrisoare din 22 decembrie 1918, adresată soției sale ne relatează atmosfera de muncă plină de răspundere pe care o desfășura :

„Toată ziua vin oameni cu dorințe, deputați. Ieri seară am avut o deputațiune mai mare de sași, condusă de un fost deputat. Le rezolv cererile, stau de vorbă ca și cum ași avea o practică politică de zece ani. Și cu mă mir câte o dată. Așa trece vremea fără a ști. . . Comunicația s-a ameliorat pe teritoriul ocupat de noi : Deja de azi comunică două trenuri, dar numai pînă la Cucerdea, pînă unde e stăpînirea trupelor noastre. Mîine sperăm să ne întindem și pînă la Cluj, ajungînd și la acest cuib de viespi ¹⁷ (cum îi zice Hațieganu), în mîinile noastre. . . De cînd avem în mîinile noastre minele de cărbuni din Valea Jiului, putem să presionăm și noi pe vechii noștri stăpîni — să vezi cum vin la noi cu rugăminți, ca să capete cărbuni. Se înțelege că trebuie să dea compensațiuni. . .“ ¹⁸

În anul 1919, după atîtea încercări neizbutite de a intra în parlamentul din Budapesta, este ales deputat de Năsăud în constituanta României.

În procesul verbal încheiat în adunarea generală a alegătorilor din circumscripția electorală a Năsăudului, care a avut loc în sala de gimnastică a liceului grăniceresc, la 7 septembrie, se spunea :

„Biroul și comitetul au căzut de acrod, ca scaunul de deputat în constituanta României Mari Unite, i se cuvine numai D-lui Dr. Onișor. ca omului. care mai bine ne cunoaște doleanțele trecutului, dorul și aspirațiile poporului nostru din acest ținut, care e cel mai vrednic dintre toți, ca să ne reprezinte în scaunul de deputat al acestui ținut. El e singurul și unicul fiu al ținutului nostru care a desfășurat prima dată drapelul : „Partidului Național Român“ contra baionetelor jandarmeriei maghiare și a regimului cotropitor. . . El a purtat acel drapel sus și tare cu bărbăție și o energie de neînvins, în ciuda tuturor cotropitorilor, despoiatorilor și exploatatorilor neamului nostru și în contra tuturor vijeliilor și a urgiilor asupritorilor a tot ceea ce e românesc. El a fost în mai multe rînduri bătut, înfrînt, dar dicioasă, nu s-a dat învins. Astăzi își îndeplinește datoria față de neam, patrie și tron în funcția cea mai înaltă, plină de răspundere, cu deplină dibăcie, devotament și iubire de neam. L-a răsplătit neamul, să-i dăm și noi tributul nostru : „Sufletul și inima noastră“. Să ne călăuzească și să fie interpretul nostru cel dintîi în primul parlament al României Mari, unite. . .“ ¹⁹

17 E vorba de magnații și grații stabiliți în majoritate la Cluj.

18 Arh. St. Bistrița - Năsăud, Fond Victor Onișor, 1/7, f. 41.

19 Ibidem., p. 50.

Soarta a voit să fie însă altfel. Alma Mater Napocensis l-a chemat la sînul ei în calitate de profesor la Facultatea de drept. Incompatibilitatea acestor două sarcini l-a făcut să opteze pentru catedra universitară pentru care avea și înclinații și pregătirea necesară.

„Consiliul dirigent pentru Transilvania, Banat și părțile ungurene locuite de români v-a numit în ședința sa din 22 septembrie profesor titular (ordinar) la facultatea de drept administrativ și financiar cu nr. 1512/1919“.²⁰

Practica de avocat, cea administrativă, lucrările publicate din care amintim aici „Proiect de lege pentru dreptul electoral și alegerea deputațiilor“, apărut în anul 1913 în limba maghiară, în colaborare cu Valer Moldovan și Romulus Boilă, proiect prezentat de „Partidul Național Român“ în camera deputaților din Budapesta, „Legea nouă despre alegerea deputaților, îndrumări pentru poporul român“, apărută la Arad în anul 1914, în colaborare cu Dr. Aurel Lazăr și Romulus Boilă, precum și nenumăratele studii și articole publicate în presa vremii, toate, îl recomandă ca pe omul cel mai potrivit pentru această catedră.

Ca profesor universitar și-a ilustrat catedra pe care a deținut-o atît prin competența prelegerilor ținute cît și prin tratatele publicate.

A publicat „Istoria dreptului român“, în prefața căreia argumentînd necesitatea apariției lucrării spune : „Am făcut un început, indicînd în mai multe privințe un drum nou, pentru acest important studiu al instrucțiunii juridice naționale. Scopul meu a fost de a veni în ajutorul studenților care pînă acum n-au avut fericirea de a cunoaște trecutul instituțiilor de stat și juridice ale neamului nostru“.²¹

În anul 1923 publică „Tratatul de drept administrativ român“, cu o a doua ediție în 1930, un volum de 943 pagini apărut în Editura „Cartea Românească“, urmat în 1931 de studiul critic economic „Venitul național, reforma monetară și criza economică specială din România“ apărut în aceeași editură.

Publicațiile de specialitate ale lui Victor Onișor s-au bucurat de o bună primire și recenzii laudative.²²

Victor Onișor încetează din viață la 16 mai 1932.

Caracterizîndu-i viața și activitatea, profesorul universitar Dr. Nicolae Drăgan, reputat filolog, consătean al defunctului, în cuvîntul său la moartea acestuia, spunea între altele :

²⁰ Ibidem.

²¹ Victor Onișor, *Istoria dreptului român, pentru anul I al facultății de drept*, Ed. a II-a, Cluj, 1925.

²² *Revista de Drept Public*, anul V, nr. 3-4, p. 510-514.

„Dăruit cu rare însușiri sufletești, distins elev de liceu și student universitar s-a remarcat de tânăr și s-a înălțat prin puterile proprii din avocat, apărător și sprijinitor al intereselor naționale românești într-un oraș de provincie, pînă la una din cele mai înalte și cu mai multă răspundere demnități ale statului și apoi la catedra de profesor universitar.

Dragostea de neam i-a fost călăuză în toate acțiunile sale culturale, sociale și politice începînd din cea mai fragedă tinerețe și pînă în momentul cînd soarta nemiloasă l-a răpit înainte de vreme din mijlocul nostru.

Deși pregătit pentru cariera advocațională care în vremurile de opresiune străină asigura mai multă libertate celor ce doreau să-și întrebuințeze puterile sufletești și trupești în lupta pentru dezrobirea și înălțarea neamului nostru, firea sa blîndă și împăciuitoare îl predestinau mai curînd pentru cariera de profesor decît pentru cea care și-o alesese, cu gîndul de a-și putea servi cît mai mult națiunea. A fost doar profesor încă de pe vremea cînd a fost avocat ; profesor de limbă română angajat din proprie inițiativă și gratuit al puștinilor elevi români aduși în liceul săsec din Bistrița“.²³

Activitatea desfășurată de Victor Onișor în lupta împotriva asupririi sociale și naționale a românilor din Transilvania și pentru unirea acestora cu România începînd încă din anii studenției, munca sa plină de zel ca ziarist și „activismul“ său politic pe linia dezideratelor majore ale poporului nostru, activitatea sa de răspîndire a cunoștințelor de drept atît de necesare populației românești umilite și jecmănite de către o funcționărimă pusă în slujba unor interese străine, organizarea de diferite „reuniuni“ ale muncitorilor, meșteșugarilor, țăranilor și intelectualilor din județ pentru culturalizare și pentru apărarea de exploatarea patronilor și băncilor capitaliste, contribuția sa la activitatea Comitetului Executiv al Partidului Național Român, la a Marelui Sfat Național și la aceea a Consiliului Dirigent, pasiunea și erudiția de care a dat dovadă ca profesor universitar, toate îl îndreptățesc ca la aniversarea a 70 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România, numele său să fie înscris la loc de cinste în istoria luptelor românilor din Transilvania pentru realizarea deplină a unității noastre naționale și pentru consolidarea acesteia.

23 Din materialul pus la dispoziție de Onișor R. Matai, pensionar, Năsăud.

Societatea culturală „Dacia”

Vasile Ilovan

Eveniment crucial în viața poporului român, formarea statului național unitar român a fost rezultatul luptei neîntreprupte a înaintașilor noștri care, în pofida tuturor încercărilor monarhiei austro-ungare de a curma izvorul permanenței noastre, de a îngropa sub valul vremii obârșia și perenitatea multimilenară a noastră aici s-au dovedit demni apărători ai limbii, tradițiilor și obiceiurilor noastre strămoșești. Dragostea de neam, de tradițiile străbune, unirea în cuget și simțiri a tuturor celor ce vorbeau aceeași limbă, legăturile economice, comerciale și de spiritualitate cu Principatele române, încrederea neîndoielnică în adevărul istoric, au fost doar câteva coloane de susținere a luptei românilor din Transilvania pentru înfruntarea tuturor vicisitudinilor îndreptate împotriva acestei „mări de valahi” cum îi numeau înșiși istoricii maghiari.¹

Animați de trecutul glorios al înaintașilor lor, de dragostea de patrie și de dorința seculară a unirii tuturor românilor într-un singur stat și sub un singur drapel, românii din Transilvania alături de celelalte popoare asuprite de monarhia austro-ungară, făceau față tuturor încercărilor de asimilare, interzicerii limbii române în administrație, justiție și în școli. Din cauza acestei politici extremiste, a naționalismului exagerat, învățământul în limba maternă a popoarelor asuprite, deci și al poporului român, era redus la gradul inferior și la posibilitățile minuscule ale unor biserici, iar cel mediu, cu limbă de predare română era aproape inexistent, rezumându-se doar la cele 6 școli medii confesionale.² În contrast cu aceste restricții împotriva naționalităților, învățământul mediu maghiar era extrem de răspândit pe întreg teritoriul locuit de români, având menirea de a pregăti și forma din tinerii români care-l ur-

¹ Destrămarea monarhiei austro-ungare, Edit. Academiei R.P.R., București, 1964 p. 12.

² Ibidem., p. 125.

mau „buni patrioți maghiari“.³ Dealtfel „întreg sistemul de învățămînt, de la grădinițe la învățămîntul superior era pus în serviciul acestei politici“.⁴

Din această cauză și a existenței unui program minuțios de asimilare forțată a tuturor popoarelor asuprite, inclusiv „a mării, oceanului, avalanșei de români“ — cum cu îngrijorare se exprima în 1912 contele Ștefan Bethlen.⁵ — tineretului român, dornic de învățatură și afirmare, după terminarea cursului școlar inferior, nu-i rămînea altceva de făcut decît să urmeze școlile medii și superioare maghiare sau germane, suportînd astfel toate consecințele politicii șoviniste, care prin legi tendențios concepute interzicea studierea limbii materne, a istoriei și literaturii poporului român. În pofida acestei stări de lucruri tinerii români își întregeau cunoștințele de limbă și literatură română, despre trecutul nostru istoric, în cadrul unor instituții și societăți culturale, care la pragul celor două secole au luat ființă și în orașul Bistrița și prin intermediul cărora tradițiile și obiceiurile noastre românești s-au menținut și perpetuat cu multă grijă. Astfel în anul 1887 din inițiativa avocaților Gavrilă Manu și Dănilă Lica se înființează în Bistrița Banca „Bistrițeană“, iar cu 16 ani mai tîrziu în 1903 Banca „Coroana“.⁶ Anii 1891 și 1903 aveau să consemneze în cronicile lor apariția revistei literare „Minerva“ și a publicației săptămînale „Revista Bistriței“ la care își desfășoară activitatea, alături de G.M. Ungureanu, redactor responsabil, și George Matheiu, din a cărui inițiativă, un an mai tîrziu, în 1904, ia ființă tot la Bistrița, prima tipografie românească.⁷

Continuînd firul acestor succese, în anul 1893 apare prima societate culturală românească : „Reuniunea de cîntări a românilor din Bistrița“, sub egida căreia intelectualitatea din oraș a organizat la 22 februarie 1907 cea dintîi serată literar-muzicală. Presa vremii comentînd reușita acestei manifestări culturale, împrejurările politice în care s-a desfășurat, o aprecia drept „act de mare îndrăzneală“.⁸

O contribuție remarcabilă la dezvoltarea gradului de cultură și civilizație, de perpetuare a tradițiilor spirituale românești de la începutul de secol o are „Reuniunea meseriașilor români din Bistrița“ inițiată de tîmplarul Vasile Lungu și tipograful George Matheiu în 1895.⁹ Prin activitățile sale cultural-artistice, această reuniune a jucat un rol important în

3 Ibidem.

4 V. Goldiș. *Despre problema naționalităților*, Edit. Politică, București, 1976, p. 5.

5 *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, p. 290.

6 Romulus Seșanu, *Transilvania românească*, București, 1941, p. 37.

7 „Săptămîna“, *Gazeta economică, culturală a orașelor Bistrița și Năsăud*, nr. 271 din 6 septembrie 1935.

8 Ibidem.

9 T. Tanco; *Virtus Romana Rediviva*, vol. II., Bistrița, 1974, p. 39 și 51 ; vezi și „Săptămîna“, nr. 271 din 6 septembrie 1935.

formarea și întărirea conștiinței naționale, în ridicarea gradului de cultură a meseriașilor și populației românești din oraș și împrejurimi. Iată deci, că în pofida tuturor încercărilor de îndepărtare a populației românești de la izvoarele culturii sale și de frînare a oricăror manifestări de emancipare națională, activitatea spirituală românească nu a putut fi stăvilită nici de autorități și nici de opreliștile instituite de aceea monarhie, care, peste puțin timp, avea să se prăbușească din cauza propriilor sale contradicții. Trebuie remarcat însă faptul că mentorul principal al tuturor activităților de afirmare românească, de cultivare și menținere a tradițiilor și obiceiurilor noastre strămoșești, a fost grupul de intelectuali și meseriași români, animați de un remarcabil curaj, dar și de o profundă acțiune față de tot ceea ce ne este scump și astăzi, limba, graiul și glia strămoșească. Dealtfel, despre activitatea culturală din Bistrița de la sfârșitul secolului al XIX-lea și despre intervențiile brutale ale autorităților maghiare pentru interzicerea cîntecului, portului și dansului românesc amintește și scriitorul Alexandru Odobescu, care în vara anului 1894 întorcîndu-se de la stațiunea balneară Sîngeorz-Băi și făcînd un popas la Bistrița, scria, în august soției sale, următoarele : „Ieri pe un timp frumos — ce mă face să regret foarte mult că părăsesc această localitate (Sîngeorz-Băi n.n.) unde șederea cînd nu era prea frig, este cît se poate de plăcută, am plecat după amiază spre Bistrița fără gînd de întoarcere. La Bistrița unde am ajuns către orele 6, m-am dus să văd tîrgul de țară dar poliția ungurească, foarte bănuitoare, a împiedicat dansurile ce se obișnuiesc aici la tîrg, în grupe mari de oameni.

Abia am văzut o mică „Someșană“ care făcea, cel puțin cît cea din Sîngeorz. Aici (la Bistrița n.n.) am fost primit foarte amabil de toate somitățile române pe care le cunoscusem la Sîngeorz. Aseară cu toate că eram grozav de obosit, m-au condus într-o sală, cu o scenă improvizată și cu un public numeros, din cîțiva intelectuali români cu soțiile lor și 2—3 sute de țărani și muncitori români din Bistrița unde s-a jucat de către tineret și fete de zidari și tîmplari din localitate o piesă națională locală. . . Se vede multă bunăvoință și arată că acești muncitori săraci, care nu văzuseră în viața lor teatru, sînt mult luminați“. ¹⁰

Aprecieri asupra vieții culturale din orașul Bistrița și mai ales a creșterii numărului de intelectuali face și istoricul, Nicolae Iorga cu ocazia vizitei sale de la început de secol în Transilvania. Marele nostru istoric consemnează cu deosebită plăcere și satisfacție că începutul acestui secol îi găsește pe româ-

10 V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. științifică, București, 1968, p. 38.

nii din Bistrița cu „o intelectualitate românească, deosebit de rîvnitoare și cu iubire de popor. Fotograful cel mai bun este român, precum și unul din tipografi... Un timp s-au tipărit aici reviste românești, dintre care „Revista Bistriței“, se înfățișează foarte frumos. Se țin dese adunări pentru luminarea poporului, și despărțămîntul populației, Asociația „Astra“ condusă de avocatul Gavril Tripon, a organizat o expoziție țărănească la Șoimuș, care a reușit minunat“.¹¹

Dacă pe tărîm cultural se depun eforturi susținute, din partea mănunchiului de forțe românești din oraș pentru menținerea și afirmarea elementului românesc, în învățămînt și mai ales în cel mediu de predarea limbii materne, a literaturii și istoriei poporului român, așa cum aminteam erau de neconceput și interzise cu desăvîrșire de către guvernul de la Budapesta. Pentru a suplini acest vid spiritual, populația românească și mai ales tineretul dornic de a cunoaște trecutul istoric al poporului nostru, folosea căi și mijloace variate, începînd cu familia, cărțile pătrunse în mod clandestin din România, reuniunile și diferitele societăți culturale, legale sau ilegale etc. Există multă frămîntare și căutare, multă imaginație însoțită de discreție, pentru că legislația monarhică cataloga totul drept activitate subversivă, antimonarhică, totul era foarte riscant. Cu toate acestea, dorința de emancipare națională la românii din imperiu, de menținerea limbii, portului și obiceiurilor era atît de puternică încît depășea toate restricțiile instituite de autoritățile austro-ungare.

Așa se face că, în pofida tuturor acestor măsuri restrictive, în luna lui august 1909, sub îndrumarea unor intelectuali români, a încolțit în conștiința unui grup de elevi de la liceul evanghelic-luteran din Bistrița, ideea nobilă, a fondării unei societăți culturale, care să creeze tineretului multiple posibilități de asimilare și aprofundare a culturii spirituale românești.

Realizarea acestui deziderat major, premergător actului istoric de la 1 Decembrie 1918 presupune mult curaj, multă îndrăzneală și, bineînțeles, multă discreție. Și toate aceste calități aveau să le întrunească patru elevi români de la liceul evanghelic-luteran din Bistrița : Alexandru Bușiță, Emil Mostoireanu, Valeriu Pop și Emil Rebreanu, care, depășind pragul tuturor opreliștilor statale, în mod clandestin, în casa intelectualului dr. Leon Scridon din Bistrița, str. Năsăudului nr. 13, (vezi fig. 1) au pus bazele societății culturale românești „Dacia“.¹²

11 „Săptămîna“ din 25 septembrie 1938 ; vezi „„Ecoul“, an IX, nr. 1172/76.

12 N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. II., Edit. Minerva, București, 1906, p. 524-525 ; vezi „Ritmuri“ supliment social-cultural al ziarului „Ecoul“, decembrie 1975 p. 12.

Dacă localizăm evenimentul în contextul împrejurărilor politice de atunci și mai ales a dezideratului secular urmărit de toți românii de pe cele două versante ale Carpaților de afirmare tot mai pronunțată a ideii de unitate națională, dacă analizăm obiectivele urmărite „Dezvoltarea conștiinței naționale între membrii ei și educarea lor în sens național ; Dezvoltarea

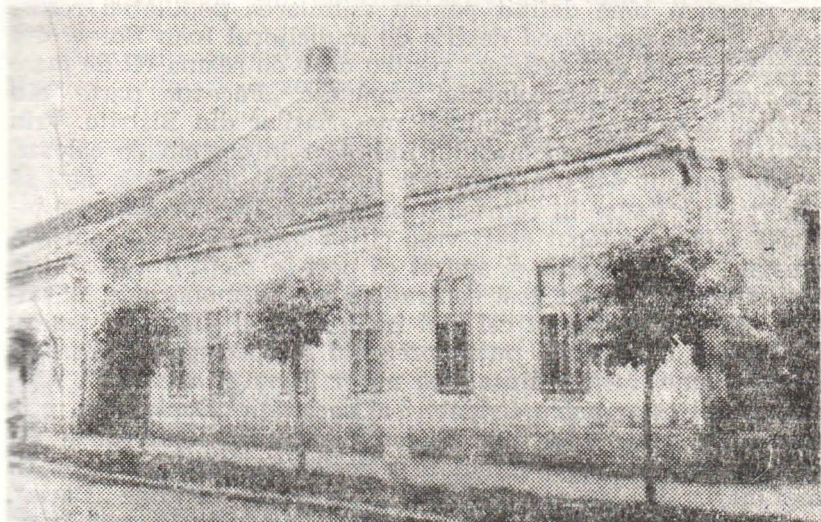

Fig. 1 — Casa care a adăpostit societatea culturală „Dacia“.

spirituală și trupească a membrilor, unirea și consolidarea lor”,¹³ este lesne de înțeles de ce societății i s-a dat tocmai numele de „Dacia”. Constituirea ei răspunde dorinței fierbinți a tineretului românesc de pe aceste meleaguri de a menține veșnic vie ideea unității naționale, înfăptuirea unirii cu Țara. Dealtfel același lucru îl exprimă și drapelul societății, care, după cum se remarcă în statute, era de formă patrată și avea culorile celui din România, roșu, galben (aur), albastru.¹⁴ Ideea unității naționale, formarea Daciei și înflorirea ei erau reflectate și în inițialele, de pe stema societății : V.C.F.D. ceea ce în limba latină înseamnă „Vivat, cresceat, floreat, Dacia”. (vezi fig. 2). Iată deci că numai din elementele enumerate, ne putem da seama de scopul acestei societăți culturale, de caracterul ei secret, de curajul și îndrăzneala fondatorilor ei, dar și de riscul ce îi pîndea la tot pasul și bineînțeles de urmările lui.

¹³ Statutele Societății studenților români „Dacia”, p. 4 ; vezi „Săptămîna”, an VIII, nr. 271 din 1935.

¹⁴ Statutele Societății studenților români, p. 3.

Facem această remarcă, pentru că unii cercetători înclină a susține că societatea ar fi avut un caracter legal, că întreaga activitate s-ar fi desfășurat în cadrul liceului german sub supravegherea profesorilor. Este naiv să susții asemenea afirmații, și să crezi că activitatea ei patriotică, în sprijinul unirii tuturor românilor, desfășurată sub faldurile tricolorului românesc ar fi fost tolerată de autoritățile maghiare, care aveau un program bine definit pentru asimilarea populației românești. Un singur episod descris de muncitorul Ioan Botcar din orașul Bistrița este suficient pentru a ne da seama cât de mare era riscul purtării tricolorului românesc. „Făceam parte din echipa de călușari a Reuniunii meseriașilor din Bistrița. Prin 1912 traversând piața orașului îmbrăcat în costum de călușar, la un moment dat mă pomenesc îmbrățișat de o fată, fără să observ, îmi fixase în cămașă o pănglicuță tricolor aproape invizibilă. Nu am făcut decît vreo cîțiva metri și pe loc am fost arestat, dus la poliție și acuzat că port în piept drapelul unei țări străine, că acest gest contravine legilor monarhice. A trebuit să se intervină la cel mai înalt nivel al județului pentru a fi eliberat și a mă putea prezenta la spectacolul organizat de Reuniune, care în lipsa mea nu ar fi putut avea loc“. Așadar, riscul celor patru fondatori ai societății „Dacia“ era mult mai mare, decît a lui Ioan Botcar, pentru că manifestările românești din întreaga activitate a societății erau incomparabil mai mari. Așadar, prin înființarea societății culturale „Dacia“, se mai adaugă încă o făclie de spiritualitate românească la tezaurul societăților culturale din oraș, care alături de celelate, va lărgi aria răspîndirii ideii de unitate națională.

Mărturiile unor membri ai societății, cuvîntările prilejuite de aniversarea unui sfert de veac de la fondarea ei, ca și alte documente ale vremii confirmă clar atît împrejurările în care a luat ființă această flacără de cultură românească, cît și activitatea desfășurată de-a lungul anilor.

Făcînd o retrospectivă asupra activității ei, ziarul „Săptămîna“, cu prilejul celei de-a 25 aniversări, insera în coloanele sale „In aceste clipe emoționate de peste un sfert de veac sub razele calde ale acelu șoare de august 1909, care pătrundea prin frunzele arborilor de castani de la periferia acestei cetăți, într-o casă modestă a unor intelectuali din oraș, patru elevi mîndria studenților (a se citi elevilor n.n.) de la liceul luteran din localitate, au zidit o citadelă clandestină inexpugnabilă de cultură și demnitate națională izvor nesecat de patriotism și civilizație“.¹⁵

Ca orice societate culturală, „Dacia“ dispunea de statute proprii după care își desfășura activitatea educativă, cea cultu-

¹⁵ Ibidem.

...ă distractivă și de comportare a tineretului, atât în familie și mai ales în societate.

Statutele societății (vezi fig. 3) cuprind în prim plan 11 capitole în care sînt inserate numele și scopul societății, primirea în societate, îndatoririle și drepturile membrilor, constituirea și sarcinile comitetului, adunările societății și alegerea organelor de conducere. În alte șapte capitole, ce formează a doua parte a statutelor, sînt cuprinse activitățile distractive ale societății.

Membrii societății erau : ordinari, extraordinari și onorari. Membrii ordinari erau studenții (elevii n.n.) din clasele VI—

Fig. 2

Stema societății culturale „Dacia”.

VIII-a ale liceului evanghelic-luteran din Bistrița”.¹⁶ În caz că numărul elevilor din clasele VI—VIII era mai mic de 20, în baza cap. II din statute paragraful 5, puteau fi primiți ca membri ordinari ai societății și elevii din clasa a V-a, însă numai cu aprobarea majorității absolute a membrilor ordinari.

Primirea în societate se făcea într-un cadru solemn, în prezența tuturor membrilor ordinari și extraordinari, a părinților lor. Cel ce solicita primirea în societate era obligat să cunoască statutele societății, istoria și literatura neamului românesc, cîntecele și poeziile stabilite.¹⁷ Cu alte cuvinte primirea era un adevărat examen la care candidatul trebuia să se prezinte foarte bine pregătit și, în același timp, să se angajeze că

va respecta întocmai prevederile statutelor. Nerespectarea lor — așa după cum se vede și pe copertă — atrăgea după sine îndepărtarea din societate și odată cu aceasta imposibilitatea de a fi reprimat.

Conducerea era aleasă de către membrii societății din rîndurile celor mai activi membri și era formată din așa-ziii „oficienți”. Funcția principală era cea a prefectului, care conducea toate adunările societății cît și ale comitetului, iar în cazuri de abateri de la prevederile statutelor, prefectul avea dreptul

¹⁶ „Săptămîna”, an VIII, nr. 271 din 6 septembrie 1935.

¹⁷ Statutele Societății studenților români, cap. II, p. 3—4.

să aplice sancțiuni, inclusiv retragerea dreptului de membru pentru 2 săptămîni. Ajutorul prefectului era proprefectul.

Un rol important în comitetul de conducere îi revenea tribunului care se ocupa de educarea membrilor societății. Sub

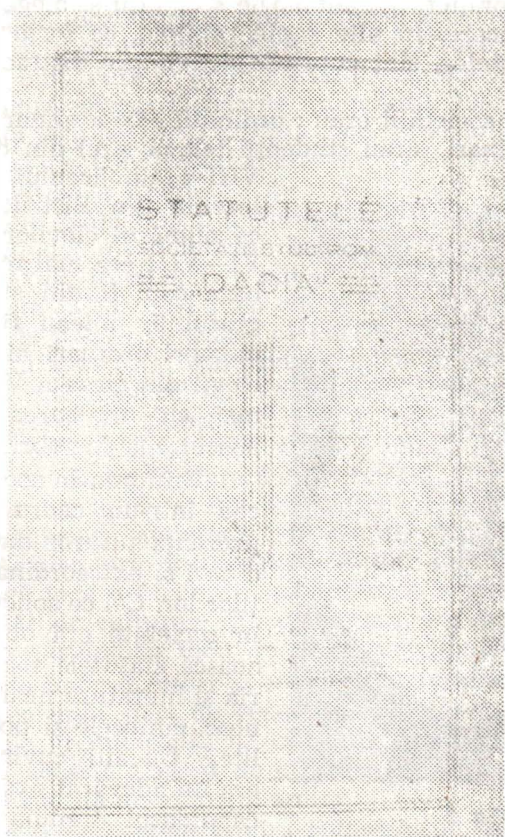

Fig. 3 — Statutele societății culturale „Dacia“.

îndrumarea și conducerea lui, se studiau, statutele, istoria și literatura română, cîntecele și poeziile stabilite de prefect. De obicei această sarcină era încredințată celui mai bine pregătit membru al societății. În ordine după aceste funcții urmau casier — bibliotecarul, paharnicul, cantor-loci (responsabilul muzical n.n.), care organiza săptămînal cîte două ore de cînt și două ore de muzică. Un alt membru al comitetului avea în responsabilitate organizarea și conducerea exercițiilor de gimnastică.¹⁸

¹⁸ *Ibidem.*, cop. V. p. 4-6.

Pentru cunoașterea cîntecelor patriotice, distractive și de petrecere, fiecare membru era obligat să aibă un caiet, care cuprindea circa 50 de asemenea versuri. Pe prima filă se afla imnul studentesc „Gaudeamus“, apoi Trei culori, Latina gîntă, Hora Unirii, Deșteaptă-te române, La arme. Limba românească, Doina lui Avram Iancu, Adio, Pe lingă plopul fără soț, Știi tu, Bucurie, și multe alte versuri din Eminescu și G. Coșbuc. Din simpla enumerare a cîtorva titluri se poate constata foarte clar că predominau cîntecurile patriotice, că unul din obiectivele societății era tocmai educarea membrilor în spiritul dragostei față de patria română, față de trecutul ei glorios.

După cum reiese din Cap. VIII al statutului comitetul societății „Dacia“ era format din 7 membri cu funcțiile și responsabilitățile amintite. Societatea mai dispunea de o bibliotecă formată din donații și cumpărări de cărți din sumele minime rezultate din contribuția membrilor.

În virtutea Cap. X din statut, adunările societății erau ordinare și extraordinare. Adunările ordinare se țineau săptămînal în prezența tuturor membrilor ordinari și dezbăteau probleme literare sau de natură administrativă, iar cele extraordinare, ori de cîte ori o impuneau nevoile.

Tot în baza acestui capitol statutar, fiecare membru al societății era obligat să țină două conferințe anual, al căror conținut trebuia să se încadreze în scopul propus de societate și de prevederile statutelor. În cazul cînd subiectul conferințelor nu corespundea scopului societății, prefectul avea dreptul să stabilească pentru fiecare membru, ce anume probleme să trateze.

Adunările generale ale societății se desfășurau într-o atmosferă solemnă, de sobrietate și erau conduse de prefect. Acesta, pentru a imprima mai multă măreție adunărilor, purta o eșarfă (vezi fig. 4) cu cele trei culori (roșu, galben și albastru) pe care era brodată stema societății. Aceași eșarfă o purtau proprefectul-secretar și toți membrii societății cu ocazia adunărilor ordinare sau extraordinare.

Pînă în 1918, cînd s-a realizat idealul secular de unire a tuturor românilor într-un singur stat. adunările și întreaga activitate a societății aveau un caracter restrîns, cuprinzînd doar elevii români de la liceul evanghelic-luteran din Bistrița. Această structură era impusă de însăși condițiile deosebit de grele și de măsurile de oprîmire instituite de monarhia austro-ungară care întotdeauna a văzut în idealurile de eliberare națională și socială, de unitate ale românilor din Transilvania un

pericol de moarte. Din această cauză se lucra cu multă grijă și discreție fiindcă, este lesne de înțeles, că deconspirarea activității culturale românești ar fi însemnat grave implicații pentru tineretul care în aceea monarhie roasă de contradicții și cultura dragostea față de adevărata patrie, de neamul românesc,

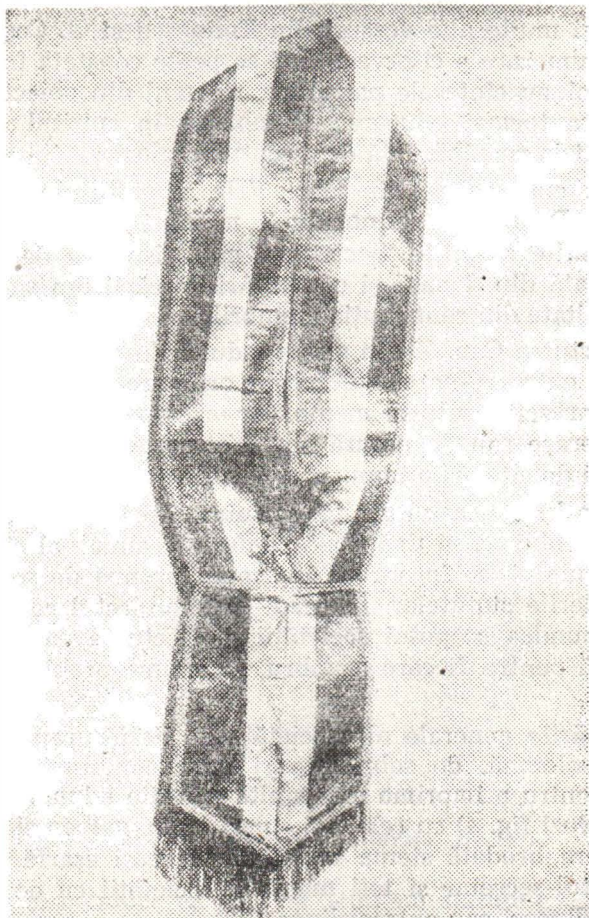

Fig. 4 — Eșarfa tricoloră a societății „Dacia“.

de tot ceea ce se chema atunci plaiul, glia, izvorul și graiul neamului, de tot ce era vatra strămoșească și leagăn de zămislire a poporului român.

După actul istoric de la 1 Decembrie 1918, aria de cuprindere a societății s-a extins aproape asupra întregii intelectualități din oraș și județ. După acest eveniment istoric sînt atrase

în rîndurile societății cadre didactice, juriști, studenți de la diferite facultăți, elevi și alte categorii de intelectuali, hotărîți să-și aducă contribuția la culturalizarea maselor populare din județ, la educarea lor în spiritul dragostei față de patrie, față de cultura și trecutul de luptă al poporului român¹⁹.

În această nouă situație se impuneau și unele schimbări de structură. Avînd în vedere extinderea ariei de cuprindere, aspectul legal al activității societatea își schimbă denumirea de la Societatea culturală „Dacia” în Societatea Academică „Dacia”. Acest lucru impune unele schimbări structurale și în stema societății. Dacă pînă în 1918 elementele din stema societății erau imprimate pe un fond alb, după această dată fondul stemei devine tricolorul, iar cele patru inițiale sînt încadrate de 2 ramuri de lauri, la baza cărora, pe o eșarfă tricoloră, este imprimată însăși noua denumire a societății. (vezi fig. 5).

Fig. 5 — Noua stemă
a Societății Academice „Dacia”.

Schimbări importante se înregistrează în activitatea societății. După 1918, creștea numărul membrilor, iar activitățile sale depășesc granițele județului. Se organizează serbări culturale la Bistrița, Rodna, Sîngeorz-Băi, în orașele Dej, Gherla etc. Se țin conferințe cu caracter educativ și patriotic, au loc întâlniri cu muncitori și țărani din oraș și mai ales din județ, se organizează hore, baluri și alte acțiuni cu caracter cultural-educativ.

A rămas de neuitat pentru locuitorii de pe valea Bîrgăului serbarea culturală organizată de Societatea Academică „Dacia” la Prundul Bîrgăului, în 1924, la care a luat parte și soția celui ce a vizitat și admirat oamenii și peisajul acestei văi, George Coșbuc. Întreg programul spectacolului a fost format numai din cîntece, recitări și romanețe pe versurile neuitatului poet.

Treptat, treptat s-a împămîntenit o tradiție în activitatea societății „Dacia”, ca în fiecare vară să organizeze asemenea acțiuni culturale la care o contribuție de seamă și-o aduceau studenții de la diferite facultăți și elevii aflați în vacanță. De

¹⁹ Ibidem., cap. VIII, p. 7.

obicei, conferințele și simpoziioanele ce se țineau cu acest prilej abordau probleme referitoare la activitatea și operele marilor noștri scriitori și romancieri : A. Mureșanu, Coșbuc, Liviu Rebreanu, care în operele lor nemuritoare au cîntat și au prezentat cu multă măiestrie viața, bucuriile și frămîntările sociale ale locuitorilor acestor meleaguri atît de îndrăgite de ei.

Însă cea mai mare manifestație culturală organizată între cele două războaie, a fost cea din 29 septembrie 1935, cînd s-a aniversat un sfert de veac de la înființarea societății. (vezi fig. 6).

Sala de gimnastică și curtea liceului „Alexandru Odo-bescu“ din Bistrița (azi Școala nr. 2) au fost neîncăpătoare pentru mulțimea de participanți. Au fost prezenți membrii noi ai societății, o bună parte din membrii vechi, printre care și membri fondatori Alexandru Bușiță, medic, Valer Pop și Emil Rebreanu, juriști, Emil Monostireanu, inginer, un număr mare de invitați, reprezentanți ai altor societăți culturale din țară.

După cum relatează ziarul „Săptămîna“, festivitățile au oferit publicului bistrițean momente de profundă trăire și entuziasm patriotic, cu atît mai mult, cu cît în urma instalării regimului fascist din Germania, țara noastră era mereu amenințată și vizată de propaganda revizionistă. Însăși încheierea festivităților cu cîntecul patriotic „Pe-al nostru steag“ executat de corul societății ne dă imaginea fidelă a hotărîrii tuturor participanților de a-și uni cugetul și simțirile pentru înflorirea României, pentru apărarea fruntariilor ei, a gliei străbune. Cu această ocazie a fost emisă o carte poștală pe care este imprimată stema societății.

De la înființarea ei și pînă la încetarea activității societatea a fost condusă, printre alții, de următorii președinți : Alexandru Bușiță, Emil Monostireanu, Emil Rebreanu, Emil Molnar și Virgil Guțiu.

Activitatea culturală a societății a continuat și în anii următori, pînă în 1940, cînd prin Dictatul de la Viena, României i-a fost răpită o parte din teritoriul ei, care, împotriva oricărui adevăr istoric și a oricăror norme de drept internațional, a fost atribuit Ungarie hortiste.

Măsurile luate de fascismul hortist au dus la încetarea activității tuturor societăților culturale din teritoriul răpit, iar acțiunile spirituale răzlețe ce se desfășurau cu multă discreție, mai ales în puținele licee și școli românești, erau departe de a suplini setea de cultură și civilizație a populației românești aflată din nou sub jug străin.

Fig. 6 — O parte din participanții la festivitățile din 1935.

Calea ferată Ilva Mică — Vatra Dornei *— 50 de ani de la inaugurare —*

Pompei Boca

La 18 decembrie anul acesta se împlinesc 50 de ani de la inaugurarea căii ferate Ilva Mică—Vatra Dornei, eveniment de mare însemnătate în istoria transporturilor feroviare din România. Construirea căii ferate Ilva Mică—Vatra Dornei, prin care s-a făcut legătura directă dintre Transilvania și nordul Moldovei, a constituit cea mai mare realizare feroviară înfăptuită de statul român în perioada interbelică, la care au lucrat, timp de patru ani și jumătate, circa 10 000 de muncitori și militari, folosind cele mai variate unelte și utilaje sub conducerea unor tehnicieni și ingineri români. S-au construit 62 de km de linie ferată — din care 50 de km pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud — având opt stații, nouă poduri, șase viaducte și opt tunele pentru traversarea culmei carpatine.¹

La inaugurarea, făcută printr-o amplă manifestare desfășurată în stația Lunca Ilvei unde era sediul conducerii marelui șantier, au participat miniștrii mai multor ministere cei ai comunicațiilor și lucrărilor publice, de externe, al sănătății și muncii, rezidenții ținuturilor Someș și Suceava, administrația superioară a căilor ferate, reprezentanții județelor învecinate de atunci Năsăud și Cîmpulung, muncitorii și militarii care au realizat calea ferată, mii de locuitori de pe văile Ilvei, Someșului și Dornei, mai multe formații cultural-artistice. Evenimentul a fost remarcat pe larg de presa locală și feroviară, precum și în toate cotidienele din țară.² Lungimea efectivă este de 75,5 km, din care s-au executat 62,0 km pînă la ramificația de lângă Dealul Floreni cu linia Vatra Dornei—Dornișoara. Pornind din

¹ Inaugurarea liniei ferate Ilva Mică — Vatra Dornei, în „Năzuința”, Bistrița, an. I, nr. 5 din decembrie 1938.

² Gavril Pop, Inaugurarea liniei ferate Ilva Mică — Vatra Dornei, în Tribuna Cluj, an. I, nr. 45 din 21 decembrie 1938.

Valea Someșului Mare, de la Stația Ilva Mică (393 m altitudine), traseul urmărește Valea Ilvei pe o distanță de 32 km pînă la stația Lunca Ilvei. De aici urcă 18 km, în bucle și serpentine, străbătînd dealuri și văi prin șapte tunele și peste cinci viaducte, pînă la stația Grădinița (894 m altitudine). Mai departe traseul coboară lin 25 km de-a lungul văilor Teșna și Dorna pînă la confluența acesteia cu Bistrița-Aurie (790 m altitudine). Tunelele au o lungime totală de 2 380 m, (cel mai lung este de 856 m), iar viaductele însumează 520 m cu înălțimi de 20—32 m și adîncimea fundațiilor între 8—22 m la picioare.³

Stațiile sînt amplasate la 5—7 km, în centrul localităților, sînt ușor accesibile și dezvoltate pe o lungime de 800—1 100 m fiecare, prevăzute cu cîte 2—4 linii de manevră și deservire a unui mare tonaj destinat transporturilor. Doar Silhoasa și Larion se află încrustate pe coastele dealurilor carpatine deservind aproape numai traficul feroviar. Din cele 11 clădiri ale stațiilor, patru sînt cu etaj și toate cuprind, pe lîngă încăperile destinate operațiilor de deservire feroviară, și spații de locuit pentru șefii de stații și o parte din personal, la care se adaugă 60 de cantoane, simple, duble și de echipă situate la capetele stațiilor și pe traseu, aproape toate cuprinzînd și locuințe și magazii, iar unele au săli pentru echipele de întreținere. Cea mai impunătoare este clădirea cu etaj și subsol din Lunca Ilvei.⁴

S-au executat peste patru milioane mc terasamente, din care 3 400 mii mc în terenuri (agricole) argiloase, pline de bolovănișuri, și 600 mii mc prin dislocări de stînci. Detașamentele militare au realizat 56,5% din terasamente (2 122 mc) în pămînturi cu pietrișuri (62,4% din totalul acestora) și 138 mii mc prin spurgeri de stînci, în timp ce muncitorii civili au executat 1 277 mii mc terasamente argilo-pietroase, respectiv 38,6% din acestea, dislocînd și așezînd în platforme 77,2% din stîncărie, mai toată vulcanică. Principalele realizări ale militarilor au fost voluminoasele platforme ale stațiilor Leșu Ilvei, Poiana, Măgura, Ilva Mare, Lunca Ilvei, Silhoasa, Larion și Grădinița rezultate din umplutura a 200—300 mii mc de rocamente.⁵

Pe lîngă terasamentele amintite, formațiile de lucru civile și militare au efectuat mulți km de corecții și devieri a rîului Ilva, canalizări de scurgeri și șanțuri la pîraie și văi, devierea căii ferate forestiere, drumuri principale, secundare și de acces, platforme și drumuri laterale la capetele tunelelor în locuri accidentate, dezvelirea de pămînturi a carierelor de piatră,

3 Petre Teodorescu, *Caracteristicile tehnice ale liniei Ilva Mică - Vatra Dornei* în *Mono-grafia liniei ferate Ilva Mică - Vatra Dornei*, București, f. a. (Mon. IM-VD), pag. 21—22.

4 Obiective de teren văzute și cunoscute de autor, fiind localnic și în plină maturitate la realizarea lor.

5 P. Teodorescu, *op. cit.*, *Tabloul de cantitățile terasamentelor executate cu civili și militari*, p. 35 (Mon. IM-VD).

toate la un loc însumînd 478 mii mc de podişuri, soluri argiloase, pietrişuri etc. Se mai adaugă lucrările deosebiţ de grele dintre Grădiniţa şi Coşna pentru traversarea locurilor mlăştinoase şi mocirloase în grosime de 1—2 m (a căror conţinut plin de mărăcinişuri şi ierbării a trebuit să fie îndepărtat şi după facerea drenurilor să se efectueze umpluturile de pămînt consistent şi terasamentele), munca desfăşurîndu-se mai mult pe timpul iernii, întrucît vremea uscată este rară aici.

În categoria lucrărilor de artă intră 164 podeţe din beton armat, din care 60 cu dale, 61 tubulare şi 43 cu tabliere, avînd deschiderea de 1—3 m, care, puse alături, însumează 252 m. Se află, apoi, 32 poduri de diferite structuri în lungime totală de 311,6 m cu deschideri între 5 şi 29,80 m. Dintre acestea 9 au tabliere de beton armat, 15 tabliere metalice, 2 tabliere metalice cu zăbrele şi 6 poduri din beton armat boltite. Urmează viaductele mari : două cu trei deschideri a 26 m, alte două cu cîte patru deschideri şi unul cu şase deschideri avînd lungimea totală de 338 m. La acestea se adaugă 4 viaducte de coastă boltite din beton armat, lungi de 116 m, şi alte trei cu cîte 3 şi 4 deschideri de 26 m, în lungime de 264 m.

Pentru consolidarea taluzurilor de coastă şi boturi de deal formate în urma săpăturilor necesare asigurării traseului liniei s-au executat numeroase consolidări prin drenuri, zidării de protecţie şi scurgerea apelor meteorice, cele mai importante fiind cele din sus de Podul Leşului şi la Podul Branişte din Ilva Mare. Tot în această categorie de lucrări intră şi mulţi km de zidării pentru apărarea malurilor de-a lungul râului Ilva, precum şi ziduri ridicate împotriva alunecării de pietrişuri montane la Măgura.⁶

În anii 1937—38 bazinul superior al văii Silhoasa a devenit un adevărat oraş al muncii populat cu circa 8 000 de oameni care furnicau zi şi noapte la rosturile lor, fiind iluminate electric nu numai clădirile, ci şi toate drumurile şi potecile de legătură între şantierul acestei mari bucle feroviare.⁷

Pentru executarea imensului volum de construcţii (poduri, viaducte, tunele, clădiri de staţii şi cantoane) au fost necesare enorme cantităţi de produse balastiere, piatră de zidărie, material lemnos rotund şi ecarisat, care deşi se aflau în zonă şi chiar pe traseul liniei, trebuiau extrase din cariere sau pădure, prelucrate pentru a fi introduse în operă şi distribuite, eşalonat, şi la timp, şantierelor. Nisipul şi pietrişul din râul Ilva, pe lîngă faptul că se afla în cantităţi cu totul insuficiente, conţineau multă argilă, mîl, resturi vegetale, trebuind să fie bine spălate cu mijloace rudimentare, neajungînd nici pentru micile lucrări de pe traseu.

⁶ Ibidem., *Tabloul podeţelor, podurilor, viaductelor mari*, p. 45, 112.

⁷ vezi nota 4.

Aprovizionarea acestora din riul Someșul Mare, pe lângă manipulări costisitoare făcute cu brațe și atelaje, necesita și transporturi lungi, depozite intermediare, fiind condiționate și de starea timpului. Problema a fost rezolvată prin instalarea a două concasoare mari stabile, importate din Cehoslovacia, unul la ieșirea din tunelul de la Poiana și altul înainte de stația Măgura Ilvei, ambele prelucrând în 16 ore cantitatea de 500 mc rocă vulcanică de andezit din care rezultau : 70% balast, 20% pietriș, 10% nisip furnizate direct în vagoane C.F.R. sau autocamioane pentru a fi transportate șantiierelor mari. Urgența și cerințele lucrărilor au impus chiar amplificarea aprovizionărilor cu produse balastiere de riu.⁸

La început materialul lemnos ecarisat se obținea la fabrica de cherestea din Iva Mică, fiind adus aici din parchetele din Leșu și Lunca Ilvei, înapoi făcându-se dus-întors 35—40 de km.

Problema s-a rezolvat apoi prin construirea unei fabrici, la început cu două gateri și apoi cu patru, tocmai în centrul marilor lucrări de la Obîrșia Silhoasei, buștenii fiind aduși din pădurile aflate în împrejurimi. Ulterior, o parte din această fabrică s-a strămutat în stația Lunca Ilvei, cealaltă fiind transportată în altă parte.⁹

Uneltele și utilajele folosite la această impresionantă construcție au fost de obicei lopata, hîrlețul și tîrnăcopul la săpături, încărcări și nivelări, dalta, ciocanul și barosul la prelucrarea produselor de piatrărie, securea, barda și toporul, fierăstrăul și joagărul la fasonarea materialului lemnos, diferite confecții, mai cu seamă cofraje și susțineri etc., targa și roaba la cărat de pămînt, produse balastiere, mortare și betoane. În stația Larion, o parte din săpăturile manuale au fost înlocuite, în noiembrie 1937, cu un excavator de mare capacitate (200 mc în 24 de ore) fiind montat pe un car cu șenile. Marele volum de umpluturi la stații și unde rambleiele erau extinse s-a făcut cu vagoneti avînd cupe rabatabile de o jumătate de mc care circulau pe linii de decovil de 60 cm acționate manual, pămîntul cărîndu-se din dealurile învecinate. Acest sistem a fost întrebuițat și la scoaterea săpăturilor din tunele, ca și la introducerea materialelor de zidărie pentru boltituri. Abia în ultimul an s-au adus cîteva locomotive mici pentru tracțiunea vagonetilor.¹⁰

Transportul de materiale la construcția liniei a fost una din problemele cele mai importante. Pînă în apropiere de stația Lunca Ilvei, traseul noii linii merge aproape paralel și la același nivel cu drumul județean și cu calea ferată de pe

8 P. Teodorescu, op. cit., *Concasoarele mari*, pg. 127.

9 Ibidem., *Fabrica de cherestea (Mon. IM-VD)*, vol. II, p. 201.

10 Vezi nota 4 ; P. Teodorescu, op. cit., (Mon. IM-VD), vol. II, p. 155.

Valea Ilvei. Mijloacele folosite la transporturi au fost în principal căruțele cu cai și boi, pe distanțe scurte, autocamioanele unității constructoare și trenurile închiriate de la întreprinderea „Regna”. În continuare, în amonte de Lunca Ilvei, linia nouă părăsește fundul văii înscriindu-se pe versantul drept, urcând mereu cotele de nivel.

Astfel, calea ferată se distanța treptat de drumul local și de linia îngustă, ceea ce a impus refacerea și deschiderea de noi drumuri de acces pe Silhoasa, cu ramificații la tunele și viaducte, la ale căror capete a fost extinsă cu prelungiri pe văi și coaste de deal și calea îngustă, însumând peste 20 km, iar pentru transporturi de la bazele din stațiile căii normale noi (ajunsă în Ilva Mare și apoi Lunca Ilvei), au fost aduse și puse în circulație 13 locomotive și 101 vagoane cu ecartament de 0,76 m, funcționând zi și noapte. La acestea se adaugă opt locomotive și 310 vagoane deschise de cale normală pentru transportarea de materiale din exterior formând trenuri-navetă. Mai amintim că decovilele mici de pe șantiere însumau 32 km de cale, 1 600 vagoane și patru locomotive mici. Alte mijloace folosite au fost, șapte tractoare de linie îngustă, o drezină de cale normală, patru autocamioane și două autoturisme, iar numărul roabelor metalice utilizate pe șantier s-a ridicat la 2 412 bucăți.¹¹

Principalele materiale intrate și consumate în această măreață construcție între anii 1934—1937 au fost: 40 mii tone ciment, 340 mii mc nisip și pietriș de râu și de carieră, 14 mii mc piatră cioplită și bolțari, 180 mii mc balast, 95 mii mc piatră spartă, 850 t bitum și asfalt, 140 mii mp carton asfaltat, 380 t var nestins, 680 mii bucăți cărămidă presată, 148 mii țigle și coame, 14 154 t cărbuni de piatră și 270 mii t cărbuni de lemn, 1 984 t benzină, motorină, petrol, 188 t explozibil, 156 t carbid, 60 mii mc lemn rotund de brad și fag, 28 mii mc lemn ecarisat, scînduri și dulapi, 121 t cuie diferite, 580 t fier lat, rotund și cornier, 57 t tablă diferită, 2 mii t oxigen industrial.¹²

Cheltuielile efectuate cu construcția liniei între anii 1924—1940 se ridică la 1 544 milioane lei în valuta timpului respectiv, revenind pe un km 25 milioane. Din suma totală, 119 milioane reprezintă lucrări executate pînă în iunie 1934, iar 20 milioane s-au alocat pentru finisări și mici întregiri în anul 1940. Transporturile în regie pentru oameni și materiale se evaluează la 250 mil. lei, iar aportul la muncă al detașamentelor militare estimat în bani, din care s-au scăzut cheltuielile făcute de C.F.R., a fost de 60 milioane lei, rămînînd costuri

¹¹ P. Teodorescu, op. cit., *Mijloacele de transport* (Mon. IM—VD, vol. II) pg. 231—239.

¹² *Ibidem.*, *Tabloul de materiale principale consumate pentru construcția liniei în anii 1934—39*, vol. II., pg. 349—350.

-fective plătite în bani în valoare de 1 234 mil. lei. Pe feluri de obiecte și lucrări s-au cheltuit : 180 mil. lei terasamente, 254 mil. lei, poduri, podețe, viaducte, 300 mil. lei tunele, 93 mil. lei apărări și consolidări, 20 mil. lei clădiri de stații, cantoane, remize, magazii, peroane, cimentări cu apă, 57 mil. lei material metalic și lemnos, 54 mil. lei pozarea și balastarea cu piatră spartă, 46 mil. lei transportul materialelor, 10 mil. lei reînnoirea sculelor și mașinilor, 24 mil. lei exproprieri de terenuri, 2,2 mil. lei studii suplimentare, 23 mil. lei cheltuieli de personal tehnico-administrativ, 19 mil. lei cheltuieli de administrație, alte plăți făcându-se pentru mobilierul stațiilor, semnalizări, telegraf și telefoane ș.a.¹³

Operațiunile de proiectare și executare a lucrărilor la calea ferată Ilva Mică—Vatra Dornei s-au desfășurat în mai multe etape. După ce, în anul 1884, s-a realizat legătura feroviară Dej—Bistrița, și în anul 1898 linia normală a ajuns la Bistrița Birgăului, s-a pus problema joncțiunii cu calea ferată din Bucovina, ajunsă la Vatra Dornei. Proiectului ungar i s-a opus Compania austriacă de căi ferate nord, care a construit și exploatat liniile existente din Bucovina și Galiția și astfel realizarea s-a amînat. Prin 1903 consiliul orașului Bistrița a făcut demersuri la forurile guvernamentale și la conducerea căilor ferate, ca legătura să se facă peste Valea Birgăului prin Tiha sau Colibița, cu trecere în văile Dornișoara sau Dorna, dar în loc de aceasta s-a hotărît, ca deocamdată, să fie construită linia ferată năsăudeană de la Beclean la Rodna, în care scop o treime din fonduri erau puse la dispoziție de fostele comune grănicerești prin Direcția silvică, linia fiind dată în circulație în 1906. Se intenționa continuarea pînă la izvoarele Someșului Mare, dar pentru subtraversarea munților, pe sub pasul Rotunda ori Suhard în văile Bistriței Aurii sau Coșna, trebuiau construite tunele foarte lungi și costisitoare, ca și în cazul trecerii pe sub culmile din Călimani, cărora li s-ar fi adăugat pante accentuate pe ambii versanți.¹⁴

Construindu-se în anii 1907—1909 linia forestieră Ilva Mică—Lunca Ilvei pentru exploatarea pădurilor din bazinul Ilvei și prelucrarea lemnului la fabrica din Ilva Mică ridicată tot atunci, s-a făcut un studiu sumar, pentru o eventuală continuare a acestei linii la Coșna, care ținea de plasa Rodnei. S-a constatat că cea mai lenicioasă și mai joasă traversare a culmii carpatine este pe Valea Silhoasei și pîriul Roșu urcînd prin șerpuire și cîteva tunele mici la Grădinița (cota 890 m),

13, *Ibidem.*, Cheltuieli făcute cu construcția liniei și tablou de cheltuieli pe feluri de lucrări (Mon. IM—VD, vol. I), p. 24—25 și anexă.

14 Bogății îngropate — Clădirea liniei ferate Beclean — Ilva Mică, în Tribuna Sibiu, nr. 250 din 15/27 noiembrie ; Joncțiunea de cale ferată cu Bucovina, în Revista Bistriței, nr. 3 din 18/31 ianuarie 1903 ; Calea ferată năsăudeană, în Revista Bistriței.

Pădurile din bazinetul Teșna fiind valorificate prin plutărit spre Vatra Dornei, a dispărut interesul economic pentru o asemenea linie, iar județul nu a găsit fondurile necesare pentru construcție. Prin 1912 s-a întocmit proiectul unui drum care să lege Coșna de Lunca Ilvei, Ilva Mare și Rodna, când din nou s-a studiat și posibilitatea unei legături feroviare normale cu trecere din Valea Ilvei peste Silhoasa și pasul Grădinița în Valea Teșnei și Dornei, dar nu s-a întreprins nimic.¹⁵

După izbucnirea primului război mondial, când frontul din Galiția și Bucovina se apropia de lanțul carpatic, comandamentul armatei austro-ungare a cerut guvernelor să ia măsuri urgente pentru începerea construcției căii ferate de legătură între Ilva Mică și Floreni, cu trecere peste culmea carpatină și paralel cu linia îngustă de pe Valea Ilvei, întrucât aceasta era departe de a satisface cerințele impuse de operațiunile militare. Fiind o linie de război și trebuind să se execute cât mai urgent, s-a admis să aibă pante mai mari cu declivități pînă la 20/1000 respectiv rezistența de 25 kgr/t, coborînd raza curbelor la 275 m, pentru a evita executarea lucrărilor mari de artă (poduri, viaducte, tunele) ce cereau timp îndelungat și studii amănunțite, fiind însușit proiectul sumar din 1912 cu completări în cursul execuției. Era, deci o linie secundară.¹⁶

În vara anului 1916, după o scurtă pregătire, lucrările au început de la ambele capete ale liniei, cu forțe de muncă mobilizate și prizonieri de război ruși și italieni. Astfel, dinspre Ilva Mică s-a pornit cu terasamentul urmat de montarea șinelor, la Poiana s-a atacat tunelul din ambele părți, fiind străpunsă galeria inferioară, iar la Măgura s-au făcut pregătiri pentru sectoare mai grele. În apropierea satului Ilva Mare s-a deschis o carieră de piatră racordată la linia forestieră, avînd un concasor stabil de producție medie și de la Valea Leșului în sus a fost realizat un tronson de cale normală de vreo doi km pînă la podul înalt cu arcadă boltită de peste Cucureasa. De asemenea, s-au făcut umpluturi la terasamentul dinspre stația Lunca Ilvei, după care, peste Valea Vinoasa, s-a trecut la executarea unor picioare la viaductul ce ar fi dus la tunelul doi prin dealul Dîrmox unde au început săpăturile. Mai departe, pe valea Silhoasa, s-a prelungit linia îngustă pînă la Podul Muștii, cu ramificații pe pîraiele Răchiții, Larion și pe dealul Smizii. Dinspre Dorna s-a realizat linia normală cu

15 Victor Onișor, *Calea ferată la Ilva Mare*, în *Revista Bistriței*, nr. 24 din 23 iunie/6 iulie și nr. 25 din 30 iunie 13 iulie 1907; Krautner Albert, *Construirea unui drum public între Ilva Mare și Coșna* în *Hivatalos lapja*, Bistrița, 1912, nr. 26 din 27 iunie.

16 *Solemnitatea inaugurării liniei ferate Ilva Mică - Ilva Mare*, în „Săptămîna”, nr. 308 din 13 decembrie 1936.

sine pînă la Podul Coșnei, cu ramificație la Dealul Florenilor spre Dornișoara.

Paralel cu lucrările la calea ferată amintită, nevoile imediate de ordin militar au impus amenajarea în grabă a drumului pe Valea Silhoasa și pîriul Roșu, cu urcare, pe serpentine, la culmea carpatină, și Grădinița, cu traversarea Tînoavei și a altor locuri mlăștinoase pe poduri făcute din suheri de brad așezați în curmeziș, peste care s-a așternut un strat de argilă și pietriș putînd fi circulat și de autocamioane cu tonaj mai redus. Traseul este cel proiectat în 1912, cu unele modificări cerute de paralelismul cu calea ferată ce va fi construită, fără a trece dincolo de rîul Teșna.¹⁷

După unirea din 1918, construcția liniei ferate pe Valea Ilvei a devenit și mai de actualitate, căci legătura cu trenul zis electric de la Dornișoara la Susenii Birgăului avînd calea amenajată pe marginea șoselei naționale în timpul războiului, era iluzorie, întrucît cele două trenuri (în ambele sensuri de circulație) cu 2—3 vagoane erau departe de a satisface cererile chiar ale localnicilor. În aprilie 1919 Consiliul Dirigent din Transilvania în înțelegere cu Ministerul Lucrărilor Publice de la București au hotărît continuarea construcției, înființînd peste o lună o Direcție de edificare la Bistrița, căreia Prefectura județului i-a dat sprijin pentru inventarierea bunurilor aflate pe șantiere și strîngerea celor răvășite în timpul războiului. Aceasta trebuia să refacă proiectul vechi și să găsească pante mai mici și raze mai mari pentru a fi o bună arteră transcarpatică, dar cele trei trasee studiate neglijent n-au corespuns, Direcția a fost transferată apoi în Divizia C.F.R. cu alți conducători și specialiști, care după un an de muncă au prezentat patru variante, pe baza cărora, pentru definitivarea studiilor, s-au propus de colectivul condus de ing. Mărculescu trei soluții, dintre care s-a ales cea adoptată la construirea liniei, întregită pe parcurs cu detalii de execuție.¹⁸

Executarea lucrărilor de construcție a fost concesionată în 1924 antreprizei Florea Maier. În 1925 antrepriza a cedat lucrările, fără voia Direcției C.F.R., asociației Rubens-Margulies, fapt care a dus cu sine rezilierea contractului, recunoscîndu-se lucrări executate de 18,5 mil. lei. Urmează antrepriza ing. Mareș-Romașcu, care se angajează să termine linia pînă la Ilva Mare pentru a fi pusă în circulație la 1 septembrie 1926, angajament nerespectat nici pînă în 1928, deși s-au cheltuit 45,2 mil. lei, realizîndu-se sub un sfert din prevederi, astfel că și această antrepriză a fost lichidată. În regie s-au exe-

¹⁷ Autorul fiind în această zonă a urmărit lucrările executate în timpul războiului, atât la calea ferată normală cît și la drumul Silhoasei.

¹⁸ Leon Scridon, Publicația din 5 mai 1919 făcută de Prefectura județului Bistrița Năsăud; P. Teodorescu, op. cit., istoric (Mon. IM-VD. vol. 4, pg. 12-13).

cutat lucrări la tunelul Poiana și clădirea cu etaj a stației din Lunca Ilvei în valoare de 14,4 mil. lei, pe lângă care s-au efectuat și devieri de linie forestieră, formalități și plăți pentru expropriieri. Din cauza crizei economice, Divizia de construcții a fost desființată și agendele au fost preluate de Inspekția de întreținere din Cluj, toate șantierele rămânând în seama unui singur magaziner timp de 5 ani. Majoritatea construcțiilor rămase în părăsire s-au deteriorat, irosindu-se o mare parte din cele 120 mil. cheltuite.

În 1934, la insistențele Marelui Stat Major al armatei, guvernul a luat măsuri ca lucrările să reînceapă cu forțe unite, stabilind, prin lege, principiul realizării construcției în regia căilor ferate, fără antreprenori, printr-o amplă colaborare inter-departamentală, după cum urmează :

— Regia Autonomă C.F.R. să conducă lucrările cu personalul său de specialitate, să dea majoritatea materialelor, o parte din fonduri și să efectueze transporturile ;

— Ministerul Finanțelor să pună la dispoziție majoritatea fondurilor pentru materiale și lucrări ;

— Ministerul Apărării Naționale să pună la dispoziție, în mod gratuit, trupele sale de geniu cu tot echipamentul ;

— Ministerul Agriculturii, prin Casa Pădurilor, să asigure din apropiere materialul lemnos necesar. Era prima mare lucrare din țară care se executa în regie directă, punând la grea încercare conducerea și personalul tehnic ceferist și militar, care, printr-un efort și o încordare fără pereche, au dat patriei unite, în timp de patru ani și jumătate, una din cele mai frumoase și mai bine executate linii de cale ferată.

În acest scop s-a înființat Inspekția 2 Lucrări C.F.R. cu sediul la Bistrița, condusă de ing. insp. gen. V. Teodorescu începându-se imediat lucrările. Piatra fundamentală s-a pus în 10 iulie 1934, la Podul Strîmbii cu participarea conducerii superioare feroviare, a personalului tehnic de execuție, a muncitorilor și militarilor, a diferitelor autorități și a populației satelor. Activitatea constructivă s-a desfășurat pe primii 25 km, pînă la stația Ilva Mare, terasamentele executîndu-se în mare parte cu detașamente militare. În decembrie 1935 a venit ca ajutor la Inspekția de construcții ing. șef Petre Teodorescu, care în februarie 1936, va deveni conducătorul unității. Activitatea s-a intensificat, astfel că, la 26 octombrie 1936, au fost dați în exploatare primii 25 km de cale ferată pînă la Ilva Mare. Inaugurarea s-a făcut în cadrul unei festivități desfășurate la stațiile Ilva Mică și Ilva Mare, cu participarea reprezentanților Ministerului de comunicație și ai Direcției generale C.F.R., fiind relevat efortul depus de muncitori, militari,

șefi de secții, inginerii Nemțeanu, Riedel și Sporea, colonelii Chiriță și Popescu.¹⁹

La mijlocul lui 1936 s-a trecut la executarea lucrărilor dintre stațiile Lunca Ilvei și Silhoasa, începîndu-se și construcția tunelelor 2 și 3, iar în decembrie sediul Inspecției lucrărilor de la Bistrița a fost mutat în clădirea încăpătoare a noii stații din Lunca Ilvei, aflată în apropierea marilor șantiere. Înființîndu-se în primăvara lui 1937 Direcția Lucrărilor noi C.F.R., programul de lucru al acestei Inspecții a fost revizuit și comprimat la maximum, impunîndu-se terminarea lucrărilor pînă în aprilie 1938. Pentru a se veni în ajutor, s-a dat în antrepriză firmei Ing. Ignat executarea terasamentelor și a citorva poduri și podețe dintre stația Grădinița și joncțiunea de la Floreni în lungime de 12 km. De asemenea, zidăriile celor cinci viaducte mari s-au dat, numai ca manoperă, în execuția firmei Ioanovici-Ulescu, materialele fiind aduse la punctele de lucru de Inspecție. Tablierele metalice s-au executat și montat de Uzinele Reșița. Pentru tunele s-a făcut o înțelegere cu Societatea Petroșani dar numai pentru personalul de specialitate și unelte, mîna de lucru și materialele fiind date de C.F.R., și asta numai la tunelele 4, 5, 6, ajutor parțial, iar la tunelul 7 pînă la terminare. Firma Ing. Ignat nu a făcut față obligațiilor, lucrările trebuind terminate în regie.

În cursul anului 1937, ing. Lefterescu a plecat, și au venit în schimb, Mihăilescu, Georgescu, Cernătescu, Constantinescu și Grosescu care au rămas pînă la terminarea lucrării. Se remarcă activitatea permanentă a subinginerilor Iacomî, Tașcu, și Galeriu, prezenți de la început pînă la sfîrșitul lucrărilor. În iarna 1937—1938 s-a lucrat cu mare intensitate, în schimburi continui la tunele, zidăriile de sprijin și la poduri, la săpături de fundații și terasamente, astfel că la 20 martie 1938 s-au pus în circulație trenuri de la Vatra Dornei și Coșna, iar la 18 august s-a dat în circulație și porțiunea Coșna—Grădinița, iar din februarie circulația trenurilor de lucru a fost prelungită din Ilva Mare pînă la Lunca Ilvei.

Lucrările înaintau cu hotărîre din ample părți și, prin septembrie, s-a stabilit ca în luna decembrie să fie terminate. Programul a fost refăcut, eșalonîndu-se pe săptămîni și chiar zile. Timpul fiind favorabil a permis dezvoltarea unui efort maxim într-o conlucrare impresionantă. Aspectul șantierelor se schimba din zi în zi. Era o întrecere fără seamăn între secțiile de lucru ale celor 12 km de linie compuși aproape numai din poduri, tunele și viaducte, cerîndu-se o atenție deosebită pentru coordonarea muncii furnicarului de peste zece

19 P. Teodorescu, op. cit., Istoric (Mon. IM—VD vol. I), p. 14—17; „Săptămîna”, nr. 303 din 13 decembrie 1936.

mii de oameni. Se lucra zi și noapte, cu toată intensitatea, mai ales în punctele dificile unde s-au executat lucrări provizorii la culee și palee de viaducte, fără a se împiedica continuarea celor definitive. S-au proiectat pe loc și construit cu materialul ce se găsea la îndemână. La începutul lui decembrie s-a putut vedea sigur posibilitatea punerii în circulație a căii ferate Ilva Mică—Vatra Dornei.

Linia s-a dat în exploatare chiar în ziua inaugurării — 18 decembrie 1938 — spre satisfacția tuturor celor care au construit-o și a țării întregi, realizându-se prin aceasta marele circuit feroviar al României. În 1939 au continuat lucrările de consolidare, fiind încheiate și obiectivele definitive în locul celor provizorii. La mijlocul anului Inspectia a fost mutată cu sediul la Predeal pentru dublarea liniei de acolo, în Lunca Ilvei rămânând numai o secție de construcții, care în toamnă, terminând lucrările principale rămase, s-a transformat într-un sector mutat la Poiana Ilvei cu sarcina de a efectua unele finalizări ce s-au încheiat în primăvara anului 1940.²⁰

Crearea acestei căi de comunicație transcarpatină n-a fost numai o dorință regională ci o realizare de interes național. Făcând legătura arterelor dintre Cluj și Satu Mare, cu cele spre Cernăuți, Iași și Chișinău a devenit una din cele mai importante căi de comunicație, unind două mari regiuni, din cuprinsul României. În zona pe care o traversează au putut fi valorificate, mai eficient, resursele locale din masivele păduroase și dezvoltate carierele de piatră, mai cu seamă în anii construcției socialiste, când activitatea industrială pe Valea Ilvei a crescut în mod deosebit. Construcția noii șosele modernizate de trafic intens, alături de calea ferată, va duce la transformarea pasului Ilvei într-o și mai viabilă arteră de legătură dintre cei doi versanți carpați românești.

²⁰ P. Teodorescu, *op. cit.*, (Mon. IM—VD, vol. I) p. 16—20 ; Gavril Pop, *Azi se inaugurează linia de legătură dintre Ardeal și nordul Moldovei*, în ziarul *Tribuna*, Cluj, nr. 44 din 19 decembrie 1938 ; Gavril Pop, *Inaugurarea liniei ferate Ilva Mică — Vatra Dornei*, în ziarul *Tribuna*, Cluj nr. 45 din 21 decembrie 1938.

Din activitatea gazetelor „Săptămîna” (1928 — 1944)

Traian Rus

După realizarea unității naționale depline, asistăm la o dezvoltare a societății românești pe toate planurile. În acest proces de renaștere națională, presa, și în special cea progresistă, democratică, parcurge o etapă de dezvoltare nemaiîntilnită, dovedindu-și necesitatea pentru informarea opiniei publice pe o mare diversitate de planuri. În același timp, presa — care în noile condiții de dezvoltare a României putea să circule nestingherit pe tot cuprinsul țării — se diferențiază tot mai mult, după apartenența ei la diferite partide politice de guvernământ.

O bogată și variată presă a apărut și s-a dezvoltat în orașele țării, în limba română sau în limbile naționalităților conlocuitoare, al cărei conținut, orientare și calitate publicistică era însă foarte variată și inegală. Printre numeroasele titluri de publicații din România, din perioada interbelică, se înscrie și „Săptămîna”, gazeta economico-culturală a orașelor Bistrița și Năsăud, apărută la 31 martie 1928.

Colectivul de redacție, format din câțiva intelectuali ini- moși, legați cu trup și suflet de glia strămoșească, de locurile natale, și-a propus, încă de la apariția primului număr, ca prin coloanele gazetei să ducă „o rază de mîngăiere și de învătătură pînă la cătunele cele mai îndepărtate, împrăștiate prin văile munților”. De asemenea, acești tineri, „însuflețiți de dragostea de neam și dorul de muncă”, care au plecat la drum cu convingerea că gazeta va contribui la propagarea „culturii în popor și informarea publicului despre toate chestiunile locale și din alte părți în mod obiectiv”, au considerat „Săptămîna” ca un

organ de presă aflat deasupra „patimilor omenești neînjugat la carul nici unui partid politic”.¹

Această idee revenise și în alte numere ale „Săptăminei”, subliniindu-se, din nou, că ea „nu este gazetă de partid, prin urmare nu va face politica nici unei grupări politice”, ci urmărește „ridicarea culturală a claselor de jos din acest ținut, îndoșești a păturei țărănești, precum și informarea intelectualilor despre noutățile și acțiunile frumoase din județ”.² Așa se explică faptul că, în dese rânduri, gazeta ia atitudine critică împotriva mai marilor zilei, combătînd cu tărie demagogia unor politicieni. — „Preținșii noștri politicieni” — se arată într-un articol — au trecut prin toate partidele perindate pe la putere și s-au azvîrlit unii asupra altora ca burcășii dinaintea cortului. Pe popor, în loc să-l lumineze și să-i ușureze viața, au căutat să-l dezbine și să-i otrăvească sufletul lui curat și de omenie. Pe oamenii cumsecade i-au dat de-o parte i-au batjocorit. În fruntea instituțiilor s-au cocoțat indivizi lipsiți de pregătire și bunăcuvință, care numai de buzunarul lor au avut grijă”.³ Sau: „Nu sîntem în slujba nici unui partid politic, ci pentru bieții noștri români, care în vremurile de azi sînt din nou asaltați de demagogii partidelor politice și îmbătați din nou cu tot felul de minciuni și vorbe goale. Nu dragostea de popor îi face să ia satele dealungul, ci interesul personal.”⁴

În articolul „Școlile muncii”, se face, de asemenea, o critică aspră demagogiei unor politicieni. „Manifestele electorale din vremea politicianismului — sublinia autorul articolului — erau ticsite cu tot felul de promisiuni pentru îmbunătățirea stării economice, culturale și sociale a țării. Nici una din aceste făgăduieli nu se realiza”.⁵

Poziția critică adoptată în o seamă de probleme a fost cauza principală a refuzului autorităților de a sprijini din punct de vedere material gazeta, cu toate că aceasta a trecut în unele perioade, printr-o acută criză financiară. Totuși, datorită preocupării colectivului de redacție și a sprijinului acordat de cititorii din județ, gazeta a apărut — cu excepția anului 1934 cînd au fost editate doar patru numere — în mod regulat, apărînd „cu succes interesele celor nedreptățiți” și ducînd „o rază de lumină și de mîngîiere în inimile celor triști și umiliți”.⁶

În paginile gazetei sînt reflectate transformările ce au avut loc în cadrul județului și în viața locuitorilor acestei frumoase zone românești, în perioada interbelică, ca urmare a suflului înnoitor ce a cuprins întreaga țară după realizarea

1 „Săptămîna” (Bistrița), an I, nr. 1, 31 martie 1928.

2 *Ibidem*, VIII, 242, 3 martie 1935.

3 *Ibidem*, III, 1, Anul Nou, 1930.

4 *Ibidem*, III, 122, 2 august 1930.

5 *Ibidem*, XII, 359, 1 octombrie 1939.

6 *Ibidem*, V, 190, 9 ianuarie 1932.

Unirii în decembrie 1918. Sînt evidențiate în primul rînd, progresele realizate în domeniul învățămîntului și al culturii, în comparație cu perioada cînd locuitorii se aflau sub stăpînirea bicefală. În anul școlar 1919—1920, erau în județ 106 școli, dintre care 37 ale naționalităților conlocuitoare, fiind frecventate de 10.124 copii din cele 110 comune, 15 cătune și 2 orașe. Numărul cadrelor didactice era de 181, dintre care 68 aparțineau naționalităților conlocuitoare. În 1928—29 numărul școlilor se ridică la 167, al cadrelor didactice la 310, iar al copiilor care frecventau cursurile la 14.779.”⁷

O activitate prodigioasă pe linia ridicării culturale a satului a desfășurat-o „Astra” — despărțămîntul central Bistrița”, care pînă în 1936, a reușit să înființeze în județ 34 de cercuri culturale și o multime de biblioteci populare.

Cercurile, care erau constituite pe plăși și conduse de subrevizorul școlar, își desfășurau activitatea în cele două secții (pentru cultura poporului; pentru studii și experiențe pedagogice) și subsecții (formate de mai multe sate apropiate între ele).

De asemenea, periodic au fost organizate întîlniri cu cetățenii, în special cu țărani, cu care ocazie s-au prezentat, de către specialiști, expuneri pe diferite probleme ce interesau auditoriul și care au fost primite cu satisfacție de locuitorii județului. De o atenție deosebită s-au bucurat conferințele anti-revizioniste.

În același timp, începînd cu 1935, au funcționat în orașul Bistrița o școală țărănească cu durata de trei săptămîni, în timpul iernii, unde se predau noțiuni legate de zootehnie, agricultură, horticultură, albinărit, igienă, medicină veterinară, istorie, geografie etc. La cursuri participau țărani, între 17—30 de ani, absolvenți ai școlii primare.

În o seamă de articole se evidențiază importanța reformei agrare pentru viața truditorilor pămîntului, subliniindu-se, printre altele, faptul că țăranul român „este profund legat de stările din țara noastră și a dat multe dovezi că este gata să le apere.” Aceasta pentru că „moșia românească, împărțită prin reforma agrară, înseamnă un fir de adîncă legătură între țăran și țară”.⁸

Greutățile cu care s-au confruntat locuitorii județului, și care de fapt sînt specifice întregii țări, au fost reflectate cu veridicitate în paginile „Săptămîinii”. Avem în vedere în special situația grea în care se găseau masele populare în perioada crizei economice din 1929—1933, care s-a abătut cu furie și asupra județului Năsăud. „Fără să acuzăm, dar nici să

⁷ Ibidem., III, 4, 25 ianuarie 1930.

⁸ Ibidem., XII, 356, 2 iulie 1939.

scuzăm pe cineva, prin urmare fără părtinire — se arată într-un articol — trebuie să recunoaştem că aceşti ani au fost mai mult răi decît buni. Viaţa — pînă cînd în alte ţări, care au luat parte la război, s-a ieftinit — la noi s-a scumpit, valoarea a scăzut, cîştigul de trai a slăbit, ţăranul a ajuns să nu-şi poată vinde vitele, decît de pomană, meseriaşul să nu-şi poată valorifica produsul mînilor sale, negustorul să-şi închidă prăvălia de pe urma datoriilor, iar funcţionarul să nu poată trăi cu leafa ce o primeşte după munca lui.⁹

Sărăcia populaţiei care „este deopotrivă şi la oraşe şi la sate” a fost accentuată şi datorită impozitelor de tot felul ce apăsau pe umerii maselor populare. În acest sens, se reliefa : „Ploaia impozitelor, sau mai bine zis ruperea de nori, curge şi acum. Fiscul a înăbuşit cu apeluri pe chiar delegaţii fiscului. Ce să mai zicem de bietul contribuabil ? Vorba ţiganului, într-o iarnă geroasă : cel din cort e mai mort, cel de afară a murit de-aseară”.¹⁰

În primul rînd, în o seamă de materiale, se evidenţiază situaţia precară a ţărănimii care constituia marea majoritate a populaţiei judeţului. „Străbătînd satele româneşti îndeosebi cele de la munte — sublinia un reporter — te cuprinde mila cînd ascuţi la vorbele ţăranilor noştri. Trebuie să recunoşti împreună cu ei că viaţa plugarului român este grea . . . căci sărăcia le bate la uşe, iar greutăţile vieţii sînt multe şi mari şi aproape nimeni dintre conducătorii noştri, nu se gîndesc la necazurile şi ajutorarea lor. Cei mari parcă n-au timp decît pentru politică şi interese personale”.¹¹

În timp ce asupra satelor s-au abătut greutăţi de tot felul, ţăranii trudind din răspuţeri pentru a-şi asigura piinea de mîine, „Săptămîna” a fost nevoită să publice cele 12 scrisori ale ministrului agriculturii, în care sătenii erau îndemnaţi să lucreze pămîntul „mai cu tragere de inimă”. Scrisorile aveau următoarele titluri : „Plugari, faceţi ogoarele” ; „Plugari, sămănaţi sămîntă aleasă” ; „Plugari, grăpaţi, tăvălugiţi, semăna-turile” ; „Întovărăşiţi-vă în cooperative agricole” ; „Plugari, îngrăşaţi pămîntul” etc.

Criza economică a aruncat pe drumuri sute de oameni ai muncii, flămînzi, plini de datorii şi boli. „Nu e nevoie să mergi în alt loc — nota cu minie un bun cunoscător al realităţii — destul să ieşi dimineaţa în piaţa din Bistriţa ca să-ţi dai seama de sărăcia în care trăim. Zeci de oameni, veniţi pînă şi din Maramureş, aşteaptă cu nerăbdare să fie angajaţi la lucru. Te cuprinde mila cînd îi vezi alergînd, cînd la unul cînd la altul, rugîndu-se să le dea de lucru. „Sînt doritori de muncă şi ar munci

⁹ Ibidem., II, 1, Anul Nou, 1929.

¹⁰ Ibidem., II, 22, 25 mai, 1929.

¹¹ Ibidem., III, 12, 22 martie 1930.

cu cît de puțin, dar n-au unde. Și acești nenorociți sînt sute, ba și mii de oameni, care duc zile amare. Nu pot ajunge la bani, în schimb trebuie să împartă o mulțime de greutate. Trebuie să plătească, la camete, la bănci, că de nu ajung pe mîna avocatului, ba dări la sat și la comună, că de nu le bate toba la ușă, de le vinde și cămașa de pe ei, ba de împlinit cît și mai cîte îndatoriri.¹²

Situația grea în care se zbătea țara, în acei ani grei ai crizei economice, în care clasele dominate căutau, pe toate căile să iasă din această situație pe spinarea maselor, în concepția redactorilor „Săptămîinii” se datora nu numai partidului politic aflat la putere ci și celorlalte partide ale burgheziei și moșierimii, și „în deosebi acelea care au stat mai mult la putere. Aceasta deoarece „toate au avut țintă la guvernare decît căpătuirea oamenilor lor”.¹³

O preocupare constantă a gazetei a constituit-o educarea patriotică a cititorilor, sublinierea originii daco-romane a poporului român, continuitatea neamului nostru în granițele vechii Dacii, patriotismul fierbinte de care au fost animați fii din spațiul carpato-dunărean în decursul istoriei, lupta dusă pentru păstrarea limbii și ființei naționale, pentru independență și unitate.

În acest scop s-au publicat articole privind: procesul memorandiștilor; ziua eroilor; revoluția burghezo-democratică din 1848; unirea principatelor române; desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar român; eroismul poporului român în luptele purtate pentru apărarea gliei strămoșești; voluntarii români din Rusia și Italia; răscoala țăranilor de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan, etc.

De asemenea, în coloanele gazetei cititorii din județ au găsit date interesante despre trecutul județului, în special privind: Regimentul de graniță din Năsăud; relațiile Bistriței cu Moldova și Țara Românească; istoricul unor comune din zona Năsăudului și a Văii Birgăului; activitatea diferitelor personalități, unele fiind de pe meleagurile județului.

Strădania „Săptămîinei” de a face educație patriotică cetățenilor, în special țăranilor, celor care erau contopiți indeductibil cu țara, cu glia strămoșească „stropită cu sîngele atîtor mii de moși și strămoși și udată cu sudoarea frunții” de a ține trează conștiința națională, este cu atît mai meritorie cu cît ea a continuat, și în perioada ocupației hortiste, de permanentă prigoană și încălcare flagrantă a celor mai elementare principii de dreptate și omenie. În acei ani cînd peste Transilvania de Nord s-a așternut doliul, în ciuda greutăților finan-

¹² *Ibidem.*, III, 122, 2 august 1930.

¹³ *Ibidem.*

ciare prin care a trecut,¹⁴ gazeta „Săptămîna” s-a străduit să fie o tribună de afirmare românească” din care să se adape toți „cu prisosință din strădania afirmării individualității noastre etnice”. În condițiile cînd satele românești erau în umbra baionetelor și a penelor de cocoș, gazeta a fost răspîndită „pe toate meleagurile noastre scumpe, ducînd hrană sufletească în graiul nostru dulce în toate comunele românești de pe șes, deal și munte”.¹⁵

Dragostea de patrie, dragostea de aceste străvechi pămînturi românești, străbate ca un fir roșu în multe din materialele apărute în coloanele gazetei, fie că aveau un caracter cultural, economic sau politic. În articolul „Vatra strămoșească”, de pildă, se arată următoarele: „Vatra strămoșească” face legătura între generații și ea consființește drepturi și tradiții în veacuri pentru neamurile și indivizii cu putere de viață”.¹⁶ În articolul „Patriotismul la români” cititorii erau îndemnați să-și iubească adevărata lor patrie, România.¹⁷

De asemenea, în multe articole, se subliniază deschis originea noastră daco-romană, necesitatea de a lupta pentru a păstra ființa noastră națională, „limba, credința și tradițiile, adevăratele noastre comori”,¹⁸ glia strămoșească. „Testamentul părinților noștri daci și romani — se arată într-un articol — și de a ne înfrăți în veșnicie cu glia, codrul, munții și văile. Fiecare arbore, fiecare adiere de vînt sau ciripit de păsări, orice izvor cristalin de munte sau lanurile de grîu ale ținuturilor noastre mănoase poartă pecetea sufletului și graiului nostru”.¹⁹ Aceasta deoarece „continuitatea noastră pe aceste pămînturi, cu tot ce avem mai scump — limbă, lege și obiceiuri — nu trebuie să fie contestată de nimeni, căci cu sînge dac ni-e semnat dreptul de existență pe aceste meleaguri”.²⁰ Tot pe această linie se înscrie și articolul, „Să ne mărturisim obîrșia”, în care se afirmă fără echivoc originea noastră daco-romană, hotărîrea de a păstra cu sfințenie limba, tradițiile, obiceiurile și credința. „Noi românii — se sublinia în acest articol — avem origină nobilă romană: Părinții noștri au fost stăpînitorii lumii. Obîrșia noastră este de la Roma. Facem parte din ilustră gintă latină. Trebuie să ne mîndrim totdeauna cu această origine. Neamul nostru cu calități distinse recunoscute în toată lumea, este plin de viață și mîndrie, Bogat în fapte mari isto-

14 În multe numere se intilnește anunțul: „Intellectualii, învățătorii și țărani sint călduros și insistent rugați să sprijinească din inimă gazeta românească, făcînd propagandă pentru abonarea și susținerea ei în sinul populației. Este o rugăminte sinceră, scurtă, expresivă și ușor de înțeles”.

15 „Săptămîna” (Bistrița) an XVI, nr. 500, 30 mai 1943.

16 Ibidem., XV, 457, 2 august 1942.

17 Ibidem., XV, 438, 22 martie 1942.

18 Ibidem., XIV, 390, 20 aprilie 1941.

19 Ibidem., XV, 451, 21 iunie 1942.

20 Ibidem., XIV, 400, 29 iunie 1941.

rice, de veacuri și peste veacuri și-a înscris și asigurat dreptul la viață. Mândria obîrșiei noastre să ne determine să ne-o mărturisim oriunde și oricînd. Să ne vorbim deci cu curaj limba : să ne purtăm pitorescul nostru port, să ne creștem copilașii în frica Domnului, să-i învățăm totul în graiul nostru, să ne cultivăm tradițiile și minunatele noastre obiceiuri, să trăim viața sătească în jocuri, hore, șezători, toate în vorba noastră".²¹

În același timp, paginile „Săptămîinii” reflectă optimismul poporului român în vremuri mai bune, încrederea în forțele lui, siguranța că rînduierile impuse cu forța, împotriva voinței celor mulți, nu vor dăinui o veșnicie. „Toate trec. Împărății puternice se prăbușesc, orașe mari cad la pămînt, cetăți ferocate se fac pulbere, noroade numeroase pier, munții se macină de vremi, iar apele își croiesc pe alocuri alte mătcă. Numai plugul rămîne. Pe unde au fost odată mîndre palate sau cetăți năpraznice, plugul trece biruitor și în brazda lui binecuvîntată, rodește pîinea omenirii”.²² Plugul simboliza poporul român care, în ciuda tuturor vicisitudinilor prin care a trecut în decursul vremurilor, asemenea copacilor cu rădăcinile adînc înfipte în glia strămoșească ce își trag seva din solul generos, a răzbit la lumina istoriei după vremuri acoperite de ceață, rămîind același popor, din veac, în veac, statornic în credința lui de mai bine. Furtunile au putut rupe uneori ramurile dar n-au putut scoate niciodată din rădăcini copacul.

Edificator în această ordine de idei este articolul „Gînduri de 1 martie” în care, autorul scria : „Verdictul justiției rămîne tablă de aramă, relicvă pentru vremurile de mîine și un îndemn de viață. În umilință cresc virtuți și alături de ea se crează idealuri mari. Frontierele sînt convenții, sînt linii de demarcație, pe care legile ne impun să le respectăm, chiar dacă cei ce au făcut convenția au greșit... Pămîntul în care am fost lăsați, găzduiește în adîncurile lui oseminte de ale noastre și culmile numai de ecoul cîntecului nostru sînt pline. Osemintele sînt fără grai, dar răstignirile sînt martore de preț, ce nu pot să le mintă nici chiar trecătorii. Sînt urme ce în rememrare le beatificăm și-n semn de adîncă pietate, ne plecăm frunțile în fața veșniciei lor grăitoare. Sîntem păstrătorii limbii, credinței și tradiției noastre în fața cărora tratatele și arbitrajele nu mai au tărie”.²³

În condițiile cînd, hortiștii pregăteau cu înfrigurare anularea reformei agrare din 1921, în vederea redării pămînturilor cu care au fost împrorietăriți țărani și comunele grofilor și baronilor, în coloanele gazetei apar unele materiale prin care truidorii ogoarelor sînt îndemnați să-și apere bucățica de

21 *Ibidem.*, XIV, 422, 30 noiembrie 1941.

22 *Ibidem.*, XV, 437, 15 martie 1942.

23 *Ibidem.*, XIV, 383, 2 martie 1941.

pământ pentru care au trudit și luptat atâtea generații. Acest pământ se arată în articolul „Sintem țărani” — l-am moștenit și în virtutea dreptului ancestral îl vom apăra cu tăria sufletului nostru și-l vom păstra și lăsa moștenire urmașilor noștri”.²⁴

Meritul materialelor privind originea și continuitatea poporului român, a dreptului acestuia asupra gliei „pe care ne-am născut, pe care trăim și din care ne hrănim”,²⁵ este cu atât mai mare cu cât acestea au apărut în condițiile unei aspre cenzuri, când „În munții ardeleni se întind de-o vreme Umbre imense peste păduri. Nu mai flutură flamuri de azur. Filiiie nori de blestem”.²⁶

Este știut că regimul de ocupație hortistă a luat măsuri cu caracter economic în scopul trecerii în orbita de interes a capitalului monopolist maghiar a întreprinderilor industriale, comerciale și financiare românești și care au „avut o mare influență asupra tuturor instituțiilor grănicerești”. Astfel la 26 septembrie 1940, Marele stat major, printr-o ordonanță generală, a numit la „Regna”, în calitate de „conducător oficial” un reprezentant al său, iar „la fiecare uzină a fost instalat” câte un ofițer în calitate de „comandant militar al personalului”. „Regna” a fost declarată „uzină de război”, un număr mare de funcționari români fiind concediați din serviciu.

Comandantul militar al județului a hotărât desființarea cooperativei „Regna” pe motivul „că nu are conducere, nu dispune de numerar, necesar pentru plata muncitorilor și nu-i în stare să facă față destul problemelor de a continua munca de exploatare a pădurilor”. Această măsură arbitrară a provocat mânia și împotrivirea celor 44 de comune grănicerești care „într-un glas” au „cerut și semnat cu însuflețire pentru menținerea „Regnei” ca întreprindere proprie grănicerească”. De asemenea, au protestat împotriva interzicerii adunării generale, programate pentru 10 februarie 1941, de către „organele sanitare pe motiv că în județ ar bintui „epidemie” de influență”.²⁷

În ciuda politicii de dezbinare dusă de prefectul județului, groful Bethlen Bela și de unii membrii ai consiliului județean,²⁸ grănicerii au fost, în toate acțiunile, „unitari și solidari pentru menținerea și apărarea drepturilor grănicerești tradiționale și cîștigate”.²⁹

24 *Ibidem.*, XIV, 410, 7 septembrie 1941.

25 *Ibidem.*, XIV, 423, 7 decembrie 1941.

26 Aceste frumoase și patriotice versuri, expresie a atitudinii de împotrivire față de cucerirea nordului Transilvaniei au fost scrise de Fr. Păcurariu, unul din corespondenții „Săptămânii”. (*Ibidem.*, XIV, 424, 14 decembrie 1941).

27 *Ibidem.*, XIV, 382, 23 februarie 1941.

28 Consiliul judeean s-a constituit la 26 aprilie 1941, fiind format din 90 consilieri unguri, 23 sași și 35 români. (*Ibidem.*, XIV, 393, 11 mai 1941).

29 *Ibidem.*, XIV, 395, 25 mai 1941.

La adunarea generală a „Regnei” din 17 mai 1941, de pildă, delegații comunelor grănicerești în unanimitate au hotărât să-și apere drepturile lor deoarece „averile grănicerești” nu sînt rezultatul creațiunii artificiale a vreunui legislator, ci munca, sudoarea și sacrificiile înaintașilor noștri”. Plecînd în satele lor cu „bastonul” moștenit de la „cătanele negre” delegații au primit mandatul de-a lupta „pentru menținerea drepturilor cîștigate grănicerești”.

Lupta comunelor grănicerești, pentru apărarea acestui patrimoniu material al strămoșilor, „lăsat nouă scumpă moștenire”, a fost sprijinită de gazeta „Săptămîna” în coloanele căreia au apărut o seamă de articole referitoare la drepturile grănicerilor, a acestor „înalți, robuști și plini de vigoare” țărani al „căror leagăn este ținutul falnic al Năsăudului”.³⁰ În articolul „Porunca unui testament”, de pildă, se arată : „să nu uităm de unde am pornit și cine sîntem ! Să nu ne pierdem graiul și toate acelea tradiții ce numai ale noastre sînt și pe care nu ni le poate lua nimeni. Toate acestea sînt comori scumpe, ce trebuie păstrate, chiar cu cele mai mari jertfe. Să fim urmași vrednici ai acelora a căror morminte au rămas pe aceste meleaguri”.³¹

„Săptămîna” prin articolele publicate, prin întreaga sa activitate, a fost un „far luminos și o tribună de propagare a românismului”, un apărător constant al „drepturilor tradiționale și legale ce ni se cuvin”. În anii întunecați ai ocupației hortiste și-a adus contribuția modestă, alături de altele publicații, la susținerea cauzei pentru care moșii și strămoșii noștri au luptat și s-au jertfit și care „într-o mîină țineau pluggul, iar în cealaltă arma de apărare a hotarelor în zilele tulburi”.³²

³⁰ Ibidem., XIV, 399, 22 iunie 1941.

³¹ Ibidem., XIV, 396, 1 iunie 1941.

³² Ibidem., XIV, 401, 6 iulie 1941.

**Revizorul școlar Ioan Pavel
(1874 — 1970),
organizator de învățămînt românesc
transilvănean**

Ironim Marțian

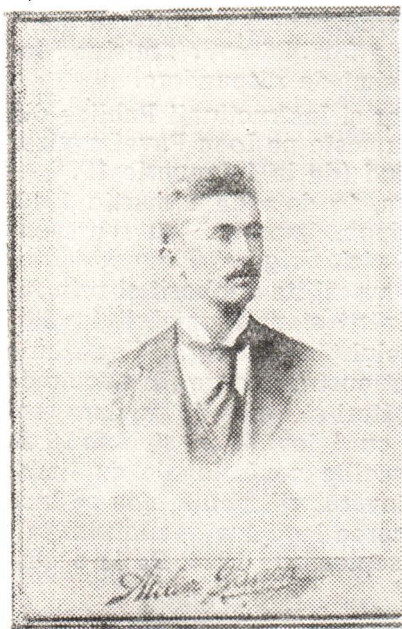
Numele lui Ioan Pavel rămîne indisolubil legat de organizarea și dezvoltarea învățămîntului primar în județul Bistrița-Năsăud după înfăptuirea statului național unitar român la 1 Decembrie 1918, de revigorarea activității despărțămîntului central județean Năsăud al ASTREI (cu sediul la Bistrița) în perioada interbelică (1934—1940) și, în sfîrșit, de prezența lui Lucian Blaga la Bistrița, unde poetul — filozof găsisese oaza de liniște necesară definitivării volumelor „Diferențialele divine” (primul din

„Trilogia cosmologică”, tipărit în Biblioteca de filosofie românească, București 1940) și „Despre gîndirea magică” („supliment” la „Trilogia valorilor” care cuprinde și eseul „Experiență și superstiție”, Biblioteca de filosofie românească, București 1941). Se numără printre dascălii de prestigiu care, descinzînd de-a lungul vremii pe aceste meleaguri alături de „pleiada” locală, au avut misiunea nobile, patriotică, de a așeza învățămîntul pe baze noi, în concordanță cu cerințele progresiste ale etapei istorice date.

Născut la 15 decembrie 1874 în Lancrem (Alba), ca descendent al unei respectate familii de țărani,¹ Ioan Pavel parcurge treptele instrucției școlare în localitatea natală și la gimnaziul din Sebeș, urmînd-apoi cursurile preparandiei „Seminariului Andreian” din Sibiu, aici beneficiînd de o bursă acordată de Consistoriul mitropolitan ortodox. Mai tîrziu (1921—1923), își va completa studiile la Universitatea din Cluj, în specialitatea geografie.

Între anii 1897 și 1919 activează ca învățător și director al Școlii confesionale române din Sebeș. Foarte studios, deosebit de dotat și dînd dovadă de o putere de muncă neobișnuită, deține concomitent și un impresionant cumul de funcții onorifice pe linie cultural-economică.² De pe poziția dascălului conștient de menirea sa în rîndul unei națiuni oprimată, se integrează în pulsul vieții școlare transilvănene. Devine membru corespondent al secției școlare a ASTREI (1900), face parte din comisia de elaborare a planului de în-

Ioan Pavel...

... la Sebeș (1898)

... la Bistrița (1930)

¹ Date despre familia și activitatea lui Ioan Pavel găsim și în autobiografia acestuia, întocmită în martie 1958, al cărui manuscris (11 pag.) se află în posesia autorului prezentei lucrări. Tatăl său Simion, om de o inteligență scripitoare, era și un talentat povestitor, recunoscut prin împrejurimi. Rămînd văduvă cu 6 copii și lipsită de posibilități materiale, mama îl determină pe Ioan Pavel să renunțe la Școala superioară de silvicultură din București, unde se înscrisese inițial.

² Vezi Lelia Rugescu, Cu Lucia Blaga, „Testimonia”, Edit. Dacla, Cluj-Napoca, 1985, p. 33.

vătămint al școlilor confesionale românești din Mitropolia Sibiului, în vigoare pînă la emiterea legii învățămîntului, de tristă faimă, a lui Apponyi (1907), i se conferă premiul „Andrei Bîrseanu“ al ASTREI pentru lucrarea *Cum trebuie predată în școală limba maghiară, ca să satisfacă legea, fără să sufere școala românească?* Se află printre inițiatorii și organizatorii congreselor învățătorilor din anii 1906 și 1919, este autor de cărți școlare și un asiduu colaborator al publicațiilor pedagogice „Vatra școlară“, „Foaia ilustrată“ și „Învățătorul“. Participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, ca reprezentant al „Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din tractul Sebeșului“.³

Anul 1899 este semnificativ pentru destinul lui Ioan Pavel. Se căsătorește cu viitoarea învățătoare Letiția Blaga (1880—1972), unica soră și cea mai mare dintre frații lui Lucian Blaga (în număr de nouă), „figură originală“, dominată de o statornică pasiune pentru artă, în mod special pentru arhitectură,⁴ prototipul eroinei din drama „Daria“ (1925) a mezinului „Lulu“. Cînd, în anul 1908, moare Isidor Blaga (n. 1851), lui Ioan Pavel îi revine sarcina (pînă în 1919) să poarte și grijamaterială și spirituală a familiei soției, misiune îndeplinită cu multă înțelegere și simț de răspundere.

După Unire, Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice din cadrul Consiliului Dirigent îl numește pe Ioan Pavel revizor școlar al județului Bistrița-Năsăud (de la 1 ianuarie 1926 — județul Năsăud), la instalarea sa, în data de 1 martie 1919, luînd parte prefectul Gavril Tripon, împreună cu reprezentanții confesiunilor românești de aici, Grigore Pletosu și Dionisie Vaida.⁵ În această calitate, va milita neobosit și prin felurite modalități în sensul etatizării și uniformizării învățămîntului primar din județ la nivelul țării întregite. Contribuie la preluarea fostelor școli de stat austro-ungare (în număr de 24 și 1 confesională, cu 64 învățători și limba de predare maghiară) și a celor comunale (6, cu 9 învățători și limbile de predare maghiară și română), școlile confesionale cu limba de predare română (63, cu 100 învățători) menținîndu-se încă din lipsă de fonduri pînă la aplicarea legii învățămîntului primar în România, începînd cu 1 septembrie 1924. De la aceas-

3 Celălalt delegat era Ambroziu Tatar. Cf. **Marea Unire de la 1 Decembrie 1918**, Biblioteca despărțămîntului București al Asociațiunii „Astra“, 1, București, 1 decembrie 1942, p. 61.

4 Astfel o caracterizează Lucia Blaga. „Vila Titi“ de la Bistrița a fost construită după proiectul său, în stil românesc.

5 Cf. procesului — verbal din 1/14 februarie 1919, apud Gheorghe Iancu, **Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918—1920)**, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 262. Vezi de asemenea, Ioan Pavel, **Învățămîntul primar din județul Năsăud înainte și după războiul mondial**, „Buletin Școlar“, an II, Nr. 21—22, Bistrița, 10 noiembrie 1927, p. 125—140. În anii 1926—27 a fost delegat ca inspector al școlilor minore din Transilvania, apoi al învățămîntului superior din 3 județe ale Moldovei și Basarabiei și innspector al regiunii V școlare Brașov.

tă dată, cînd la conducerea școlii locul *statului școlar* îl luase *comitetul școlar* — desemnat de stat, comune și confesiuni, statul va asigura în întregime plata corpului didactic, iar cheltuielile aferente întreținerii localurilor școlare vor intra în atribuțiile comunelor, excepție făcînd școlile confesionale minoritare, numite și particulare (în 1925/26 : 35 germane și 11 maghiare).

Multiple au fost însă greutățile întîmpinate în acțiunea de adaptare a acestei trepte de învățămînt la noile condiții politico-istorice românești. Generate de însemnatele pierderi provocate de război și de vechea structură moștenită, ele au fost analizate în chip obiectiv de Ioan Pavel în articolul *Școala primară în anii școlari 1918/19 și 1919/20* (Edit. „Dacia Traiană“, Sibiu, nr. 132/11 august 1919 ; Nr. 133/12 august 1919) și se pot rezuma la următoarele : lipsa de localuri școlare (inexistente sau distruse), personal didactic insuficient (învățătorii erau plecați pe front sau lucrau în administrație), inexistența programelor de învățămînt, material didactic deficitar și inadecvat, manuale necorespunzătoare (în școlile primare și cele confesionale românești, lb. maghiară, istoria, geografia și constituția Ungariei erau înlocuite cu ale României). Dar cu toate acestea, spiritul de sacrificiu și abnegația dascălilor, coordonați de revizoratul școlar, direct sau prin comitetele școlare, au înlesnit aplicarea în fapt a măsurilor de îndrumare și control din partea statului, sub aspect pedagogic și administrativ, marcîndu-se în acest fel descătușarea învățămîntului românesc transilvan.

Într-un articol al organului Partidului Național Român, ziarul „Patria“ (an IV, Nr. 197, Cluj, 10 septembrie 1922), intitulat *Fapta unui revizor școlar*, Lucian Blaga aprecia „rezultatele bune obținute de vrednicul revizor școlar“ Ioan Pavel, subliniind că „exemplul unui singur om face mai mult decît o sută de congrese platonice pentru reforma învățămîntului“.⁶

Desemnat inamovibil în numita funcție, devenind „responsabil de întreg mersul învățămîntului și administrației școlare din județ“ și răspunzător în fața Inspectoratului școlar regional Cluj, Ioan Pavel a pornit la drum, cu mult entuziasm și totală dăruire, mai întîi singur, apoi, din luna mai 1919, ajutat de doi subrevizori (Gavril Hordoan și Frideric Krauss), iar ulterior de cinci subrevizori, patru de control în cercurile școlare componente ale revizoratului (Gavril Hordoan, Eduard Chencinschi, Petru Rognean și Ilie Cleja) și

⁶ Vezi și Dumitru Văcăroniuc, Lucian Blaga (1895-1961) — Bibliografie, Edit. Științifică și Enciclopedică, București 1977, p. 104; Lelia Rădulescu op. cit., p. 203.

unul „de cancelarie” (Maxim Buia), și două secretare (Letiția Mureșan și Maria Nistor). Inspecțiile școlare, cu caracter complex educativ, aveau ca scop depistarea lipsurilor și stabilirea de măsuri privind remedierea lor, promovarea celor mai adecvate metode de predare, desfășurarea unor lecții model, contactarea comitetelor școlare și a primăriilor comunelor politice în vederea întreținerii corespunzătoare a școlii. Drept,

Revizoratul școlar al județului Năsăud (1929): Ioan Pavel, Gavril Hordoan, Petru Rognean, Eduard Chencinschi, Ilie Cleja, Letiția Mureșan și Maria Nistor.

obiectiv și sobru, fire intuitivă și pătrunzătoare a realității, a vegheat neabătut la aplicarea noii legi a învățămîntului primar din România la condițiile concrete ale județului.⁷ A urmărit în mod constant ca educația școlară să se realizeze într-un climat de cinste și corectitudine, în spiritul continuării tradiției școlii românești militante, ca elevilor să le fie însuflită dragostea față de țară, să fie pătrunși de atașament la idealul național al libertății și independenței. În contextul unui învățămînt primar obligatoriu și gratuit,⁸ între atribuți-

⁷ În Transilvania, înainte de Unire, în școlile de stat limba de predare era numai cea a statului.

⁸ De fapt, învățămîntul primar era obligatoriu și gratuit odată cu votarea în parlamentul maghiar a legii învățămîntului (Legea XXXVII din 1868) care întărea asupra românilor transilvăneni prin nerecunoașterea lor ca națiune. Pînă la intrarea în vigoare a legii școlare din România (1924), erau obligați să urmeze școala copiii între 3 și 15 ani (3–6 ani, grădinița de copii, 6–12 ani, școala primară cu 6 clase : 13–15 ani, școala de repetiție), iar după aplicarea legii, între 5 și 18 ani (5–7 ani, școala de copii mici ; 7–16 ani, școala primară cu cele două cicluri : cursul inferior și cursul superior, în total cu șapte clase : 16–18 ani, școala de adulți, pentru cei care n-au reușit să termine 7 clase).

ile revizoratului erau incluse și efectuarea anuală a recensământului elevilor de vîrstă școlară, încadrarea învățătorilor, strădania pentru ridicarea de edificii școlare și asigurarea materialului didactic necesar, înființarea de biblioteci școlare, indemnul permanent adresat corpului didactic de a fi și mai departe îndrumătorul cultural și economic al poporului.

Ilustrative pentru evoluția învățămîntului primar din județ sînt cîteva date statistice comparative extrase din articolul *Starea învățămîntului primar din județul Năsăud la încheierea anului școlar 1928/29 în asemănare cu starea din 1919/20 (Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească* — *Anuarul Școlii normale din Năsăud*, sub redacția lui Sandu Mănoliu, Năsăud 1930), în care Ioan Pavel face bilanțul deceniului de înfăptuiri pe linia dezvoltării școlii; copii de vîrstă școlară: 28.372 față de 18.268, copii înscriși la școală: 21.165 de la 10.124, numărul școlilor primare: 169 în raport cu 106, numărul învățătorilor: 310, respectiv 181. Sînt analizate, de asemenea, motivele pentru care copiii nu frecventau în mod regulat școala, starea localurilor școlare; sînt prezentate date legate de promovabilitatea elevilor, privind examenele de

Școala țărănească de bărbaiți din Bistrița, sub conducerea lui Ióan Pavel (1938).

absolvire și informații despre școlile de adulți organizate în 90 de cursuri pe lîngă școlile primare de stat (urmate de 3.153 elevi, cu 107 învățători).

În anul 1926, împreună cu subrevizorul Eduard Chencinschi, Ioan Pavel introduce sistemul, unic atunci în țară, de transmitere către școli a dispozițiilor legislative, de conducere și administrație prin publicația bilunară *Buletin Școlar*, fiecare număr conținând două părți: una culturală, iar alta:

Scoala pentru meseriași și comercianți, condusă de Ioan Pavel, Bistrița 1938.

„oficială“ — susținută de Revizorul școlar, Comitetul școlar județean și Asociația „Mariana“ a învățătorilor din județul Năsăud. Sus-numiții editează și broșura *Administrația învățământului primar* („Tipografia Națională G. Matheiu“, Bistrița 1929), care reprezenta un ghid pentru tinerii învățători despre modul „cum să se descurce în scriptele și administrația școlii“. Să mai adăugăm că Ioan Pavel și Gavril Bochiș sînt autorii manualului *Geografia județului Năsăud* (Bistrița, 1925), printre primele de acest gen.

Ca revizor școlar Ioan Pavel n-a făcut politică de partid, însă a combătut vehement „punerea școlii și învățământului în serviciul politicii“. Dar tocmai mașinațiile politice ale timpului l-au obligat să se pensioneze la numai 55 de ani, începînd cu 1 ianuarie 1930, în plină putere creatoare. Meritele și eforturile sale, unanim recunoscute, au fost apreciate acordîndu-i-se decorația „Răsplata Muncii“ cls. I și prin decernarea celei mai mari distincții a vremii: „Membru de onoare al învățământului“, conferită cu prilejul pensionării. Prețuirea de care s-a bucurat în fruntea revizoratului este exprimată,

cu deplină convingere, în răspunsul corpului didactic de pe Valea Șieului la „scrisoarea de adio” semnată de Ioan Pavel, Gavril Hordoan și Ilie Cleja, publicat în ziarul județean „Gazeta Bistriții” (an X, Nr. 4/1 februarie 1930, pag. 4) :

„Cunoaștem cu toții și am prețuit rodnicia d-voastră activitate. De aceea, cu regrete în suflet luăm cunoștință că nu mai stați la postul de conducere. Am muncit alături de d-voastră îndemnați fiind de tot ce eul d-voastră avea mai nobil și mai sfânt. E măgulitoare pentru noi recunoașterea de a fi muncitori buni în masele poporului din acest județ, dar această muncă ne-a fost cu atât mai ușoară, cu cât emana de la conducători — suflete mari, îngăduitoare. Ne-ați fost conducători înțelegători pentru multiplele noastre necazuri, fapt pentru care vă vom purta întotdeauna recunoștință. Ne-am bucura dacă și în viitor ne-ați împărtăși de aceeași dragoste și iubire. Vă dorim sănătate și viață îndelungată ca să vă puteți bucura de roadele — binemeritate — după munca depusă. Avem deplină convingere că noii șefi, d-nii Petru Rognean și Maxim Buia, vor continua opera mare și grea cu aceeași bunăvoință și dragoste pentru școala acestui județ mîndru și fala trecutului românesc“.

Pensionarea lui Ioan Pavel a constituit și avîntul într-o prodigioasă activitate în plan cultural. Din anul 1934 și pînă în 1940 este ales președinte al despărțămîntului central județean Năsăud al ASTREI, calitate în care pledează pentru mobilizarea tuturor forțelor culturale în vederea perpetuării tradiției locale a acestei instituții (Ioan Pavel, „Astra” la lucru și „Astra” din nou la muncă. „Săptămîna”, an. VIII, Nr. 242 și respectiv, Nr. 274, Bistrița, 1935). Sub conducerea lui Ioan Pavel, despărțămîntul județean avea să marcheze cea mai fertilă etapă din perioada interbelică, asemenea celui de plasă năsăudean reorganizat de Iuliu Moisil. Meritul său deosebit constă în înființarea a 43 cercuri culturale și activizarea lor prin organizarea de conferințe avînd ca tematică cele mai diverse probleme de știință, din domeniul sanitar, de cultură și literatură. Este inițiatorul deschiderii școlii țărănești de bărbați din Bistrița, care funcționează pe durata lunii februarie, începînd din 1936 pînă în 1939, și, în primăvara anului 1937, a Cursurilor serale pentru meseriași și comercianți.⁹

⁹ Școala țărănească își desfășura activitatea la Cercul militar unde comandantul Garnizoanei Bistrița, îl pusese la dispoziție, în mod gratuit, două săli mari : una pentru cursuri (6-8 ore pe zi), iar alta destinată a fi dormitor. Cursanții, în 1937 - 29, 1938 - 24, iar în 1939 - 26 la număr, erau recrutați prin cercurile culturale satești : corpul didactic, alcătuit pe bază de voluntariat, se compunea din profesori și învățători, medici și medici veterinari, avocați, ingineri agronomi și silvici, contabili etc. În anul 1938, cursurile serale pentru meseriași și comercianți erau urmate de 48 elevi, avînd ca profesori pe : St. Lupu - limba română, Ioan Silașt - matematică, I. Avram - istorie, Ioan Pavel - geografie, medic dr. Cosma - igienă, George Matheiu junior - calculație, Al. Madgearu - contabilitate, la care se mai adăugă Login Bucur, Gavrilă Bochis, Ioan Olinic. Ambele școli fiintau sub auspiciile ASTREI. Vezi și Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. V, Bistrița, 1984, p. 13-10.

Preocupările l-au pus în contact cu mari personalități ale vieții politice, științifice și culturale transilvănene, precum : Daniil Barcianu,¹⁰ Caius Brediceanu¹¹ și Onisifor Ghibu.¹² Dar prietenia de o viață a lui Ioan Pavel a rămas cea cu Lucian Blaga, cumnatul său mai mic. El poposea adesea în „Vila Titi“, de peste podul Budacului, la Bistrița. Împrejurimile orașului l-au încântat. Datorită străduinței familiei Pavel, lui Lucian Blaga i se împlinește dorința exprimată într-o scrisoare expediată din Lisabona, unde era ministru plenipotențiar (1938—39) și aștepta să ocupe postul de profesor la Catedra de filosofia culturii a Universității din Cluj, de a avea o casă „în stil țărănesc... pe la Bistrița“, în care să stea „5—7 luni pe an“. „Templul său“ de pe Dealul Cetății (vechiul Burg), străjuit de un Sequoia giganta,¹³ beneficia de o minunată perspectivă asupra orașului și satelor din salba Bîrgaielor, „peisaj mirific“ ce l-a făcut să afirme în vara lui 1939 când descinse-se aici, nu fără emoție : „Acesta e adevăratul meu spațiu miotic“.¹⁴

Deși absorbit de multiplele preocupări, puse în slujba afirmării naționale și sociale a românilor din Transilvania, a progresului poporului român, alături de soția sa, Letiția, în care a găsit un prețios sprijin moral, Ioan Pavel a reușit să asigure celor doi fii o educație aleasă, o ambianță propice muncii susținute, învățaturii. Cel mai mare, acad. prof. em. dr. ing. Dorin Pavel (1900—1979), supranumit „bunicul hidrocentralelor românești“, a fost un ilustru cadru didactic al Institutului de Construcții București și autor al unor studii științifice remarcabile în domeniul hidraulicii, mecanicii fluidelor și hidrotehnicii, dintre care se cuvine să amintim lucrarea de referință *Planul general de amenajare a forțelor hidraulice din România* (1933), editată în lb. franceză. A fost de două ori laureat al Premiului de Stat, în anii 1950 și 1952. Este creatorul teoretic și practic al sistemului hidroenergetic de la Porțile de Fier. Sora sa Elena (Lelia) Pavel căs. Rugescu (1905—1988), este cunoscută publicului cititor mai ales datorită apariției volumului închinat unchiului sau : *Cu Lucian Blaga*, Colecția „Testimonia“, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

10 Împreună cu Daniil Barcianu (1847—1900), profesor la „Seminarul Andreian“ din Sibiu, autor de manuale școlare, redactor al unor reviste pedagogice, între care „Foaia ilustrată“ (1891), și înflăcărat memorandist, elaborează planul de învățământ al școlilor confesionale românești din Mitropolia Sibiului.

11 Este fiul membrului de onoare al Academiei Române Coriolan Brediceanu și fratele soției lui Lucian Blaga, Comelia Brediceanu (1897—1983).

A fost coleg cu Ioan Pavel la gimnaziul din Sebeș ; om politic (membru în Marele Sfat Național Român ales la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, al delegației transilvănene care a prezentat guvernului român hotărârile Marii Adunări Naționale, al Delegației române la Conferința de pace de la Paris, în Consiliul Dirigent) și diplomat.

12 Renumitul pedagog (1883—1972), profesor la Universitatea din Cluj (1919—1945), a fost ales secretar general al Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Consiliul Dirigent, cu misiunea de a organiza întregul învățământ din Transilvania unită cu Jora.

13 Conifer longeviv și rar în țara noastră, de origine nord-americană.

14 Apud Lelia Rugescu, *Cu Lucian Blaga...*, p. 73.

Despre Ioan Pavel s-a scris puțin și lapidar, cu toate că a lăsat în urma sa o adevărată operă de apostolat pe tărîm școlar și cultural, posibil să fie restituită memoriei contemporanilor și a urmașilor prin publicarea manuscrisului *Amintiri din viața mea* (1956) al harnicului dascăl.¹⁵

S-a stins din viață la București, în 19 martie 1970, unde se refugiase în durerosul an 1940, însă a fost înmormîntat la Lancriâm, în pămîntul localității natale, alături de Lucian Blaga.

¹⁵ Ioan Pavel a scris *Monografia școlilor din județul Năsăud*, lucrarea neterminată, transmisă urmașului său — Petru Rognean, și despre care nu se mai știe nimic. Cf. unei corespondențe din București, dintre Ioan Pavel și Teodor Ghițan (Cluj-Napoca), datată 7 iunie 1961 (scrisoarea se afla în posesia destinatarului).

***Solidaritatea unanimă în apărarea
și păstrarea averilor grănicerești
năsăudene* împotriva regimului horthyst
de ocupație***
(1 septembrie 1940 — 25 octombrie 1944)

Vasile T. Ciubăncan

În planurile de ansamblu ale rezistenței antihorthyste de apărare a patrimoniului național afectat prin Dictatul de la Viena s-a înscris ca un obiectiv major apărarea averilor grănicerești năsăudene față de politica regimului fascist de ocupație, de acaparare a lor și desființarea acestui patrimoniu românesc, parte însemnată a avuției naționale.

Averile grănicerești aveau un trecut istoric îndepărtat, o lege proprie și un statut propriu cu specific grăniceresc românesc după care se administrau și se puneau în valoare. Problemele fundamentale ale acestor averi, care trebuiau păstrate, erau în fapt următoarele: dreptul de proprietate comună a unui număr de 44 de localități grănicerești din Valea Someșului, a Șieului, a Bîrgăului din județul Năsăud, asupra acestor averi; dreptul de moștenire a titlului de grăniceri, numai prin descendență grănicerească; autonomia largă în administrarea, exploatarea și folosirea acestui patrimoniu, conform nevoilor și voînței acestei colectivități. Toate acestea erau re-

* Între anii 1762-1851 regiunea de graniță năsăudeană a fost militarizată și astfel s-a constituit regimentul II românesc grăniceresc din Năsăud, înființat în anul 1762 de către împărăteasa Maria Tereza, format din locuitorii celor 44 de localități năsăudene. La desființarea regimentului, în anul 1851, împăratul Francisc Iosif, printr-un act imperial emis la 27 mai 1861, a recunoscut și a consfințit dreptul deplin de proprietate a locuitorilor celor 44 de localități asupra averilor grănicerești.

În perioada regimului dualist austro-ungar, guvernul și organele sale de administrație, ministerul agriculturii din Budapesta indeosebi, au dus o politică de amestec în treburile autonome ale graniței, de reducere a autonomiei, a drepturilor de proprietate a comunității, care au dat naștere la reacții de împotrivire și la un șir de litigii nesfârșite

glementate prin legi speciale și statute proprii cu specific grăniceresc.¹

Locuitorii acestui ținut, numit mai târziu granița năsăudeană, din timpuri imemorabile au trăit cu statut de țărani liberi, iar drepturile lor în acest sens au fost consfințite și recunoscute de mai multe ori prin acte ale cancelariei, emise de regele Matei Corvin și alți regi ai Ungariei.

Aceste averi grănicerești erau formate din circa 170 000 ha pădure de munte din rășinoase de calitate superioară în care molidul reprezenta 80%, precum și din circa 95 000 ha de pă-

intre foștii grăniceri năsăudenți și stăpînirea de stat străină pentru apărarea acestor drepturi moștenite.

Drept urmare, în anul 1890 a fost emisă legea XIX cu privire la administrarea pădurilor comunelor din fostul district al Năsăudului, prin care s-a recunoscut în continuare dreptul de proprietate asupra averilor comune ale familiilor de grăniceri din cele 44 de localități, precum și un drept larg de autonomie în administrarea lor.

Prin această legiuire a fost totodată înființată și o Direcție silvică județeană ca organ de specialitate al administrației de stat, care să exercite controlul asupra administrației averilor, precum și îndrumarea tehnică de specialitate în exploatarea masei lemnoase și în amenajările silvice anuale. Prin această lege au fost totodată limitate și îngădite multe din drepturile grănicerești avute anterior, dar ceea ce a fost esențial s-a păstrat. În miinile lor și anume, dreptul de proprietate, de administrare autonomă în baza unui statut propriu, precum și dreptul de descendență grănicerească transmisă asupra averilor. Impotriva abuzurilor administrației de stat a regimului și a politicii de îngădire a autonomiei lor, grănicerii au continuat neîntrerupt lupta pînă la actul desăvîrșirii unirii de la 1 Decembrie 1918.

În perioada anilor 1900–1926 gestunea silvică a averilor, respectiv exploatarea masei lemnoase, s-a făcut de către Direcția Silvică, prin sistemul vînzării la licitație publică a cantităților de material lemnos destinat exploatării, sistem care nu a dat rezultate.

La 2 mai 1926, cu titlul de experiență a fost înființată Societatea Anonimă „Regno” pentru exploatarea pădurii, care s-a constituit cu un capital social de 100 milioane lei, contribuție a celor 44 localități. În anul 1935, la data de 4 mai, printr-o hotărîre a adunării generale, societatea a fost transferată și a căpătat denumirea de „Regia Cooperativă Regno” pentru exploatarea și comercializarea pădurilor grănicerești.

Obiectul întreprinderii cooperative era exploatarea în regie proprie a tuturor parcelelor din pădurile grănicerești, proprietate a localităților asociate, parchete care ajungeau la faza de tăiere conform amenajamentelor silvice în vigoare, industrializarea și prelucrarea materialului lemnos de orice fel rezultat din acele exploatări; și punerea lui în valoare, a produselor astfel obținute pe baze comerciale.

În conformitate cu reglementările juridice în vigoare, pentru cantitățile de materiale aprobate anual pentru exploatare, se plătea direcției silvice o anumită sumă la prețul numit de tulpină, stabilit în mod estimativ anual de către organele ministerului agriculturii. Din totalul sumei se achita 50% înaintea începerii exploatării, iar diferența de 50% se achita înaintea începerii transportului materialului din parchete spre fabrică.

Toate beneficiile nete realizate se distribuiau comunelor asociate foste grănicerești și se foloseau în scopuri economice, sociale, culturale, edilitare etc. În plus de aceasta, populația aptă de muncă participa la activitatea de exploatare, de prelucrare și comercializare a producției unde avea statut de angajat cu toate drepturile prevăzute de lege.

Organele de conducere ale cooperativei erau: Adunarea generală care se întrunea anual sau, după caz, în adunări extraordinare, cînd situația cerea aceasta; Comitetul de cenzori; Consiliul de administrație ca organ executiv deliberativ, o comisie silvică aleasă din 8 persoane care reprezenta comunitatea grănicerească în cadrul Direcției Silvice județene. Atribuțiunile tuturor acestor organisme erau reglementate printr-un statut propriu, elaborat în baza prevederilor legii nr. XIX din anul 1890, care și-a păstrat valabilitatea și după anul 1918 în toată perioada interbelică.

În statut erau consfințite problemele fundamentale ale averilor grănicerești și comune: dreptul la proprietate exclusivă a colectivității grănicerești asupra averilor, dreptul de autonomie în administrarea și folosirea lor, dreptul de descendență grănicerească, dreptul exclusiv de a face parte din organele de conducere eligibile ale cooperativei numai grănicerilor sau descendenții acestora, precum și interzicerea organelor de stat de a putea numi sau introduce în organismele adunării persoane străine de comunitatea grănicerească. În această formă de organizare și situație juridică a fost surprinsă Cooperativa „Regno” de evenimentele Dictatului de la Viena din 30 august 1940.

¹ Arh. Stat Cluj, fond Centrala cooperativelor românești „Plugarul” din Ardealul de nord 1940–1944, dosar nr. 2 „Regno”, f. 1. 35; vezi și dr. Victor Onișor, *Legile grănicerilor năsăudenți*, Bistrița, 1905, p. 1–75; dr. Ștefan I. Pop, *O pagină de istorie*, Bistrița, 1947, p. 7–13.

șuni montane. Aceste averi s-au completat apoi și s-au dezvoltat prin construirea de fabrici proprii de prelucrare a lemnului, prin dotarea cu mașini și utilaje, depozite, linii de cale ferată, mijloace de transport etc., care s-au dezvoltat în perioada interbelică.

În anul 1940, când s-au produs evenimentele legate de Dictatul de la Viena, patrimoniul grăniceresc inclus în regia cooperativei „Regna“ era compus din următoarea avere : suprafețele de păduri și pășuni consemnate deja în lucrare ; un număr de 7 fabrici de prelucrare a lemnului cu 36 gateri de tăiere înstelate ; un mare depozit modernizat de cherestea ; o linie de cale ferată proprie în lungime de 128 km ; 9 locomotive însoțite de parc de vagoane și alte mijloace de transport a masei lemnoase de la parchetele din pădure la fabrici ; o instalație de plutărit pe Valea Dornei, Coșnei, Bistriței Aurii cu 6 baraje și 3 hamaroace, avînd o uzină de prelucrare la Vatra Dornei, care după Dictat a rămas în România. În aceste sectoare lucrau permanent nu număr de 10 000—12 000 de oameni, în covârșitoarea lor majoritate foști grăniceri năsăudeni.²

Tabelul general al activității economico-financiare al cooperativei „Regna“ pe anul 1940 a fost următorul.³

A. Partea activă mii lei

Anul de gestiune	In-ventar total	Plasamente (participații și efecte publice)	Conturile exploataării (inclusiv material exploatat industrial și cherestea)	Disponibil (casa și disponibil la bănci)	Tranziatorii	Total general
1940	56.025	386	126.814	2345	1.863	187.423

B. Partea pasivă mii lei

Anul de gestiune	Fonduri proprii	Fonduri străine (creditori)	Tranziatorii	Beneficiul	Total general
1940	69.592	107.315	—	10.515	187.423

La acest tabel se mai adaugă valoarea totală a suprafețelor de păduri și pășuni care în conformitate cu evaluările

² Arh. Stat Cluj, fond „Plugarul”, dosar nr. 2 „Regna”, f. 1-3, 35-36.

³ Ibidem., f. 7.

făcute de statul român privitor la pierderile economice suferite prin Dictatul de la Viena, la valoarea circulației leului românesc, un ha de pădure avea o valoare în medie de 20 000 lei, iar un ha de pășune în medie 25 000 lei.⁴ Însumate suprafețele de păduri și pășuni ale comunității grănicerești la valorile estimate atunci avem suma de 5 775 000 000 lei.

Iată numai câteva laturi ale problemei de ordin economico-financiar a acestei părți din patrimoniul grăniceresc de interes național.

La averea de bază descrisă cu fondurile și valorile ei se mai adaugă în plus și alte categorii de bunuri și averi denumite în cadrul rînduielilor specifice „Fondurile grănicerești“, care era și ea o veche instituție nășăudeană de graniță, ce posedă și administra două categorii de fonduri distincte și anume:

1. Fondul școlar destinat susținerii școlilor românești grănicerești nășăudene, între care liceul „George Coșbuc“ din Nășăud ;

2. Fondurile de burse atribuite studenților descendenți din familii de grăniceri pentru continuarea studiilor (superioare, medii și de meserii).⁵

Aceste două categorii de fonduri erau administrate de către o adunare generală compusă din reprezentanții fiecărei localități grănicerești care avea desemnat câte un delegat și directorul liceului fundațional din Nășăud. În plus, mai erau numiți și un număr de 12 membri de către administrația de stat.

Adunarea generală se convoca anual, iar activitatea permanentă era asigurată de o comisie administrativă a fondurilor grănicerești, aleasă de adunarea generală pe o perioadă de 6 ani, formată din 11 membri.⁶

Aceste două categorii de fonduri cu problematica lor reprezenta latura social-culturală a graniței nășăudene și avea o importanță vitală pentru membrii obștei și viitoarea lor dezvoltare pe plan spiritual.

A treia mare problemă pe care o constituie granița nășăudeană, era populația acestei zone, formată în covârșitoarea ei majoritate din români băștinași cu veche tradiție istorică care de-a lungul veacurilor a avut cîștigate drepturi economice, social-culturale, juridice și politice și o largă autonomie în administrarea lor, pe care și le-au menținut prin luptă neîntreruptă. Acestea le-au păstrat și dezvoltat continuu în perioada interbelică în cadrul statului național unitar român.

4 D.G.A.S., fond P.C.M., dosar-134/1941, f. 19.

5 „Săptămîna“, (Bistrița) 11 iulie 1943.

6 *Ibidem.*, 1 august 1943.

Problema fundamentală care s-a pus pentru granița năsăudeană imediat după pronunțarea sentinței Dictatului de la Viena, a fost aceea de a-și păstra neatinse averile comune, drepturile dobândite sub toate raporturile și contracararea regimului horthyst de ocupație străină de a atenta la aceste drepturi și bunuri și de a le desființa.

Lupta și acțiunile ce au fost întreprinse imediat în vîltoarea acelor grave evenimente de la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1940 și cele care au urmat apoi în cei patru ani de ocupație străină s-au integrat treptat în rezistența generală antihorthystă, național-patriotică din teritoriul ocupat, ca parte a rezistenței naționale a poporului român.

Iată contextul în care s-au înscris acțiunile și eforturile făcute de comunitatea grănicerilor năsăudeni, de către reprezentanții lor, cu sprijinul altor factori ai rezistenței antihorthyste pentru apărarea și păstrarea patrimoniului propriu economic, cultural, ca părți ale avuției naționale, pentru păstrarea autonomiei economice, sociale și politice în conducerea și administrarea averilor proprii. Acest efort a fost permanent, anevoios și greu, a cerut multă inițiativă, curaj, perseverență în învingerea piedicilor și greutăților, spirit de dăruire și patriotism față de interesele comunității ce se contopeau cu interesele generale ale populației din teritoriul ocupat și se integrau organic în cele ale întregii națiuni române.

În aceste împrejurări a fost și rămîne de asemenea consemnat drept ca un mare merit al organizației Partidului Comunist Român din teritoriul Ardealului cedat, al mișcării de rezistență antifascistă, antihorthystă, care a cunoscut specificul și importanța economică și social-politică a graniței năsăudene și a înscris-o printre obiectivele sale de luptă ca o problemă distinctă în cadrul problematicii și obiectivelor generale ale rezistenței.

În programul — Manifest — al Secretariatului regional pentru Ardealul de Nord al Partidului Comunist, elaborat după Dictat pentru populația românească rămasă sub ocupație, era înscrisă astfel sarcina apărării autonomiei și a drepturilor graniței năsăudene: „Pentru anularea contractelor averilor grănicerești năsăudene și punerea acestor averi la dispoziția liberă a membrilor acestor posesorate”.⁷

Această sarcină a fost apoi însușită de către Comitetul Național-Revoluționar al Românilor din Transilvania și înscrisă în același sens ca unul din obiectivele de luptă ale Uniunii Muncitorilor, Țăranilor Români din Ungaria la art. 4 din program.⁸

7 Arh. C.C. al P.C.R., Colectia 90, unitatea de păstrare 1717, f. 2.

8 Ibidem., vezi și *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, p. 104.

Merită de asemenea subliniat faptul că într-un alt manifest editat în limba română de Comitetul Regional Cluj al Partidului Comunist în luna decembrie 1940, apărut în orașul Dej, se sublinia din nou că „...pădurile grănicerești năsăudene sînt obiectul de jaf comun al domnilor unguri, germani, evrei și români“.⁹

Sarcina de soluționare a complexelor probleme cu care s-a confruntat comunitatea grănicerească a revenit însă obștei sale și conducătorilor ei în mod efectiv.

La aflarea știrii despre sentința Dictatului de la Viena, conducătorii comunității grănicerești au tras concluziile cunvenite imediat cu privire la consecințele ce vor urma pentru ei, deoarece mai păstrau vii în memorie confruntările avute cu regimul dualist pentru apărarea și păstrarea drepturilor lor.

Conducătorii cooperativei „Regna“, în urma consultării, au inițiat și întreprins imediat un șir de măsuri preventive, menite să pună la adăpost averile grănicerești de unele surprize imprevizibile impuse de forța majoră a desfășurării evenimentelor în toată gravitatea lor. Primele acțiuni au fost întreprinse de către dr. Victor Șoldea, grănicer descendent, care a devenit apoi în toată perioada de ocupație horthystă, președinte al regiei cooperativei „Regna“. În zilele de 1—4 septembrie 1940 acesta s-a deplasat la București, unde a făcut un șir de intervenții prompte pe lângă guvernul român, precum și la unele ministere și organe centrale în scopul soluționării imediate pentru comunitatea grănicerească a unui șir de probleme vitale, încă în acele zile de tranziție de suveranitate a statului român asupra teritoriului cedat. Prin soluționarea lor la un astfel de nivel, problemele graniței năsăudene deveneau într-un anumit fel obiect de implicații de natură interstatală între cele două guverne : român și maghiar.

Intervențiile și acțiunile întreprinse au condus la obținerea, în acele zile, a unor decizii și documente de mare importanță pentru nevoile și problemele acute ale graniței năsăudene sub impactul ocupației străine. Astfel, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri al României din 4 septembrie 1940 s-a redus un debit al cooperativei „Regna“ în valoare de 38 107 645 lei, pe care îl avea față de Casa Administrației Pădurilor Statului (C.A.P.S.), debit care dacă ar fi rămas în continuare în sarcina cooperativei, statul maghiar de ocupație, prin Direcția Silvică, l-ar fi revendicat imediat și l-ar fi folosit drept pretext pentru acapararea averii cooperativei și pentru desființarea ei. S-a mai obținut un act guvernamental prin care o moșie din teritoriu în suprafață de 400 iugăre a fost trecută din

⁹ Arh. C.C. al P.C.R., colecția 90, unitatea de păstrare 1716, f. 1.

proprietatea statului în proprietatea celor 44 de localități grănicerești. Prin această măsură s-au contracarat anticipat intențiile regimului de ocupație de a transforma această avere într-o colonie în scopuri de colonizare și maghiarizare a zonei năsăudene. A mai fost exoperată prin act guvernamental distribuirea între comunele grănicerești a unei sume de 20 000 000 lei din gestiunea cooperativei „Regna“, sumă care de asemenea era pretabilă de a fi acaparată sub diferite pretexte de către statul ocupant.

La Ministerul Agriculturii din București s-au rezolvat, de asemenea, în aceleași zile problemele prețului la tulpină pentru materialul în exploatare sau în curs de a fi exploatat pînă la finele anului 1940. Prin aceasta a fost contracarată intenția regimului de ocupație de a-i fixa cooperativei un alt preț exagerat ori arbitrar, intenție care s-a manifestat imediat după ocupație, dar care, în final, a putut fi contestat tocmai datorită măsurilor preventive luate inițial.

În scopul apărării autonomiei comunității și averilor grănicerești a fost obținut Decretul-lege de autonomie a cooperativei „Regna“ emis la 4 septembrie 1940, prin care era încă o dată reconfirmat juridic dreptul la proprietate a celor 44 de localități grănicerești asupra tuturor averilor ce le aparțineau și a patrimoniului existent la acea dată și era consfințit dreptul lor de folosință și de distribuire a veniturilor din aceste averi numai de către locuitorii de descendență grănicerească, care locuiau în comunele respective.

În Decretul-lege respectiv erau consfințite atribuțiile organelor de conducere ale cooperativei, Adunarea generală, a Consiliului de Administrație, a Comitetului de cenzori. Era apoi reconfirmat statutul existent atunci, după care funcționa cooperativa cu toate principiile și normele ce reflectau specificul său grăniceresc românesc al zonei. Aceste legiferări au fost de o importanță excepțională și au putut fi păstrate, iar conducătorii graniței s-au putut folosi de ele în lupta pentru apărarea ființei comunității și averilor ei în toată perioada de ocupație.¹⁰

De la Ministerul Învățămîntului s-au mai încercat obținerea unui act oficial, după care Liceul grăniceresc din Năsăud „George Coșbuc“, avea statut de liceu confesional fundațional și nu de liceu de stat.¹¹ Prin aceasta s-a urmărit contracararea politicii regimului ocupant de a-l transforma în liceu de stat, de a-i schimba caracterul grăniceresc și limba de predare română și a-l folosi în alte scopuri, mai ales de maghia-

¹⁰ Dr. Victor Șoldea, *Dare de seamă asupra activității cooperativei „Regna“ de la 30 august 1940 la 23 august 1944*, București, 1945, p. 22 ; „Monitorul oficial“, partea I-a 204 b's, din 4 septembrie, 1940.

¹¹ Dr. Victor Șoldea, *op. cit.*, p. 22.

rizare forțată. Din păcate documentul respectiv nu s-a putut obține imediat în zilele de 1—4 septembrie, iar ulterior nu a mai fost transmis și ca urmare intențiile regimului horthyst s-au putut în parte materializa.

Prin aceste acțiuni întreprinse în acele zile tulburi, în care statul român mai putea exercita formal bruma de suveranitate în acel termen de 14 zile pînă la evacuarea totală a teritoriului, cooperativa „Regna” și averile comunității și-au mai întărit baza juridică de existență autonomă, și-a consolidat baza financiară, fiind astfel prevenite unele pericole ce o amenințau imediat. Totodată s-a dat problemei averilor grănicerești un caracter cu implicații interstatale, pe care statul de ocupație nu a putut să le ignore în totalitatea lor fără asumarea unor riscuri și complicații. Ele însă nu au putut rezolva totul și nu au putut preîntîmpina și elimina cu anticipație toate consecințele previzibile și imprevizibile ce s-au creat de acele evenimente și s-au manifestat după aceea.

Consecințele imediate ale sentinței Dictatului și a ocupației horthyste și asupra graniței năsăudene, ca de altfel asupra întregului teritoriu cedat, s-au manifestat din primele zile de ocupație străină. Comandantul administrației militare horthyste a județului Năsăud, generalul Hankey Hönig Wilhelm, a dat, încă în primele zile, o decizie de desființare a cooperativei „Regna”, trecerea și exploatarea pădurilor sale în cadrul Direcției silvice de stat. A trecut apoi la măsuri de ocupare militară a tuturor fabricilor care au fost militarizate, puse sub jurisdicție militară și a numit comandanți militari în fiecare fabrică. În această acțiune a avut și concursul individual a 4 persoane izolate din rîndul comunității de graniță, care din oportunitate și interese personale burgheze meschine, s-au asociat acestor intenții ale ocupantului.

În mod simultan, la nivel central, Marele Stat Major al armatei maghiare, în baza unei legi speciale de apărare națională, a trecut și cooperativa „Regna” cu fabricile ei pe lista celor care lucrau pentru economia de război. Drept urmare, la 26 septembrie 1940 a numit un comisar militar direct în conducerea întreprinderii, care era ofițer de specialitate inginer și care a preluat conducerea efectivă a întregii activități, subordonîndu-și conducerea operativă a cooperativei, obligîndu-i să execute măsurile ordonate de acest comisar militar. Sub conducerea autorității militare horthyste au fost întreprinse un șir de măsuri abuzive de concediere de muncitori, funcționari, tehnicieni ai fabricilor de naționalitate română și în locul lor a fost încadrat personal din afara cooperativei, cu scopuri politice naționaliste discriminatorii.

Pe plan financiar s-a impus imediat, în mod ilegal și abuziv, un nou preț la tulpină pentru material în exploatare,

peste cel legal existent atunci în Ungaria, pe care urma să-l plătească la Direcția silvică de stat maghiară în sumă de 408 901 pengő, adică 12 267 000 lei.¹² I-a mai fost impus cooperativei un impozit în plus peste cel legal, în sumă de 300 000 pengő, adică 9 000 000 lei.¹³ Șirul acestor măsuri decisive arătau intenția vădită a ocupanților de a desființa întreprinderea grănicerească sub pretextul că nu este rentabilă, că nu dispune de fonduri, de capital și prin urmare nu ar fi capabilă să exploateze și să comercializeze masivele muntoase de masă lemnoasă în interesul economiei maghiare, transformată în economie de război. Iată numai câteva din consecințele imediate și mobilul acțiunilor regimului fascist horthyst de ocupație.

În această situație destul de gravă, de confruntare deschisă cu ocupanții, a fost nevoie să se întreprindă noi acțiuni de amploare, cu mari eforturi de solidaritate deplină grănicerească năsudeană și îmbinarea ei cu solidaritatea național patriotică a populației din întregul teritoriu ocupat.

Printre actele de importanță majoră pe tărîmul acțiunilor deschise s-a înscris adeviziunea cooperativei „Regna“ de afiliere la Centrala Cooperativelor Românești „Plugarul“ din nordul Transilvaniei cu sediul la Cluj. Prin acest act s-a integrat în mișcarea cooperatistă românească din nord-vestul țării, iar problemele ei au devenit astfel în fapt și oficial probleme ale întregii mișcări cooperatiste românești, care pe plan politic s-a transformat într-o parte componentă a mișcării de rezistență antihorthystă, antiimperialistă. La constituirea Consiliului de administrație a centralei „Plugarul“, președintele cooperativei „Regna“ dr. Victor Șoldea a fost ales membru al Consiliului, împreună cu alți doi reprezentanți ai graniței năsăudene, subliniindu-se prin aceasta importanța și rolul comunității grănicerești în mișcarea cooperatistă ardeleană. Cu privire la această realizare, dr. Victor Șoldea, într-un memoriu al cooperativei „Regna“ înaintat Institutului Național al Cooperăției din România în anul 1943, sublinia următoarele : „Regna“ a intrat în Centrală Cooperativelor „Plugarul“ și prin aceasta s-a integrat în „problema cooperativelor românești din nordul Ardealului“.¹⁴

La rîndul ei centrala „Plugarul“ a inclus problemele cooperativelor „Regna“ în cadrul acțiunilor pentru apărarea dreptului la existența ei cu cel al tuturor cooperativelor românești din teritoriu. Așa de exemplu, în protocolul încheiat în urma tratativelor duse între reprezentanții centralelor „Plugarul“ și „Furnica“ în iunie 1941 la Budapesta, ce s-a înaintat celor două guverne român și maghiar, se cerea : „Să se mențină ne-

¹² Ibidem., p. 40.

¹³ Ibidem., p. 10.

¹⁴ Ibidem., p. 36.

stirbite drepturile câştigate, întemeiate pe normele fixate în Actul Constitutiv și Statutul Cooperativei „Regna” cu privire la exploatarea pădurilor grănicerești născădene, să i se asigure posibilitatea de a-și menține organismul său cooperatist și în toate privințele să aibă aceeași situație de drept ca celelalte cooperative asociate în Centrala „Plugarul”, evident cu respectarea specificului grăniceresc.¹⁵

Prin afilierea la Centrala „Plugarul”, cooperativa „Regna” și-a deschis posibilitatea legală de a ține o legătură directă oficială cu Institutul Național al Cooperatiei din România, prin care să poată interveni pe cale interstatală și interministerială în sprijinul apărării patrimoniului și soluționarea unui șir de probleme de interes major. Folosindu-se de faptul că una din fabricile cooperativei „Regna” a rămas pe teritoriul României, respectiv la Vatra Dornei, a propus I.N.C.O.P.-ului să-i aprobe înființarea unei sucursale a cooperativei „Regna” cu sediul în București. În întâmpinarea acestei cereri și a legalizării relațiilor dintre ele, Comitetul de Direcție al I.N.C.O.P. la 23 mai 1941 a emis o decizie prin care aproba cererea „Regnei” de înscriere a sediului ei în București și crearea unei sucursale, măsură prin care „Regna” devenea subordonată și I.N.C.O.P.-ului. Prin decizia respectivă s-au aprobat unele modificări și numiri în consiliul de administrație ce urma să fie ales în acel timp. În scopul contracărării luării unor hotărâri de importanță majoră privind soarta cooperativei sub presiunea și interesul autorităților de ocupație, prin decizia respectivă, Comitetul de direcție a limitat într-o anumită măsură competența Consiliului de Administrație al „Regnei” în luarea unor astfel de hotărâri, care puteau avea caracter definitiv numai după aprobarea lor de către I.N.C.O.P.¹⁶

Cu ocazia formulării obiectivelor și cerințelor cooperativeilor românești din teritoriul cedat, înaintate Ministerului de externe în februarie 1941 cu privire la averile grănicerești I.N.C.O.P.-ul cerea: „Menținerea în viitor a calității de societate cooperativă a actualei regii cooperative „Regna” din Bistrița. în cadrul și sub controlul centralei cooperativeilor românești”.¹⁷ I.N.C.O.P.-ul a mai înlesnit obținerea unor importante credite, fie de la el, fie de la Ministerul Agriculturii, pentru finanțarea activităților Sucursalei din România, dar care au putut fi în parte folosite și pentru nevoile și interesele „Regnei” din teritoriul ocupat. Într-o adresă a Ministerului Agriculturii din România din septembrie 1942, pe o astfel de temă se menționa că și el și-a dat acordul pentru înființarea sucursalei

15 Almanahul „Plugorul”, p. 81.

16 Arh. Centrocoop, fond I.N.C.O.P., dosar 43/1940, f. 194; Arh. Stat Cluj, dosar nr. 2 „Regna”, f. 59-63.

17 Arh. C.C. al P.C.R., Colecția 103, unitatea de păstrare 22, f. 70.

„Regna“ în România și că i-a acordat un credit agricol de 17 000 000 lei în vederea finanțării și conservării patrimoniului său.¹⁸ Toate acestea au reprezentat realizări și condiții importante pe linia sprijinirii și protejării patrimoniului grăniceresc năsăudean, care s-a implicat tot mai mult și în problemele de opoziție și de rezistență națională din România împotriva dominației hitleriste și a celei horthyste din nord-vestul țării.

Aceste acțiuni și rezultatele obținute atât în teritoriul ocupat, cit și în legăturile cu țara, deși foarte importante, nu erau încă în măsură să contracareze integral acțiunile regimului horthyst de ocupație și să împiedice intenția acestuia de a desființa și acapara patrimoniul grăniceresc românesc. Erau astfel necesare în continuare organizarea și desfășurarea unor acțiuni de mare amploare, în care să fie puse în mișcare, pentru a-și apăra drepturile lor, masele de grăniceri din cele 44 de localități, cu ajutorul factorilor de conducere și cu sprijinul opiniei publice, care urma să fie informată în mod deschis despre scopul acțiunilor.

Ca formă de acțiune pe această linie a fost concepută redactarea unui Memoriu-protest adresat primului ministru al guvernului horthyst, subsecretarului de stat pentru problemele minorităților din același guvern, precum și ministerului agriculturii al Ungariei. Memoriul a îmbrăcat o formă specifică de minimă legalitate a perioadei, dar în fond prin el s-a exprimat deschis dreptul imprescriptibil asupra averilor grănicerești, a autonomiei și a dreptului liber al grănicerilor la gospodărirea, administrarea și folosirea rezultatelor ce le obțin după muncă, numai de către ei și exprimarea voinței de a nu ceda nimic și nimănui din aceste drepturi cîștigate prin sîngele strămoșilor lor și care au fost transmise tuturor generațiilor prin descendență grănicerească.

În Memoriul redactat în limbile română și maghiară se arată că locuitorii celor 44 de localități grănicerești, sînt urmașii strămoșilor lor, foști ostași „... ai Regimentului II de graniță și care au primit drept recunoștință pentru merite ostășești pădurile acestor ținuturi. De aceea se adresează cu cererea pentru a fi salvată de la desființare societatea cooperativă „Regna“, de a-i asigura pe viitor funcționarea nestingherită, conform statutelor, îndrumînd autoritățile în subordine în acest sens. Cooperativa, ca societate industrială, are statute proprii, pe care le consideră și dorim a le aplica noi ca drepturi cîștigate. Menținerea acesteia salvează cea mai puternică proprietate silvică forestieră a țării, care asigură pîinea a 10 000 de oameni (angajați n.a.), pacea și liniștea regiunii. Toate

¹⁸ Arh. Stat Cluj, dosar nr. 2 „Regna“, f. 59-60.

acestea ar fi periclitare prin desființare. Nu cerem imposibilități, nu solicităm privilegii, rugăm doar recunoașterea exercitării firești și legale a drepturilor noastre de proprietate, înțelegere și bunăvoință”.¹⁹ (s.a.), se preciza în încheierea Memoriului.

Memoriul a fost redactat și conceput sub forma de a fi susținut prin semnăturile miilor de cetățeni grăniceri din cele 44 localități, prin care i se dădea acțiunii un adevărat caracter de masă. Autorul principal al petiției și al acțiunii a fost dr. Victor Șoldea, președintele Consiliului de administrație al cooperativei „Regna”. Realizarea acțiunii în termen a fost încredințată unui număr de 5 persoane de încredere din rândul grănicerilor, care s-au deplasat în fiecare localitate și au realizat subscrierea documentului respectiv, de către masele de grăniceri. Modalitatea de acțiune a fost aleasă în acest fel atît pentru urgența ei, cît și pentru măsuri preventive, pentru cazul în care unii dintre organizatori ar fi fost arestați în teren, ceilalți să poată continua acțiunea în restul localităților, pînă la finalizarea ei.

În actul de îndrumare, semnat de dr. Victor Șoldea, conceput ca instrucțiune pentru cei trimiși în teren, erau cuprinse următoarele indicații : „Sînteți încredințat să vă prezentați în comunele grănicerești pentru ca această cerere să fie semnată de către locuitorii grăniceri ai comunelor, în interesul și pentru viitorul acestei Societăți grănicerești mai departe.

Veți lua legătura cu preotul, primarul, delegatul adunării sau supleantul și alți intelectuali grăniceri. Veți lăsa exemplarul respectiv comunei, celui mai de încredere om și acesta va înștiința comuna, ca încă în această seară, cel mai tîrziu pînă mîine dimineață, cererile să fie semnate. Semnarea se va face în ordinea ce rezultă din tipăritura cererii și anume : 1. Delegatul comunal sau supleantul (aleși pentru adunarea generală a cooperativei n.a.). Primarul comunal cu ștampila. — sau dacă refuză fără ștampilă — și în caz că refuză și astfel veți semna în continuare cu locuitorii, așa că la început vor semna intelectualii, arătînd calitatea, funcțiunea ce o au (preot, medic etc.) și eventual ce au avut-o în trecut la administrarea averilor grănicerești ; Membrii Consiliului de administrație al „Regnei”, la Fonduri, Comisia silvică. Cererea trebuie să fie semnată rapid și punctual pentru că mîine pleacă la destinație. Cred că interesul vital grăniceresc nu trebuie deosebit explicat, fiindcă el rezultă din textul cererii. ss. dr. Victor Șoldea Președintele Consiliului de Administrație Regia Cooperativei „Regna”.²⁰

¹⁹ Ibidem., f. 47-48.

²⁰ Ibidem., f. 45 ; dr. Victor Șoldea, op. cit., p. 24.

Acțiunea în teren în principal s-a realizat așa cum a fost inițiată și Memoriul a fost semnat în 40 de localități, excepție făcând unul din cei 5 delegați, pe nume Ioan Irini, care a fost arestat în teren de către jandarmii horthyști, ținut 3 zile sub arest și care va avea asupra lui materialele din 4 localități, care nu au mai putut ajunge la destinație în timpul stabilit.²¹ Din aceleași motive de precauție, documentele semnate pe grupe de localități au fost trimise la Budapesta prin 3 reprezentanți grăniceri, fiecare plecând separat și din altă stație de cale ferată, reîntîlnindu-se toți numai în Capitala Ungariei, unde au depus apoi Memoriul comun la cele 3 organe guvernamentale de stat ungare.²²

Aceasta a fost prima confruntare deschisă a maselor de grăniceri năsăudeni cu guvernării și regimul de ocupație fascisto-horthyst.

Folosindu-se de acest prim rezultat, conducătorii au transpus acțiunea pe tărîmul publicității și a opiniei publice. Memoriul a fost astfel integral publicat în ziarele de limba română „Săptămîna“, ce apărea la Bistrița, în nr. din 25 ianuarie 1941 pe prima pagină, în mod semnificativ, sub titlul : „O cerere justă“. Documentul publicat a fost însoțit de un amplu articol interpretativ al cărui titlu era : „Drepturi grănicerești năsăudene“, în care erau subliniate legalitatea și legitimitatea acțiunii. Era evidențiată ideea după care motivul și fondul cererii era acela de a salva de la lichidare cooperativa „Regna“ și a-i asigura în viitor o funcționalitate normală, conform statutelor pe care le considerau ca „drepturi cîștigate“ și numai ele puteau fi aplicabile la viața și activitatea cooperativei. Erau apoi dezvăluite măsurile ilegale pe care autoritățile militare de ocupație horthystă le-au luat împotriva cooperativei și care erau continuate apoi de autoritățile civile de ocupație, subliniindu-se că acestea nu au renunțat la intenția de a lichida cooperativa. De aceea, sublinia articolul, „Granița năsăudeană, cu tot trecutul ei de luptă și de tradiție grănicerească, este sub influența măsurilor luate în trecut. Îngrijorarea este însă și mai justificată pentru viitor“.²³ Adresîndu-se guvernului, se arăta că întrucît se considerau legaliste, statul și guvernul nu pot să disprețuiască... drepturile cîștigate ale unei comunități, indiferent de naționalitatea ei. Așa este cazul averilor grănicerești“²⁴ — se preciza în articol.

În articol se făcea apoi o amplă relatare a istoricului graniței năsăudene și a averilor acesteia, precum și a organelor

21 Dr. Victor Șoldea, op. cit., p. 24.

22 Ibidem.

23 „Săptămîna“, nr. 378 din 25 ianuarie 1941.

24 Ibidem.

proprii de conducere, a legilor și a statutelor după care comunitatea și averile se conduceau.

Cu privire la administrarea pădurilor grănicerești, era precizat faptul că întreaga activitate a fost și trebuia să fie condusă de adunarea generală și organele de conducere alese de ea și că aceasta „Este o instituție tradițională, la care grănicerii nu pot renunța niciodată”.²⁵

Despre „Regia cooperativelor” „Regna” se preciza că este întreprinderea proprie a celor 44 de localități grănicerești care se conduce după statutele ei și legile țării. Exprimându-și opoziția hotărîtă față de măsurile preconizate de lichidare a ei, articolul preciza : „Granița este hotărîtă să mențină cooperativa proprie „Regna”. Ea constituie un drept cîștigat, care nu poate fi desconsiderat, deoarece o nedreptate făcută comunității grănicerești ar periclita starea sufletească a proprietarului. Pentru apărarea dreptului de proprietate și de gestiune, s-a lansat Memoriul publicat în acest număr al gazetei, care a fost semnat de 40 comune grănicerești. . .”.²⁶

Justificînd caracterul legitim al acțiunii, articolul arăta că grănicerii, ca cetățeni loiali, doresc să nu se atingă nimenea de patrimoniul lor, să fie respectate legile și statutele după care se conduc instituțiile grănicerești, „iar dreptul de proprietate și de gestiune rezervat exclusiv proprietarului și forurilor constituite de acesta, să rămînă intacte”²⁷ — se preciza în încheierea articolului interpretativ.

Confruntarea publică cu regimul horthyst, deschisă prin articolul din 25 ianuarie 1941, a continuat apoi cu tot mai multă insistență și au fost atacate direct problemele care făceau obiectul confruntării. Pe această linie s-a înscris un alt articol redacțional în același ziar, la data de 6 mai 1941, cu un titlu mai semnificativ, dar și ironic „Toporul și Pădurea”. Articolul abordează problema necesității întăririi solidarității grănicerești împotriva pericolelor ce amenințau interesele lor și pe care într-o formulă alegorică le-au asemuit cu „Toporul” din fabulă, care era apreciat că reprezintă „... inamicul pădurii fiindcă doboară copacii falnici ai codrului care luminează și înfruntă viforul dar nu pot rezista toporului”.²⁸ Era apoi reliefată ideea că acest instrument de moarte a pădurii nu are valoare decît în momentul în care fierul său găsește un copac care să-i servească de . . . (cenzurat) coadă.²⁹

În articol era apoi demascată propaganda oficială maghiară ce se făcea în presa ce apărea la Budapesta, împotriva cooperativei „Regna”, pentru desființarea ei și înlocuirea cu

25 Ibidem.

26 Ibidem.

27 Ibidem.

28 Ibidem., din 6 aprilie 1941.

29 Ibidem.

o societate particulară finanțată de un grup de financiarși din Ungaria. Subliniind drepturile istorice ale graniței, dreptul de proprietate imprescriptibil, valoarea și importanța economico-socială a întreprinderii arăta articolul „... nu poate fi bagatelizată la un obiect oarecare de speculație“.³⁰

Reafirmand încă odată pozițiile exprimate pînă atunci articolul reliefa importanța Memoriului din ianuarie 1941, care a exprimat cuvîntul grănicerilor de a asigura mersul nestingerit al cooperativei „Regna“ în baza căreia autoritățile au dat înapoi, recunoscînd Consiliului de administrație rămas în funcție dreptul de a conduce întreprinderea cooperativă, dar că este împiedicat de a convoca adunarea generală care să soluționeze un șir de probleme acute.

Problemele au fost reluate pe un plan amplu istoric, economic, juridic și politic, într-un alt articol din 25 mai 1941, din același ziar, sub titlul „Pădurile grănicerești și administrarea lor“.

Cu privire la averile grănicerești, în articol se arată că „Aceste averi nu sînt rezultanta creațiunei artificiale a vreunui legislator, ci munca, sudoarea și sacrificiile generațiilor înaintașilor noștri“.³¹ În virtutea acestui drept se arată că nu pot participa la gestiunea acestor averi, cu vot deliberativ, decît urmașii vechilor grăniceri, drept menținut prin descendență și că acestea reprezintă legături de sînge, de neam, de lege, tradiție și obiceiuri a celor care au viețuit, trăit și suferit împreună, prin îndeplinirea morală a îndatoririlor ce le-au revenit generații de-a rîndul. Iată exprimată esența fundamentală a titlului de grănicer, de proprietar de avere grănicerească, în care nici un corp străin nu putea avea loc sub nici un raport.

În articol se mai precizau natura raporturilor dintre proprietarii grăniceri și statul maghiar, subliniind că dreptul și inițiativa de exploatare a averilor este al proprietarului, iar în ce privește statul, el are numai dreptul de control. De aceea sublinia articolul „Nu favoruri, nu avantaje, ci drepturi recunoscute și imprescriptibile, terem să se respecte“.³²

Reafirmand mîndria și personalitatea grănicerească românească a Năsăudului, articolul se încheia cu următoarea afirmare : „Munții noștri aur poartă“, iar sătenii noștri cu structura definită, mai sus, ca organizație națională de graniță să fie model cu situația materială înfloritoare și cu o stare culturală ridicată“.³³

30 Ibidem.

31 Ibidem., nr. 395 din 25 mai 1941.

32 Ibidem.

33 Ibidem.

Rezultatul totalității acțiunilor ce au fost întreprinse începând cu cele din zilele pronunțării sentinței Dictatului de la Viena pînă la confruntarea deschisă pe planul opiniei publice au avut ca efect un recul al autorilor desființării și acaparării averilor grănicerești, dar numai pentru momentul respectiv. Astfel, la data de 15 februarie 1941 guvernul horthyst a retras delegația dată imputernicitului său special de a conduce și administra averile cooperativei „Regna”. Inginerul Karel Klekner. A permis apoi Consiliului de administrație al cooperativei să preia gestiunea și să conducă activitatea. Cu aceasta a început o etapă nouă de muncă și acțiune, oficial degrevată de regimul special impus arbitrar imediat după ocupație.

Consiliul preluînd activitatea, a verificat situația personalului, a reprimiț în servicii pe cei concediați în mod abuziv și a întreprins un șir de acțiuni și demersuri pentru obținerea aprobării convocării forului suprem de conducere, Adunarea generală, chemată să soluționeze un șir de probleme urgente, dar autoritățile sub diferite pretexte împiedicau acest act.

Învingînd și aceste obstacole, s-a reușit totuși ca prima Adunare generală de la ocupație să aibă loc la data de 17 mai 1941, care s-a făcut sub deviza : „Grănicerii din cele 44 de comune, unitari, și solidari pentru menținerea și apărarea drepturilor grănicerești tradiționale și cîștigate”³⁴ — și-au ținut adunarea. Ea a rezolvat un volum însemnat de probleme, dar a lăsat în suspensie problema adoptării statutelor la noile legiuri ungare ale cooperativelor.

A doua Adunare generală, ținută la 6 octombrie 1941, a dezbătut proiectele statutelor propuse de autoritățile de ocupație și a reafirmat voința de a se păstra nealterate principiile fundamentale înscrise în statutele anterioare, pe baza cărora funcționa cooperativa „Regna”, între care dreptul exclusiv de proprietate asupra averilor grănicerești, dreptul de administrație și folosire a acestor averi printr-o largă autonomie specifică grănicerească, dreptul la descendență, atribuțiile organelor statutare de conducere pe baza statutelor și neadmiterea introducerii arbitrare în componența lor a unor persoane din afară, respectiv a oamenilor regimului de ocupație, în scopul de a le modifica componența, rolul și menirea lor grănicerească. Aceste principii fundamentale, reînscrise și afirmate în proiectele de statut nu au convenit însă ocupanților și, drept urmare, între Adunarea generală cu hotărîrile sale și între organele de ocupație, pînă la nivel guvernamental, s-a produs un dezacord fundamental care a dăinuit toată perioada celor 4 ani de regim fascist-horthyst în teritoriul cedat. În toată

34 Ibidem.

perioada, Adunarea generală și-a păstrat ferm poziția asupra problemelor fundamentale, iar autorităților horthyste la rândul lor au refuzat să aprobe în acel mod noile statute. Astfel cooperativa „Regna“, împotriva voinței ocupanților, a funcționat în continuare pe baza statutelor din anul 1936, pe care s-a constituit.

Într-un memoriu al conducerii cooperativei „Regna“, semnat de dr. Victor Șoldea, adresat prin centrala cooperativelor românești „Plugarul“, către Ministerul Agriculturii, Ministerul Afacerilor Străine al României și I.N.C.O.P. printre alte probleme în care informa și cerea sprijin în soluționarea lor, problema dezacordului cu organele horthyste în problemele privind statutele, era în mod special precizat astfel : „Ministerul finanțelor (maghiar n.n.) dorește ca prin statut să renunțăm la caracterul grăniceresc al componenței dreptului de vot activ și pasiv în organele colective ale societății (Adunarea Generală și Consiliul de Administrație).

Adică ni se cere să renunțăm la dispoziția statutară prin care se prevede că numai descendenții de grăniceri au dreptul să fie delegați în Adunarea generală din partea oamenilor și aleși în Consiliul de Administrație și Consiliul de cenzori.

Față de această teză spunem : „Dreptul cîștigat“ prin statutul vechi nealterat și nealterabil prin efectul ordonanței nr. 2150/1941, Președenția Consiliului de Miniștri, care obligă numai la acceptarea unui statut tip, dar nu atinge și nu poate atinge acest „drept cîștigat“.

Renunțarea la caracterul grăniceresc. înseamnă renunțarea la caracterul românesc, pe care nu o putem face niciodată. Argumentarea noastră „ex asse“ în această privință este cuprinsă în plîngerea către Ministerul finanțelor, amintită mai sus“.³⁵

Iată antagonismul ireductibil dintre două forțe social-politice apuse, regimul fascist-horthyst de ocupație străină pe de o parte, iar de cealaltă parte mișcarea național patriotică antihorthystă, antiimperialistă din teritoriul ocupat, în care granița nășăudeeană a avut un rol și un loc foarte semnificativ. În această problemă, toate adunările generale ale cooperativei „Regna“ din anii 1942, 1943, 1944 au avut ca punct distinct, înscris la ordinea de zi, modificarea statutelor, dar poziția adunării a rămas neschimbată niciodată pînă la eliberare.

Prin această poziție a fost exprimată de fapt hotărîrea și voința unei colectivități închegate, formată din zeci de mii de cetățeni români sub raport social diferit, dar uniți prin ideal,

³⁵ Dr. Victor Șoldea, *op. cit.*, p. 37-38.

scop și acțiune, fapt care le-a conferit puterea și le-a dat câștig de cauză.

Avînd această bază solidă de masă, acțiunea grănicerească, încadrîndu-se în mișcarea generală de rezistență din nord-vestul țării, cu sprijin permanent din interiorul României, prin acțiuni conjugate, s-a asigurat păstrarea averilor grănicerești și împiedicarea acaparării lor de către regimul horthyst. Realizarea a fost cu atît mai semnificativă cu cît a fost obținută într-o perioadă de război, în condițiile existenței unei legislații speciale de forță majoră. În situația dată, dacă în problemele fundamentale ale graniței regimul de ocupație nu a putut impune schimbări, în alte domenii de activitate a impus colectivității și întreprinderii ei un șir de sarcini mari, sacrificii, i-a creat un șir de greutăți care de asemenea au trebuit învinse și problemele au fost soluționate în funcție de condițiile date.

Încercînd să facem un bilanț pe planul activității economico-financiare și sociale a cooperativei „Regna” în cei 4 ani de ocupație, pe baza datelor oficiale din dările de seamă de bilanț în gestiune, avem următorul tablou general :

A. Partea activă în mii lei : ³⁶

Anul de gestiune	Inventar total	Plasamente (participații și efective publice)	Conturile Exploatare, inclusiv materialul exploatat și cherestea	Disponibil casă și la bănci	Tranzi-torii	Total general
1941	71.650	836	191.174	3.288	5.650	272.598
1942	81.094	737	220.752	32.372	8.636	314.460
1943	102.982	1.004	421.300	1.706	16.963	543.555
1944	102.589	1.304	507.858	1.945	18.098	631.793

B. Partea pasivă mii lei ³⁷

Anul de gestiune	Fonduri proprii inclusiv capitalul social fix	Fonduri străine creditori	Tranzi-torii	Beneficiul net	Total general
1941	83.980	176.243	—	13.076	272.598
1942	86.004	206.066	—	12.390	314.460
1943	95.606	436.152	—	12.196	543.955
1944	123.450	508.343	—	—	631.793

36 Arh. Stat Cluj, dosar nr. 2 „Regna”, Proces verbal de verificare a gestiunii, f. 7.
37 Ibidem., f. 8.

Datele din aceste tabele ne înfățișează volumul mare de activități pe tărîm economico-financiar, care reliefează locul întreprinderii grănicerești de atunci în economia teritoriului cedat, al economiei naționale care a fost lezată, la care s-au adăugat problemele complexe ale procesului de producție ale conducerii și acestea în condițiile unei situații politice de stare excepțională.

Evaluarea unor date și aspecte de ordin economico-financiar, cu implicațiile lor social-politice ne permit formularea următoarelor concluzii mai principale :

Prin realizarea obiectivelor privind valoarea inventarului total, a fondurilor proprii, a capitalului social al întreprinderii, comunitatea grănicerească a putut rezista și funcționa în continuare și, cu ajutorul faptelor și datelor argumentate, a putut respinge tentativa ocupanților de dizolvare a cooperativei „Regna“, sub diferite pretexte ca : lipsa de fonduri, de rentabilitate, de capacitate organizatorică și de competență în exploatare și comercializarea masei lemnoase, pe care ocupanții le invocau în sprijinul tentativei lor politice.

În Memoriul „Regnei“ din anul 1943, trimis în România, cu privire la aceste pericole se preciza : „Direcția Silvică pe chestia statutară pierzînd lupta față de „Regna“, căreia i s-au recunoscut drepturile concesionale de exploatare, văzînd că activitatea comercial-economică nu poate fi atacată, a încercat ultima carte : „nimicirea ei pe cale financiară“.³⁸ După ce sînt descrise în memoriu șirul măsurilor luate pe această linie împotriva cooperativei, se conchidea : „Pentru înlăturarea acestui pericol „Regna“ solicită un credit de 200 000 pengö³⁹ — adică 600 000 lei, pe care îi solicită prin centrala „Plugarul“ de la băncile românești, care aveau filiale în teritoriul cedat. Aceasta deoarece se preciza în memoriu „...conducerea cooperativei „Regna“ este hotărîită să mențină cu orice preț cooperativa „Regna“, care a servit și servește interesele românești și grănicerești din această regiune...“.⁴⁰

Din situația economică obiectivă a activității de exploatare și comercializare, precum și din cele subiective, care de multe ori, s-au impus, rezultă cu toată certitudinea că fără acest sprijin financiar masiv românesc, unitatea nu ar fi putut rezista și astfel ar fi fost desființată de către ocupanți, sub o formulă deghizată, aparent legală, pentru faliment economic financiar. Împiedicarea unei astfel de acțiuni și contracararea ei a mai evidențiat în plus importanța politică și rolul deosebit pe care l-au avut băncile românești păstrate în teritoriul

38 Ibidem., Memoriul „Regna“ 1943, f. 38.

39 Ibidem., f. 39.

40. Ibidem.

cedat, în toți cei 4 ani de ocupație horthystă, în sprijinirea financiară a rezistenței național patriotice din teritoriu.

— Cooperativa „Regna“ în toată această perioadă de război pustiitor și ocupație, a îndeplinit și un însemnat rol social-politic în zonă. Prin existența și funcționarea ei a asigurat muncă și pîine în permanență la circa 11 000—12 000 de persoane angajate cu statut de salariat în covârșirea lor majoritate grăniceri năsăudeni. Fondul de salarii cheltuit în cei 4 ani a însumat 40—41 milioane lei și dacă la acestea mai adăugăm și beneficiul net ce s-a distribuit, s-au ridicat la aproximativ 77—80 milioane lei, de care a beneficiat în principal comunitatea grănicerească.

Cu sprijinul financiar și politic ce i s-a acordat de către I.N.C.O.P., Ministerul Agriculturii din România și alte organe centrale din țară, în scopul păstrării în proprietatea „Regnei“ și a adiministrării de către ea a unei părți din patrimoniul ce a rămas pe teritoriul României, după 30 august 1940, inclusiv asigurarea funcționării fabricii proprii de prelucrare a lemnului din Vatra Dornei, s-au mai putut asigura în plus locuri de muncă pentru un număr însemnat de refugiați români, în mare parte năsăudeni, precum și pentru unii studenți, elevi, locuri de muncă pe timp de vară și acordarea de burse și ajutoare bănești. Menționăm că fabrica de la Vatra Dornei avea în funcțiune 6 gateri și se situa printre primele două în privința capacității de producție, dintre cele pe care le avea cooperativa. Pe această cale, conducerea cooperativei a putut menține un contact permanent cu țara prin I.N.C.O.P. și alte instituții centrale, precum și cu masele de oameni angajați acolo.

Întreprinderea „Regna“ fiind declarată uzină de război, în baza principiului reciprocității, recunoscut pe linie interstatală, cooperativelor românești din teritoriul cedat și a celor maghiare din România, s-au putut asigura mobilizarea pe loc și scutirea de concentrare a tuturor persoanelor angajate la „Regna“, apte pentru serviciul militar. Prin acestea au fost feriți de a fi trimiși în campanii de muncă forțată sau pe front pentru războiul hitlerist-horthyst cîteva mii de oameni.

În climatul general al rezistenței antihorthyste ce s-a desfășurat în teritoriu, conducerea cooperativei „Regna“ a avut o atitudine patriotică, de înțelegere și de ocrotire directă în cadrul ei a unor membri și simpatizanți ai Partidului Comunist Român, ai mișcării de rezistență național-patriotică din teritoriul cedat. Așa, de exemplu, Ioan Popu membru al P.C.R., unul dintre inițiatorii și participanții la organizarea cooperativelor românești din teritoriul cedat, după ce a fost nevoit să

părăsească centrala „Plugarul“, fiind urmărit de autoritățile de represiune horthyste, a fost angajat în serviciu la „Regna“ Bistrița, apoi la tipografia ei din localitate, unde a lucrat pînă la eliberare. Iulian Chitta, avocat din Cluj, fost membru al Comitetului Național al Românilor din nordul Transilvaniei, a fost angajat ca reprezentant al cooperativei „Regna“ pe lângă centrala „Plugarul“ din Cluj, aceasta pentru a fi protejat și scutit de mobilizare, deoarece o astfel de funcție nu exista efectiv. A lucrat în centrala cooperativei toată perioada ocupației și Titus Poenaru, un poet și prozator năsăudean, patriot care a adus o însemnată contribuție pe linia continuității vieții spirituale românești în teritoriu, prin scrieri proprii, care au fost apoi publicate cu sprijinul financiar al cooperativei, prin tipografia ei. Pentru activitatea sa patriotică, Titus Poenaru a fost arestat și torturat grav de către siguranța horthystă. Și alți grăniceri patrioți au mai activat în cadrul cooperativei „Regna“, care, la retragerea trupelor fascisto-horthyste, în toamna anului 1944, au fost arestați, o parte dintre ei asasinați, între care și fostul contabil șef al cooperativei Alexandru Popoviciu și alții.

— Cooperativa „Regna“ a avut și un important rol în viața cultural-artistică românească ce s-a desfășurat atât în zona graniței, cît și în cealaltă parte a teritoriului ocupat. Astfel, a menținut și finanțat tipografia sa proprie din Bistrița, precum și editarea ziarului în limba română „Săptămîna“, ce apărea la Bistrița, fiind cel de al doilea ziar românesc din teritoriu, care a apărut fără întrerupere în toți cei patru ani de ocupație. Aceasta a avut un puternic rol combativ de luptă național-patriotică, îndeosebi pe linia apărării drepturilor grănicerești, precum și a popularizării și răspîndirii problemelor vieții spirituale românești din întreg teritoriul.

Cooperativa „Regna“ a contribuit și la finanțarea permanentă a singurului cotidian de limbă română „Tribuna Ardealului“ ce apărea la Cluj. Acestea au primit sub formă deghizată, contribuții ce se ridicau anual pînă la suma de 350 000—360 000 lei, plus finanțarea publicării a mai multor lucrări de proză, poezie și altele sub egida „Tribunei Ardealului“. A acordat burse și ajutoare pentru studenți, elevi din familii de grăniceri, pentru diferite școli românești, instituții culturale și sociale cu caracter românesc din teritoriu. De exemplu, numai în anul 1942 sumele acordate pentru astfel de ajutoare se ridicau la 3 900 000 lei.⁴¹ În scopul creșterii posibilității cooperativei și a contribuției sale la o astfel de acțiune de sprijinire a vieții cultural-spirituale în proiectul de statute modificate,

⁴¹ Dr. Victor Șoldea, op. cit., p. 41.

pe care le-au aprobat în anul 1941, s-a înscris creșterea de la 50% la 200% a cotei din beneficiul net, care să fie destinat acestor fonduri social-culturale prin care, de fapt, se atesta caracterul lor politic în situația respectivă de atunci.

— În cadrul centralei „Plugarul“, între cooperativele românești asociate, „Regna“ a fost cea mai puternică unitate și care i-a asigurat centralei o temelie puternică economică și financiară, pentru o existență și continuitate reală. Spre exemplificare arătăm faptul că în bilanțul centralei „Plugarul“, pe anul 1943, din fondurile proprii ce însumau 4 127 583 pengö, cooperativei „Regna“ îi revenitu 3 186 669 pengö. Din capitalul social subscris în valoare de 180 600 pengö, „Regna“ avea 166 666 pengö.⁴² Această situație economică financiară, avea un dublu rol politic. Prin asocierea la „Plugarul“, cooperativa grănicerească era o parte componentă a unei mișcări cooperatiste naționale românești, împotriva regimului horthyst de ocupație, iar prezența ei în centrală cu un potențial economico-financiar puternic, îi conferea acesteia putere de rezistență și de continuitate reală.

— Conducătorii averilor și ai comunității grănicerești născădene de atunci nu au fost scutiți și de unele insuficiențe sau anumite greșeli în activitatea și acțiunile lor. Acestea însă nu au fost caracteristice, nu s-au putut impune și nu au fost în măsură ca să abată comunitatea de la esența spiritului ei național patriotic românesc, cinstit și demn. Au existat uneori, desigur marginal, unele opinii diferite privind modalitățile de acțiune, mai ales în domeniul administrării și folosirii celorlalte părți ale patrimoniului grăniceresc. Au fost și un număr infim de persoane de proveniență grănicerească, care s-au asociat acelor acțiuni întreprinse de regimul horthyst pentru desființarea cooperativei. Toate acestea însă au fost învinse și depășite datorită solidarității unanime a maselor de grăniceri și a covârșitoarei majorități a conducătorilor graniței în jurul obiectivului fundamental, apărarea și păstrarea patrimoniului național ce le era încredințat.

Totalitatea problemelor și stărilor de lucruri care s-au petrecut atunci, trebuie înțelese prin realitățile și condițiile unei situații excepționale de ocupație fascistă-horthystă imperialistă, a unui război mondial, a existenței unor legiuri cu caracter fascist și dictatorial, caracteristice stării de război și de ocupație militară străină, cărora forțele grănicerești au fost puse în situația să le facă față. În atari condiții ne apar cu atât mai meritorii realizările și reușitele chiar dacă au fost limitate, obținute pe tărîmul luptei naționale patriotice anti-horthyste, antiimperialiste, de către grănicerii născădani.

42 „Tribuna Ardealului“, din 18 martie 1944 și din 8 iulie 1944.

În ciuda împotrivorilor, a sfortărilor pe linia rezistenței, totuși regimul horthyst, în virtutea legiurilor speciale de război și cu ajutorul forței, a impus comunității un șir de obligații peste cele normale și legate atît în domeniul exploatării masei lemnoase, cît și în cel economico-financiar și care, în ciuda voinței de împotrivire, au trebuit să fie executate.

Relevînd caracterul legiurilor și a situației speciale în care „Regna“ este pusă să-și desfășoare activitatea, în același memoriu din anul 1943, trimis României, se preciza : „În asemenea condiții de producție și de valorificare, „Regna“, care este declarată uzină de război și este controlată de doi comandanți militari pentru uzine și o unitate specială militară pentru exploatările de pădure, este evident că trebuie să activeze în cadrele strict legale. Acestea sub sancțiunea de sabotaj, închisoare etc.“⁴³ În această situație „Regna“, care execută producția și valorificarea, adică distribuția impusă de autorități, nu poate risca existența și prin procedee ilegale“⁴⁴ (sub raport financiar n.a.) sublinia memoriul.

Cu toate acestea conducătorilor graniței le-au fost înscenate procese la Tribunalul militar horthyst cu sediul la Cluj, fiind acuzați fie de sabotaj, fie de neloialitate față de regimul horthyst. Iată o mărturie elocventă prezentată atunci de către cetățeanul de naționalitate germană Latkolik Alfred din Năsăud. Acesta într-o scrisoare trimisă din România unei rude în Germania, relatează următoarele stări de lucruri : „În 1940, cînd Transilvania a fost răpită de unguri, mă aflam la Năsăud și am rămas acolo pînă la 12 aprilie 1943. Cînd am văzut cum îi tratează pe români, am sărit în mai multe rînduri în ajutorul lor. M-am adresat Comisiunii germano-italiene și le-am adus la cunoștință faptele, dar degeaba, ofițerii italieni le-au luat parte.

Cînd au văzut că eu țin parte românilor, au început să mă maltrateze. Ca brigadier silvic aveam toate pădurile în mîna mea (pădurile fondului grăniceresc) și nu dădeam lemne decît la români. Cînd au observat și aceasta, au început tratamentul barbar împotriva mea. Cînd am înțeles, am început să reacționez energic.

Am văzut apoi că ei învinuiesc pe românii din județul meu de sabotaj. Am sărit ca martor ocular la procesul lor pentru a-i salva. Atunci cineva m-a denunțat comandamentului ungar din Cluj, că sînt periculos statului, ca să fiu condamnat. Atunci am plecat și am anunțat imediat autoritățile române, după ce am trecut granița româno-maghiară. Ai mei au rămas

⁴³ Arh. Stat Cluj, Memorialul „Regna“, 1943.

⁴⁴ Ibidem.

acolo, iar Ticu (tatăl n.a.), a fost condamnat la două săptămîni închisoare. Averea mea a fost confiscată toată. Eu cred și noi toți credem că Transilvania va reveni iarăși la români“.⁴⁵

Din șirul măsurilor abuzive și forțate ce i-au fost impuse cooperativei „Regna“ spre a le executa în mod obligatoriu, enumerăm doar cîteva : I s-a impus tăierea unui volum de masă lemnoasă pînă la dublarea lui peste media normală anuală de tăiere, ce rezulta în baza amenajamentelor silvice, care în condiții normale putea să atingă maximum de 140 000—150 000 mc lemn rotund rășinoase și circa 200 000 mc alte esențe. Față de acestea la nivelul anului 1943, în raport cu nivelul celui din 1940, s-a ajuns la următoarele situații : lemn rotund de la 72 249 mc, la 347 072 mc, la dublu față de maximum normal ; la cherestea de la 27 649 732 mc la 93 367 211 mc ; lemn de mină care a fost exploatat sub vîrsta de tăiere normală de la 98 561 mc, la 1 478 825 mc.⁴⁶

Dacă împrejurările ar fi fost și mai nefaste prin tentativa de desființare a „Regnei“ și dacă averile ei ar fi rămas pe mîna unor firme capitaliste străine maghiaro-germane, pe care le tentau aceste averi, este greu de apreciat situația gravă și prejudiciile ce ar fi rezultat dintr-o astfel de situație. Cooperativa grănicerească, dacă nu a putut salva totul, atunci prin existența și activitatea ei a împiedicat săvîrșirea unui jaf străin și fără limite în patrimoniul național din zona năsăudeană.

Alte prejudicii de ordin economico-financiar aduse în mod deliberat de către ocupanți, comunității de grăniceri, sînt confirmate și de alte date și aspecte.

Astfel, la prejudiciul total de peste 21 milioane lei pe care le-am menționat deja în lucrare, i s-au mai impus cooperativei „contribuții“ la fondul de instruire a leventilor, suma de aproape 900 000 lei, la fondul pentru Ministerul apărării naționale maghiar peste 1 milion de lei, alte obligații așa-zise social-culturale. Însumate toate aceste impuneri forțate se ridicau la peste 27 milioane lei, sumă ce depășea valoarea întregului beneficiu net realizat de cooperativă pe timp de 2 ani, respectiv 1941—1942“.⁴⁷

În plus, față de aceste prejudicii financiare directe ce i-au fost cauzate, la retragerea armatelor fasciste de ocupație hitleristo-horthyste, în toamna anului 1944, acestea au provocat cooperativei pagube prin distrugerii de clădiri, mașini, instalații și altele.⁴⁸

45 D.G.A.S., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 85/940, f. 57—58.

46 Arh. Stat Cluj, dosar nr. 2 „Regna“, f. 17.

47 Ibidem., f. 9.

48 Ibidem., f. 8.

Iată numai câteva din șirul consecințelor grave ale regimului de ocupație străină fascistă, horthystă și care din martie 1944 a fost dublat și de ocupația hitleristă.

În ciuda tuturor vicisitudinilor, a condițiilor excepționale de forță majoră, care prin evenimentele de la 30 august 1940 s-au abătut și peste vechea graniță românească din ținutul năsăudean, patrimoniul național grăniceresc și, în cadrul lui cooperativa „Regna“, ca o impunătoare avere colectivă, au fost păstrate și au îndeplinit, în condițiile deosebit de complexe și vitrege, un important rol politic național patriotic de luptă antihorthystă, antiimperialistă, în cadrul rezistenței naționale a poporului român în timpul celui de al doilea război mondial.

În cea de a patra adunare generală din martie 1944 a cooperativei „Regna“, ultima din cele ținute sub regimul de ocupație, președintele cooperativei dr. Victor Șoldea, evocând acel greu drum parcurs, în cuvântul său a spus: „Am cinstea să prezidez a patra adunare generală ordinară, datorită încrederii grănicerești izvorită din spiritul de solidaritate familiară, care a dominat adunările noastre anterioare, spirit care a făcut dovada că grănicerii de astăzi au știut să fie la înălțimea înaintașilor, care le-au lăsat această măreață moștenire a averilor grănicerești.

Consiliul de administrație de la început și-a însușit ca „forță motrică“ a activității crezul: „Unde este suflet este și biruință“. Am avut dintr-un început credința că „Regna“ are justificarea și dreptul de a trăi în serviciul idealului sfânt de a apăra patrimoniul autonom al comunității grănicerești prin strângerea forțelor în același scop și prin eforturile maxime de muncă, în opoziție cu pesimismul — din fericire al câtorva, puțini la număr. Valoarea unui popor se măsoară după coeficientul muncii și al producției. Valoarea acestei instituții, care reprezintă poporul român și grăniceresc de pe aceste meleaguri, trebuie măsurată după același coeficient mare care se oglindește în rezultatele anuale.

Aceste două momente „credința în biruință“ și „munca cu rezultat“ sînt temelia aspirațiilor noastre.

Unitatea de vederi, solidaritatea, abnegația și disciplina sînt poruncile crezului de față, porunci care ni le dictează idealul moral pentru care muncim și trăim...“⁴⁹ — spunea vorbitorul.

Aceasta a reprezentat o minunată pagină de istorie național-patriotică a populației din ținutul grăniceresc al Năsăudului“.

⁴⁹ „Tribuna Ardealului“, din 11 aprilie 1944.

Făcînd o scurtă retrospectivă asupra celor 4 ani întunecați de ocupație horthystă, un grănicer năsăudean care a trăit evenimentele și a participat la această luptă, a consemnat după eliberare, următoarele concluzii : „În momentele de grea încercare a Dictatului de la Viena din 30 august 1940, aparatul de stat și unii conducători ai vieții publice au părăsit teritoriul. Muncitorii, țărani, meseriași și intelectualii legați de vatra strămoșească, au rămas de veghe la datorie, gustînd pe deplin cumplitele suferințe ale prigoanei sociale și naționale, păcate congenitale ale politicii rasiale. . .“.

Legile implacabile ale dictaturii au scos din procesul de producție pleiada de meșteșugari și comercianți, distrugînd bruma lor de avere. Sistemele stăpînirii au lovit din plin pe muncitorii brazei. Deposedările abuzive și ridicările masive la muncă forțată au secătuit țărănimea. Exploatările silvice prădălnice și tăierile iraționale, așa-zise parchete strategice, au sleit economia forestieră.

Timp de 4 ani exponenții ideologiei rasiale au desfășurat cu nesaț opera distructivă și au profesat cu persuasiune și fanatism opresiunea poporului și în special a românilor și evreilor.

Populația a suportat greu măsurile de încătușare. Numeroși români au fost duși la munci forțate în minele și fabricile din Ungaria și Germania și mulți evrei au fost deportați în lagăre de exterminare din Germania. Unii intelectuali ca Aurel Șorobetea, directorul liceului din Năsăud, Adrian Mican din Lechința, Iuliu Oprea din Năsăud, dr. Ștefan I. Pop și Titus Pop din Bistrița etc., au fost închiși și schingiuiți.

La retragerea vijelioasă din octombrie 1944, fasciștii au jefuit și pustiit totul în cale și au ridicat populația pașnică de la cămine.

Învățătorul Ioan Groza din Rodna, directorul Anton Popovici din Bistrița, Papandron Gheorghe, Costea Pavel, Rațiu Vasile, Rogină Simion, Vlad Leon și Tanca Lucreția au căzut jertfă pe altarul suferințelor colective, împușcați mișelește⁵⁰.

Iată numai cîteva din sacrificiile din șirul unui mare calvar și tribut plătit de populația Năsăudului și a Bistriței, numai pentru faptul că a rămas ceea ce a fost în acele vremuri de tristă memorie.

⁵⁰ Dr. Ștefan I. Pop, op. cit., p. 13-15.

Cooperativa : „Regna“

BORDEROULmaterialelor exploatare, industrializate cu prețuri de cost și de
vanzare de la 1938—1945

Anul	Felul materia- lului	Cantitatea exploatare	Cheltuielile de exploatare		Prețul de cost al exploa- tării	
			Anual	per. mc	per. mc	per. mc
1938	chereștea	4652000 mc	54425953 lei	1.170	2.010	
	lemn rotund	59090,280 mc	32031346 lei	419	991	
	lemn foc	23165 mst.				
1939	chereștea	56185,531 mc	57970293 lei	1032	1.331	
	lemn rotund	219900,680 mc	68170555 lei	310	303	
1940	chereștea	27649,731 mc	44695350 lei	1.616	3.060	
	lemn rotund	724430000 mc				
	rude	88561,000 ml.	40149128 lei	417	830	
	lemn de foc	7046,000 mst.				
1941	chereștea	50749,734 mc	79409006 lei	1.565	4.117	
	lemn rotund	107715,000 mc				
	rude	147281,000 ml.	149028315 lei	921	767	
	lemn de foc	51208,000 mst.				
1942	chereștea	80661,340 mc	166978702 lei			
	lemn rotund	214269,000 mc		2.070	4.593	
	rude	644219,000 ml.	182016296 lei			
	lemn de foc	69289,000 mst.		272	625	
1943	chereștea	93367,211 mc	267114130 lei	2.855	4.476	
	lemn rotund	342037,000 mc				
	rude	14788,000 ml.	467305088 lei	309	872	
	lemn de foc	40417,000 mst.				
1944	chereștea	57979,415 mc	218774454 lei	3.773	5.315	
	lemn rotund	136854,000 mc				
	rude	1381062,031 ml	356314077 lei	258	610	
	lemn de foc	17213,000 mst.				
1945	chereștea	9651,431 mc	202246670 lei	20.955	21.836	
	lemn rotund	—	—	—	—	
	rude	117413,027 mc	529055671 lei	4.505	3.754	
	lemn de foc	—	—	—	—	

Observație : 1945 = Vânzarea a 44278,963 mc., lemn rotund pentru
care s-a încasat Lei 166.231.00 ss. Gocea Teodor

(Arh. Stat., Cluj, Fond Cooperativa „Regna“, dosar nr. 1/1940—
1946, f. 17.)

Școala medie tehnică agricolă Bistrița

Ioan Mureșan

Învățămîntul tehnic agricol are o îndelungată tradiție în orașul Bistrița. Încă în toamna anului 1870, a luat ființă o școală de agricultură pentru băieți, aparținînd comunității germane (săsești), care a primit numele de Ackerbauschule, (Școala de agricultură). Această școală avea durata de instruire de 2 ani, cu cursuri în perioada 1 octombrie — 1 aprilie, după care elevii făceau practica în gospodăria părintească, sub îndrumarea și controlul periodic al profesorilor. Scopul acestei școli era de a pregăti ca buni agricultori pe fiii țăranilor sași din orașul Bistrița și pe cei din satele învecinate. Întreținerea elevilor în școală și în general întreținerea școlii era suportată de către cei interesați, prin intermediul Comunității germane.

În această formă școala a funcționat pînă în primăvara anului 1944, cînd și-a încetat activitatea din cauza războiului. Sediul ei a fost, încă de la înființare, la 2 km de oraș pe drumul Târpiului. Construcția localului școlii a început în toamna anului 1869, încheindu-se în anul 1870.

După război, așa cum se arată într-un raport al Direcțiunii Școlii de agricultură din Bistrița înaintat Direcțiunii învățămîntului agricol din București, din 2 mai 1945,¹ această școală a fost reorganizată pe bază ordinului nr. 2798/1944. Conform acestui ordin, cursurile urmau să se deschidă la 1 decembrie 1944, directorul școlii fiind numit Nistor Ioan. Scopul organizării școlii a fost acela de a pregăti muncitori agricoli necesari economiei județului Năsăud.

Școala avea trei ani de studiu, după care elevii urmau să efectueze un an de practică agricolă. Cursurile școlii superioare de agricultură din Bistrița și-au reluat practic

¹ Arh. Stat. Jud. Bistrița Năsăud, fond Școala medie tehnică agricolă Bistrița, dosar 1/1945.

activitatea la 22 ianuarie 1945, cu 11 elevi în clasa I-a. În această școală se primeau elevi absolvenți a 4 clase primare, în vîrstă de 12—17 ani. Absolvenții acestei școli puteau deveni ingineri după continuarea studiilor în școlile agricole de gradul II.²

La 1 septembrie 1947, Școala inferioară de agricultură din Bistrița se transformă în Liceul tehnic agricol. În această situație localul vechi al școlii nu mai este încăpător și instituția primește o clădire pentru internat în oraș, pe Bulevardul Republicii nr. 8 (fostul internat al liceului de băieți „Al. Odobescu“).

La începutul anului școlar 1948/1949 — în baza legii privind reforma învățămîntului — școala primește caracterul și gradul de „Școala medie tehnică horticolă“, ca expresie a necesităților locale, fiind în subordinea Ministerului Agriculturii. În această formă a avut trei etape de dezvoltare și a funcționat în clădirea actualului Liceu de matematică-fizică „Liviu Rebreanu“ din Bistrița.

În prima etapă a avut denumirea de Școala medie tehnică horticolă, la care se atașează, în toamna anului 1950, și Școala medie tehnică de comerț, în lichidare, pînă la sfîrșitul anului școlar 1951/1952. În a doua etapă primește denumirea de „Grup școlar mediu tehnic“ cu secțiile horticultură și zootehnie funcționînd astfel în anii școlari 1952/1953 și 1953/1954. În a treia etapă se transformă în Școală medie tehnică de pomicultură, funcționînd în această formă în anul școlar 1954/1955.³

Din toamna anului 1955, ca urmare a H.C.M. nr. 91/1955 privind reprofilarea învățămîntului tehnic și profesional, Școala medie de pomicultură se transformă în „Școală profesională de ucenici pomicultori“, iar din toamna anului 1957 primește caracterul mai general de „Școală profesională de ucenici horticultori“. În această formă va funcționa pînă în anul școlar 1960/1961.

În perioada 1957—1961, școala s-a mutat în localul fostei școli de agricultură, care a fost renovată în întregime și adaptată noilor cerințe ale învățămîntului.⁴

Începînd cu anul școlar 1961/1962 pînă în anul școlar 1965/1966, școala a devenit Centrul agricol Bistrița, cu sediul în strada Avram Iancu, avînd în componență școala profesională horticolă, școala profesională veterinară, școala de contabilitate agricolă, școala tehnică de maiștri, precum și cursurile pentru pregătirea cadrelor provenite din gospo-

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*, dosar 73/1955.

⁴ *Ibidem.*, dosar 38/1961.

dăriile agricole colective: președinți și brigădieri. Cursurile pentru școlile profesionale durau 3 ani, cele de contabili 2 ani, iar cele de maiștri 4 ani. Cursurile pentru cadrele G.A.C-urilor durau 6 luni și se desfășurau de două ori pe an.⁵ Din anul școlar 1966, Centrul școlar agricol se transformă în liceu agricol.

Pe lângă această școală au mai funcționat și cursuri speciale. Astfel, din octombrie 1946 până în aprilie 1948 s-au desfășurat cursurile de agenți pastorali (văcari și ciobani); din octombrie 1950 până în iunie 1952 au fost organizate cursuri serale de calificare contabilă, inițiate și tutelate de Ministerul Comerțului Interior; din ianuarie 1953 până în noiembrie 1953 cursuri de brigadieri legumicoli, în serii de câte două luni, inițiate și îndrumate de Ministerul Agriculturii și Silviculturii.

În anul 1984, Arhivele Statului Bistrița au preluat în depozitele proprii documentele create de școlile agricole din Bistrița în perioada 1945—1965, materialul arhivistic fiind inventariat și selecționat în întregime.

Documentele din fond cuprind informații despre toate formele de învățămînt agricol din Bistrița, existente după anul 1945. Arhiva fostei școli de agricultură înființată în anul 1870 a fost distrusă în timpul trecerii frontului în toamna anului 1944, așa că informații despre această școală și activitatea ei nu avem decît din ziarele locale germane și apoi și românești, din perioada interbelică și în fondul Primăria orașului Bistrița. Unele informații privind cadrele didactice și personalul administrativ al școlii de agricultură mai putem găsi în fondul Casa de asigurări sociale Bistrița, care se găsește în păstrare la filiala noastră (personalul care a cotizat pentru asigurări sociale).

Fondul documentar privind învățămîntul agricol din Bistrița cuprinde ordine, circulare, instrucțiuni, studii, monografii, tabele, acte în legătură cu executarea bugetului școlii, cereri de înscriere ale elevilor și anunțuri de popularizare a școlii în rîndul agricultorilor, planuri de muncă, dări de seamă, rapoarte și procese-verbale de inspecție,⁶ întocmite cu ocazia controalelor organelor Ministerului Agriculturii sau ale inspectoratelor școlare pentru acordarea de grade didactice, acte privitoare la efectuarea practicii și a examenului de absolvire, planuri de culturi și de producție de pe ferma școlii, acte ale elevilor ca: certificate, foi matricole etc., liste cu inventarul școlii, planuri de aprovizionare, situații de personal și un însemnat volum de corespondență cu Ministerul Agriculturii, cu autoritățile administrative

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem., dosar 90, registrul de inspecție 1961—1967.

locale, precum și cu particulari, avînd ca subiect diferite probleme legate de bunul mers al școlii. Alături de acestea se mai adaugă: registre matricole, cataloage, registre de inspecții și registre de intrare-ieșire a corespondenței.

Materialul documentar creat între anii 1945—1965 oferă cercetătorului informații însemnate privind evoluția învățămîntului agricol bistrițean în anii de după eliberare.

Într-un raport din 28 aprilie 1945, trimis de școala Ministerului Agriculturii și Domeniilor, se arată că la înființare școala nu dispunea de mașini, decît de un tractor Lanz, toate celelalte mașini agricole precum și unele părți ale imobilului vechii școli de agricultură fiind distruse în timpul trecerii frontului. Personalul școlii depunînd eforturi mari a reușit să achiziționeze mașini agricole cu care să poată începe însămînțările de primăvară pe lotul școlii.

Din corespondența ce s-a păstrat pînă astăzi rezultă că școala dispunea, în anul 1945, de 40 ha teren cumpărat de fosta comunitate săsească pe locul numit „Dealul Trandafirilor”. După Reforma Agrară din anul 1945, s-au mai atribuit școlii încă 27,84 ha teren. În anul 1956, școala a mai primit suprafețe de teren din rezervele de stat, însă situația acestor terenuri nu a fost clarificată decît în anul 1958. Ca urmare a atribuirilor succesive de terenuri agricole, suprafața de care dispunea școala, în 1958, s-a ridicat la 100,94 ha.

Într-o dare de seamă din anul 1958, privind starea culturilor și a terenurilor atribuite școlii, se arată că școala dispunea de un teren experimental și demonstrativ legumicol de 0,30 ha, de un punct de sprijin pentru Institutul de cercetări în cultura porumbului din Turda, în suprafața de 1,5 ha; un cîmp demonstrativ fitotehnic cu o suprafață de 0,1 ha; o marcotieră pentru forme pitice și pentru palisare de 0,05 ha; de 2,10 ha grădină de legume pentru a putea fi irigată; două sere cu flori; o suprafață de 0,6 ha cu viță de vie, cu soiuri diferite pentru practica elevilor, precum și de o livadă tinăra și o pepinieră de pomi fructiferi.

În cîmpul experimental legumicol s-a urmărit obținerea de soiuri de legume potrivite pentru această zonă, iar în cîmpul punctului de sprijin pentru cultura porumbului s-a urmărit comportarea diferitelor soiuri de porumb hibrid din punct de vedere agrotehnic și al ameliorării.

Ca o realizare de excepție din acei ani s-a reușit, așa după cum se menționează în dările de seamă asupra practicii școlărilor din anul 1958, obținerea unui nou soi de tomate, ca urmare a încrucișării soiurilor „Inimă de bou” și „Aurora”. Noul soi de roșii avea fructe mari, gustoase, era superior și productiv comparativ cu alte soiuri de tomate.

În cadrul tematicii științifice la pomicultură și pomologie, procesele-verbale de practică în producție relevă că s-au întreprins experiențe cu hibridări la meri și pomi, primindu-se sprijin prețios din partea Stațiunii Experimentale Pomicole (ICAR) Bistrița.

Corespondența purtată cu autoritățile locale și cea cu particularii oglindește faptul că școala a avut o influență însemnată asupra dezvoltării agriculturii și creșterii producției agricole. Astfel, școala a pus la dispoziția țăranilor și a întreprinderilor agricole de stat mașinile de semănat, grapele, greblele mecanice, prășitoarele și alte utilaje pentru diferite lucrări agricole. În acest fel au fost ajutate: Stațiunea Experimentală Pomicolă (ICAR) Bistrița, întreprinderile agricole de stat, precum și o serie de țărani individuali.

În sectorul zootehnic al școlii s-au adus serioase îmbunătățiri prin selecția vacilor cu lapte.

Profesorii școlii, la rîndul lor, au dat îndrumări țăranilor colectivști și individuali în cadrul cursurilor agrozootehnice în satele din jurul orașului Bistrița. În presa locală au fost publicate articole cuprinzînd sfaturi agricole, iar la stația locală de radioficare au fost prezentate săptămînal materiale cu caracter agricol, calendarul lucrărilor agricole curente și sfaturi agricole.

O metodă care a popularizat și școala și lucrările agrotehnice aplicate în gospodăria didactică a școlii a fost participarea la expoziții agricole raionale, unde de fiecare dată această unitate de învățămînt a primit premiul întii. Faptul a trezit și mai mult interesul țăranilor muncitori din oraș și din jur și a dus la organizarea în cadrul școlii a unor schimburi de experiență.

Din situațiile statistice referitoare la urmărirea absolvenților în producție, se remarcă în principal că aproximativ 95% din absolvenții școlii au practicat meseria aleasă în timpul școlii. Dintre aceștia 20% au urmat institutele agronomice. Apoi, dintre seriile cînd școala a dat muncitori agricoli calificați, mulți dintre aceștia au urmat cursurile școlilor tehnice de maiștri. Toate aceste succese au fost posibile numai prin munca plină de abnegație a profesorilor și cercetătorilor care au predat la această școală, prin dragostea insuflată elevilor pentru meseria aleasă.

Din procesele-verbale de inspecție făcute cu ocazia controalelor organelor superioare se poate urmări evoluția școlii, sub toate aspectele. Astfel, față de 1935, cînd școala dispunea de o clădire cu 3 săli de clasă, un inventar agricol distrus în bună parte de război, cînd nu existau manuale școlare iar cursurile școlii erau urmate de 11 elevi, în anul școlar 1964/1965 situația școlii s-a modificat radical. În acest

an școala dispunea de 13 săli de clasă, 3 laboratoare, 3 săli pentru depozitarea materialului didactic, o sală de festivități cu o capacitate de 200 locuri, un internat cu o capacitate de 420 locuri, o spălătorie, sală pentru bibliotecă și o cantină cu o capacitate de 250 locuri pe serie, elevii primeau toate manualele gratuit. În ceea ce privea biblioteca școlii, ea avea 11.000 volume din care 4.000 manuale școlare, restul fiind cărți ideologice, beletristice și tehnice. Școala a funcționat cu 17 clase avînd un număr de 556 elevi.

De asemenea, față de un singur cadru didactic existent la începuturile școlii, în 1945, în anul școlar 1964/1965 școala avea asigurat întregul necesar de personal didactic cu pregătire profesională de specialitate. Astfel, în acest an școlar au fost încadrate 20 de cadre didactice cu funcție de bază în școală, din care: 10 ingineri zootehniști, 2 economiști și 6 profesori de cultură generală.

Ca personal didactic ajutător, școala avea încadrați 2 laboranți și 6 pedagogi, care își desfășurau activitatea sub conducerea și supravegherea directă a conducerii școlii.

Studierea documentelor referitoare la învățămîntul agricol din Bistrița oferă cercetătorului o imagine veridică asupra eforturilor întreprinse în direcția dotării acestei școli cu mijloacele necesare promovării unui învățămînt agricol modern. Totodată, se crează o imagine amplă asupra contribuției învățămîntului agricol bistrițean la eforturile generale întreprinse de statul nostru socialist pentru asigurarea necesarului de cadre din domeniul agriculturii românești.

*Spirit revoluționar și înaltă exigență
în întreaga activitate cultural-educativă
și artistică ce se desfășoară
sub generoasa egidă a Festivalului național
„Cîntarea României”*

Floarea Iordan

S-au împlinit 23 de ani de la istoricul Congres al IX-lea al partidului, congres ce a marcat o nouă etapă de importanță vitală în viața întregului popor, congres ce a deschis calea gândirii și activității creatoare, a perfecționării întregii munci de făurire a socialismului în România. În conștiința poporului nostru, marile înfăptuiri, fără precedent în istoria patriei, obținute în aceste peste două decenii, sînt strîns împletite cu personalitatea și acțiunea revoluționară a celui mai iubit fiu al său — tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Promovarea cu curaj a noului, eliberarea de orice dogmă rigidă, aplicarea creatoare a adevărilor generale ale materialismului dialectic și istoric la realitățile concrete ale țării noastre au avut loc în condițiile în care, pe plan internațional, se insista pentru menținerea socialismului în tipare deja învechite. Referindu-se la problemele construcției socialismului în general, la faptul că el se înfăptuiește în mod diferit de la o țară la alta, într-o etapă sau alta a dezvoltării societății, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia că ... partidul nostru, îndeosebi după Congresul al IX-lea, a adoptat o serie de măsuri și a perfecționat activitatea de conducere, de planificare, de organizare, inclusiv dezvoltarea democrației socialiste”.¹

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 29 aprilie 1988*, în *Scinteia*, an 47, nr. 14216 din 4 mai 1988, p. 3.

Document programatic de inestimabilă valoare, Expunerea secretarului general al partidului se înscrie pe linia strălucitelor sale contribuții teoretice sintetizate în **Programul ideologic al partidului** adoptat la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, în Raportul prezentat la Congresul al XIII-lea al partidului ce a jalonat principalele direcții ale activității ideologice și politico-educative menite să îmbogățească cu noi teze și idei Programul ideologic, să aprofundeze problemele nou apărute, să generalizeze experiența revoluționară a partidului, în magistratul Raport prezentat la Conferința Națională a partidului din 1987. Din toate aceste documente, la care se adaugă expunerile la ședința comună a Consiliului Național al Oamenilor Muncii și a Consiliului Național al Agriculturii, la consfătuirea de lucru cu activul și cadrele de bază din domeniile muncii organizatorice de partid și politico-ideologice, cuvântările rostite la Plenara C.C. al P.C.R. din 28 iunie a.c. și la Plenara Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, se desprinde importanța pe care secretarul general al partidului o acordă activității ideologice și politico-educative, cerința îmbunătățirii și creșterii eficienței demersului acesteia în procesul de formare a omului nou, singurul capabil să asigure cu adevărat un viitor de aur României.

Situind activitatea politico-educativă și culturală ca parte inseparabilă a dezvoltării economico-sociale a patriei noastre partidul își afirmă caracterul profund științific al politicii sale ce conferă conștiinței socialiste, noului mod revoluționar de a gândi, de a munci, de a trăi, noii personalități umane un rol de primă importanță în dezvoltarea societății românești. Participarea activă, plină de dăruire și de înaltă răspundere patriotică revoluționară, a tuturor oamenilor muncii la înfăptuirea politicii partidului are implicații tot mai profunde în realizarea obiectivelor strategice ale dezvoltării multilaterale a țării.

Transformarea conștiinței revoluționare într-un instrument cu mari posibilități de acțiune în procesul de reînnoire permanentă a societății situează în prim plan cerința legării tot mai strânse a activității ideologice, politico-educative și cultural-artistice de activitatea productivă, de realitățile economico-sociale, de viața de fiecare zi a oamenilor muncii și în primul rând a comuniștilor — în muncă, în familie, în colectivitățile în care trăiesc și muncesc, — spiritul revoluționar devine „marca” de calitate a omului nou angajat plenar și responsabil în înfăptuirea neabătută a Programului partidului, a obiectivelor edificării socialismului în România. Lupta împotriva rutinei, îndrăzneala în gândire și acțiune, autoperfecționarea permanentă privită ca o necesitate de

lărgire a orizontului de cunoștințe profesionale, științifice, de cultură generală, de însușire a valorilor morale ale societății socialiste, atitudinea fermă față de tot ceea ce este perimat, retrograd, față de tendințele de birocratism, de automulțumire se înscriu ca trăsături definitorii ale personalității umane specifice timpului pe care-l trăim.

Implicate, prin însăși statutul lor, în ampla activitate de înfăptuire a Programului ideologic al partidului, așezăminte de cultură de pe întreg cuprinsul patriei, indiferent de mărirea lor, de statutul și rețeaua căreia îi aparțin — sînt chemate să participe cu și mai mare eficiență la vastul proces de mobilizare, de conștientizare a oamenilor muncii, a întregului popor spre a acționa într-o direcție unică: înfăptuirea planurilor de dezvoltare, de ridicare a patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație. Așa cum sublinia secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „înăptuirea hotărîrilor Congresului al XIII-lea, a Programului partidului impune îmbunătățirea generală și a activității de educație și cultură, de formare a omului nou, cu o înaltă conștiință revoluționară”.²

Faptul că s-a pus din nou accentul pe necesitatea îmbunătățirii activității politico-educative, de ridicare a nivelului de conștiință revoluționară, socialistă confirmă caracterul de proces de acțiune continuu ce-și găsește mereu noi forme de împlinire, de îmbogățire. În centrul acestei activități se află omul societății noastre, milioane și milioane de conștiințe, la a căror modelare concură o multitudine de factori. Știința, învățămîntul, cultura, acționează printr-o diversitate de forme și căi, în cadrul unui proces complex și continuu, în direcția plămădirii omului nou.

Ceea ce și-a propus partidul — centrul vital al națiunii noastre — este îmbinarea dialectică a tradiției și modernizării care să conducă la crearea unei societăți armonios dezvoltate pe toate planurile, la propășirea valorilor materiale și spirituale și să intervină ori de cîte ori este necesar, la înlăturarea a ceea ce este vechi și perimat, indiferent de domeniile în care-și face simțită prezența. Caracterul inedit și deosebit de complex al problemei formării omului nou conferă, în mod implicit, tuturor celor care, prin specificul muncii lor, prin încrederea cu care i-a investit partidul, se află în primele rînduri, responsabilități ce nu admit derogări de la calitate, de la spiritul revoluționar.

În societatea noastră socialistă, a lucra în industrie, în agricultură nu înseamnă numai a produce valori materiale, ci și a făuri conștiințe, a modela atitudini față de muncă, a

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Congresul al III-lea al educației politice și culturii socialiste*, în „Cîntarea României”, an 1987, nr. 9, p. 5.

cultiva și dezvolta înalte responsabilități, pe baza unor înalte competențe profesionale, față de cauza comună: dezvoltarea social-economică a patriei. Trecerea României la stadiul de țară socialistă mediu dezvoltată, înțelegând prin aceasta creșterea intensivă a industriei și agriculturii, a celorlalte ramuri ale economiei naționale pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, are implicații și asupra calității forței de muncă. Pregătirea și perfecționarea acesteia este indisolubil legată de afirmarea tot mai puternică a oamenilor muncii ca purtători ai noilor relații de producție socialiste în tripla lor calitate de proprietari, producători și beneficiari ai întregii avuții naționale, participanți activi la conducerea vieții social-politice prin întregul sistem de instituții, organisme și forme ale democrației noastre muncitorești socialiste.

Corelate în ansamblul lor, toate aceste cerințe, inclusiv cele referitoare la lărgirea permanentă a întregii arii de cunoaștere, conturează noua personalitate a omului societății noastre socialiste. Așezămintele de cultură se situează, prin obiectivele înscrise în programele lor, prin mijloacele și instrumentele de care dispun, în miezul complexului proces de formare și desăvârșire a omului nou.

Marile succese obținute de întregul nostru popor, îndeosebi după Congresul al IX-lea al P.C.R., demonstrează cu puterea faptelor creatoare voința unui popor stăpîn pe destinele sale, care-și făurește în mod conștient și liber propriul său viitor — viitorul socialist și comunist.

Este un fapt ce nu trebuie demonstrat că de buna pregătire și educație a celor chemați să facă educație, să răspîndească în mase cunoștințele științifice, culturale, etice și estetice depinde în mare măsură reușita demersului formativ-educativ. Așa cum sublinia secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Educația și cultura înaintată, revoluționară, presupune cunoștințe vaste, multilaterale, în toate domeniile, bazate pe o concepție revoluționară despre lume și viață — materialismul dialectic și istoric — pe idealurile nobile ale socialismului științific. În asemenea condiții educația politică, culturală, constituie, asemenea soarelui, un adevărat astru care emană cultură și luminează omenirii calea spre noi orizonturi, spre înțelegerea originii vieții, a lumii înconjurătoare, a dialecticii naturii și societății, a legilor obiective ale dezvoltării economico-sociale”.³

De mare importanță socială, cultura nouă promovată de partidul și statul nostru, cu un întreg sistem de forme și

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la perfecționarea activității organizatorice, ideologice și politico-educative, în vederea creșterii rolului conducător al partidului în întreaga viață economico-socială*, București, Edit. Politică, 1988, p. 22.

modalități instituționalizate, conturează azi un fenomen complex, pătruns de un larg umanism revoluționar. Fenomen în care se regăsesc toate laturile educaționale care contribuie la formarea omului nou, cu o puternică conștiință revoluționară. Între acestea, Festivalul național „Cântarea României”, conceput și organizat din inițiativa tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, s-a dovedit o formă vie, atotcuprinzătoare, de participare a maselor de oameni ai muncii la actul cultural. Grandioasă expresie a democratismului socialist propriu societății noastre, Marele Festival al muncii și creației a atins astăzi parametri greu de imaginat în alte perioade, devenind o forță de cuprindere și un impact asupra maselor dincolo de înregistrarea pasivă a actului cultural în sine, acestea devenind nu numai beneficiarele culturii noi, dar și creatoarele ei de excepție.

Având în vedere în permanență indicațiile date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru, cu privire la continua dezvoltare și îmbunătățire a acestei grandioase manifestări naționale, se acționează pentru orientarea întregii munci politico-educative, științifice și cultural-artistice spre susținerea obiectivelor majore rezultate din documentele de partid, privind educația patriotică și revoluționară a maselor, formarea unui om nou, cu un larg orizont de cunoștințe, cu o gândire economică modernă, capabil să participe conștient și activ la vasta muncă de modernizare a întregului proces de producție din industrie și agricultură, din întreaga viață politico-socială a țării noastre. De la o ediție la alta a Festivalului a sporit numărul creatorilor participanți la întrecere, au fost elaborate soluții tehnice a căror eficacitate este estimată la milioane și milioane de lei, a sporit numărul formațiilor artistice, al cenzurilor, cercurilor tehnico-științifice, s-au diversificat modalitățile de acțiune culturală și manifestările organizate pe genuri sau tematici. S-a pus mai bine în valoare, în acest mod, puternica bază materială pentru activitatea politico-educativă și cultural-artistică de care dispunem, Festivalul transformându-se într-o adevărată forță de creație a poporului în toate domeniile, a dezvoltării unei noi culturi, în care poporul reprezintă factorul determinant. Așa cum marele său inițiator l-a conceput și dorit, Festivalul îmbină organic, într-o concepție armonioasă, activitatea de producție cu cea cultural-educativă și artistică, afirmându-se tot mai puternic ca o adevărată epopee a muncii și creației socialiste, devenind un adevărat creuzet educațional al întregului nostru popor. El se constituie într-un cadru larg și generos de valorificare a talentelor, a capacității creatoare a poporului nostru nu numai pe tărîmul frumosului, ci și al inventivității

tehnice, chemate să-și găsească aplicare promptă în producție, asigurând participarea nemijlocită a oamenilor muncii la viața spirituală nouă, la cultura națională, în concepția cea mai cuprinzătoare a acestui termen.

Retrospectiva marilor înfăptuiri ale Epocii Nicolae Ceaușescu înscrie printre evoluțiile sale definitorii, cu însemnate și binefăcătoare consecințe în planul activității spirituale, continua integrare a culturii în viața societății. Sporirea considerabilă a mesajului educativ al acesteia, îmbogățirea potențialului său ideatic și a capacității de influențare a conștiințelor, se desfășoară în cadrul vastului demers de intensificare și îmbunătățire a operei de modelare a omului nou, de ridicare la un nivel superior a activității ideologice în ansamblul ei, este un amplu și continuu proces revoluționar, a cărui concepție se întemeiază pe gândirea novatoare, pe ideile, tezele și orientările secretarului general al partidului nostru. În concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu, așa cum se desprinde și din magistralul Raport prezentat Conferinței Naționale a P.C.R., direcționarea constantă și cu prioritate a activității ideologice, a muncii politice și cultural-educative de masă spre formarea și afirmarea puternică a conștiinței revoluționare a oamenilor muncii, spre manifestarea plenară a personalității umane reprezintă o expresie și o exigență de maximă importanță a dinamismului societății noastre socialiste. Întregul complex recent de măsuri, subordonat acestei finalități majore, orientările și direcțiile de acțiune, elaborate cu rigoare științifică de tovarășul Nicolae Ceaușescu, își demonstrează, cum nu se poate mai bine și mai convingător, justetea și legitimitatea. Se știe că acest prețios tezaur al teoriei și practicii formării noii conștiințe socialiste, chemat să asigure un caracter cât mai unitar și mai aplicat muncii politico-educative și cultural-artistice de masă, prin creșterea eficienței și a conținutului său revoluționar, a fost încorporat, prin hotărârea Congresului al XIII-lea al P.C.R., ca parte integrantă a Programului ideologic al partidului.

Activitatea cultural-educativă din ultimii 23 de ani — parte componentă a realizărilor epocale ale poporului nostru, în acest răstimp de mari afirmări creatoare, inaugurat de Congresul al IX-lea al partidului — datorează tovarășului Nicolae Ceaușescu o strategie nouă, originală, ale cărei principale direcții de acțiune derivă din premise aflate într-o organică intercondiționare: asigurarea accesului neîngrădit al maselor la comorile artei și culturii și, concomitent, îmbogățirea și amplificarea acestor comori, a întregii vieți spirituale a țării, cu participarea întregului popor, chemat

astfel să-și asume dubla calitate de beneficiar și creator de valori culturale. Într-o asemenea perspectivă, însuși conceptul de cultură, relația cultură-educație capătă un conținut revoluționar nou: „Noi concepem procesul de educație și cultură — ca o parte integrantă a activității productive, a muncii libere și nu ca ceva rupt de preocupările zilnice”. Ideea este reluată în Cuvîntarea secretarului general al partidului nostru rostită la încheierea lucrărilor Conferinței Naționale a P.C.R., unde se subliniază faptul că pe cei care lucrează în acest important domeniu al vieții sociale trebuie să-i caracterizeze: „hotărîrea fermă de a face totul în vederea îmbunătățirii întregii activități politico-ideologice și educative, pentru a transforma conștiința revoluționară, educația, într-o uriașă forță, care să dinamizeze activitatea în toate sectoarele vieții economice și sociale”.

Trăinicia și forța morală a unei civilizații se apreciază înainte de toate prin capacitatea de creație culturală, de valorizare și propulsare optimă a valențelor spirituale ale poporului. Raportarea artei, a culturii în general la societate, la structurile de bază ale vieții sociale, la actele de muncă și la psihologia poporului angajat cu toate puterile sale la edificarea unei lumi a dreptății și a omeniei, nu înseamnă un determinism linear, lipsit de nuanțe care să minimalizeze autonomia relativă, specificul estetic al artei. În toate formulările tovarășului Nicolae Ceaușescu vizînd locul artei și culturii acestea apar ca subsisteme sociale de egală importanță cu subsistemul economic și politic, deoarece vizează nemijlocit înflorirea personalității umane, a omului ca ființă muncitoare și culturală, făuritorul tuturor acelor bunuri și valori ce alcătuiesc patrimoniul de inteligență și sensibilitate al poporului.

Ținînd seama de însăși dialectica progresului social, de factorii decisivi ai acestuia, este firesc ca în întreaga operă teoretică a președintelui României grija pentru organizarea eficientă și dezvoltarea armonioasă a tuturor ramurilor economice să ocupe locul primordial, dar înseși aceste probleme economice, cit și cele cultural-artistice, sînt întotdeauna tratate și soluționate din perspectiva umanismului revoluționar, sînt subordonate mereu omului ca valoare supremă: „Tipul uman pe care vrem să-l făurim în societatea noastră trebuie să se caracterizeze prin pasiune pentru munca creatoare, printr-un înalt spirit de răspundere față de interesele generale ale colectivității”.⁴

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la unele probleme ale conducerii activității economico-sociale, ale muncii ideologice și politico-educative, precum și ale științei internaționale*, București, Edit. Politică, 1988, p. 32.

Expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 29 aprilie 1988, asemenea tuturor remarcabilelor analize privind ridicarea pe o treaptă calitativ superioară a întregii activităţi economico-sociale, înfăptuirea obiectivelor cincinalului 1986—1990 privind trecerea României în stadiul de ţară mediu dezvoltată, materializarea Programului ideologic al partidului este străbătută cu fermitate de ideea că în condiţiile în care dispunem de o politică justă, de principii economice înteinuate ştiinţific, de structuri de organizare şi conducere democratică adecvate, elementul hotărîtor îl reprezintă calitatea factorului uman, competenţa şi răspunderea revoluţionară a cadrelor, pregătirea profesională, tehnică şi ştiinţifică a oamenilor muncii, nivelul educaţiei politice şi ideologice, orizontul de cultură, gradul de dezvoltare a conştiinţei socialiste. Astfel, ideea afirmării spiritului revoluţionar ca forţă motrice a progresului social-economic dar şi ca dimensiune specifică a omului nou — contribuţie originală, creatoare a partidului nostru, a secretarului său general — îşi găseşte expresia, în etapa actuală, în înfăptuirea noii calităţi a muncii şi a vieţii, afirmarea factorilor calitativi intensivi ai dezvoltării economico-sociale, înscrierea fermă a ţării pe coordonatele revoluţiei ştiinţifice şi tehnice, ale noii revoluţii agrare, realizarea unei profunde revoluţii în modul de a gândi şi acţiona al oamenilor, intensificarea activităţii politico-ideologice şi cultural-educative, în vederea pregătirii temeinice a forţei de muncă, a formării omului nou.

Conducerea partidului şi statului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu personal, văd în înflorirea artei şi culturii un factor esenţial de educaţie şi civilizaţie, mărturie a spiritului creator al poporului nostru, purtător pe meridianele lumii a unui mesaj de pace şi prietenie, al virtuţilor sale morale şi estetice. În acest sens Festivalul naţional „Cîntarea României” a reuşit de la o ediţie la alta să polarizeze, să organizeze şi să propulseze uriaşele puteri creatoare ale oamenilor muncii de cele mai felurite structuri socio-profesionale. Artiştii şi creatorii profesionişti şi amatori alcătuiesc un mare front naţional al afirmării plene a celor mai semnificative şi durabile valori ale conştiinţei naţionale, ale etosului românesc, demonstrează cu o mare forţă de convingere geniul creator al poporului nostru, sensibilitatea sa artistică deosebită, precum şi capacitatea de a îmbina în mod armonios tradiţia artei milenare pe care o moşteneşte cu activitatea de creaţie inspirată de măreaţa ctitorie revoluţionară pe care o realizează în prezent.

Poate în nici un sector al muncii ideologice şi politice tezele, orientările şi sarcinile reieşite din excepţionale

Expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu la ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 29 aprilie 1988 nu-și găsesc mai bine cîmpul de aplicare decît în activitatea cultural-educativă de masă, concentrată programatic și desfășurată sub egida Festivalului național „Cîntarea României”, care are ca obiect transformarea realității umane, formarea omului nou. Căci, perfecționarea societății este condiționată de conținutul și calitatea muncii fiecărui individ, munca fiind modalitatea fundamentală a împlinirii și autorealizării omului. În generosul cadru oferit creativității de Festival prind viață valorile și orizonturile umanismului revoluționar, ale dragostei de patrie, ale dăruirii pentru cauza socialismului și comunismului. Iar recente teze subliniază necesitatea valorificării depline a potențialului de creație al poporului român aflat în cea mai fertilă epocă a istoriei sale.

În spiritul Expunerii, mișcarea cultural-educativă și artistică trebuie să accentueze preocuparea de a transforma valorile culturii în principali factori de educație. Pentru întreaga rețea a așezămintelor culturale — universități cultural-științifice, biblioteci, centre de cultură și creație „Cîntarea României”, muzee, cluburi, cinematografe, — pentru organizațiile de masă și obștești implicate în organizarea și desfășurarea activității cultural-educative devine prioritară sarcina de îmbunătățire și diversificare a conținutului programelor prin permanentizarea și extinderea modalităților de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice și a cercurilor de stimulare a creativității în toate localitățile, în școli, întreprinderi și instituții pentru ca acestea să reprezinte adevărate „cetăți ale educației permanente”. Dar creșterea gradului de cunoaștere, de instruire nu atrage după sine, automat, și o eficiență sporită în acțiunea socială. Este necesară, deopotrivă, promovarea asiduă, prin acțiunea culturală, a valorilor de care este interesată societatea: dreptatea, echitatea, libertatea, cinstea și — mai presus de toate — patriotismul, cea mai aleasă însușire a personalității umane. Cultivarea dragostei pentru trecutul de luptă al patriei, pentru libertate, independență și suveranitate, înfățișarea marilor realizări ale socialismului și a perspectivelor procesului de continuă înnoire la care este angajat cu abnegație revoluționară întregul popor, sădirea cultului muncii și așezarea la baza întregii activități a celor mai noi cuceriri ale științei, ale cunoașterii umane — iată adevăratele repere la care se cer racordate, într-o formă sau alta, nu numai tematica declarată a tuturor lucrărilor participante în Festivalul național „Cîntarea României”, dar și mijloacele lor de realizare, ținuta lor calitativă și artistică, eficiența lor educațională, capacitatea de a dura în timp și de a ne

reprezenta pretutindeni, dar, în primul rând, în propria noastră casă, azi și mâine.

În acest sens, și în județul nostru de la o ediție la alta a Festivalului s-a acționat și se acționează mai intens și mai unitar pentru organizarea unei game mai complexe de spectacole, concerte, expoziții și gale de filme cu un pronunțat caracter patriotic, militant, revoluționar și umanist, remarcându-se prezența tot mai activă pe scenele centrelor de cultură și creație „Cîntarea României”, în întreprinderi, școli și instituții, a teatrului politic, a recitalurilor de poezie patriotică, a muzicii corale revoluționare, a brigăzilor artistice și a dansului nou cu temă, urmărindu-se transformarea valorilor culturii în principali factori de educație.

În plan județean, se desfășoară o permanentă activitate de răspîndire a cunoștințelor științifice și tehnice prin cele 419 cursuri ale universităților cultural-științifice, multe dintre acestea ținute chiar în unitățile economice, cursuri de reciclare și perfecționare profesională, întâlniri cu cadre tehnice și științifice, dezbateri cu specialiști, întâlniri cu inventatori și inovatori etc. În cadrul celor 57 universități cultural-științifice care ființează în județ numărul cursanților se ridică la peste 11.200, din care circa 7.200 în mediul rural.

Activitatea de creație științifică și tehnică a cunoscut în județul nostru, de la o ediție la alta a Festivalului, salturi cantitative și calitative remarcabile. Astfel, în cadrul ultimei ediții au fost realizate 302 obiective, din care 9 invenții și 96 de inovații. Au participat aproape 6.000 de oameni ai muncii, din care 4.321 muncitori, peste 920 ingineri, 34 economiști, 484 maștri și tehnicieni. Efectele economice se concretizează într-un spor de producție de 277,2 milioane lei, o creștere a exportului de 84,9 milioane lei, reducerea cheltuielilor de producție cu 62,8 milioane lei, creșterea sensibilă a productivității muncii etc.

Pentru facilitarea accesului oamenilor muncii la informațiile științifice, tehnice, cultural-artistice, sportive etc., tezaurizate în cele peste 961.000 volume existente în județ, bibliotecile publice și Centrul de librării organizează o gamă largă de acțiuni specifice cu cartea, toate acestea ducînd la o creștere însemnată a numărului de cititori și vîolume citite, acești indicatori fiind, la finele anului 1987 de 43.012, respectiv 486.952. Se elaborează sistematic liste bibliografice tematice, cataloage colective ale cărților științifice, tehnice, de agricultură sau beletristice existente pe plan local, bibliotecile înscriindu-se astfel, într-o manieră specifică, în marea acoladă culturală și științifică deschisă de Festivalul național „Cîntarea României”.

Activitatea muzeelor din județ, a cunoscut un adevărat salt calitativ prin darea în folosință a noului sediu al Muzeului județean și reamenajarea expozițiilor de bază de la muzeele memoriale „George Coșbuc”, „Liviu Rebreanu” și „Ion Pop Reteganul”, precum și a secției de etnografie a Muzeului năsăudean. Odată cu creșterea calitativă a activității științifice a acestor unități culturale, a crescut și numărul de vizitatori, acesta fiind la sfârșitul anului de peste 122.000.

Rețeaua cinematografică a județului cuprinde 86 unități pe 16 mm și 10 unități pe 35 mm, activitatea acestora concretizându-se într-un număr de 7.781 spectacole la care au participat peste 2.847.700 spectatori, totalul încasărilor trecind de cifra de 10 milioane lei. Din anul 1983 municipiul Bistrița beneficiază de complexul cinematografic „Dacia”, cu trei săli de spectacole, unicat în țară.

Una din cele mai vechi prejudecăți, pe care, de la o ediție la alta, Festivalul o face tot mai mult să dispară, este aceea a discriminării limitative între profesioniști și amatori. Cele mai bune creații artistice premiate la cele șase ediții precedente ale Festivalului, justifică, pentru creațiile de vîrf ale amatorilor, un statut al deplinei demnități în privința criteriilor de apreciere. Ținind seama riguros de caracterul evolutiv al încercărilor amatorilor, de diversitatea ipostazelor în care se produce maturizarea căutărilor lor, combatînd mimarea facilă a unor „rețete profesioniste”, care ar răpi creației amatoare nu numai farmecul intrinsec, dar și atributul esențial al spontaneității, al autenticului, al pasiunii dezinteresate, nu se poate accepta, pe de altă parte, existența a două unități de măsură, neacordate între ele, nu pot acționa concomitent criteriile valorice divergente — unele pentru profesioniști și altele pentru amatori. De la definiția tematicilor la cultivarea unor soluții expresive originale, platforma ideologică și valorică a profesioniștilor este una și aceeași.

O atenție mai aplicată acordată coordonatelor majore, pe care le prezintă temele muncii și relieful eroismului cotidian al creatorilor tuturor bunurilor materiale și spirituale ale societății noastre, odată cu un plus de exigență calitativă în selectarea și promovarea celor mai bune lucrări, vor putea duce la rezultate superioare în toate etapele Festivalului național „Cîntarea României”, ținind seama, mai ales, de continuitatea manifestărilor sale. Cu alte cuvinte, de prioritățile tematice trebuie să ne aducem aminte nu numai și nu atît în etapele superioare ale Festivalului, cît, mai ales, în lucrul de zi cu zi, în îndrumarea aplicată a creației și interpretării pe tot parcursul anului, fie că e vorba de piesele

puse în scenă, de repertoriile formațiilor corale sau instrumentale, de spectacolele colectivelor de dans nou cu temă, a brigăzilor artistice sau grupurilor satirice, a ansamblurilor folclorice, sau de creatorii literari, de cei de artă plastică, populară, cinematografică etc. Și în acest sens etapa de masă a Festivalului este hotăritoare. Referindu-se la aceasta, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, spunea: „Avem marea obligație să dezvoltăm larg și să perfecționăm continuu activitatea Festivalului național „Cântarea României”, să asigurăm în toate unitățile economico-sociale, în toate orașele și cartierele orașelor, în în toate comunele, dezvoltarea tot mai puternică a formațiilor cultural-artistice, a acțiunii de creație în toate domeniile, care prin întreaga lor activitate să aibă un rol tot mai important în formarea omului nou, cu o înaltă conștiință revoluționară, al societății socialiste românești! Aceasta reprezintă garanția mersului ferm al patriei noastre spre comunism, acest om reprezintă viitorul României!”⁵

În lumina complexității acestor sarcini, și în județul nostru, Festivalul național „Cântarea României” a cunoscut, de la o ediție la alta, cote calitative și cantitative tot mai înalte. Instituțiile culturale, în strînsă colaborare cu toți factorii educaționali, sub directa îndrumare și conducere a Comitetului județean de partid, au acționat cu hotărîre în direcția subordonării întregii munci politico-educative și cultural-artistice realizării integrale a sarcinilor de producție; creșterea mai eficientă a creației tehnico-științifice de masă, a creației literare, plastice și muzicale și a întregii mișcări artistice de amatori; păstrarea și conservarea patrimoniului cultural-național; valorificarea mai deplină a artei populare autentice, a tradițiilor și obiceiurilor folclorice locale și zonale; îmbogățirea continuă a repertoriilor tuturor formațiilor artistice cu lucrări valoroase din creația românească contemporană; promovarea cu precădere a unor genuri artistice cu bogate și eficiente valențe educativ-formative; stimularea susținută a creației literar-artistice originale; organizarea în condiții optime a manifestărilor artistice tradiționale, a tuturor acțiunilor cultural-educative.

Forurile cultural-educative județene au militat în permanență pentru asigurarea unei sfere cât mai largi de cuprindere în Festival a oamenilor muncii de cele mai felurite profesii, determinînd impulsionearea activității cultural-educative și

⁵ Nicolae Ceaușescu, Raport cu privire la stadiul dezvoltării forțelor de producție, al dezvoltării societății socialiste în general, al relațiilor de producție și sociale, al democrației muncitorești revoluționare, al perfecționării conducerii, pe baza principiilor autoconducerii și autogestivității, al perfecționării și continuării procesului revoluționar în noua etapă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de încetare a României spre comunism, în „Știința”, an. 47, nr. 14096 din decembrie 1987, p. 4.

artistice astfel încât să nu existe unitate economică, instituție, comună, școală, așezăminte de cultură în care să nu activeze cel puțin 2—3 formații artistice reprezentative. S-a acționat, de asemenea, ca Festivalul să devină și pentru județul nostru cea mai largă acțiune de desfășurare a forțelor cultural-științifice și de creație locale, organizându-se sistematic întreceri, concursuri, ștafete cultural-artistice, spectacole, expoziții cu un puternic conținut patriotic, militant, revoluționar și de o înaltă ținută artistică, corespunzătoare cerințelor mereu crescînde ale publicului spectator.

În consens cu exigențele progresului social, cu înaltele comandamente ale construcției socialiste, la nivelul tuturor factorilor educaționali județeni s-a acționat cu mai mult interes pentru ca Festivalul să depășească limitele unei simple confruntări artistice și să devină un complex unitar de manifestări cultural-educative, tehnico-științifice și artistice. În acest sens, considerăm deosebit de sugestivă dinamica principalilor indicatori în cele șapte ediții ale Festivalului național „Cîntarea României” :

DINAMICA PARTICIPĂRII LA FESTIVALUL NAȚIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI”⁶

Ediția	Formații artistice		Cercuri de creație		Premii obținute
	Colective	Membri	Colective	Membri	
0	1	2	3	4	5
1976—1977	1.191	23.017	27	280	15
1977—1979	1.867	32.895	144	490	42
1979—1981	2.286	41.284	268	659	82
1981—1983	2.305	43.618	459	684	117
1983—1985	2.685	44.304	531	710	224
1985—1987	3.046	49.621	692	1.762	279
1987—1989	3.365	56.641	806	2.081	—

Făcînd o privire de ansamblu asupra desfășurării Festivalului se poate lesne observa lărgirea sferei de cuprindere a maselor de muncitori, țărani, intelectuali, ceea ce a dus, implicit, la impulsionarea participării oamenilor muncii, a tineretului la actul de cultură, de creație, de educație. Odată cu creșterea gradată a potențialului artistic al județului s-a produs și o creștere corespunzătoare a valorii și dacă ținem seama de grija pentru înnoirea repertoriilor, de acuratețea

⁶ Arhiva Comitetului județean de cultură și educație socialistă Bistrița — Năsăud, Situații statistice, dosar nr. 2/1988.

cu care s-au întreprins acțiunile de valorificare a artei populare, a folclorului, a obiceiurilor și datinilor laice, stimulându-se integrarea lor armonioasă în cultura contemporană, atunci se poate aprecia că activitatea desfășurată de județul nostru în cele șase ediții ale Festivalului național „Cîntarea României” a beneficiat de un salt calitativ real.

Trebuie, de asemenea, subliniat faptul că cele mai sensibile creșteri cantitative dar și calitative s-au înregistrat în cadrul unor genuri artistice cu reale valențe educative: teatru politic, montaj literar-muzical, recital de versuri, brigadă artistică etc. În acest sens, rezultate meritorii în toate edițiile de pînă acum ale Festivalului național „Cîntarea României”, au obținut Centrul municipal de cultură și creație „Cîntarea României” Bistrița, centrele orășenești Singeorz-Băi, Beclean și Năsăud, centrele comunelor Budești, Cetate, Coșbuc, Feldru, Galații Bistriței, Ilva Mare, Ilva Mică, Lechința, Maieru, Mărișelu, Monor, Rodna, Salva, Silivașu de Cîmpie, Șanț, Șieu, Șieut, Șieu Odorhei, Teaca, Telciu, Zagra, precum și Întreprinderea de produse electrotehnice, Întreprinderea de utilaj tehnologic, Întreprinderea mecanică și Întreprinderea de sticlărie menaj din Bistrița, „Textila” și Întreprinderea de prelucrare a maselor plastice din Năsăud și Întreprinderea de covoare Beclean.

În generosul cadru larg democratic asigurat de marele Festival al muncii și creației libere, forurile culturale județene acționează în mod unitar pentru organizarea unor manifestări cultural-educative, științifice și artistice de amploare, specifice, diferitelor categorii socio-profesionale, elanului și nevoilor lor de educație și cultură. Au fost sprijinite în mai mare măsură și mai eficient consiliile locale de educație politică și cultură socialistă și consiliile de conducere a centrelor municipale, orășenești și comunale de cultură și creație „Cîntarea României” în vederea buneii organizări și desfășurări a manifestărilor cultural-artistice tradiționale județene și interjudețene cum ar fi: concursul de satiră și umor „Mărul de aur”, cel de poezie patriotică și muzică tînără „Andrei Mureșanu”, Saloanele culturale „Liviu Rebreanu”, Zilele „George Coșbuc”, concursul de teatru scurt „Oameni ai zilelor noastre”, cele folclorice „Rădăcinile eternității”, „Imn vetrei străbune”, „Baladă Someșană”, „Cîntec și joc de viață nouă”, „Rapsodia trișcașilor”, reuniunea corală „Doina someșană”, cel destinat fanfarelor „Trompetele răsună” etc. S-a acționat în vederea participării mai substanțiale a formațiilor artistice, interpretilor individuali și a creatorilor din județul nostru la emisiunile de radio și televiziune, în presa de specialitate, la diferite concursuri organizate în țară sau la turnee în

străinătate (Franța, Polonia, U.R.S.S., Spania, Iugoslavia, Italia, Bulgaria, R.F. Germania, Grecia, Portugalia, Ungaria) etc.

Largă mișcare politico-educativă, cultural-artistică, de creație în domeniul tehnicii, Festivalul național „Cîntarea României” aduce permanent un suflu nou prin continua perfecționare și diversificare a formelor sale specifice de antrenare a oamenilor muncii ca făuritori și beneficiari ai actului cultural-artistic, al celui de creație în toate domeniile. Unității de gîndire și acțiune la scara întregii națiuni, Festivalul îi asigură cadrul adecvat de exprimare de pe pozițiile înaltei responsabilități comuniste. În spiritul acestei înalte exigențe se înscrie recenta propunere a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, făcută în cadrul ședinței Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 1 iulie 1988, de construire în București a Centrului Național de Cultură „Cîntarea României”, edificiu reprezentativ pentru marile construcții ale epocii noastre socialiste, dotat cu săli moderne, destinate spectacolelor de operă, concertelor, precum și desfășurării activității de creație tehnică, cultural-artistică, concursurilor și manifestărilor prilejuite de Festivalul național „Cîntarea României”, precum și constituirea, în mod corespunzător, de centre județene de cultură „Cîntarea României” și investirea căminelor culturale cu înalta responsabilitate de centre de activitate cultural-artistică și de creație tehnică „Cîntarea României”. De asemenea, toate cluburile muncitorești și casele de cultură vor deveni centre de cultură și creație „Cîntarea României”, întreaga activitate desfășurîndu-se sub semnul înaltelor obiective de educare socialistă, patriotic-revoluționară.

Vedem în acestea o nouă dovadă a condițiilor minunate pe care partidul, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, se îngrijește să le asigure tuturor oamenilor muncii pentru punerea în valoare și afirmarea plenară a capacităților lor de creație multilaterală. Este o nouă dovadă de dezvoltare multilaterală a țării noastre și în plan spiritual, de găsire și transpunere în viață a unor forme noi, mai complexe, mai eficiente, corespunzătoare spiritului revoluționar ce animă întregul nostru popor.

**Considerații cu privire la utilizarea sării
și a apelor sărate
din nord-estul Transilvaniei (județul
Bistrița-Năsăud)**

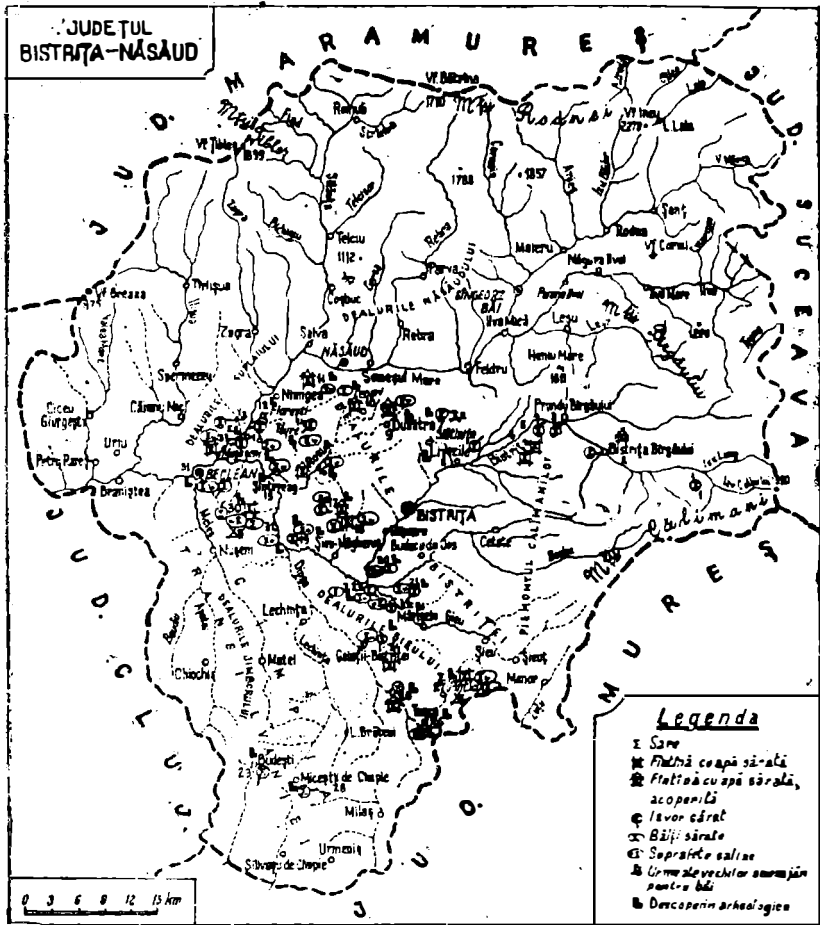
Ioan Chintăuan și Ioan Rusu

În alcătuirea geologică a teritoriului de nord-est al Transilvaniei sînt prezente, atît la suprafață cît și în adîncime, formațiuni salifere și sare. Acolo unde ele se află în adîncime, la suprafață apar numai izvoare sărate, bălți și nămoluri sărate, cîmpuri cu eflorescențe saline și plante specifice sărăturilor.

Această bogăție naturală a Transilvaniei a fost cunoscută și utilizată din timpuri de mult apuse. Apărînd la suprafață a fost exploatată în Dacia, înaintea cuceririi romane. Sciții făceau comerț cu sare, iar tracii transportau de aici sarea în Peninsula Balcanică, ne spun documentele. După cucerirea Daciei de către romani, aceștia dezvoltă extracția sării, pe care o și exportau în alte zone ale imperiului. Împăratul, ca stăpîn al tuturor bogățiilor, arenda salinile unor oameni de afaceri bogăți, care le exploatau prin agenți recrutați dintre sclavii sau libertii lor. Arendarea salinelor se asocia de multe ori cu arendarea pășunatului și a comerțului cu sare, de către acești oameni de afaceri numiți „conductores pascui, salinarum et commercii“.

Un document epigrafic (altar votiv) descoperit în anul 1913 în zona masivului de sare de la Sărățel (Bistrița-Năsăud), în apropierea confluenței Budacului cu Șieul, care datează din prima jumătate, ori de la mijlocul secolului al II-lea e.n.¹ atestă utilizarea sării acestui masiv în perioada ocupației

¹ Russu I. I., *Scloful Atticus*, Stud. cerc. ist., t. VII, nr. 1-4, Edit. Acad. R.P.R., 1956, București.

Schița repartiției sării, apelor sărate, manifestărilor saline și urmelor de culturi materiale (numărul înscris pe hartă corespunde celui de ordine din text).

1. Colibița ; 2. Bistrița Birgăului ; 3. Prundu Birgăului ; 4. Susenii Birgăului ; 5. Mijlocenii Birgăului ; 6. Josenii Birgăului ; 7. Slătinița ; 8. Livezile ; 9. Dumitra ; 10. Cepari ; 11. Mintiu ; 12. Florești ; 13. Mogoșeni ; 14. Tăure ; 15. Șintereag ; 16. Blăjenii de Jos ; 17. Caila ; 18. Valea Măgherușului ; 19. Chintelnic ; 20. Sărata ; 21. Simionești ; 22. Domnesti ; 23. Sărățel ; 24. Albeștii Bistriței ; 25. Viile Tecii ; 26. Teaca ; 27. Pinticu ; 28. Miceștii de Cîmpie ; 29. Budești ; 30. Figa ; 31. Beclean ; 32. Șieu-Odorhei ; 33. Săsarm-Chiuza-Dumbrăvița.

romane a Daciei (Fig. 1). În timpul stăpînirii romane sarea se obținea din masivele care apar la suprafață la Sărățel, Chiuza, Pinticu. Mențiuni scrise despre cunoașterea și utilizarea sării și a apelor cloro-sodice de pe acest teritoriu nu întîlnim

apoi pînă la 5 ianuarie 1763, cînd, precizează un document,² grănicerii au deschis cu forța fîntinile cu „saramură“ de la Dumitra și Dorolea, ducînd din ele „slatină“.

La sud de localitățile Josenii Bîrgăului și Susenii Bîrgăului apar izvoare sărate pe văile Sărata de Jos, Sărata de Sus

Fig. 1. Altarul votiv descoperit în zona masivului de sare de la Sărățel (după I.I. Russu).

și Slatinei, cunoscute și menționate de Fichtel în anul 1780.³ Pe teritoriul localității Bistrița Bîrgăului — „Pustă“, mai precis pe Valea Slatinei („Știubei“), la vest de masivul stîncos Piatra Blidirelului (sud-vestul M. Bîrgăului), există o fîntină cu apă protejată de o construcție din lemn, al cărei brîu poar-

² Șotropa V., *Apele minerale rodnene în 1839*, Arhiva Someșeană nr. 10, 1929, Năsăud.

³ Semaka A., Atanasiu L., *Apele minerale din Munții Bîrgăului*, Comunic. geol., vol. III, Soc. șt. nat. geogr., 1963, București.

tă următoarea inscripție: „Acest lucru s-a întemeiat în anul 1858 prin strădania birăului Mihai Orban, zidarii satului cîltor Cionca și Nichita Pavel (Sfințită de preotul Groza Vasile Pavel“).

În anul 1905 ia ființă, prin vînzarea de acțiuni, „Societatea băilor saline din Pintic“, Slătinița de azi. Un act cu nr. 11 emis la 1 mai 1905 pentru valoarea de 200 coroane,⁴ confirmă că exista o societate pe acțiuni cu un statut de organizare și funcționare propriu. Cu fondurile obținute din vînzarea acțiunilor s-a trecut la amenajarea „băilor“. S-au construit două bazine din beton în care au fost captate apele sărate; o clădire din lemn cuprinzînd un restaurant cu anexe (Fig. 2); locuință pentru paznic; cîteva cabine etc. Apa sărată a fost folosită atît pentru băi cît și pentru nevoile casnice. Locuitorii satelor vecine își duceau în butoaie „slatină“, dar după un orar precis și plătind o taxă la primăria comunei Pintic (Slătinița), care administra fîntinile cu apă sărată, iar după primul război mondial și „băile“. În timpul războiului „băile“ au fost abandonate, iar în anul 1920, din motive necunoscute, „Societatea băilor saline din Pintic“ este desființată și trec în administrarea primăriei din Pintic, iar după cel de-al II-lea război mondial sînt lășate în părăsire.

La Teaca, pe pîrîul Scăldători, lîngă șoseaua care duce la Archiud, exista o baltă cu apă sărată și nămol sărat unde, după anul 1900, s-au făcut amenajări pentru cură, distruse în timpul celui de-al II-lea război mondial.

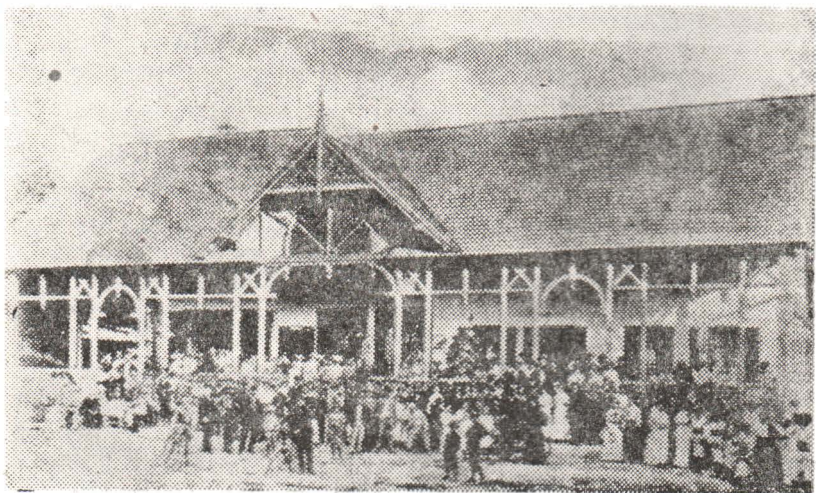

Fig. 2. Slătinița — Pavilionul central al fostelor Băi Saline.

⁴ Reschner K., Băile saline de la Slătinița, manuscris, 1971, Bistrița.

În aceeași perioadă au fost amenajate pentru băi și apele sărate de la Pinticu Tecii. Arcălean Mihăilă, proprietarul terenului cu ape sărate, a construit bazine, cabine și alte amenajări pentru băi reci și calde. „Băile“, ținute în arendă de evreul Taler Victor, au fost la început lângă drum, dar în anul

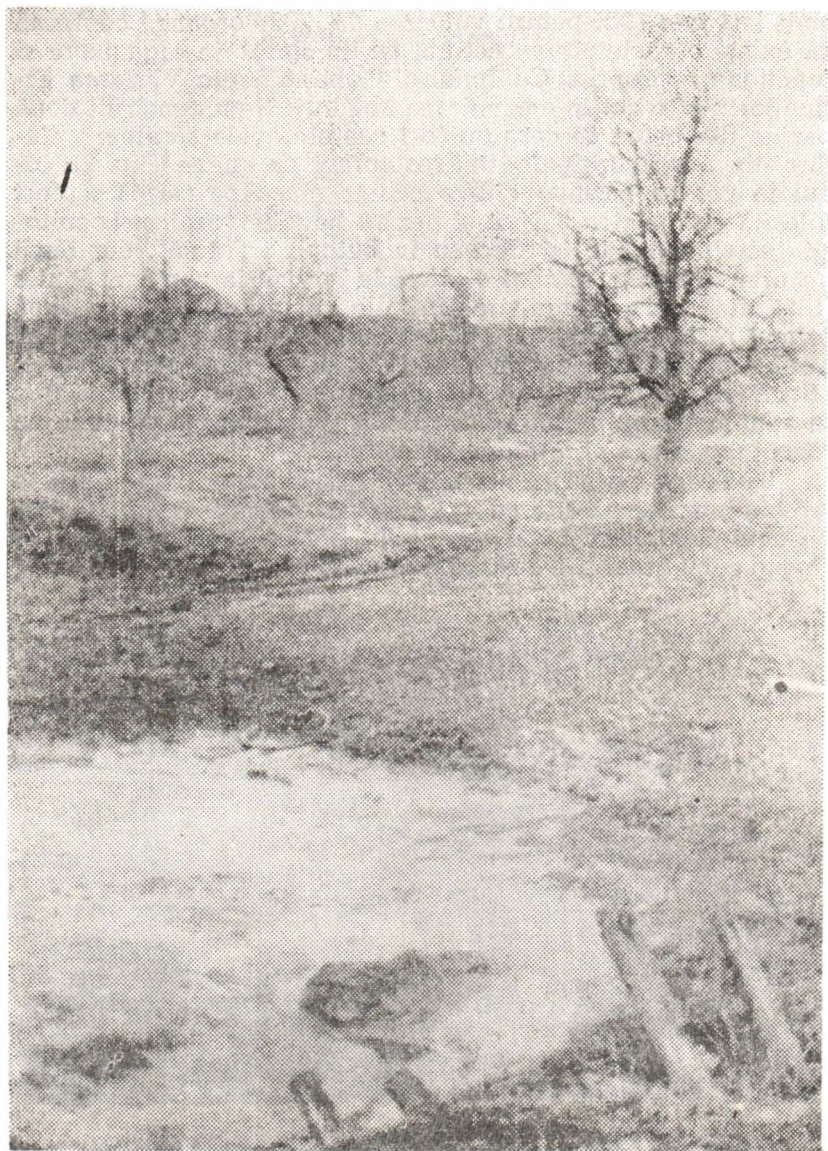

Fig. 3. Pinticu — Locul unde au fost băile saline.

1918 le mută în locul unde azi se văd bălțile cu apă sărată și nămol sărat, cu urme de amenajări (Fig. 3). Cabinele, cazanele, instalațiile și alte amenajări au fost distruse în timpul celui de-al II-lea război mondial.

Din cele menționate rezultă că informațiile scrise privind utilizarea sării, apelor sărate și nămolurilor sărate sînt foarte sărace; abundă în schimb informațiile orale, mai puțin sigure și asupra cărora nu vom insista. Am considerat că, deși lipsesc documentele scrise privind utilizarea sării și a apelor sărate, precum și cercetările arheologice sistematice, în majoritatea punctelor de apariție a sării și manifestărilor saline, nu este lipsită de interes semnalarea descoperirilor arheologice întîmplătoare din zonele salifere ale Transilvaniei de nord-est, zone pe care le vom prezenta detaliat în paginile următoare. Însă înainte de aceasta ne permitem să mai facem cîteva remarci.

Majoritatea urmelor de culturi materiale din zonele salifere provin din descoperiri izolate și numai în cîteva puncte au fost efectuate săpături arheologice, dar nu sistematic. Menționăm că în apropierea, în imediata vecinătate, a tuturor locurilor de apariție a sării la suprafață, a apelor sărate și manifestărilor saline, s-au întîlnit urme care atestă vechi locuiri. Deși cercetările sistematice în aceste puncte lipsesc, există totuși cîteva realități care ne permit să presupunem că tocmai aceste zone salifere au avut o populație mai densă, au fost mai căutate și preferate de către autohtoni. Cea mai importantă dintre ele este aceea că în preajma punctelor salifere au fost descoperite cele mai multe așezări umane și credem că acest lucru nu este străin de prezența sării și a apelor sărate, a căror utilitate se cunoștea și care sigur erau folosite.⁵

Înainte de a prezenta localitățile în apropierea cărora apar manifestări saline menționăm cîteva date privind problema saliferului din nord-estul Transilvaniei.

Se știe că apele minerale sărate se caracterizează în special prin prezența ionilor clor, sodiu, potasiu, brom, iod sau bor și prezintă concentrații ridicate, avînd cea mai mare răspîndire teritorială. Ele sînt legate genetic de masivele de sare din Depresiunea Transilvaniei, frecvente în zona nord-estică a acesteia. Mineralizarea lor se produce fie prin spălarea directă de către apele superficiale a aflorimentelor depozitelor salifere (inclusiv a sării masive), fie prin levigarea acestor depozite în adîncime de către apele subterane și în acest ultim caz nu este exclusă posibilitatea contaminării cu ape

⁵ Informațiile de această natură ne-au fost puse la dispoziție, cu multă omabilitate, de către arheologii Marinescu Gheorghe și Gaiu Corneliiu de la Muzeul județean Bistrița, cărora le mulțumim și pe această cale.

de zăcămint. Pe cale naturală apele sărate de adîncime apar la suprafață îndeosebi de-a lungul accidentelor tectonice (fallii) care afectează depozitele complexului marno-argilos badenian, sau unde prin intercalațiile permeabile fine, miocene, sînt create condiții naturale de drenaj. Între apele care apar la zi pe accidente tectonice și cele care levighează aflorimentele saline există deosebiri ale naturii chimice a mineralizației, dar adesea condițiile structural-tectonice favorizează amestecul celor două tipuri hidrochimice, rămînînd însă predominante apele cu circulația de adîncime.

Nord-estul Transilvaniei are un relief ce include munți și dealuri, cîmpia fiind înlocuită de luncile și terasele râurilor, la care se adaugă dealurile joase din partea de sud-vest a suprafeței respective. În nord și est relieful este înalt, fiind alcătuit dintr-o ramă muntoasă în formă de arc de cerc, care include munții Țibleș, Rodnei, Suhard, Bîrgău și Călimani. Altitudinile depășesc 2.000 m în M. Rodnei și 1.900 m în Călimani.

Dealurile ocupă cea mai mare suprafață din această zonă care coincide, în linii generale, cu teritoriul județului Bistrița-Năsăud și ele încadrează o serie de bazine depresionare și depresiuni drenate de cursuri de apă. Dealurilor li se asociază Piemontul Călimanilor. Cea mai coborîtă unitate de relief o constituie zona de luncă, prezentă pe cursul Someșului Mare, Șieului, Budacului etc.

Așadar, un relief variat alcătuiind un amfiteatru deschis înspre centrul Depresiunii Transilvaniei, reflectare a unei structuri geologice complexe, constituită din formațiuni cristaline, eruptive și sedimentare. Rocile cristaline sînt prezente în M. Rodnei; eruptivul miocen în sudul M. Rodnei, în M. Țibleș și Bîrgău; eruptivul plio-pleistocen în Călimani; iar sedimentarul, de diferite vîrste, de la marginea zonei montane înspre centrul Depresiunii Transilvaniei, ocupă cea mai mare suprafață.

În partea nordică și nord-estică a teritoriului întîlnim sedimentele cele mai vechi (paleogen+miocen inferior), pe cînd înspre sud apar formațiuni sedimentare mai noi (miocen superior). În sectorul estic depozitele sedimentare sînt de vîrstă pliocenă. Cuaternarului îi aparțin depozitele coluvial-deluviale (inclusiv depozitele de lahar de la bordura Călimanilor) și depozitele fluviatile (terase în lungul râurilor).

După această prezentare sumară a morfostructurii teritoriului de nord-est al Transilvaniei să urmărim saliferul zonei respective.

Sarca este cantonată în sedimentele badeniene, unde intră în alcătuirea așa numitei formațiuni salifere („faciesul

cu sare“), care aflorază în numeroase puncte. De ea sînt legate genetic apele sărate.

Tectonic, suprafața sedimentară a județului poate fi împărțită în trei sectoare. Un sector nordic, unde apar depozite paleogene și miocen inferioare, continuarea spre sud-est a celor din Maramureș, dispuse monoclinal, cu căderi spre sud. Aceste sedimente sînt străpunse de corpuri eruptive de vîrstă miocenă, a căror ascensiune a fost favorizată de prezența unor accidente tectonice. În nord-est sînt prezente sedimente paleogene și miocene cutate și deranjate de intruziuni eruptive. Sectorul estic are dezvoltate la suprafață atît formațiuni miocene cît și pliocene, care se afundă sub eruptivul Călimanilor.

Sectorul al treilea ocupă cea mai mare suprafață, respectiv porțiunea nord-estică a așa-zisei Cîmpii a Transilvaniei, în care apare o succesiune de compartimente limitate de falii de diferite categorii. Acestor complexe de falii li se datorește apariția masivelor de sare la suprafață sau în apropierea ei. Masivele de sare diapire s-au ridicat pe liniile de întretăiere ale unor falii, care nu întotdeauna au fost depistate. O parte dintre ele își datoresc existența unor areale de fisuri ale stratelor din acoperișul sării, generate de mișcările ei și ulterior accentuate de acestea.

Schimbarea grosimii inițial aproape constante a statului de sare este sigur secundară. În epocile de liniște tectonică sarea n-a suferit deformări importante, dar în timpul mișcărilor scoarței, datorită plasticității, sarea a folosit orice situație favorabilă pentru a se ridica spre suprafață.

Deci mișcările scoarței au jucat un rol important nu numai în geneza sării ci și în aglomerarea ei sub formă de masive exploatabile. Respectivetele masive sînt situate la încrucișarea unor linii de falie care intersectează atît culcușul, dar mai ales acoperișul. La întretăierea faliilor, sarea, sedimentată inițial sub forma unui strat imens, a găsit acele linii de rezistență minimă de-a lungul cărora mișcările scoarței au împins-o pînă la suprafață.

Deci mișcările scoarței au jucat un rol important nu numai în geneza sării ci și în aglomerarea ei sub formă de masive exploatabile. Respectivetele masive sînt situate la încrucișarea unor linii de falie care intersectează atît culcușul, dar mai ales acoperișul. La întretăierea faliilor, sarea, sedimentată sub forma unui strat imens, a găsit acele linii de rezistență minimă de-a lungul cărora mișcările scoarței au împins-o pînă la suprafață.

Numărul mare de masive de sare, diapire, nu este deci întimplător ci se datorește unui sistem de fracturi importante, în majoritate cu caracter crustal, care au permis ridicarea să-

rii. Aceste fracturi sînt alcătuite dintr-un ansamblu de falii paralele, situate la adîncimi mari, care se manifestă la suprafață prin numeroase falii de vîrste tot mai tinere și cu sărituri diferite.

Puternicele presiuni ascensionale exercitate de sare în ridicarea ei a făcut ca stratele din jurul masivelor de sare să primească înclinări mari, aproape de verticală. Așadar nu putem vorbi aici, în nord-estul Bazinului Transilvaniei, de o zonă de cute diapire ; diastrofismul n-a permis producerea unei tectonici cu caracter plicativ.

Masivele de sare și numeroasele izvoare sărate se înșiră într-adevăr pe cîteva aliniamente care sugerează existența unor aliniamente anticlinale, dar cercetările geofizice, geologice, ba chiar și relieful arată clar prezența unei rețele de falii rectangulare, la intersecțiile cărora a avut loc ridicarea sării sub formă de masive.

Un alt fapt demn de menționat este acela că masivele de sare sînt prezente constant pe cursul văilor, prezentă deloc întîmplătoare deoarece chiar văile respective sînt situate pe linii de falii, cursurile de apă orientîndu-se spre sectoarele în care au putut să-și adîncească mai ușor albia în rocile fragmentate de ascensiunea sării.

În sectoarele de apariție a sării la suprafață, sau în apropierea ei, întîlnim manifestări saline reprezentate prin izviți hidrominerale de tip clorosodic (izvoare, fîntîni, bălți cu apă sărată), nămol sărat, eflorescențe saline și plante halofile. Tot aici, sau în imediata vecinătate a punctelor respective, au fost identificate urme ale unor culturi materiale, care sînt mai frecvente aici decît acolo unde sarea și manifestările saline lipsesc.

Să urmărim în continuare, aflorimentele salifere, care sînt prezente în nord-estul Transilvaniei atît în zona montană cît și în zona dealurilor.

A. ZONA MONTANĂ

1. COLIBIȚA

În zona de contact dintre Munții Birgăului și Călimani, în Depresiunea Colibița, la sud-est de localitatea Colibița și de Valea Bistriței ardeleni (V. Colibiței aici), în locul numit Poiana Slatinei, se află două izvoare cu apă sărată. Ele se cunosc de mult și au fost protejate de o construcție din lemn (colibă din birne). Apa sărată (slatina) se vindea localnicilor de către primăria comunei.

Sedimentele din care ies aceste ape la suprafață aparțin formațiunii salifere inferioare depuse la sfîr-

șitul oligocenului și începutul miocenului (Egerian), reprezentată prin depozite argilo-grezoase, în general salinizate și sare.

În cadrul actualului edificiu structural al regiunii, formațiunea saliferă inferioară este situată la marginea sud-estică a flișului paleogen al Bîrgăului, în apropierea contactului dintre acesta și eruptivul Călimanilor de nord-vest (masivele Țiganca și Piatra lui Orban). În zona Colibița n-au fost identificate pînă în prezent urme ale unor vechi culturi materiale.

2. BISTRIȚA BÎRGĂULUI

La periferia vestică a Călimanilor de nord-vest, în apropierea localității Bistrița Bîrgăului, situată la ieșirea Bistriței ardelenene din încătușarea munților Bîrgău și Călimani, apar la suprafață sedimente badeniene reprezentate prin tufuri vulcanice (tuf de Dej), argile vineții, marne, gresii și nisipuri. Din argilele salifere situate deasupra tufului vulcanic își fac apariția apele clorosodice. Formațiunea saliferă superioară, de vîrstă badeniană, din care apar aceste ape sărate, a fost scoasă la suprafață de-a lungul unei linii de falie situată la marginea vestică a intruziunii eruptive Piatra Blidirelului. Pe această fractură sarea a ajuns pînă în apropierea suprafeței generînd apele sărate din locul numit La Slatină, situat la cca. 1,5 km mai sus de gară. Unul dintre izvoarele sărate este captat într-o fîntînă protejată de o construcție din lemn ce datează din anul 1858.

Urmărind cursul Bistriței ardelenene înspre avale ajungem la confluența cu Valea Blidireasa, pe care se află un izvor sărat cu debit foarte mic.

3 PRUNDU BÎRGĂULUI

La ieșirea din localitatea Prundu Bîrgăului înspre Bistrița, valea Bistriței ardelenene primește un afluent de stînga, Valea Cioarelor, unde se află alte izvoare sărate. În punctul numit La Runc (La Știubei, La Sărata, La Sărați), situat la 4 Km de confluența amintită, pe Dealul Runcului, se găsește un izvor cu apă sărată legat genetic de formațiunea saliferă badeniană.

4. SUSENII BÎRGĂULUI

Urcînd din Susenii Bîrgăului pe valea Sărata de Sus cale de 3,5 Km găsim un izvor sărat captat într-o fîntiniță (pe malul stîng al pîrfului) de unde localnicii își duc slatină. La mică distanță mai în amonte de acesta, pe malul drept al văii Să-

rata de Sus, întâlnim un alt izvor sărat captat într-o fântină, azi aproape colmatată. În trecut, fântina era protejată de o construcție din lemn. Fichtel citează în anul 1780 pentru prima dată aceste izvoare sărate.

5. MIJLOCENII BÎRGĂULUI

De lângă podul situat la marginea estică a localității (pod de beton peste Valea Sărata de Jos sau pîriul Slatinii de Jos, la DN—17), la intrarea în sat dinspre Prundu Bîrgăului, urmărind cursul văii Sărata de Jos, pe la poalele vestice ale dealului Fața Cireșului, vom identifica un izvor sărat captat într-o fîntiniță din birne, aproape colmatată azi. Și acest izvor a fost menționat de Fichtel în 1780.

6. JOSENI BÎRGĂULUI

Trecînd dealul Fața Dealului, situat la sud de Josenii Bîrgăului, se ajunge în Valea Slatinei, unde, în punctul L A S L A T I N Ă, se află un izvor mineral clorosodic captat într-o fîntină amenajată cu birne, aproape colmatată.

Izvoarele sărate de la Prundu Bîrgăului, Susenii Bîrgăului, Mijlocenii Bîrgăului și Josenii Bîrgăului își fac apariția la suprafață din sedimentele argilo-marnoase salifere ale badeniului.

B. ZONA DEALURILOR

Această zonă, situată la interiorul arcului montan Țibleş—Rodna—Suhard—Bîrgău—Călimani, spre centrul Depresiunii Transilvaniei, ocupă cea mai mare suprafață. Geologic este alcătuită din depozite sedimentare aparținînd miocenului, pliocenului (în facies pannonic) și cuaternarului. Formațiunile respective sînt situate pe roci mai vechi, de natură eruptivă, metamorfică și sedimentară (mezozoice și paleogene). Ele au fost afectate de o serie de mișcări tectonice care au generat actualul edificiu structural complex în care se distinge :

- un sector marginal monoclinal, înspre zona montană ;
- un sector al diapirelor de sare, mai fragmentat, la interiorul acestuia ;
- un sector al domurilor gazeifere, înspre centrul Depresiunii Transilvaniei.

Dacă înspre centrul Depresiunii Transilvaniei sarea se află la adîncimi relativ mari sub depozitele mio-pliocene, spre bordura montană sarea apare la suprafață, sau în apropierea acesteia, pe un aliniament diapir orientat SE—NV.

Sedimentele cu sare de la interiorul arcului montan ce alcătuiesc bordura nordică, nord-estică și estică a teritoriului

judetului, apar formațiunii salifere superioare (spre deosebire de acelea care apar la Colibița, în partea sud-estică a munților Bîrgăului), ce reprezintă un al doilea episod lagunar cu depozite saline aparținînd miocenului (badenianului), în care predomină depozitele argilo-marnoase.

Apele minerale clorurate-sodice care ies liber la zi sînt legate genetic de circulația apelor vadoase prin formațiunea saliferă badeniană. Salinitatea lor se datorește spălării și dizolvării sării din diapire.

Pe sute de metri pătrați în jurul masivelor de sare care apar la zi sau sînt mascate de sedimente subțiri, se găsesc izvoare sărate de mare concentrație, bălți sărate, eflorescențe saline, nămol sărat și plante specifice sărăturilor.

Litologia, predominant pelitică, a formațiunilor miocene nu permite o bună circulație a apelor care spală sarea, fapt căruia i se datorează, în parte debitul mic al majorității izvoarelor clorosodice. Apele care spală direct masivul de sare sînt predominant, sau uneori exclusiv, clorosodice, pe cînd acelea care circulă prin formațiunile sedimentare permeabile ce înconjoară sarea au o compoziție chimică mai complexă.

Să urmărim ivirile de sare și manifestațiunile saline din zona dealurilor, pe subzone morfologice pentru o mai bună orientare și înțelegere a problemelor ce apar în legătură cu saliferul Transilvaniei de nord-est și cu utilizarea sării.

I. Subzona Dealurilor Bistriței

Regiunea colinară a Dealurilor Bistriței, cu altitudini ce nu depășesc 700 m, este situată între valea Someșului Mare, la nord și valea Șieului, la sud. Rețeaua hidrografică tributară acestor două riuri a compartimentat suprafața respectivă într-o serie de culmi longitudinale, aproape paralele, care încadrează trei depresiuni: Dumitra-Tăure, Livezile și Budac, cu o serie de prelungiri digitiforme pe afluenții văilor mai importante ce le brăzdează (Valea Sărată sau Rosua, Bistrița ardeleană și Budac).

Din punct de vedere geologic, Dealurile Bistriței sînt alcătuite din sedimente miocen superioare și cuaternare, reprezentate prin: argile, argile marnoase, marne, tufuri vulcanice, gresii, conglomerate, nisipuri (miocen superior: Badenian + Sarmațian); pietrișuri, nisipuri și miluri (Cuaternar). Formațiunile cele mai vechi apar în sectorul lor nordic, vestic și nord-vestic, unde întîlnim sedimente aparținînd badenianului și buglovanului. Strîns legate de depozitele respective, mai precis de formațiunea saliferă badeniană, întîlnim sare și iviri hidrominerale de tip clorosodic.

Dacă în sectorul nordic al Dealurilor Bistriței sedimentele badenianului și buglovianului sînt dispuse monoclinal dînd un relief de cueste, cu versanți ușor înclinați înspre sud, în restul suprafeței depozitele miocen superioare sînt compartimentate de complexe de falii, dînd impresia că ne aflăm în fața unor serii de anticlinale și sinclinale, orientate NV—SE, dintre care unele au amplitudine mare. În nord relieful de cuestă este dat în principal de nivelul tufului de Dej, a cărui grosime, la Cepari, ajunge la 70 m.

Sectorul vestic și sud-vestic al Dealurilor Bistriței se încadrează în aliniamentul masivelor diapire, constituind partea nordică a zonei diapire transilvane de est.

Suprafața cea mai mare a Dealurilor Bistriței este formată din sedimente sarmațiene, reprezentate prin argile, marne, gresii, tufuri vulcanice, nisipuri, dar sarea și manifestările saline sînt strîns legate de formațiunea saliferă badeniană.

7. SLĂTINIȚA

Sarea nu apare la suprafață la Slătinița, dar prezența ei în apropierea suprafeței este semnalată de ivirile hidrominerale de tip clorosodic, de nămoluri sărate și eflorescențe saline.

Apele sărate de aici sînt cunoscute de mult timp, dar primele mențiuni scrise datează din anul 1905.⁶ Astfel o acțiune emisă și vîndută de Societatea Băilor Saline din Pîntic (Slătinița de azi), purtînd data de 1 mai 1905 și numărul 41, ne arată că aceste ape au fost utilizate în cură externă. Societatea respectivă a făcut o serie de amenajări. S-au construit două bazine din beton în care era dirijată apa sărată dintr-un izvor captat amunte de ele; o frumoasă clădire, cuprinzînd un restaurant cu săli de jocuri, cabine pentru băi, locuință pentru paznic și alte anexe.

Apa sărată (slatina) era folosită de locuitorii satelor vecine și în gospodării, transportul făcîndu-se în butoaie și numai în anumite zile ale săptămîinii (satele erau repartizate pe zile). Amenajările existente permiteau utilizarea apelor clorosodice în cură externă, atît pentru băi reci cît și pentru băi calde.

În timpul primului război mondial băile sărate au fost abandonate, iar în anul 1920, din motive necunoscute, Societatea Băilor Saline din Pîntic se desființează. Între cele două războaie mondiale băile au fost trecute în administrarea primăriei din Slătinița, dar după război sînt lăsate în paragină.

⁶ Reschner K., op. cit.

Azi se mai află aici cele două bazine din beton, parțial distruse; unul mic (L-4 m; l-3 m), în care curge și azi, pe un jgheab de lemn, apa sărată și altul mai mare (L-5 m; l-3,50 m) cu urmele unui deversor înspre avale. Mai jos de bazin se află o groapă cu ml sărat, fost bazin de lemn (se mai văd stîlpii de lemn).

Sectorul acesta de apariție a manifestărilor saline este afectat de alunecări de teren, iar pădurea a înaintat pînă la bazine. Alunecările din anul 1970 au distrus căile de acces înspre fostele bazine și înspre băi. În pădure se mai observă fundațiile fostelor cabine pentru băi calde, situate amonte de bazine, pe malul stîng al Pîriului Slatinii, lînză Izvorul de sub molizi. Locul unde a fost clădirea principală a băilor se observă bine datorită arborilor plantați în jurul clădirii (molid, pin, tei etc.) și care acum încadrează un dreptunghi ocupat de cărămizi și piatră, resturi ale fostelor construcții.

Apele clorosodice de la Slătinița sînt menționate de către geologul Th. Kräutner (1932) într-o lucrare asupra geologiei regiunii. Apoi alți cercetători fac referiri la apele minerale de la Slătinița: Ionescu V. (1962), Morariu T., Morariu E., Savu Al. (1968); Reschner K. (1971); Buta I., Chintăuan I., Langa D., Gălan P. (1977).

Apele sărate de la Slătinița ies la zi din argilele cenușii negricioane vineții, salifere, de vîrstă badeniană, ce aflorează lîngă vechile bazine și în malurile Pîriului Slatinii. Ele repauzează pe tuful de Dej, descoperit de apele pîriului. Lîngă bazinele situate pe malul stîng al Pîriului Sărat (Pîriul Slatinii), la 2 m de firul văii, se pot vedea atît argilele salifere și tuful de Dej, cît și aglomeratele vulcanice de natură andezitică (piroclastite andezitice) care acoperă aici sedimentele badeniene.

Debitul izvorului sărat care curge în bazin este de numai 576 l/24 h, iar mineralizarea de 143.921,5 mg/Kg, în care dominante sînt clorul, sodiul, potasiul și calciul. Este demnă de remarcat prezența bromului, ceea ce arată și influențe din adînc (din ape de zăcămint). Este deci o apă clorurată, sulfată, sodică, calcică, de mare concentrație.

La vest de bazine, pe versant, se află un al doilea izvor sărat, dar de mai mică importanță. Cel mai important este Izvorul de sub molizi, cu un debit de 17 cm³/sec. și se află la cca. 75 m avale de podețul de lemn de peste Pîriul Slatinii și de locul unde a fost clădirea principală a băilor, chiar în malul stîng al pîriului. Mai sus de el găsim fundațiile fostelor cabine pentru băi, iar la cca. 100 m avale, tot pe malul stîng, printre tufe și copaci, se află bazinele cu apă sărată și izvoarele menționate anterior.

Pe fundul bazinului de beton (păstrat mai bine) se află un strat subțire (5 cm grosime) de nămol sărat, care se regăsește și mai jos de bazin în grosime mai mare (50 cm).

În locul de apariție al apelor sărate se poate ajunge atât din Slătinița, trecînd Dealul Penticului (4 Km—1h) cît și din șoseaua națională (DN—17) —comuna Livezile-Valea Lungă-Poiana Slatinii.

8. LIVEZILE *

Localitatea se află pe malul drept al Bistriței ardelenе, la 8 Km amonte de orașul Bistrița, fiind înconjurată de dealuri joase alcătuite din sedimente badeniene, sarmațiene și cuaternare.

Văile de aici, afluate de dreapta ale Bistriței ardelenе, au ajuns prin eroziune la nivelul formațiunii salifere badeniene, făcînd să apară la suprafață apele sărate, eflorescențele salinе și plante halofile, ce ne semnaleză prezența sării în adîncime.

Pe Valea Lungă, la cca. 2 Km amonte de comună, se află o fîntină de slatină, parțial colmatată; iar la 50 m amonte de ea, în malul stîng al văii, se află trei izvoare sărate cu debite foarte mici, înconjurate de eflorescențe salinе.

Urcînd pe Pîriul Cărămizilor (Pîriul Buciumului-Valea Slatinei) se poate ajunge la Izvorul din Piatră, situat în Pădurea Steregoi, izvor cu apă sărată.

În locul numit Steregoi-Hîgă există un alt izvor sărat; apoi pe Valea Racilor întîlnim trei izvoare sărate. Debitul acestora este mic datorită obturării căilor de acces înspre suprafață cu material argilos.

9. DUMITRA *

Localitatea este situată într-o frumoasă depresiune (Dumitra-Tăure) drenată de Valea Rosua (Valea Sărată sau Pîriul Aurului) și afluenții săi. Dealurile, acoperite de păduri, vii și livezi, ce o înconjoară sînt alcătuite din sedimente badeniene și sarmațiene, cărora li se adaugă depozitele pliocen superioare-cuaternare, reprezentate prin piroclastite andezitice ce formează culmile dealurilor situate la este de Dumitra, și cuaternare de pe văi.

Badenianului îi aparțin sedimente alcătuite din tuf de Dej, argile salifere, marne argiloase, marne, gresii, nisipuri și conglomerate.

În strînsă legătură cu apariția la suprafață a formațiunii salifere badeniene sînt ivirile de apă sărată de pe malul drept al Pîriului Slatinii, lîngă C ă r ă m i d ă r i e.

Cercetătorii Partsch Paul (1863), Hauer Fr. și Stache G. (1863), amintesc de prezența sării la Dumitra. Mai tîrziu, Wachner H. (1923) menționează că la săparea fundațiilor caselor din Dumitra s-a găsit sare.

La C ă r ă m i d ă r i e, situată în partea nord-estică a comunei, se află o fîntînă cu apă clorosodică protejată printr-o construcție de lemn (căsuță din bîrne), incendiată în anul 1974. În jurul acesteia mai apar cîteva „mustiri” sărate, eflorescențe saline și plante halofile.

10. CEPARI *

Localitatea este situată într-un sector cu alăcutire geologică asemănătoare cu aceea pe care am întîlnit-o la Dumitra, dar aici lipsesc piroclastitele andezitice, iar orizontul tufului de Dej are în apropiere, pe pîriul Hotărelului (nord de localitate), grosimea cea mai mare din întreaga lui arie de răspîndire (cca. 70 m).

Fig. 4. Cepari — Fîntînă cu apă sărată acoperită de o construcție din lemn.

Wacner H. (1923) menționează că s-a găsit sare la săparea fundațiilor caselor din Cepari.

Formațiunea saliferă badeniană își face apariția în partea de sud-vest a satului unde se găsește o fântină cu apă clorosodică acoperită de o construcție din lemn (Fig. 4), bălți cu apă sărată, eflorescențe saline și plante halofile. Ca și la Dumitra localnicii utilizează slatina în gospodării.

11. MINTIU *

La Mintiu întâlnim aceeași succesiune de sedimente badeniene, sarmațiene și cuaternare ca și la Cepară. Ivirea hidro-minerală de tip clorosodic cea mai importantă de la Mintiu se află în locul numit Slatini (Pîriul Slatinii și Furca Slatinii), situat în partea sudică a vetrei satului. Aici se află o fântină protejată de o construcție de lemn, care poartă o inscripție ce ne spune că a fost construită în anul 1854 (Fig. 5).

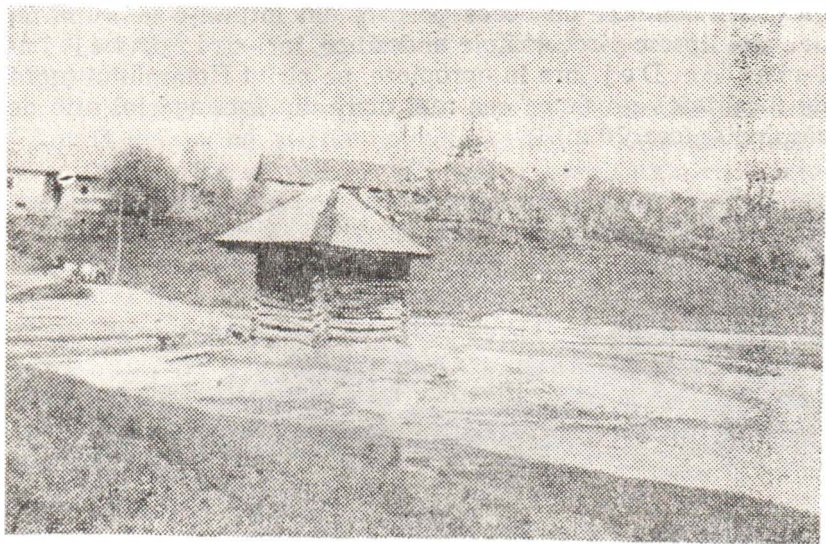

Fig. 5. Mintiu — Fântină cu apă sărată protejată de o construcție de lemn.

Din timpul administrației austro-ungare și pînă în anul 1944 apa sărată din această fântină se dădea pe bază de rații, plătite, și după un program bine stabilit locuitorilor satelor din împrejurimi (așa ca și în alte părți). Programul era următorul: Luni — Telciu ; marți — Nimigea de Sus ; miercuri — Mintiu ; joi — Coșbuc ; vineri — Zagra ; sîmbătă — Mititei și Runcu Salvei. După anul 1944, existînd suficientă sare, slatina a fost mai rar folosită de către localnici.

Majoritatea puțurilor săpate în localitate au dat apă sărată. Pe Pîriul Slatinii există alte cîteva izvoare sărate cu debite mici, nămol sărat, eflorescențe saline și plante halofile.

12. FLOREȘTI

Apariția izvoarelor sărate la Florești este legată tot de formațiunea saliferă badeniană. La marginea sud-vestică a satului se ~~apă~~ cîteva izvoare sărate cu debite mici, iar în jur sînt cîmpuri cu eflorescențe saline și sectoare mlăștinoase cu apă sărată, nămol sărat și plante de sărătură.

13. MOGOȘENI

Singurul elemnt nou care intervine în alcătuirea geologică a zonei este apariția, în apropierea localității, a formațiunilor bugloviene, reprezentate prin argile, marne, gresii și nisipuri, care se alătură celor badeniene menționate anterior. De ultimele sînt legate genetic ivirile de apă clorosodică.

În lunca de pe malul stîng al Someșului Mare, la est de localitate, se află izvoare cu apă sărată cu debite scăzute, suprafețe mlăștinoase cu nămol sărat (adevărate turbării saline), eflorescențe saline și plante specifice sărăturilor.

14. TĂURE *

Satul este situat într-un sector de apariție la suprafață a sedimentelor badeniene și sarmațiene, avînd aceiași alcătuire litofacială ca și restul subzonei Dealurilor Bistriței.

Prezența formațiunii salifere, a sării, în apropierea suprafeței, a dat naștere la izvoare sărate, cîmpuri cu eflorescențe saline și plante halofile. La săparea fîntinilor s-a găsit sare masivă la mică adîncime.

Apele sărate își fac apariția la confluența pîriului Valea Lungă cu Pîriul Bărăriei (Pîriul Poienița); apoi la vest de sat, în Valea Cailor. Acestora li se asociază cîmpuri cu eflorescențe saline și plante de sărătură. Cîmpuri albe cu eflorescențe saline și petece roșcate cu plante halofile se întîlnesc și pe fînațele umede de la nord-est de sat. Sarea masivă a fost identificată în fundul fîntinilor.

15. ȘINTEREAG *

În apropierea acestei localități își fac apariția la zi sedimente badeniene, bugloviene, sarmațiene și cuaternare.

Lîngă podul de beton (avale de acesta) ce traversează Valea Sărată (Valea Rosua), la cca. 500 m est de comună, există în trecut o fîntînă cu apă sărată, colmatată azi. Aici se află numai o mică mlaştină cu ochiuri mici de apă sărată şi plante halofile. Sarea şi formaţiunea saliferă badeniană au fost acoperite de sedimentele cuaternare ale văii Şieului şi Săratci.

16. BLĂJENII DE JOS

În imediata vecinătate a localităţii apar numai sedimente sarmaţiene şi cuaternare, dar la cca. 150 m nord-est de centrul localităţii îşi fac apariţia la suprafaţă şi depozite badeniene. Aluviunile Văii Sărata (Valea Rosua) au acoperit formaţiunea saliferă badeniană în cea mai mare parte, dar prezenţa ei la mică adîncime ne este semnalată de manifestările saline (ape sărate, eflorescenţe saline şi plante specifice sărăturilor).

Astfel, amonte de confluenţa Văii Sărata cu Valea Blăjenilor de Sus, unde terenul este mai coborît, căpătînd aspectul unei depresiuni, se ivesc la zi ape sărate (cîteva izvoare şi o fîntînă cu apă sărată protejată de o construcţie de lemn-căsuţă din birne). Cîmpul plan din apropiere este acoperit de eflorescenţe saline şi plante de sărătură.

Mergînd cca. 2 Km spre sud-vest, pe Valea Rosua, în avale deci, identificăm o altă zonă depresionară mlaştinoasă, cu „mustiri” de ape sărate, eflorescenţe saline şi plante de sărătură.

17. CAILA

Localitatea este situată în partea central-vestică a Dealurilor Bistriţei, unde la suprafaţă apar sedimente sarmaţiene şi cuaternare, dar prezenţa badenianului la mică adîncime, sub depozitele cuaternare, este semnalată de ivirile clorosodice.

La sud-vest de sat, pe Pîriul Faţa Sării ce duce spre Vilceaua Cailei, afluent de stînga al Văii Sărata (V. Rosua), se află cîteva izvoare şi o fîntînă cu apă sărată. În sectorul de confluenţă al pîraielor ce coboară de pe Dealul Viilor, Piciorul Sării şi Dealul Sării, terenul este mai coborît (uluc depresionar — pîaţetă de adunare a apelor) şi aici apar izvoare sărate înconjurată de eflorescenţe saline şi plante specifice sărăturilor. Unul dintre izvoare a fost captat într-o fîntînă acoperită de o construcţie de lemn (căsuţă). Izvoare sărate se află şi la sud de sat.

18. VALEA MĂGHERUȘULUI *

Pîriul Vilceaua (sau Valea Sigmirului), pe care este așezată această mică localitate, străpunge sedimentele badeniene și sarmațiene, croîndu-și un culoar strîmt printre dealurile Cetate (d. Hederiș sau d. Hegheriș) și Gropi. Sedimentele cuaternare ale văii au acoperit și aici sarea și formațiunea saliferă superioară de vîrstă badeniană, astfel că la zi găsim numai ape sărate (izvoare și fîntîni cu apă sărată), mlaștîni sărate, cîmpuri cu eflorescențe saline și plante de sărătură; manifestări ale prezenței sării sub aceste depozite tinere.

În centrul localității se află o fîntînă cu apă sărată din care localnicii duc și azi slatina. La cca. 50 m avale de fîntînă se găsește confluența Vilcelei cu pîriiașul Criscăuana, pe care se află cîteva izvoare sărate cu debite neînsemnate.

La ieșirea văii din sat, avale de școală, se află un cîmp plan în suprafață de cca. 1 ha, cu eflorescențe saline și plante de sărătură, drenat de cursul meandrat al acestuia.

19. CHINTELNIC — PODIREI *

La nord-est de Podirei, pe malul stîng al Pîriului Bungurului, se află trei izvoare sărate.

Dealurile din jurul micii așezări (Dealul Bungurului-vest; Vîrful Haiducului-nord; Dealul Cetate-est) sînt alcătuite din sedimente badeniene și sarmațiene. Argilele salifere badeniene și sarea au ajuns la suprafață pe văi datorită eroziunii, dar ulterior au fost acoperite de sedimente cuaternare (terasa a IV-a a Șieului) și singurul indiciu al prezenței lor în adîncime îl constituie aceste izvoare sărate.

Nu departe de aici, în locul numit *Balta Sărată*, la nord-vest de localitatea Chintelnic, se află un cîmp mlăștinos sărăturat, cu ape sărate și plante specifice sărăturilor.

20. SĂRATA *

Localitatea este situată într-o zonă cu formațiuni sedimentare badeniene, sarmațiene și cuaternare la suprafață. Sedimentele badeniene sînt prezente la vest de sat, înspre masivul de sare de la Sărățel (în flancul estic al acestui masiv), fiind acoperite numai de depozitele cuaternare care alcătuiesc terasa de luncă a Bistriței ardelenene.

La marginea vestică a satului, între șosea și malul stîng al Bistriței, se află o baltă cu apă sărată, două fîntîni cu apă sărată, suprafețe mlăștinoase cu apă sărată, eflorescențe saline și plante de sărătură.

Balta Sărată (sau Balta Țiganilor) se găsește la capătul vestic al „uliței țiganilor”, într-un vechi meandru al Bistriței, la ca. 50 m de malul râului (Fig. 6). Balta are o lungime de cca. 50 m, o lățime medie de 10 m și o adâncime maximă de 1,50 m. În jurul ei există eflorescențe saline, mîl sărat și plante de sărătură. Balta se continuă spre vest printr-o suprafață mlăștinoasă cu ochiuri de apă sărată și nămol sărat (grosimea lui medie este de 0,50 m).

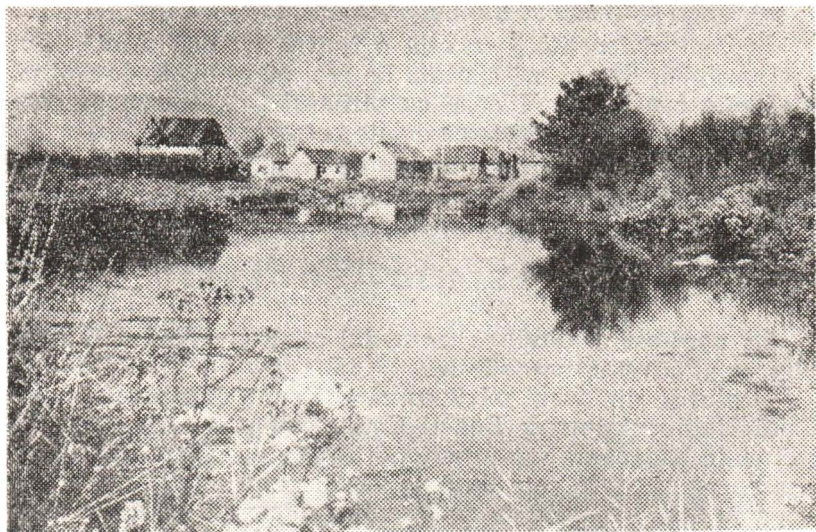

Fig. 6. Sărata — Balta Sărată

La sud de Balta Sărată se află două fântini cu apă sărată, de unde localnicii își duc și azi slatina. Paul Partsch (1863) descriind Masivul de sare de la Sărățel spune că acesta își trimite o prelungire pe sub depozitele de luncă pînă la Sărata și arată că sarea a fost întilnită de locuitorii satului cînd își săpau fântinile și pivnițele. H. Wachner (1948) amintește de prezența sării și a apelor sărate la Sărata, Ulterior numeroși cercetători fac referiri la prezența apelor sărate la Sărata. Dintre aceștia îi cităm pe: Buta I. (1957); Buta I., Chintăuan I., Langa D., Gălan P. (1977).

Aceste ape și nămoluri sărate, cunoscute de multă vreme (în apropiere, la Sărățel, sarea a fost exploatată în perioada ocupației romane a Daciei), au fost utilizate de localnici în gospodăria și în cură externă sub formă de băi reci.

21. SIMIONEȘTI *

Teritoriul acestui sat de pe Valea Budacului este alcătuit din formațiuni badeniene, sarmațiene și cuaternare, litologic asemănătoare cu acelea care apar în sectoarele cu ape sărate descrise anterior.

Avale de localitatea Simionești, pe malul stîng al Văii Budacului, există un cîmp mlăștinos cu ape sărate, eflorescențe saline și plante halofile. Aceste apariții sînt în strînsă legătură cu diapirul de la Sărățel, care își trimite o prelungire spre est-nord-est, pe sub depozitele de luncă ale Budacului, pînă în apropiere de Simionești.

H. Wachner (1948) semnalează existența unor fîntîni sărate, dar azi ele sînt colmatate.

22. DOMNEȘTI *

În jurul acestui sat de pe Valea Șieului apar la suprafață numai sedimente sarmațiene și cuaternare, dar înspre Sărățel, pe malul stîng al Văii Șieului apar și formațiuni badeniene. De formațiunea saliferă badeniană sînt legate genetic cele cîteva izvoare cu apă sărată, cu debite foarte mici, existente aici. În jurul lor reîntîlnim eflorescențe saline și plante de sărătură. Prezența sării și sigur a formațiunii salifere badeniene în apropierea suprafeței, sub depozitele de luncă, se datorește tot diapirului de la Sărățel, a cărui prelungire sud-estică ajunge pînă în apropiere de Domnești.

Wachner H. (1948) menționează prezența unor fîntîni sărate, dar azi acestea sînt colmatate.

II. Subzona DEALURILE ȘIEULUI

Dealurile Șieului ocupă suprafața dintre Valea Șieului și Valea Dipșei, avînd altitudinea maximă de 691 m în vîrfurile Păltiniș. Ele se înalță la marginea vestică a Dealurilor Bistriței cu peste 300 m față de vatra depresiunilor din est. Aspectul morfologic major îl datorează alcătuirii geologice a acestei zone salifere diapire și tectonicii cauzate de ascensiunea sării înspre suprafață.

Versantul nordic al acestor dealuri coboară lin spre culoarul Șieului, pe cînd marginea lor sudică este mai abruptă și domină dealurile mai joase ale Cîmpiei Transilvaniei. Ele sînt alcătuite din sedimente badeniene și sarmațiene, cărora li se adaugă depozite cuaternare.

Badenianul apare pe două aliniamente : unul orientat SE—NV, Uila-Bîrla, care ajunge pînă în valea Someşului Mare ; iar al doilea aliniament diapir pe direcţia Teaca-Pintic.

Litologic aceste depozite sînt alcătuite din argile (inclusiv argile salifere — formaţiunea saliferă superioară), argile marnoase, marne, gresii, conglomerate şi nisipuri.

Suprafaţa cea mai mare este ocupată de marnele şi nisipurile, cu intercalaţii de gresii, ale sarmaţianului.

În această subzonă sarea şi apele sărate sînt legate genetic tot de formaţiunea saliferă badeniană, care apare la zi pe cele două aliniamente menţionate anterior. În două puncte, Sărăţel şi Pintic, sarea apare la suprafaţă şi aici sînt prezente cele mai numeroase şi bogate surse de ape sărate, şi urme ale unor vechi culturi materiale.

23. SĂRĂTEL *

La 12 Km avale de oraşul Bistriţa, pe malul stîng al râului Şieu, se află satul Sărăţel, în apropierea căruia apar la zi sarea masivă, izvoare şi bălţi cu apă sărată, nămol sărat, eflorescenţe saline şi plante specifice sărăturilor.

La cca. 1,5 Km de marginea estică a localităţii, în apropierea confluenţei râurilor Şieu, Bistriţa şi Budac, la baza versantului nordic al Dealului Cetăţii şi al Dealului Făget, se găsesc manifestările saline menţionate. Aici, sub depozitele pleistocene ale celor trei râuri, sarea ridicată la suprafaţă alcătuieşte un masiv (diapir de sare, sîmbure de sare), cunoscut în literatura de specialitate sub numele de Masivul de sare de la Sărăţel, a cărui prezenţă ne este semnalată de apariţia sării masive şi a manifestărilor saline la suprafaţă.

Masivul de sare are o formă ovală, orientată în lungul cursului Şieului, cu prelungiri digitiforme pe râurile care confluează în zonă (Bistriţa, Budac, Şieu). Extremitatea sa sud-estică pătrunde în versantul terasat al Dealului Făget, loc în care apa Şieului l-a descoperit, scoţînd la zi sarea masivă (la 10 m amonte de podul de lemn de peste Şieu, în malul stîng al râului). Periodic sarea este acoperită de argilele formaţiunii salifere, care alunecă în valuri pornite de pe versantul nordic al D. Făget. Uneori sarea apare şi în albia Şieului; de obicei cînd apa este mică şi aluviunile suprapuse sării sînt spălate.

Pe marginea ~~soseli~~ neasfaltate Sărăţel-Domneşti, avale de pod, întîlnim eflorescenţe saline, iar la cca. 100 m, pe dreapta drumului, un izvor sărat cu debit foarte mic, înconjurat de

eflorescențe saline și plante halofile. La 25 m de acest loc, pe stînga drumului spre Domnești, au existat pînă în anul 1945, 13 fîntîni cu apă sărată din care se vindea sîlatina locuitorilor satelor din împrejurimi, după un program strict.

Lîngă izvorul menționat anterior sarea se află aproape de suprafață, sub argilele și marnele acoperite de sol ale valurilor de alunecare. Aici a fost locul de exploatare a sării în perioada ocupației romane a Daciei și mult mai tîrziu (1944—1945). Se observă azi eșcavațiuni de exploatare, locul unde a fost gateria de exploatare în anii 1944—45, grinzi de lemn, etc.

Faptul că sarea a fost exploatată aici în perioada ocupației romane a Daciei este atestat de o descoperire făcută în anul 1913.⁷ S-a găsit atunci, pe malul Șieușui, în apropierea confluenței cu Budacul, un monument epigrafic (altar votiv) alcătuit din tuf vulcanic (nivelul grosier al tufului de Dej), care după I.I. Russu⁸ ar putea să dateze din prima jumătate, ori de la mijlocul secolului al II-lea e.n. Inscripția de pe el (Fig. 7) arată că a fost ridicat într-un sanctuar sau locuință de către un sclav de încredere numit Atticus, împuternicit al unui roman bogat (Aelius Mar/i/us), care făcea parte din serviciul de administrare și exploatare al salinelor și pășunilor Daciei. Acest sclav, ajungînd la o situație mai bună, a ridicat altarul în sănătatea stăpînului său.

În perioada respectivă sarea se exploata prin lucrări de suprafață. Se săpau manual niște gropi mari, în formă de con răsturnat, sau puțuri largi din care se scotea sarea. O astfel de eșcavațiune, rămasă ca urmare a exploatării sării, întîlnim pe versantul terasat al d. Făget, ocupată azi de un lac mic (Suprafața = 780 m²; adîncimea maximă = 4,5 m) alimentat din

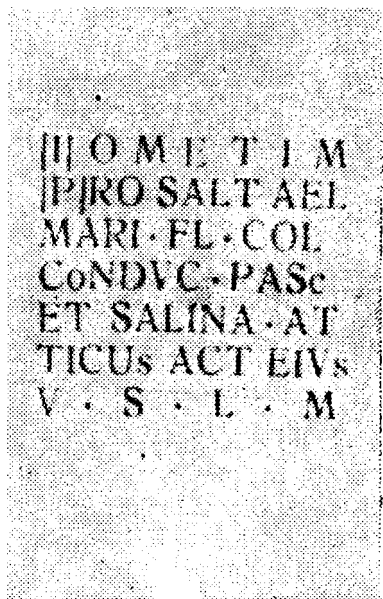

Fig. 7. Inscripția de pe altarul votiv descoperit în zona masivului de sare de la Sărățel, care atestă exploatarea sării în perioada ocupației romane a Daciei (după I.I. Russu).

⁷ Russu I. I. op. cit.
⁸ Ibidem.

precipitații. Apa acestui lac, **Lacul Făget** sau **Bobei-
ca** (Fig. 8), este dulce deși se află deasupra masivului de sare,
fapt explicabil prin întreruperea contactului dintre apă și sa-
re de către un val (sau mai multe) de alunecare pornit de pe
versantul nordic al d. Făget, constituit din argile, care au for-

Fig. 8. Sărățel — Lacul Bobeica

mat un pat impermeabil pentru apele care se acumulau. Si-
gur, la început apele lacului erau sărate, acumulându-se direct
pe sare, dar ulterior, prin întreruperea contactului direct cu
sarea, s-au îndulcit treptat ajungând la concentrația actuală.
Stratul impermeabil de la fundul lacului s-a îngroșat în timpul
sutelor de ani care s-au scurs de la încetarea exploatării, prin
aportul de material argilos adus de apele de suprafață de pe
d. Făget.

Date despre exploatarea sării și apelor sărate de la Sărățel
nu mai găsim apoi pînă tîrziu. De fapt date sigure avem nu-
mai din perioada celui de-al doilea război mondial, dar nu
putem admite ideea că exploatarea acestei bogății a încetat
după ocupația romană și ar fi fost reluată de abia în timpul
celui de-al doilea război mondial, cunoscînd importanța sării.

În perioada celui de-al doilea război mondial atît sarea cît
și apa sărată din cele 13 fîntîni se exploata și se vindea solici-
tanților ; exista o administrație, pază etc. Fîntînile erau repar-
tizate pe sate, iar slatina se da cu mășura. După anul 1945
sarea n-a mai fost exploatăată, iar slatină duceau numai local-

nicii. Treptat locurile de exploatare s-au acoperit, iar fântinile s-au colmatat, astfel că azi se observă greu punctele unde au fost vechile exploatari.

Dintre specialiștii care în lucrările lor au făcut referiri la sarea și apele sărate de la Sărățel menționăm pe : Partsch P. (1863), Wachner H. (1948) ; Buta I. (1957) ; Maxim Al. I. (1961); Chintăuan I., Rusu I., Sîngeorzan O. (1974); Buta I., Chintăuan I., Langa D., Gălan P. (1977).

Mergînd de la podul de lemn de peste Șieu înspre Sărățel, la cca. 250 m se desprinde spre dreapta un drum de cîmp care ne conduce în locul numit La mol. Aici, pe malul stîng al Șieului, într-un vechi meandru, există o zonă mlăștinoasă lungă de 125 m și lată de 10 m, care include o baltă cu apă sărată, nămol sărat, eflorescențe saline și plante halofile. Balta are o lungime de 52 m și o lățime maximă de 4 m, iar adîncimea maximă este de numai 0,75 m. Alimentarea cu apă sărată este asigurată de trei izvoare situate la baza malului înalt, care flanchează baltă înspre șosea. Fundul bălții și malurile sînt formate din mîl nisipos sărat, a cărui grosime maximă este de numai 0,50 m.

Balta are formă de arc de cerc, cu deschiderea spre rîul Șieu, de care o despart numai 25 m de terasă de luncă, dar malul rîului în acest sector are o înălțime de 3,5 m și deci este ferită de ape chiar la viituri mari. Malul dinspre șosea al acestei băiți sărate este mai înalt și abrupt ; constituie fruntea unui fragment al terasei a II-a a Șieului și este alcătuit din pietrișuri și miluri nisipoase.

Apa sărată și nămolul sărat din punctul La mol au fost utilizate în cură externă (băi reci) fără să existe amenajările și asistența de specialitate necesară. Ele sînt utilizate și azi.

Așadar, în zona cuprinsă între localitățile Sărata—Simionești—Doîrnești—Sărățel, sedimentele miocen superioare sînt străpunse de un sîmbure de sare, acoperit azi numai de depozite, cuaternare, care periodic în cîteva puncte sînt îndepărtate prin eroziune și sarea apare la zi.

Caracterul diapir al masivului de sare îl atestă stratele argilo-marnoase cu intercalații de gresii și nisipuri ale badenianului și sarmațianului ridicate aproape la verticală în vecinătatea sării și puternic înclinate în flancuri. Pe măsură ce ne îndepărtăm de axul diapirului înclinarea stratelor scade. La Sărățel, datorită cuverturii de sedimente cuaternare care acoperă sarea și alunecării sedimentelor miocen superioare suprapuse sării nu se observă clar raporturile ei cu rocile înconjurătoare decît în perioadele în care eroziunea le îndepăr-

tează. Debitul izvoarelor clorosodice de la Sărățel este mic (maximum 432 l/24 ore), iar mineralizarea ajunge la 252.680 mg/kg.

24. ALBEȘTII BISTRİȚEI *

Localitatea este situată pe pîriul Valca Mică (Piriul Albeștilor sau Vilcica), afluent de dreapta al Văii Dipșei, în zona centrală a aliniamentului diapir Teaca—Pinticu, unde apar la suprafață sedimente badeniene flancate de depozite sarmațiene.

Datorită prezenței formațiunii salifere badeniene întilnim la sud-est de sat, în locul numit *L a S l a t i n i*, două izvoare cu apă sărată (menționate de Szálaj T. în 1950) fintini cu apă sărată (pe cale de colmatare), mici bălți cu apă sărată, eflorescențe saline și plante de sărătură. De asemenea, la intrarea în Albeștii Bistriței, pe dreapta drumului, în șanțul din fața primei case, a fost un izvor sărat, dar azi se observă numai eflorescențe saline și plante halofile.

S l a t i n a și sarea au fost folosite de către localnici în gospodării.

La nord-est de Albeștii Bistriței se află localitatea Nețeni unde a existat o fântină cu apă sărată, dar azi este astupată.

25. VIILE TECII *

La Viile Tecii există o fântină cu apă sărată acoperită de o construcție de lemn (căsuță) și un izvor sărat, pe malul drept al Pîriului Ascuns, la nord-est de localitate. Apariția lui este legată de formațiunea saliferă badeniană existentă aici la mică adîncime.

26. TEACA *

La Teaca, pe Pîriul Scăldători, lîngă drumul care duce la Archiud, există o mică baltă cu apă sărată, nămol sărat, eflorescențe saline și plante halofile.

Înainte de cel de-al doilea război mondial proprietarul terenului, Bokcer a amenajat baltă pentru cură externă (băi calde și reci), dar în timpul războiului și după aceea, amenajările și instalațiile s-au distrus.

La Teaca, așa ca și în celelalte sectoare menționate, prezența apelor sărate se datorește tot formațiunii salifere badeniene.

27. PINTICU *

La marginea estică a acestei așezări, într-un sector depresionar în care confluează Pîriul Rodeș și Pîriul Mazării cu Valea Posmușului, între dealurile Cetățuia, la sud-est și Compe, la nord-est, pe malul stîng al Văii Posmușului, apare la suprafață sarea (Fig. 9), care intră în alcătuirea unui masiv acoperit de sedimente pleistocene. Masivul de sare se află în

Fig. 9. Pinticu — Sare masivă la zi în malul stîng al Văii Posmușului.

axul aliniamentului diapir Uila—Bîrla, în flancul drept (sudic) al unei decroșări (ruptură a stratelor în care compartimentele s-au deplasat pe orizontală unul în raport cu celălalt), ce afectează compartimentul respectiv în acest sector.

În mica depresiune se află azi o groapă (L - 12 m; l - 6 m) cu nămol sărat (grosimea stratului de nămol este de 2,00 m) în care curge un mic pârâiaș cu apă sărată ce pleacă din fântîna cù slatină situată mai sus pe versant. Aici a fost un bazin pentru băi reci, Băile lui Taler, încadrat de cabine, iar la cca. 25 m spre nord-est erau băile calde. Locuitorul Taler, proprietarul băilor, avea o prăvălie, popicărie, chioșc etc.

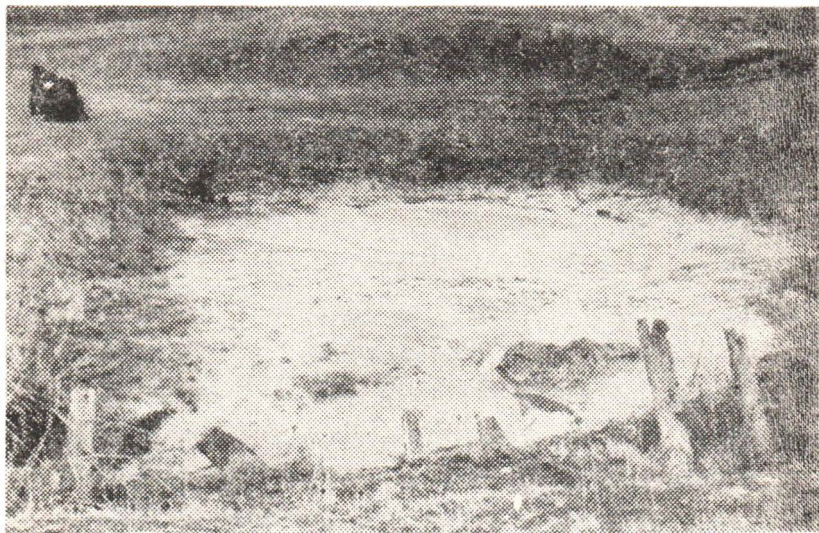

Fig. 10. Pinticu — Groapă cu nămol sărat, locul unde a fost bazinul cu apă sărată.

Din fântîna de sus apa sărată era dirijată spre bazinul cu nămol și spre cel cu apă sărată. Băile lui Taler au dăinuit pînă în timpul celui de-al doilea război mondial. Azi se mai observă numai grinzile de stejar ale fostelor bazine de nămol și apă (Fig. 10).

În malurile înalte ale Văii Posmușului se observă stratele argilo-marnoase, cu intercalații de gresii și nisipuri ale badenianului ridicate aproape la verticală de simburile de sare. Sarea se află la suprafață în malul stîng al văii, la 0,25 m adîncime în fostul bazin de apă sărată și la 2 m în amunte de bazin. Sarea și apa sărată a fost exploatată și o utilizează și azi localnicii.

Analiza chimică a apei din fîntînă arată caracterul ei clorosodic și marea concentrație în săruri (243.139 mg/kg). Remarcăm prezența bromului în această apă (2,0 mg Br/kg). Apa fostului bazin are o concentrație de 104.211,6 mg/kg săruri, între care și brom (1,2 mg/kg).

Szálái T. (1950) semnaleză prezența a două izvoare sărate pe dreapta drumului spre Posmuș; izvoare care azi nu se mai observă.

III. Subzona DEALURILE SĂRMAȘULUI

Dealurile Sărmașului sînt situate între Valea Sărmașului (V. Ludușului sáu V. Budeștiului) la vest, Dealurile Jimborului, la nord; Valéa Dipșei, la est și nord-est. Sînt joase, depășind numai în două puncte altitudinea de 500 m (D. Gorgana — 519). La suprafață sînt constituite din sedimente sarmațiene și cuaternare.

28. MICEȘTII DE CÎMPIE*

La nord-est de localitate se află cîteva izvoare sărate cu debite mici, din care localnicii își duc și azi slatină. Ele sînt legate tot de formațiunea saliferă badeniană, acoperită aici de sedimente cuaternare. La suprafață mai apar depozite sarmațiene.

29. BUDEȘTI*

Localitatea se află în nord-vestul subzonei Dealurilor Sărmașului, la obîrșia Văii Sărmașului. La Budești, pe pîraiele Oaida și Fintînele, în locul numit Slatiņa, se află cîteva izvoare sărate cu debite foarte mici.

IV. Subzona DEALURILE JIMBORULUI*

Dealurile Jimborului alcătuiesc o regiune colinară, cu altitudini ce nu depășesc decît într-un singur punct 500 m (vf. Gropile — 576 m), cuprinsă între valea Someșului Mare, la nord: Valea Dipșei cu Valea Lechinței, la est; Dealurile Sărmașului, la sud și Valea Meleșului cu a Beudiului, la vest.

Geologic, Dealurile Jimborului sînt alcătuite din sedimente badeniene, bugloviene, sarmațiene și cuaternare. Formațiunile badeniene lipsesc la suprafață în cea mai mare parte a subzonei, dar existența lor la mică adîncime, în axul unor aliniamente diapire erodate, ne este semnalată de apariția apelor sărate.

Valea Meleșului și afluenții săi de pe cursul mijlociu, în sectoarele de confluență, străbat formațiuni bugloviene, iar în zona Beclean—Figa, sedimente badeniene. Apariția lor se datorește diapirismului sării, mișcărilor tectonice cauzate de ascensiunea sării spre suprafață. Sedimentelor badeniene și bug-

loviene li se adaugă depozite sarmațiene și cuaternare. Formațiunea saliferă badeniană iasă la suprafață în apropiere de Figa, Beclean și Șieu-Odorhei, localități de numele cărora se leagă alte manifestări saline.

30. FIGA *

Figa este situată la 5 km de orașul Beclean, într-o frumoasă regiune deluroasă și de numele ei sînt legate cele mai importante manifestări saline din județ.

Ele apar într-o zonă depresionară, cu versanți relativ abrupti, drenată de pîriiașele Furca Slatinii și Slatina, care împreună alcătuiesc Pîriul Sărat sau Valea Sărată, afluent de dreapta al Meleșului.

Regiunea este alcătuită din argile, marne, tufuri (tuf de D-e j), gresii, nisipuri și conglomerate poligene, aparținînd badenianului, buglovianului și sarmațianului, la care se adaugă depozitele nisipoase și mîloase ale cuaternarului. Formațiunile miocen superioare formează un anticlinal cu simbură de sare, anticlinal diapir. În vecinătatea masivului de sare argilele cenușii-vineții salifere, precum și celelalte sedimente acoperitoare, sînt ridicate aproape la verticală.

Cuveta depresionară Săratuța, unde se află sarea și manifestările saline, este drenată de Pîriul Sărat, format prin unirea a două pîriiașe cu obîrșia în Dealul Ocnei: Furca Slatinii și Slatina. Pîriul Furca Slatinii care își are izvoarele pe versantul nordic al Dealului Ocnei și intră în mica depresiune dinspre sud-vest, este însoțit de izvoare sărate, mici bălți cu apă sărată, nămol sărat și eflorescențe saline; plantele halofile nu lipsesc. Pîriul pleacă din două izvoare cu debit bun, situate sub pădure, avale de care se află o mică groapă cu nămol sărat în care se găsesc numeroși pari groși și scînduri, urme ale unui vechi bazin pentru băi de nămol. Pe tot cursul acestui pîriiaș se află resturi de amenajări pentru cură și pentru exploatarea apei sărate. În două puncte am identificat cîte o troacă din trunchi de lemn nedescojit (stejar), înfundate în mil. Ele au o lungime de aproape 2 m și un diametru de 0,45 m, și sînt lucrate ca troacele țărănești actuale (Fig. 11). Au o lățime în interior de 0,25 m și o adîncime de 0,35 m. Pe linia mediană a fundului prezintă, din 15 în 15 centimetri, orificii în diametru de 2,5 cm, în care se află tuburi dreptunghiulare de lemn, lungi de 15 cm și cu un orificiu central avînd 1 cm diametru. În interiorul troacei rămîne numai 3 cm de tub cioplit mai gros ca să nu scape prin orificiul respectiv (tubul se subțiază treptat spre vîrf).

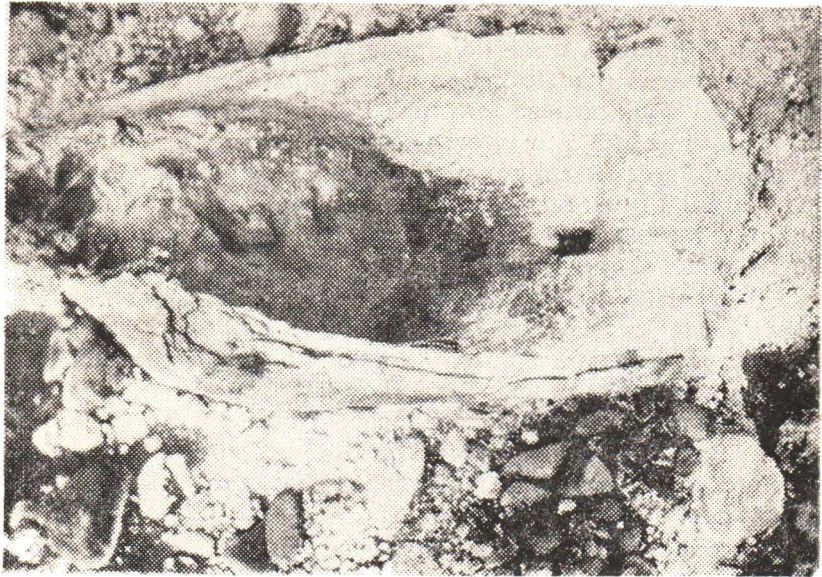

Fig. 11. Figa — Troacă din lemn pe pîriul Furca Slălinii.

Troaca cu găuri și tuburi de lemn a fost semnalată în vechile exploatări din Maramureș; apoi Maxim Al. I., într-o lucrare din 1971,⁹ menționează o astfel de unealtă, descoperită la Valea Florilor — Cîmpia Turzii. Descriind un depozit de unelte dacice pentru exploatarea sării, autorul spune că troaca „a fost folosită pentru dețășarea blocurilor de sare prin dizolvare în exploatările subterane”.¹⁰ Este de părere că troaca a fost una dintre uneltele utilizate de daci pentru exploatarea sării.

La Figa alături de troace nu am identificat și alte unelte de exploatare a sării sau urme ale unor culturi materiale vechi, dar posibil să existe. Cercetările sistematice pe care intenționăm să le efectuăm în acest punct sperăm să clarifice această problemă. Desigur mediul antiseptic pe care l-a creat sarea, respectiv nămolul sărat în care sînt îngropate cele două troace de lemn, a conservat foarte bine uneltele de lemn (troacele). Ele au putut fi utilizate foarte bine și în exploatările de suprafață nu numai în cele subterane, atît înaintea ocupației romane a Daciei cît și după aceea.

Pe pîriul din dreapta, Pîriul Slatina, cu obîrșia la baza versantului nord-estic al Dealului Ocnei, există alte izvoare

⁹ Maxim Al. I., *Un depozit de unelte dacice pentru exploatarea sării*, Acta MN, VII, 1971, Cluj.

¹⁰ *Ibidem*.

sărate, fântinile cu apă sărată, nămol sărat, eflorescențe saline, plante halofile, urme de amenajări, cărora li se adaugă sare masivă la zi și o fântină cu slatină (în beton). După confluență, cele două pârâișe formează Pârâul Sărat sau Valea Sărată, pe care se află alte izvoare sărate, bălți sărate mici, nămol sărat, eflorescențe saline, plante halofile și numeroase urme (pari, stilpi, grinzi, scinduri de lemn, înfundate în mil) ale amenajărilor mai vechi și mai noi (fântini cu slatină, bazine pentru băi de nămol și apă etc.).

În anul 1975 Consiliul popular al orașului Beclean a trecut la amenajarea pentru cură externă a manifestărilor saline de la Figa. Astfel la confluența celor două pârâișe sărate s-a construit un bazin cu apă sărată (L - 25 m; l - 10 m; H - 3 m) placat cu plăci mici de beton, încadrat de o plajă îngustă de nisip de râu și înconjurat de un gard de prefabricate. Pe latura de nord se află două compartimente pentru dușuri, iar amonte de bazin o căsuță (Fig. 12).

În același loc a existat în trecut un bazin cu apă sărată placat cu lemn și compartimentat în două : unul pentru bărbați și altul pentru femei. Existau câteva cabine și un chioșc, iar băile erau administrate tot de către Consiliul popular Beclean. Respectivul amenajări au dăinuit pînă în anul 1968.

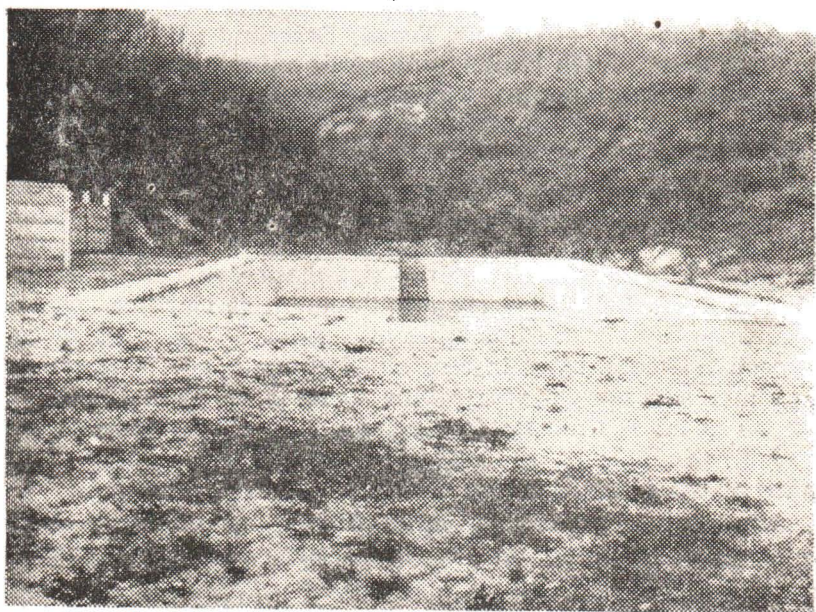

Fig. 12. Figa — Bazinul cu apă sărată.

Din fântina cu slatină, situată pe Pîriul Slatina la cca. 80 m de confluența cu pîriul Furca Slatinii, localnicii își duc și azi slatina (Fig. 13). Sarea, apele clorosodice și nămolurile sărate de la Figa au fost utilizate în trecut și sînt folosite și azi de către localnici.

Sarea și manifestările saline de la Figa au fost menționate de mulți cercetători, dintre care amintim pe: Maxim Al. I.

Fig. 13. Figa — Fântina cu apă sărată de pe pîriul Slatina

(1961); Buta I. (1969); Morariu T., Buta I., Maier A. (1972); Buta I., Cintăuan I., Langa D., Gălan P. (1977).

Analiza apei unuia dintre izvoarele sărate arată o mineralizare de 263.598 mg/kg, în care se remarcă prezența bromului în cantitate mare (5,0 mg/kg). Fântina Băilor are o apă clorurată, slab sulfatată, sodică, cu o mineralizare totală de 10.271,33 mg/kg. Semnalăm prezența fierului în cantitate mare (65,4 mg/kg).

31. BECLEAN*

La marginea sud-vestică a oraşului Beclean, la baza versantului terasat (terasa a II-a) al Dealului Lazu, în punctul numit **Fînaţă** (lîngă Combinatul metalurgic Beclean), se află un cîmp mlăştinos sărăturat, o mlăştină sărată, în suprafaţă de cca. 3 ha. Această sărătură include bălţi sărate, izvoare sărate cu debite foarte mici, eflorescenţe saline şi plante halofile.

Apariţia acestora se datoreşte formaţiunii salifere badeniene ale anticlinalului diapir Figa (horstului diapir Figa), ce se continuă apoi pînă dincolo de valea Someşului Mare în zona Săsarm—Chiuza. La Beclean sarea se află la mică adîncime sub depozitele cuaternare ale terasei a I-a a Someşului Mare. În jur apar sedimente bugloviene şi sarmaţiene; depozitele badeniene nu apar la suprafaţă.

32. ŞIEU — ODORHEI*

La est de localitate, în lunca de pe malul stîng al Şieului, se găseşte o suprafaţă mlăştinoasă sărăturată (mici bălţi şi izvoare sărate), eflorescenţe saline şi plante halofile. Aceste manifestări saline sînt în legătură genetică cu masivul de sare de la Şieu Sfîntu, acoperit de sedimentele cuaternare de luncă ale Şieului. Sarea masivă a fost identificată cu ocazia săpăturilor efectuate la construirea podului de cale ferată de peste Şieu, situat în apropiere. Multe dintre fîntînile săpate de către locuitorii Şieu—Odorheiului pentru apă dulce au dat apă sărată şi au fost abandonate.

V. Subzona DEALURILE SUPLAIULUI

Acestei subzone îi aparţin dealurile situate între Someşul Mare, la sud şi est; Valea Sălăuţei, la nord-est; Valea Ilişua, la vest şi zona submontană a Țibleşului, la nord.

Altitudinea Dealurilor Suplaiului scade dinspre nord (800 m) spre sud (400 m), dinspre munţii Țibleş spre valea Someşului Mare. Apele care îşi au izvoarele în M. Țibleş şi străbat această subzonă, o fragmentează, dînd naştere unor defilee, culoare depresionare şi mici depresiuni, flancate de dealuri înalte.

Din punct de vedere geologic Dealurile Suplaiului sînt alcătuite din roci sedimentare de vîrstă miocenă (Egerian, Eggenburgian, Ottnangian, Carpatian, Badenian, Buglovian) şi cuaternară. Remarcăm lipsa sedimentelor sarmaţiene şi apariţia unor depozite din ce în ce mai vechi pe măsură ce ne înde-

părtâm de valea Someșului Mare spre Munții Tibles. În partea sudică și sud-vestică a subzonei, spre Beclean, tectonica sedimentelor este complicată de ascensiunea sării spre suprafață (diapirism), dar spre nord depozitele miocen inferioare sînt mai puțin cutate. Sarea și apele sărate apar în partea central — sud-vestică a Dealurilor Suplaiului, acolo unde sînt prezente masivele de sare. Întîlnim două masive de sare evidențiate de apariția sării, manifestărilor saline și tectonica sedimentelor înconjurătoare, într-un sector situat între localitățile Săsarm—Chiuză—Dumbrăvița.

33. SĂSARM — CHIUZA — DUMBRĂVIȚA

Trei localități, dintre care primele două se află pe malul drept al Someșului Mare, pe șoseaua asfaltată Beclean—Năsăud, iar a treia la 6 Km nord-vest de acestea; localități de numele cărora se leagă cîteva manifestări saline demne de menționat.

Literatura de specialitate citează ca prezente aici două masive de sare: Masivul de sare de la Dumbrăvița și Masivul de sare de la Chiuză,¹¹ de fapt două proeminente ale unui singur masiv situat între Dealul Ciurgăului — Dealul Coșirii, la nord și Dealul Chintii — Dealul Săsarmului, la sud, într-o zonă depresionară drenată de Valea Slatinii și afluenții acesteia.

La confluența pîraielor Valea Chintii și Sub Unghiuși se află masivul de sare de la Dumbrăvița, care a ridicat aproape la verticală sedimentele badeniene din flancuri. Sarea acestui masiv a fost exploatată de către localnici în perioada 1944—1947 dar și cu mult înainte de această dată.

Pe cele două pîraie amintite se află izvoare sărate, bălți cu apă sărată, nămol sărat, eflorescențe saline și plante halofile. Din loc în loc apar urmele vechilor amenajări pentru exploatare.

Mai în avale, în aceeași zonă depresionară, la nord de Dealul Săsarmului, pe Valea Slatinii, se află al doilea diapir de sare, masivul de sare de la Chiuză. Sarea masivă apare periodic la suprafață; alunecările de teren o acoperă în perioadele umede, bagate în precipitații. Prezența sării în cuvea depresionară (cuvetă de disoluție) sub depozitele pleistocene, la confluența pîraielor amintite, ne este semnalată și de apariția apelor sărate (izvoare, fîntîni, bălți), nă-

11 Ibidem., Cîteva observații asupra aspectelor morfologice ale locurilor de apariție a masivelor de sare din Transilvania, I, Studia Univ. Babeș Bolyai, Geol.-Geogr., ser. II, Fasc. I, 1961, Cluj.

molurilor sărate, eflorescențelor saline și plantelor halofile. Însăși confluența acestor pârâișe, ca și în alte locuri de altfel, se datorește sării, care în ascensiunea spre suprafață a sfărâmat rocile din acoperiș permițând o mai ușoară levigare și transport, generînd o mică depresiune spre care s-au îndreptat apoi apele de suprafață.

Analiza chimică a apei fîntinii sărate situate la confluența Văii Chintîii cu Valea Slatinii ne arată că mineralizarea ajunge la 265.085,9 mg/kg, cu 1,5 mg/kg brom.

Deși datele sigure ne lipsesc, datorită și lipsei unor săpături arheologice sistematice, credem că sarea și apele sărate din această zonă au fost exploatare de către daci și apoi de romani. Săpăturile arheologice sistematice începute la castrul roman de la Ilișua, situat în apropiere, cercetările ce vor fi inițiate în zona masivelor de sare, sperăm să aducă dovezi în sprijinul celor afirmate anterior.

CONCLUZII

Din cele expuse am văzut că sarea și apele sărate (clorosodice, clurosodice, muriatice) se găsesc pe aproape întreg teritoriul de nord-est al Transilvaniei. Le-am întilnit în două zone morfologice distincte: -- zona montană și zona dealurilor, dar în formațiuni de vîrstă diferită. Ape clorosodice legate genetic de formațiunea saliferă inferioară de vîrstă oligocen superioară (Egerian), în zona montană și ape sărate datorate prezenței formațiunii salifere superioare, de vîrstă badeniană, în zona dealurilor. Apele respective circumscriu masivele de sare care aflurează sau sînt mascate de sedimente tinere, cuaternare, subțiri.

Am văzut că masivele respective (diapirele de sare), de care sînt legate genetic, se găsesc în sectoare depresionare, drenate de cursuri permanente de apă (porțiuni de luncă ale rîurilor situate pe masive de sare; fragmente de terase cu fundament salin; suprafețe de luncă ale pîraielor cu subasment de sare; zone de confluență ale pîraielor situate pe masive de sare; piațete de adunare a apelor din cursul superior al pîraielor situate pe masive de sare; organisme torențiale dispuse pe un subasment salin; cuvete mari de disoluție pe masive de sare). Acest fapt e sigur legat de sfărîmarea rocilor din acoperișul sării în timpul ascensiunii acesteia spre suprafață.

Prin diapirism sarea a boltit numai în unele sectoare stratele din acoperiș, dar în alte sectoare le-a ridicat și apoi străpuns ajungînd la suprafață, unde în cele mai numeroase cazuri a fost acoperită de sedimente noi, pleistocene. Apele de

suprafață infiltrându-se prin rocile permeabile care acoperă sarea au ajuns în contact direct cu aceasta, s-au îmbogățit în clorură de sodiu și alte elemente chimice, transformându-se în ape minerale de tip clorosodic, care au ieșit apoi la suprafață și le întâlnim azi sub formă de izvoare, bălți etc.

Locurile în care apare la suprafață sarea și fenomenele legate de ea sînt numite aici s ă r ă t u r i și s l a t i n i. Întîlnim în aceste puncte ape sărate, eflorescențe saline (cruste albe alcătuite din critale mici de sare) bine evidențiate în perioadele secetoase de vară și plante specifice locurilor sărate, că : s ă r i c i c a (Salsola soda), iarba sărată (Salicornia herbaceea), c ă t i n a roșie (Tamarix tetrandra) etc., care dau regiunii o colorație specială, roșcată, sau roșie violacee.

Deoarece sarea și apele sărate apar în terenuri joase, frecvent străbătute de cursuri de apă, ele dau naștere la smîrcuri, cîmpuri mlăștinoase cu ochiuri mai mici și mai mari de apă sărată, eflorescențe saline și plante de sărătură.

Sarea și apele sărate de pe acest teritoriu au fost utilizate din timpuri de mult apuse, dar date sigure avem numai din perioada ocupației romane a Daciei. Totuși nu putem crede că aceste bogății nu au fost exploatate și înainte, că romanii au reușit într-un timp alit de scurt să cunoască și să exploateze atîtea zăcăminte de sare (și nu numai de sare) fără ca ele să fi fost anterior cunoscute și de către daci.

Figa, Sărățel și Chiuza au fost cîteva dintre locurile în care, dacii, romanii și ulterior alții au exploatat sarea și apele sărate.

Absența unor săpături arheologice sistematice, a unor cercetări de detaliu în zonele salifere menționate, nu ne-a permis evidențierea mai multor date privind utilizarea sării și a apelor sărate, a continuității de exploatare a acestei bogății.

Scopul principal al lucrării de fapt a fost acela de a face cunocute toate ivirile de sare, ape sărate și manifestări saline de pe acest teritoriu, și de a evidenția legătura dintre oamenii acestor locuri și sare, urmînd ca golurile de cunoaștere privind utilizarea ei să fie înlăturate de viitoarele cercetări. Abundența informațiilor verbale va avea atunci o linie de legătură certă, sigură, documentată, pentru toate perioadele istoriei frămîntate a acestor locuri, privind utilizarea unei importante bogății naturale.

Date sigure privind exploatarea sării avem din perioada ocupației romane a Daciei, apoi din secolele XVII, XIX, și XX, dar nu putem crede că în perioadele pentru care nu dispunem de date certe sarea și apele sărate n-au fost folosite și deci exploatate. Așa cum azi sarea, apele sărate și nămolurile să-

rate sînt folosite fîră să existe amenajările, instalațiile și asistența de specialitate necesară, tot așa au putut fi utilizate de oamenii acestor locuri de cînd s-au așezat pe meleagurile noastre, localizare care credem că a fost dependentă și de existența sării și a apelor sărate.

INDEX ALFABETIC AL LOCALITĂȚILOR CU SARE, APE SĂRATE, MANIFESTĂRI SALINE ȘI URME DE CULTURI MATERIALE

Nr. crt.	Localitatea	Sare masivă la zi	Ape sărate	Manifestări saline	Descoperiri arheologice
1	2	3	4	5	6
1.	Albeștii Bistriței	—	+	+	+
2.	Beclean	—	+	+	+
3.	Bistrița Bîrgăului	—	+	+	+
4.	Blăjenii de Jos	—	+	+	+
5.	Budești	—	+	+	+
6.	Caia	—	+	+	+
7.	Cepari	—	+	+	+
8.	Chiuza *	+	+	+	+
9.	Chintelnic	—	+	+	+
10.	Colibița	—	+	+	+
11.	Domnești	—	+	+	+
12.	Dumbrăvița	—	+	+	+
13.	Dumitra	—	+	+	+
14.	Figa *	+	+	+	+
15.	Florești	—	+	+	+
16.	Josenii Bîrgăului	—	+	+	+
17.	Livezile	—	+	+	+
18.	Miceștii de Cîmpie	—	+	+	+
19.	Mijlocenii Bîrgăului	—	+	+	+
20.	Mintiu	—	+	+	+
21.	Mogoșeni	—	+	+	+
22.	Nețeni	—	+	—	+
23.	Pinticu	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6
24. Podirei		—	+	+	+
25. Prundu Birgăului		—	+	—	+
26. Sărata		—	+	+	+
27. Sărățel *		+	+	+	+
28. Săsarm		—	+	+	+
29. Simionești		—	+	+	+
30. Slătinița		—	+	+	+
31. Susenii Birgăului		—	+	+	+
32. Șieu Odorhei		—	—	+	+
33. Șintereag		—	+	+	+
34. Tăure		—	+	+	+
35. Teaca		—	+	+	+
36. Valea Măgherușului		—	+	+	+
37. Viile Tecii		—	+	+	+

NOTĂ: Numai în localitățile notate cu * descoperirile arheologice atestă exploatarea sării de către daci și romani; celelalte urme de cultură materiale descoperite nu au legături directe cu exploatarea sării și a apelor sărate.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

- Apostolide-Pirșcoveanu Ana (1963), *Noua strălucire a unei bogății străvechi – Sarea*, Edit. tehnică, București.
- Bula I., Chintăuan I. Longa D., Gălan P. (1977), *Contribuții la studiul apelor minerale de pe cuprinsul județului Bistrița Năsăud*, Stud. cerc. geol., geofiz., geogr., Ser. Geografie, t. XXIV, nr. 1, Edit. Acad. R.S.R., p. 67–75, București.
- Kräutner Th. (1932), *Geologische Beobachtungen in der gegend des Salzbades Pintak-Pintic*, Verh. u. Mitt. d. Sieh. Ver. f., Nab. Wiss. zu Hermannstadt, LXXXI/LXXXII.
- Maxim Al. I. (1961), *Citeva observații asupra aspectelor morfologice ale locurilor de apariție a masivelor de sare din Transilvania*, I. Studia Univ. Babeș Bolyai, ser. II, fasc. I, Geol.-Geogr., Cluj.
- Pricăjan A. (1972), *Apele minerale și termale din România*, Edit. tehn., Bubușești.
- Reschner K. (1971), *Băile saline de la Slătinița*, manuscris, Bistrița.
- Rusu I. I. (1956), *Sclavul Atticus*, Stud. cerc. ist., t. VII, nr. 1–4, București.
- Rusu M. (1975), *Avars, Slavs, romanian population in the 6 th. – 8 th. centuries Relat. betw. the autocht. pop. and the migrat. pop. on the territ. of Romania*, Bibl. Hist. Rom., Monographs XVI, Edit. Acad. R.S.R., București, p. 123–153.
- Szálódi T. (1950), *Teke Környékének földtani viszonyai*, A Magyar. Áll. Föld. Int. Évi Jelentése, 1941–1942, II, öz., Budapest.
- Semaka Al., Atanasiu L. (1965), *Apele minerale din Munții Birgăului*, Comunic. de geol., vol. III, Soc. șt. nat. geogr., București.
- Șotropa V. (1929), *Apele minerale rodnene in 1839*, Arhiva Someșeană, nr. 10, Năsăud.
- Todericiu D. (1962), *Din istoria exploatarei zăcămintelor de sare*, Rev. min. nr. 3, București.
- Țeposu E. Cîmpeanu L. (1942), *Apele minerale și stațiunile balneo-climaterice din Ardeal*, Edit. „Viața românească”, București.
- Wachner H. (1948), *Geologia Țării Bistriței*, manuscris, Bistrița.

Tehnoredactor : ing. ION CRĂCIUN

**Dat la cules 1 XI. 1988. Bun de tipar 15 XII. 1988 Tiraj 600 ex. din
care 100 legate. Coli tipar 17,5. Format 1×16/70×100.
Hirtie scris I A 70×100/70 gr.**

Tiparul executat la Tipografia „Maramureș”

Baia Mare, c-da nr. 3820

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

